ATELIERELE ROMÂNO-SPANIOLE DE ARHITECTURĂ 20 DE ANI DE COLABORARE ACADEMICĂ

ROMANIAN-SPANISH ARCHITECTURE WORKSHOPS 20 YEARS OF ACADEMIC COLLABORATION

Volum aniversar
editat de Elena-Codina Dușoiu și Beatrice-Gabriela Jöger
cu rezumate în limba engleză

In memoriam
prof.dr.arh. Javier de Cárdenas y Chávarri, marchiz de Prado Ameno

Editura Universitară „Ion Mincu”
Bucureşti, 2026

Volum publicat în cadrul proiectului:
„Dezvoltarea capacităţii instituționale a UAUIM pentru cercetare în arhitectură şi urbanism prin crearea unei culturi a diseminării rezultatelor”, Acronim CULTADISER
Proiect finanțat prin Consiliul Naţional pentru Finanţarea Învățământului Superior - FDI 2026
Domeniul Strategic de Finanţare D6 – „Dezvoltarea capacităţii instituționale pentru cercetare în universităţi”

Editori:
Prof.dr.habil.arh. Beatrice-Gabriela Jöger
Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Duşoiu
Tehnoredactare: Prof.dr.habil.arh. Beatrice-Gabriela Jöger
Coperta: Prof.dr.habil.arh. Beatrice-Gabriela Jöger, Lector dr.des. Roland Vasiliu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Atelierele româno-spaniole de arhitectură : 20 de ani de colaborare academică = Romanian-Spanish Architecture Workshops : 20 Years of Academic Collaboration / vol. aniversar ed. de Elena-Codina Duşoiu şi Beatrice-Gabriela Jöger. - Bucureşti : Editura Universitară "Ion Mincu", 2026

ISBN 978-606-638-450-6

I. Duşoiu, Codina-Elena (ed.)
II. Jöger, Beatrice-Gabriela (ed.)

72

Lucrarea de faţă reprezintă strict punctul de vedere al autorilor. Responsabilitatea lucrării revine în întregime autorilor, atât în ceea ce priveşte conţinutul, cât şi forma.

Toate drepturile rezervate. Nicio parte din această publicație nu poate fi reprodusă, stocată sau transmisă prin orice mijloace de natură electronică, mecanice, de copiere, înregistrare sau alte forme fără permisiunea scrisă a autorului şi a editurii.

© 2026, Editura Universitară „Ion Mincu”, str. Academiei 18-20, sector 1, Bucureşti, cod 010014, https://editura.uauim.ro

MULȚUMIRI

Editorii acestui volum aniversar, care sunt și organizatorii din partea UAUIM ai atelierelor româno-spaniole doresc să mulțumească și pe această cale tuturor colegilor și invitaților din România și din Spania care, de-a lungul timpului, și-au adus contribuția la desfășurarea cu succes a acestora.

Mulțumiri se cuvin mai ales celor circa 300 de studenți români și spanioli cărora le-au fost dedicate atelierele și fără de care inițiativa profesorului Javier de Cárdenas ar fi rămas doar o idee frumoasă. Mulți dintre aceștia s-au implicat în organizarea atelierelor și editarea volumelor și a materialelor grafice apărute la UAUIM.

Mulțumim partenerilor instituționali în organizarea atelierelor: Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Madrid, Universidad Alfonso X el Sabio Madrid, Università Federico II Napoli, Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, Facultatea de Arhitectură ”G.M.Cantacuzino” Iași, Universitatea ”Ștefan cel Mare” Suceava, Universitatea Ovidius Constanța, Centrului de Studii în Arhitectura Vernaculară Dealu Frumos, Centro de Investigación de Arquitectura Tradicional Boceguillas și Fundación Diego de Sagredo.

Mulțumim Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Barcelona pentru numeroasele invitații și oportunități de colaborare oferite în ultimul timp.

Mulțumim sponsorilor din România care, cel puțin la primele ediții, au spijinit financiar și/sau logistic organizarea atelierelor: OAR - Filiala București, Hidro Proiect Design, 2mtdv, Fundația Pro Patrimonio, Graphic Studio, DSBA-Dorin Ștefan, Pensiunea Pasha-Sulina, Studio Plot, UAUIM.

Mulțumim autorităților locale din Dealu Frumos, Sibiu, Iași, Sulina, Hațeg, Giurgiu și Câmpulung Muscel (România) și celor din Boceguillas, Daroca, Padrón, Pedraza, Villafranca del Bierzo (Spania) și Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților care, prin implicarea lor, au contribuit la alcătuirea unor tematici substanțiale și care au înțeles rolul contribuției tinerilor și a ideilor lor în arhitectura și urbanismul localităților pe care le conduc.

Mulțumim de asemenea muzeelor din România și din Spania care și-au deschis porțile pentru atelierele româno-spaniole, organizând vizite profesionale.

Mulțumim conducerii UAUIM pentru sprijinul acordat în perioada 2006-2018, colegilor din departamentele tehnico-administrative ale UAUIM pentru sprijinul acordat la organizarea atelierelor și la publicarea celor patru volume dedicate atelierelor precum și a celui de față.

Mulțumim și partenerilor media care au ajutat la difuzarea acestei inițiative și a rezultatelor ei: Arhitext și Fundația Pro Patrimonio.

CUPRINS

O prezentare a atelierelor româno-spaniole, Sorin Vasilescu 13

O colaborare academică de două decenii. Ce au dorit și ce au realizat atelierele româno-spaniole? Beatrice-Gabriela Jöger, Elena-Codina Dușoiu 15

I. EVOCĂRI, AMINTIRI, DIRECȚII DE VIITOR 22

I.1. *In memoriam* Javier de Cárdenas y Chávarri: un vechi prieten și mentor al UAUIM, Elena-Codina Dușoiu, Beatrice-Gabriela Jöger 23

I.2. Bunătate, bucurie și învățătură: Javier de Cárdenas y Chávarri, Ignacio Javier Gil Crespo 27

I.3. Douăzeci de ani de la primul atelier de restaurare hispano-român, Jaime de Hoz Onrubia și Fernando Vela Cossío 34

I.4. O prezență italiană. Colaborarea cu Università Federico II din Napoli, Agostino Bossi 39

I.5. Învățând despre patrimoniu prin intermediul patrimoniului în sine. Amintiri din patru ateliere internaționale de arhitectură, César Daniel Sirvent Pérez 43

I.6. Patrimoniu industrial, cooperare internațională și inovare în metoda didactică: Podul Bizetz din Giurgiu ca laborator european de învățare în domeniul arhitecturii, Lluis Gimenez-Mateu 54

I.7. Alumni 59

• România, experiența unui tânăr spaniol în Dacia, Álvaro Bonet 60

• O mărturie…, Radu Florea 62

• Redescoperind Sacrul – o amintire a Atelierului Româno-Spaniol din 2008, Anca Ștefan 64

II. ATELIERELE ROMÂNO-SPANIOLE 2006-2018 67

II.1. Primul atelier. Idei pentru revitalizarea bisericii săsești fortificate de la Dealu Frumos. Dealu Frumos/ București, iulie 2006 68

• Primul atelier româno-spaniol de arhitectură Dealu Frumos/ București, 9-20 iulie 2006, Elena-Codina Dușoiu 69

• Comunitate și identitate - Bisericile fortificate ale sașilor din Transilvania, Hanna Derer[i] 72

• Restaurarea bisericii și a cetății săsești din Moșna, Mihai Opreanu[i] 80

• Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe[ii] 85

II.2. Al doilea atelier. Arhitectura vernaculară din provincia Segovia și experimentarea unor tehnici tradiționale de construcție, Boceguillas/Madrid, iulie 2007 94
• Al doilea atelier româno-spaniol de arhitectură, Boceguillas, Madrid, 12-21 iulie 2007, Elena-Codina Dușoiu 95
II.3. Al treilea atelier. Arhitectura sacră a Nordului Moldovei, Iași/ Suceava/Dealu Frumos, iulie 2008 97
• Al treilea atelier româno-spaniol de arhitectură, Iași, Suceava, Dealu Frumos, 12-23 iulie 2008, Elena-Codina Dușoiu 98
• Arhitectura de tradiție bizantină din Moldova, Sorin Vasilescu[i] 100
• Arhitectura vernaculară spaniolă, Javier de Cárdenas y Chávarri[i] 113
• Scurtă introducere în tehnicile constructive ale perioadei romanice, Santos Garcia Alvarez[i] 131
• Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe[ii] 139
II.4. Al patrulea atelier. Arhitectura fortificată și arhitectura de pelerinaj, Boceguillas/Galicia, iulie 2009 151
• Al patrulea atelier româno-spaniol de arhitectură, Galicia, Boceguillas, 16-27 iulie 2009, Elena-Codina Dușoiu 152
• Arhitectura fortificată din provincia romană Moesia Inferior, Sorin Vasilescu 155
II.5. Al cincilea atelier. Arhitectura vernaculară portuară, Constanța/ Sulina, iulie 2010 168
• Al cincilea atelier româno-spaniol de arhitectură, Constanța, Sulina, București, 9-18 iulie 2010, Elena-Codina Dușoiu 169
• Ansamblul Rupestru de la Basarabi judeţul Constanţa. Prezentare context istoric și arhitectural al sitului rupestru, Mihai Opreanu, Daniela Țurcanu Caruțiu (*in memoriam*)[i] 171
• Arhitectura portuară în zona Pacificului de Sud, Orlando Sepúlveda[i] 183
• Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe[ii] 195
II.6. Al șaselea atelier. Influența turismului în arhitectura și urbanismul vernaculare, Las Palmas de Gran Canaria, iulie 2011 203
• Al șaselea atelier româno-spaniol de arhitectură, Las Palmas de Gran Canaria, 12-16 iulie 2011, Elena-Codina Dușoiu 204
• Posibilităţi de amenajare a plajelor marine protejate – câteva idei, Elena-Codina Dușoiu 206
• Influența turismului asupra arhitecturii și urbanismului vernaculare. Cazul Mexicului, Beatrice-Gabriela Jöger 213
II.7. Al șaptelea atelier. Straturi și vestigii în Țara Hațegului, iulie 2012 223

• Al șaptelea atelier româno-spaniol de arhitectură, Țara Hațegului, Dealu Frumos, București, 9-18 iulie 2012, Elena-Codina Dușoiu 224
• Parteneriat Practică-Educație. Limitele profesioniștilor tradiționali în arhitectură trebuie să devină mai interdependente, Cristina Victoria Ochinciuc (*in memoriam*)[i] 226
• Intervenția în preexistent: conceptul de oicologie, Agostino Bossi[i] 231
• Valori ale permanenței și nevoia de transformare, Ludovico Maria Fusco[i] 238
• Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe[ii] 244
II.8. Al Optulea Atelier. Arhitectura vernaculară și drumul de pelerinaj. Camino de Santiago, iulie 2013 251
• Al optulea atelier româno-spaniol de arhitectură, Camino de Santiago, El Bierzo, 8-13 iulie 2013, Beatrice-Gabriela Jöger 252
• Drumuri comerciale din vechiul București – axe ale orașului, Elena-Codina Dușoiu 257
• De la Podul Mogoșoaei la Calea Victoriei, Beatrice-Gabriela Jöger 267
II.9. Al Nouălea Atelier. Cetatea medievală Giurgiu: propuneri de revitalizare, iulie 2014 280
• Al nouălea atelier româno-spaniol de arhitectură, Giurgiu, 14-21 iulie 2014, Elena-Codina Dușoiu 281
• *Noli me tangere*. O atitudine în reabilitarea clădirilor (despre zombi și alți monștri), César Daniel Sirvent Perez 283
• Cetatea Giurgiu (Romania), Ignacio Javier Gil Crespo 296
• Dunărea - un fluviu pentru viitorul Europei, Beatrice-Gabriela Jöger 307
• Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe 317
II.10. Al Zecelea atelier. Patrimoniul mudejar în Aragón, Daroca (Zaragoza), iulie 2015 323
• Al zecelea atelier româno-spaniol de arhitectură, Boceguillas, Daroca (Zaragoza), 14-21 iulie 2015, Elena-Codina Dușoiu 324
• De la Córdoba la Moldovița. O analiză comparativă de prototipuri spațiale orientale, Elena-Codina Dușoiu 326
• Influența orientală în arhitectura de interior din România și Spania, Beatrice-Gabriela Jöger 333
• Proiectele elaborate de studenți. Un ghid de intervenție pentru centrul istoric al localității Daroca, Elena-Codina Dușoiu 342
II.11. Al Unsprezecelea Atelier. Revitalizarea podului Bizetz din Giurgiu, iulie 2016 344
• Al unsprezecelea atelier româno-spaniol de arhitectură, Giurgiu, 11-17 iulie 2016, Elena-Codina Dușoiu 345

• Poduri peste Dunăre. Inginerul Anghel Saligny, Beatrice-Gabriela Jöger 347
• Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe, Elena-Codina Dușoiu 359
II.12. Al Doisprezecelea Atelier. Câmpulung Muscel. Cadru natural. Arhitectură. Tradiție, noiembrie 2018 364
• Al doisprezecelea atelier româno-spaniol de arhitectură, Câmpulung Muscel, 31 octombrie - 4 noiembrie 2018, Elena-Codina Dușoiu 365
• Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe, Elena-Codina Dușoiu 367
II.13. Modelul atelierelor româno-spaniole de arhitectură la Câmpulung Muscel 2009-2015 372
• Strategii pentru o evoluție sustenabilă a orașului Câmpulung Muscel, bazate pe rezultatele atelierelor hispano-române 2009-2015, Elena-Codina Dușoiu 373

III. COLABORĂRI ÎN ERA IA 380
III.1. Inteligența artificială în arhitectură: Cronica a trei ateliere internaționale (2023-2026), Isidro Navaro Delgado, Janina Puig Costa 381
III.2. Empúries, un laborator educațional viu: patrimoniul arheologic ca resursă pedagogică pentru formarea tinerilor arhitecți, Raluca Trifa 390
III.3. Morfologie, Geometrie și Colaborare: GEMA International Design Studio, Marilena Christodoulou 402

Bibliografie 411

Lista și sursa figurilor 413

Note

[i] Articolele marcate au apărut și în volumele atelierelor din 2006, 2008, 2010 sau 2012 publicate la Editura Ion Mincu a UAUIM.

[ii] Prezentările proiectelor studenților au mai fost doar parțial publicate în volumele menționate la nota i, variantele din prezentul volum fiind actualizate.

CONTENTS

An Overview of the Romanian-Spanish Workshops, Sorin Vasilescu 13

A Two-Decade Academic Collaboration: What Did the Romanian-Spanish Workshops Aim to Achieve, and What Did They Accomplish? – Beatrice-Gabriela Jöger, Elena-Codina Dușoiu 15

I. RECOLLECTIONS, MEMORIES, FUTURE DIRECTIONS 22

I.1. *In Memoriam* Javier de Cárdenas y Chávarri: A Long-standing Friend and Mentor of UAUIM, Beatrice-Gabriela Jöger, Elena-Codina Dușoiu 23

I.2. Kindness, Joy, and Teaching: Javier de Cárdenas y Chávarri, Ignacio Javier Gil Crespo 27

I.3. Twenty Years Since the First Spanish-Romanian Restoration Workshop, Jaime de Hoz Onrubia and Fernando Vela Cossío 34

I.4. An Italian Presence: Collaboration with the University of Naples Federico II, Agostino Bossi 39

I.5. Learning about heritage through heritage itself: Memories from four international architecture workshops, César Daniel Sirvent Pérez 43

I.6. Industrial heritage, international cooperation, and pedagogical innovation: The Bizetz Bridge in Giurgiu as a European architectural learning laboratory, Lluis Gimenez-Mateu 54

I.7. Alumni 59

• Romania: A young Spaniard's experience in Dacia, Álvaro Bonet 60

• A testimony…, Radu Florea 62

• Rediscovering the Sacred – a recollection of the 2008 Romanian-Spanish Workshop, Anca Ștefan 64

II. ROMANIAN-SPANISH WORKSHOPS 2006–2018 67

II.1. The first workshop. Ideas for revitalizing the fortified Saxon church in Dealu Frumos. Dealu Frumos/Bucharest, July 2006 68

• The first Romanian-Spanish architecture workshop (Dealu Frumos/Bucharest, July 9–20, 2006), Elena-Codina Dușoiu 69

• Community and identity – The fortified Saxon churches of Transylvania, Hanna Derer[i] 72

• Restoration of the Saxon church and citadel in Moșna, Mihai Opreanu[i] 80

• Student Projects, Team Presentations[ii] 85

II.2. Second workshop. Vernacular architecture in the province of Segovia and experimentation with traditional construction techniques, Boceguillas/Madrid, July 2007 94
• Second Romanian-Spanish architecture workshop, Boceguillas, Madrid, July 12–21, 2007, Elena-Codina Dușoiu 95
II.3. Third Workshop. Sacred Architecture of Northern Moldavia, Iași/Suceava/Dealu Frumos, July 2008 97
• Third Romanian-Spanish Architecture Workshop, Iași, Suceava, Dealu Frumos, July 12–23, 2008, Elena-Codina Dușoiu 98
• Architecture of Byzantine Tradition in Moldavia, Sorin Vasilescu[i] 100
• Spanish Vernacular Architecture, Javier de Cárdenas y Chávarri[i] 113
• Brief Introduction to Romanesque Construction Techniques, Santos Garcia Alvarez[i] 131
• Student Projects, Team Presentations[ii] 139
II.4. Fourth Workshop. Fortified Architecture and Pilgrimage Architecture, Boceguillas/Galicia, July 2009 151
• Fourth Romanian-Spanish Architecture Workshop, Galicia, Boceguillas, July 16–27, 2009, Elena-Codina Dușoiu 152
• Fortified Architecture in the Roman Province of Moesia Inferior, Sorin Vasilescu 155
II.5. Fifth Workshop. Vernacular Port Architecture, Constanța/ Sulina, July 2010 168
• Fifth Romanian-Spanish Architecture Workshop, Constanța, Sulina, Bucharest, July 9–18, 2010, Elena-Codina Dușoiu 169
• The Basarabi Rock-Hewn Complex, Constanța County: Presentation of the historical and architectural context of the rock-hewn site, Mihai Opreanu, Daniela Țurcanu Caruțiu (*in memoriam*)[i] 171
• Port Architecture in the South Pacific Region, Orlando Sepúlveda[i] 183
• Student Projects: Team Presentations[ii] 195
II.6. The Sixth Workshop. The influence of tourism on vernacular architecture and urbanism, Las Palmas de Gran Canaria, July 2011 203
• The Sixth Romanian-Spanish Architecture Workshop, Las Palmas de Gran Canaria, July 12–16, 2011, Elena-Codina Dușoiu 204
• Possibilities for developing protected coastal beaches – some ideas, Elena-Codina Dușoiu 206
• The influence of tourism on vernacular architecture and urbanism. The case of Mexico, Beatrice-Gabriela Jöger 213
II.7. The Seventh Workshop. Layers and Vestiges in the Hațeg Country, July 2012 223

• 7th Romanian-Spanish Architecture Workshop, Hațeg Country, Dealu Frumos, Bucharest, July 9–18, 2012, Elena-Codina Dușoiu 224
• Practice-Education Partnership: The boundaries of traditional architectural professionals must become more interdependent, Cristina Victoria Ochinciuc (*in memoriam*)[i] 226
• Intervention in the existing built environment: the concept of *oikology*, Agostino Bossi[i] 231
• Values of permanence and the need for transformation, Ludovico Maria Fusco[i] 238
• Student Projects, Team Presentations[ii] 244
II.8. The Eighth Workshop. Vernacular architecture and the pilgrimage route. Camino de Santiago, July 2013 251
• The Eighth Romanian-Spanish Architecture Workshop, Camino de Santiago, El Bierzo, July 8–13, 2013, Beatrice-Gabriela Jöger 252
• Trade routes of old Bucharest – city axes, Elena-Codina Dușoiu 257
• From Podul Mogoșoaei to Calea Victoriei, Beatrice-Gabriela Jöger 267
II.9. The Ninth Workshop. The medieval fortress of Giurgiu: revitalization proposals, July 2014 280
• The Ninth Romanian-Spanish Architecture Workshop, Giurgiu, July 14–21, 2014, Elena-Codina Dușoiu 281
• *Noli me tangere*. An approach to the rehabilitation of buildings (zombies and other monsters), César Daniel Sirvent Perez 283
• Giurgiu Fortress (Romania), Ignacio Javier Gil Crespo 296
• The Danube - a river for Europe's future, Beatrice-Gabriela Jöger 307
• Student Projects, Team Presentations 317
II.10. The Tenth Workshop. Mudéjar Heritage in Aragon, Daroca (Zaragoza), July 2015 323
• The Tenth Romanian-Spanish Architecture Workshop, Boceguillas, Daroca (Zaragoza), July 14–21, 2015, Elena-Codina Dușoiu 324
• From Córdoba to Moldovița: A Comparative Analysis of Eastern Spatial Prototypes, Elena-Codina Dușoiu 326
• Eastern Influence on Interior Architecture in Romania and Spain, Beatrice-Gabriela Jöger 333
• Student Projects: An Intervention Guide for the Historic Center of Daroca, Elena-Codina Dușoiu 342
II.11. The Eleventh Workshop. Revitalizing the Bizetz Bridge in Giurgiu, July 2016 344
• The Eleventh Romanian-Spanish Architecture Workshop, Giurgiu, July 11–17, 2016, Elena-Codina Dușoiu 345

• Bridges over the Danube. Engineer Anghel Saligny, Beatrice-Gabriela Jöger 347
• Student Projects, Team Presentations, Elena-Codina Dușoiu 359
II.12. The Twelfth Workshop. Câmpulung Muscel. Natural Setting. Architecture. Tradition, November 2018 364
• The Twelfth Romanian-Spanish Architecture Workshop, Câmpulung Muscel, October 31 – November 4, 2018, Elena-Codina Dușoiu 365
• Student-developed projects, team presentations, Elena-Codina Dușoiu 367
II.13. The Model of the Romanian-Spanish Architecture Workshops in Câmpulung Muscel (2009–2015) 372
• Strategies for the sustainable development of the city of Câmpulung Muscel, based on the results of the Spanish-Romanian workshops (2009–2015), Elena-Codina Dușoiu 373

III. COLLABORATIONS IN THE AI ERA 380
III.1. Artificial Intelligence in Architecture: A Chronicle of Three International Workshops (2023–2026), Isidro Navaro Delgado, Janina Puig Costa 381
III.2. Empúries, a Living Educational Laboratory: Archaeological Heritage as a Pedagogical Resource for Training Young Architects, Raluca Trifa 390
III.3. Morphology, Geometry, and Collaboration: GEMA International Design Studio, Marilena Christodoulou 402

Bibliography 411

List and Sources of Figures 413

Notes

[i] The marked articles also appeared in the volumes of the workshops from 2006, 2008, 2010, or 2012, published by the Ion Mincu Publishing House (UAUIM).

[ii] Student project presentations were only partially published in the volumes mentioned in note i; the versions included in the present volume have been updated.

O prezentare a atelierelor româno-spaniole

Prof.em.dr.arh. Sorin Vasilescu, UAUIM, România

Reintegration into Europe—from which we had been brutally excluded for over four decades by the totalitarian regime that illegitimately governed Romania after World War II—fostered a mutual rapprochement between Spanish and Romanian schools of architecture. This brought together two worlds situated at the western and eastern extremes of the continent, yet united by their Latin heritage. The workshops, organized periodically in both Spain and Romania, offered a welcome opportunity for professors and students alike to explore the professional issues concerning both schools of architecture at the close of the turbulent twentieth century—a time when new paths were emerging for the globalized and globalizing evolution of European and world architecture, and when culture seemed to remain the only certainty.

The Marquis of Cárdenas—a distinguished professional and educator, and former Dean of the School of Architecture in Madrid—played a pivotal role in the success of the Romanian-Spanish workshops; we pay him a respectful tribute now that he has passed away. Nor should we overlook my colleagues Beatrice-Gabriela Jöger and Elena-Codina Duşoiu; through their enthusiastic, steadfast, and dedicated organizational and scholarly efforts, they ensured the Romanian participation matched the Spanish contribution in quality, and they also constitute the editorial team for this volume. It is noteworthy that the Romanian-Spanish Workshops are finding a promising continuation today in the various events organized by ETSA Barcelona, with UAUIM serving as a partner since 2024.

Convinced of the necessity and value of preserving the memory of specific moments in our School's history, I believe that publishing this volume—which brings together papers presented by professors from both sides and captures the enthusiasm of the students involved in this remarkable intellectual endeavor—is not merely welcome but essential, particularly at a time when the place and role of the written word stand at a critical juncture.

Reintegrarea în Europa, din care am fost excluși brutal mai bine de patru decenii de către lumea totalitară ce a guvernat ilegitim România după al doilea Război Mondial, a făcut posibilă o reciprocă apropiere între Școlile de arhitectură spaniole și cele românești, deci o apropiere a două lumi așezate la extremele vestice și estice al continentului, unite însă de latinitate. Workshopurile, periodic organizate în Spania și România, au fost o fericită ocazie de cunoaștere reciprocă la nivel de profesori și de studenți a unor probleme profesionale care preocupau ambele Școli de arhitectură la finele tulburatului secol XX, când se prefigurau noi căi ale devenirii globalizate și globalizante ale arhitecturii europene și mondiale și când unica certitudine părea a mai fi rămas cultura.

Un rol particular în succesul workshopurilor româno-spaniole l-a avut marchizul de Cárdenas, distins profesionist și pedagog, fost rector al Facultății de Arhitectură din Madrid, căruia îi aducem un pios omagiu, acum când a părăsit această lume. Nu trebuiesc uitate nici colegele mele Beatrice-Gabriela Jöger și Elena-Codina Dușoiu care, pline de entuziasm, cu constanță și dedicație, prin efortul lor organizatoric și științific au reușit a face ca participarea românească să fie la același nivel cu cea spaniolă și care formează și echipa editorială a acestui volum. Este remarcabil faptul că Atelierele Româno-Spaniole își găsesc astăzi o continuare promițătoare în diferitele evenimente organizate de ETSA Barcelona la care UAUIM este partener din anul 2024.

Având convingerea necesității și utilității păstrării memoriei unor momente particulare din istoria Școlii noastre, consider că publicarea prezentului volum ce reunește lucrările prezentate de profesori din ambele tabere și entuziasmul studenților care au fost expresia unui remarcabil demers intelectual a cărui amintire nu trebuie pierdută, este nu doar binevenită ci obligatorie, acum când locul și rolul scrisului este într-un moment de cumpănă.

O colaborare academică de două decenii. Ce au dorit și ce au realizat atelierele româno-spaniole?

Prof.dr.habil.arh.
Beatrice-Gabriela Jöger,
Conf.dr.habil.arh.
Elena-Codina Dușoiu,
UAUIM, România

Abstract

When, in the summer of 2006, a young and enthusiastic team from UAUIM launched an experiment at the Saxon fortified church in Dealu Frumos, joined by a group of professors and students from ETSA Madrid, led by Professor Javier de Cárdenas,we could not have foreseen the close cooperation that would develop between the two institutions over the course of more than a decade. The Romanian-Spanish workshops, which ran continuously from 2006 to 2018, eventually covered a remarkable scope of study across both Romania and Spain, involving various architecture schools and institutions alongside the initiating partners: Alfonso X University in Madrid, the University of Alicante, ETSA Barcelona, the "G.M. Cantacuzino" Faculty of Architecture in Iași, the University of Naples Federico II, and others.

In time, the Romanian-Spanish workshops developed a specific method, based on a mixed structure, consisting both in theoretical lectures and practical exercises, in the in situ *familiarization with the architecture of the workshop venue and collaboration with local authorities.*

The most remarkable achievements of the workshops consisted in developing an in situ *research method, involving the direct observation and mapping of architectural sites and details, as well as the sketching of* ad hoc *solutions for the architectural, social, or urban planning issues identified, the inherent benefit of a comparative study, made possible by the continuity of a core group of participants attending multiple consecutive editions in both Romania and Spain, proposing a model for territorial engagement, the training of architectural heritage specialists through direct access to local sites and communities, intercultural interaction and, last but not least, personal human development.*

Starting in 2024, an opportunity arose to continue the Romanian-Spanish cooperation in a different form through Barcelona.

Thanks to Prof. Lluis Gimenez— Director of the Department of Architectural Representation—and his team, the collaboration between UAUIM and ETSAB has been revived in a new format adapted to contemporary challenges. In February 2024, UAUIM was invited to participate in the International Workshop on "AI Applied to Architecture"—an annual online event also involving universities from Mexico and the University of Palermo (Italy)—as well as the "Video Mapping and Heritage" workshop, organized annually by ETSAB in collaboration with the Archaeology Museum of Catalonia (MAC). Supported by an extensive team of faculty members from ETSAB's Department of Architectural Representation (Lluis Gimenez, Marilena Christodoulou, Isidro Navarro, Janina Puig, and others), these long-term collaborations effectively continue the tradition of the Romanian-Spanish workshops that concluded in 2018, signaling an optimistic "to be continued" for an initiative launched twenty years ago.

Profesiunea de arhitect, vocațională fiind, așa cum se știe încă din antichitate, de la Vitruviu, și a fost reiterat în Renaștere de Alberti, este una care presupune ca cel care o practică (arhitectul) să aibă cunoștințe din multiple domenii: *trebuie să fie un expert în desen, învățat în geometrie și nu ignorant în optică, instruit în aritmetică, să cunoască nu doar puțină istorie, să-i fi ascultat cu atenție pe filosofi, să aibă cunoștințe despre muzică, să nu ignore medicina, să aibă noțiuni de legislație și jurisprudență, să înțeleagă astronomia și mișcările cerului; și de ce are nevoie, iată motivele*[1]. Multe dintre disciplinele enumerate se află, mai direct sau integrate în altele, în curricula școlilor de arhitectură de astăzi. Altele reprezintă doar hobby-uri sau talente exersate alături de preocuparea principală, arhitectura. Toate, însă, îmbogățesc viața spirituală și cultura unei persoane.

Dincolo, însă, de toate acumulările teoretice, exercitarea profesiunii de arhitect reprezintă punerea în practică, într-o sinteză și sintonie a tuturor acestor elemente, fiecare, de la cel juridic la cel constructiv, găsindu-și locul precis.

Multe școli de arhitectură au crescut (la propriu, ca număr de studenți), printre acestea fiind și Școala noastră, care de la circa 60 studenți pe an înainte și în anii 1990, acum are aproximativ 350, doar la Facultatea de Arhitectură. Este evident că metodele pedagogice de aplicare sau

1 Amati, C., *Dell Architettura di Marco Vitruvio Pollione Libri Dieci Pubblicati da Carlo Amati, Professore Architetto Membro Di Varie Accademie e Della Commissione D' Ornato Pubblico di Milano*. Tomo Primo. Milano, Italia, p.7.

exemplificare a cunoștințelor teoretice nu mai pot fi utilizate, chiar dacă sunt teoretic valabile. Este dificil astăzi a ieși pe străzi cu mari grupe de studenți pentru a exersa desenul de observație sau de a organiza vizite pe șantiere pentru 350 de studenți, așa cum se făcea în urmă cu 25-40 de ani.

Astăzi, aceste activități sunt de multe ori suplinite prin ateliere extra-curriculare, desfășurate în majoritate vara și cu un număr limitat de locuri (15-20 de studenți) pentru ca toți să poată beneficia în cele mai bune condiții de experiența oferită. Atelierele / workshopurile, oferă ocazia de a experimenta practic și a pune în aplicare cunoștințele teoretice dobândite, sau de a dobândi unele noi.

Atelierul internațional româno-spaniol, a cărui primă ediție a avut loc în anul 2006 la inițiativa prof.em.dr.arh. Javier de Cárdenas y Chavarri era, la acea dată, una dintre puținele oportunități de acest tip pentru studenții români. Probabil de aici derivă și succesul lor, după prima ediție practic locurile ocupându-se cu un an înainte. O premieră a fost și ideea profesorului de Cárdenas de a organiza atelierele alternativ în România și Spania, ceea ce a consolidat legătura dintre școlile noastre și a facilitat o cunoaștere reciprocă mai profundă, la nivel cultural, social și personal.

Organizatorii atelierelor au urmărit, încă de la început, o serie de obiective didactico-pedagogice clare, abordate însă într-o formă mai puțin rigidă decât cea a Școlii, fiind astfel mult mai atractive pentru studenți.

a) Structura programului atelierelor a fost mixtă - prelegeri teoretice și exerciții practice.

Prelegerile teoretico-exploratorii au fost susținute de profesori și practicieni de prestigiu invitați, din cele două țări și uneori din afară, care prezentau exemple ale muncii lor și modul de aplicare a teoriei în practica arhitecturală, cu o marcare a intervenției pe construit, mai ales pe monumente istorice. În majoritatea cazurilor, acești experți au fost și ghizi în vizitele la unele dintre obiectivele prezentate în prelegeri, ceea ce a ajutat la fixarea cunoștințelor dobândite de către studenți.

b) Cunoașterea arhitecturii locului de desfășurare a atelierului.

De-a lungul celor 12 ediții ale atelierelor, s-a încercat a se păstra doar două puncte fixe, respectiv centrele de cercetare ale arhitecturii vernaculare ale celor două școli, CSAV (Centrul de Studii pentru Arhitectură Vernaculară) de la Dealu Frumos, în România și CIAT (Centrul de Investigare a Arhitecturii Tradiționale) de la Boceguillas, din Spania. Totdeauna, organizatorii au alcătuit noi trasee de descoperit studenților, de interes arhitectural major, punctate de monumente de arhitectură, artefacte sau infrastructuri din diferite epoci și/sau stiluri, ceea ce a contribuit la o cunoaștere reciprocă atât a valorilor arhitecturale, cât și a celor culturale din România și Spania.

Varietatea tipologiilor arhitecturale vernaculare sau culte, diferitele tehnici de construcție sau observarea asemănărilor dintre sisteme de gândire similare, aflate la mii de km distanță s-au constituit într-un repozitoriu mental pentru toți cei care au luat parte la aceste ateliere.

Echipele de organizare constante, Javier de Cárdenas, Santos Garcia (Spania), Elena-Codina Dușoiu și Beatrice-Gabriela Jöger (România), au reușit a cunoaște fiecare circa jumătate din cealaltă țară, prin aceste ateliere. Șapte ediții ale atelierelor au avut loc în România (Dealu Frumos, Nordul Moldovei, Dobrogea și Delta Dunării, Țara Hațegului, Giurgiu și zona dunăreană de frontieră - 2 ediții, Câmpulung Muscel), iar cinci au fost organizate în Spania (Boceguillas-Segovia, Galicia, Insulele Canare, El Bierzo, Daroca-Zaragoza). Dincolo de bogăția arhitecturală, toți participanții au putut descoperi o cultură diferită, oameni și locuri, feluri de mâncare și/sau de a se îmbrăca, cântece și dansuri, formându-se *ad hoc* comunități care conviețuiau pe timpul celor 7-10 zile de atelier, dar se păstrau virtual și în timp, constituind nucleul următoarelor ediții.

c) Colaborarea cu autoritățile locale.

Arhitectura se face pentru oameni și cu oameni. Pentru a învăța să comunici și să poți răspunde la probleme concrete este nevoie de exercițiu, iar aceste ateliere au oferit în acest scop situații concrete. Partea spaniolă ne-a arătat mai ales exemple de bune practici în localități rurale și urbane și cum acestea pot influența calitatea vieții comunităților respective. La atelierele din România s-a colaborat întotdeauna cu autoritățile locale pentru ca studenții să răspundă unor probleme reale, iar soluțiile oferite să fie de folos comunităților care i-au găzduit, fapt care în unele din situațiile studiate s-a probat în timp. În cazul acestor ateliere, colaborarea cu autoritățile locale a devenit tot mai strânsă și specifică, de-a lungul diverselor ediții acestea schimbându-și postura de la statutul de invitat la cel de organizator (așa cum a fost cazul primăriilor din Sulina, Giurgiu și Câmpulung Muscel).

Trebuie spus că pentru patru dintre atelierele desfășurate în România (2006, 2008, 2010 și 2012) au fost editate volume care au reunit atât conferințele susținute de profesorii și practicienii invitați cât și proiectele realizate de studenți. Ele se constituie într-o mărturie a acestor activități de pionierat în România, prin chiar editarea lor. Prezentul volum, care celebrează cei 20 de ani de la începerea acestei colaborări, reunește câteva selecțiuni din aceste volume dar este constituit în majoritate din texte inedite, unele care nu au avut ocazia să vadă lumina tiparului până acum iar altele scrise special pentru această carte. Din păcate, atelierele desfășurate în Spania nu au beneficiat de aceeași vizibilitate bibliografică. Ele rămân înscrise în lista de activități din *Memoriile de activitate ale CIAT - Boceguillas,* volumele

anilor 1996-2010 și 2011-2020 și în ocazionalele articole apărute în ziarele locale - ceea ce în România nu s-a întâmplat! (https://www.diariodeleon.es/bierzo/130710/360702/estudiantes-rumanos-analizan-villafranca-arquitectura-jacobea.html).

Nu în ultimul rând, rămâne și *Declaración de Boceguillas*, care reunește principiile pentru studierea, protejarea și conservarea Arhitecturii Tradiționale, semnată de reprezentanți ai unor importante școli de arhitectură din Spania și din lume și a unor organizații care se preocupă de patrimoniul tradițional, printre care și UAUIM (prin Elena-Codina Dușoiu), inspirată și elaborată cu ocazia întâlnirilor științifice organizate la CIAT și în alte orașe.

Putem afirma că Atelierele Româno-Spaniole, inițiativă pilot de abordare a teritoriului și a patrimoniului vernacular, au adus contribuții în multiple domenii și au plantat semințe ale căror roade se mai culeg și astăzi.

Printre aceste contribuții menționăm:

- o metodă didactică și de cercetare directă, *in situ*, cu observarea și cartarea directă a unor obiective și detalii de arhitectură, dar și cu schițarea de soluții *ad hoc* pentru problemele arhitecturale, sociale sau urbanistice constatate;
- beneficiul implicit al unui studiu comparativ, posibil prin continuitatea unui nucleu semnificativ de participanți, prezenți la mai multe ediții consecutive, în România și în Spania;
- rolul de model de abordare în teritoriu, demonstrat de atelierele desfășurate ulterior, care și-au extras seva din acest demers inițial (exemplul cel mai la îndemână sunt cele 7 ediții ale atelierului hispano-român paralel, organizat de Primăria Câmpulung Muscel între 2009-2015);
- formarea unor specialiști în patrimoniul arhitectural, prin acces nemijlocit la obiective și comunități din teritoriu și posibilitatea de a prelua modelul Atelierului Româno-Spaniol la diferite scări și în diferite contexte. Cel mai reprezentativ exemplu în acest sens este, poate, cel al dr.arh. Anne-Marie Gacichevici, participantă la Atelierele Româno-Spaniole încă de la prima ediție, care, devenind ulterior arhitect-șef al municipiului Giurgiu (2013), a implementat modelul acestora în numeroase școli de vară organizate de Primăria Giurgiu, aducând în administrația locală expertiză pentru analiza *in situ* a patrimoniului vernacular;
- interacțiunea dintre culturi. Un atelier internațional presupune în mod implicit cunoaștere reciprocă, nu doar la nivel profesional, ci și la nivel cultural și uman. Acest aspect a fost, în acest caz, cu atât mai valoros, cu cât participanții au avut ocazia de a descoperi similaritatea profundă a două culturi latine, situate la extremele continentului european;
- nu în ultimul rând, formarea umană. Activitatea împreună, în echipe formate pe loc, cu necesitatea de a investiga obiective nu întotdeauna ușor accesibile

și, uneori, bariere lingvistice în comunicarea cu localnicii, nu poate decât să unească și să genereze valori precum camaraderia, îndrăzneala, respectul pentru cei mai în vârstă. Toate acestea, unite cu șansa de a avea permanent în preajmă specialiști ai restaurării și educației de arhitectură precum Javier de Cárdenas, José Miguel Merino de Cáceres, Fernando Vela Cossío, Sorin Vasilescu, Mihai Opreanu, Christoph Machat, Hanna Derer, Sergiu Nistor și mulți alții nu au avut cum să nu aducă roade în formarea celor 12 generații de arhitecți care își amintesc de atelierele româno-spaniole ca de una dintre cele mai intense și bogate experiențe ale vieții lor de studenți.

Ce s-a întâmplat cu atelierele româno-spaniole, de ce au încetat? Vor continua?

Atelierele au încetat în ediția lor consacrată (parteneriat ETSAM-UAUIM, un an în România, un an în Spania) odată cu a zecea ediție (2015), după care profesorul Javier de Cardenas y Chavarri s-a îmbolnăvit, nemairevenindu-și niciodată pe deplin. Deși și-ar fi dorit să mai ajungă în România, cu orice risc, după cum mărturisea la un moment dat, nu a mai reușit. UAUIM a putut organiza două ediții, ulterior (2016, 2018), cu sprijinul primăriilor din Giurgiu și Câmpulung Muscel, care deveniseră parteneri, dar și al Universității Alicante, care prin profesorul Daniel Sirvent fusese prezentă la edițiile anterioare. Pentru prima dată, la ediția din 2016, dedicată reabilitării podului Bizetz de pe canalul Cama, a participat ETSAB, Școala de Arhitectură de la Barcelona, prin prof. Lluis Gimenez Mateu.

Peste timp, datorită prof. Lluis Gimenez, director al Departamentului de Reprezentare Arhitectonică, colaborarea UAUIM-ETSAB a putut fi reluată într-o formă nouă, adaptată noilor provocări contemporane. Începând cu 2024, UAUIM a fost invitată să participe la *Atelierul Internațional de IA aplicată în Arhitectură*, eveniment anual, desfășurat online, în care s-au implicat de asemenea câteva universități din Mexic și Universitatea Palermo din Italia, precum și la workshopul *Videomapping și Patrimoniu*, organizat anual de ETSAB în colaborare cu Muzeul de Arheologie al Cataloniei (MAC). Susținute de o echipă extinsă de cadre didactice din Departamentul de Reprezentare Arhitectonică ETSAB (Lluis Gimenez, Marilena Christodoulou, Isidro Navarro, Janina Puig și alții) aceste colaborări, cu perspective pe termen lung, vin practic pentru UAUIM în continuarea tradiționalelor Ateliere Româno-Spaniole încheiate în 2018, trasând un optimist "va urma" pentru experiența deschisă acum 20 de ani.

Bibliografie

Amati, C., *Dell Architettura di Marco Vitruvio Pollione Libri Dieci Pubblicati da Carlo Amati, Professore Architetto Membro Di Varie Accademie*

e Della Commissione D' Ornato Pubblico di Milano. Tomo Primo. Milano, Italia, p.7. Digitized by the Internet Archive in 2010 with funding from Research Library, The Getty Research Institute. https://archive.org/details/dellarchitettura01vitr/page/n21/mode/2up, accesat 18 martie 2020.

Figura 1. Workshop-ul GEMA (Geometric Experimentation of Morphology in Architecture), ETSAB, UAUIM, Universitatea Tehnică Aristotel din Salonic, 2026.

I. EVOCĂRI, AMINTIRI, DIRECȚII DE VIITOR

I.1. In memoriam Javier de Cárdenas y Chávarri: un vechi prieten și mentor al UAUIM[i]

10 aprilie 1939, Bilbao – 22 octombrie 2024, Madrid
Medalia BENE MERENTI UAUIM

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM
Prof.dr.habil.arh. Beatrice-Gabriela Jöger, UAUIM

Abstract

Javier de Cárdenas y Chávarri was one of UAUIM's most enduring friends and collaborators—an architect-professor, director, ship captain, and Marquis of Prado Ameno. His body of work is immense, spanning architectural design (particularly restoration and rehabilitation, driven by a special passion and dedication to vernacular and traditional architecture), teaching (where he excelled, training dozens of generations of students in Spain, Latin America, and Romania), university management (serving as director and even rector of several prestigious architecture schools in Spain), and the promotion of cultural foundations.

His collaboration with UAUIM began in 1995, during his first visit to Romania, on the occasion of a major meeting of the European Association for Architectural Education (EAAE).

He served on international diploma juries whenever invited, and—starting with the first diploma presentations by students of the Faculty of Interior Architecture (FAI, founded in 2003)—he became a regular participant in the faculty's international diploma reviews.

The most remarkable initiative he personally championed with great enthusiasm was the creation of the Romanian-Spanish Architecture Workshops, launched in 2006 under the auspices of the Center for Vernacular Architecture Studies in Dealu Frumos.

Javier de Cárdenas y Chávarri a fost unul dintre cei mai longevivi prieteni și colaboratori ai UAUIM, profesor arhitect, director, căpitan de vas și marchiz de Prado Ameno. Activitatea sa în domeniul proiectării de arhitectură (în special restaurare-reabilitare, cu o pasiune și o dedicație deosebită pentru arhitectura vernaculară și tradițională), didactic (unde a excelent, formând zeci de generații de studenți și masteranzi, în Spania, America Latină, dar și în România, prin numeroasele școli de vară organizate), de management universitar (director și chiar rector al mai multor școli de

arhitectură de prestigiu din Spania) și ca promotor al unor fundații culturale, este copleșitoare. Ne vom opri aici asupra colaborării cu UAUIM, pentru a evoca aportul adus de-a lungul mai multor decenii activității didactice și de cercetare din Universitatea noastră.

Javier de Cárdenas ajunge pentru prima dată la București la scurt timp după Revoluție, în 1995, cu prilejul unei extinse întâlniri a Asociației Școlilor Europene de Arhitectură (AEEA), la invitația legendarului profesor Emil Barbu (Mac) Popescu, care era în vremea aceea motorul școlii și avea să rămână astfel pentru încă mulți ani. Cu acest prilej, stabilește primele contacte cu conducerea Universității, dar și cu simpli studenți, contacte din care avea să rezulte mai târziu o superbă colaborare de câteva decenii. A fost prezent în juriile internaționale de diplomă, ori de câte ori a fost solicitat, iar odată cu primele susțineri de diplomă ale studenților Facultății de Arhitectură de Interior (FAI, fondată în 2003), a devenit un obișnuit al jurizărilor internaționale de diplomă de la FAI. Lucru firesc, de altfel, fiindcă el personal fondase, în cadrul ETSA Madrid, Secția de Arhitectură de Interior.

Însă cea mai remarcabilă inițiativă, pe care a susținut-o personal, cu mult entuziasm, a fost cea a Atelierelor Româno-Spaniole de Arhitectură, demarate în 2006, în cadrul Centrului de Studii de Arhitectură Vernaculară

de la Dealu Frumos. Pornind de la un nucleu restrâns (profesorul Javier de Cárdenas, Codina Dușoiu și Beatrice-Gabriela Jöger, pe atunci tinere cadre didactice), Atelierele Româno-Spaniole, însumând 10 ediții la care profesorul Javier de Cárdenas a participat personal și alte două ulterioare, au coagulat o întreagă pleiadă de profesori și specialiști din Spania, România și chiar America Latină, dintre care amintim aici doar câțiva: José Manuel Merino de Cáceres (reputat profesor și restaurator), Jaime de Hoz Onrubia (profesor dr., istoric), Fernando Vela Cossio (dr. arheolog, director adjunct ETSAM), dr. arh. Orlando Sepúlveda (Universitatea Santiago de Chile, Santos García Alvarez (dr.arh., profesor), Ignacio Gil Crespo (dr.arh.), Emil Barbu Popescu (prof. dr.arh., rector), Sorin Vasilescu (prof.dr.arh.), Hanna Derer (prof.dr.habil. arh.), Mihai Opreanu (conf.dr.arh.) și mulți alții. Atelierele româno-spaniole au fost un prilej de cercetare pe viu a arhitecturii vernaculare și de comparare directă a arhitecturii tradiționale spaniole și românești, această particularitate culturală făcându-le unice. Schițele rapide de proiect, concepute în echipe mixte de studenți români și spanioli, pe baza observațiilor și studiului direct *in situ*, au stat mai târziu la baza unor cercetări solide, extinse, concretizându-se în unele cazuri fie în lucrări științifice și teze de doctorat, fie în proiecte de intervenție adoptate de primăriile care, treptat, au devenit parteneri de drum.

Putem spune că modelul atelierelor româno-spaniole din perioada 2006-2015, concepute și susținute (inclusive din fonduri proprii) de Javier de Cárdenas, a creat școală, și nu puțini dintre cursanții acelor ateliere realizează astăzi propriile inițiative (școli de vară, seminarii etc.) în România sau în Spania. De altfel, începând cu anul 2009, modelul atelierelor româno-spaniole a fost preluat de Fundația Pro Patrimonio și de Primăria Câmpulung Muscel, care au organizat, în paralel, alte 7 ediții de ateliere similare în Câmpulung (2009-2015), sprijinite de Javier de Cárdenas prin fundația pe care o crease la acea vreme (Diego de Sagredo).

Prezența sa anuală la Câmpulung, la atelierele româno-spaniole (Dealu Frumos, Nordul Moldovei, Țara Hațegului, Constanța, Delta Dunării, Giurgiu etc.), dar și la jurizările proiectelor de diplomă și în comisii internaționale de doctorat, a făcut din Javier de Cárdenas un mare iubitor al țării și al școlii noastre, pe care le-a perceput ca pe o a doua casă. Sunt de menționat și inițiativele sale de a premia excelența, acordând din fonduri proprii distincții celor mai buni studenți ai atelierelor româno-spaniole, pentru proiecte, grafică, desen și chiar eseu (o inițiativă inedită a fost concursul propus de el "Câmpulung în 100 de cuvinte").

Rândurile de față nu pot fi decât o modestă evocare a unei personalități a învățământului de arhitectură, de la care discipolii săi (printre care mulți studenți și foști studenți ai Universității noastre) au învățat o abordare atentă

și pragmatică a profesiei, bazată pe observație și logică, dar și dragostea pentru patrimoniu și tradiție, comunicarea directă și eficientă prin limbaj și desen, încrederea în partenerii de echipă. Și, fără îndoială, bucuria de a trăi din plin!

Requiescat in pace!

i Articol apărul pe site-ul uauim (https://www.uauim.ro/evenimente/in-memoriam-javier-de-cardenas-y-chavarri/) la plecarea dintre noi a prof.em.dr.arh Javier de Cárdenas.

I.2. Bunătate, bucurie și învățătură: Javier de Cárdenas y Chávarri

Dr.arh. Ignacio Javier Gil Crespo, Titular. Arquitectura y Patrimonio, SLP / ICOMOS-ICOFORT / Membru distins al Catedrei Gonzalo de Cárdenas de Arhitectură Vernaculară din Havana / Academician corespondent în Insulele Azore al Academiei de Științe, Inginerie și Științe Umaniste din Lanzarote / Membru al Consiliului de Administrație al Societății Spaniole pentru Istoria Construcțiilor / Membru al Consiliului de Administrație al Asociației Spaniole a Prietenilor Castelelor / Director al revistei Castillos de España

Abstract

Javier de Cárdenas y Chávarri—the 9th Marquess of Prado Ameno—was a commanding figure: an architect, the son and grandson of renowned Spanish architects, a professor, a yacht captain, and, above all, a mentor for many generations of young architects.

Beyond his attachment to his native Spain and its heritage (he was born in the Basque Country), he also forged deep ties with other geographic regions—particularly Romania, where he organized the Spanish-Romanian workshops to which this book is dedicated, and Havana, Cuba, where he discovered ancestral roots and established a Chair for the study of vernacular architecture. It is not surprising that he was deeply loved by hundreds of disciples across many countries, in whom he successfully instilled passion for architecture, tradition, and built heritage. Ignacio Javier Gil Crespo is one of these disciples, and he recalls the figure of his master with affection and profound respect.

Pe 6 ianuarie 1955, Javier de Cárdenas - care nu împlinise încă șaisprezece ani și își pierduse de curând tatăl, pe Gonzalo[1], a primit un cadou

1 Gonzalo de Cárdenas Rodríguez (León, 1904 – Madrid, 1954) a fost un arhitect spaniol specializat în urbanism și reconstrucție, a cărui activitate s-a dovedit decisivă pentru refacerea numeroaselor localități devastate în timpul Războiului Civil. Fiu al arhitectului Manuel de Cárdenas Pastor, a obținut diploma în arhitectură la Școala de Arhitectură din Madrid în 1929 și a colaborat inițial cu tatăl său la diverse proiecte. După încheierea conflictului, a fost numit director general adjunct și arhitect-șef al Direcției Generale pentru Regiuni Devastate; în această calitate, a organizat cadrul administrativ și tehnic responsabil de reconstrucția multor localități spaniole. Activitatea sa a îmbinat urbanismul, restaurarea monumentelor și construcțiile noi, impunându-l drept una dintre cele mai influente figuri ale arhitecturii oficiale din perioada postbelică. Printre

de la străunchiul său Ignacio[2]. Era vorba despre cartea lui Thor Heyerdahl, *Expediția Kon-Tiki* - o carte pe care Javier a păstrat-o mereu. Pluta *Kon-Tiki* a fost construită de șase exploratori norvegieni care au dorit să demonstreze că o ambarcațiune - propulsată de Curentul Humboldt și de vânturile alizee -ar putea naviga din Peru până în Polinezia; și au reușit. Conform relatărilor spaniole din secolul al XVI-lea, construcția tradițională a ambarcațiunilor incașe presupunea o platformă din bușteni de lemn de balsa, o cabină sau colibă din stuf și frunze de palmier, un catarg cu o velă pătrată și o cârmă din lemn dur de mangrove. După cum s-a menționat, acești exploratori norvegieni au reușit să construiască pluta, să obțină permisiunea pentru realizarea proiectului și să traverseze Oceanul Pacific - folosindu-se de Curentul Humboldt și înfruntând furtuni, rechini și izolare. Autorul cărții -forța motrice a expediției - descrie o dispută între exploratorul polar danez Peter Freuchen (adept al modelelor tradiționale de ambarcațiuni și adăposturi, precum caiacul și igluul) și colonelul Haskin (un susținător al noilor invenții și al progresului tehnologic); în urma unei experiențe dezastruoase cu bărci din cauciuc și corturi din pânză în zona arctică, primul a izbucnit, spunând următoarele:

> *că folosise cândva una dintre acele bărci din cauciuc și un sac de dormit tip cort în timpul unei expediții în Groenlanda - în locul unui caiac eschimos și al unui iglu - și asta aproape că-l costase*

lucrările sale publicate se numără *La casa popular española* (Casa tradițională spaniolă) și *Datos para la reconstrucción del pueblo adoptado* (Date pentru reconstrucția localității adoptate), care reflectă interesul său pentru arhitectura tradițională și pentru planificarea reconstrucției. Pe lângă activitatea sa instituțională, a desfășurat o activitate profesională intensă la Madrid și a colaborat cu unchiul său, arhitectul Ignacio de Cárdenas Pastor, la proiecte precum clădirea Bancaya (în prezent clădirea Castelar) de pe Avenida de América. Cariera sa, curmată brusc de decesul prematur din 1954, și-a pus amprenta în mod semnificativ asupra reconstrucției arhitecturale și urbane a Spaniei de la mijlocul secolului al XX-lea.

2 Ignacio de Cárdenas Pastor (Madrid, 1898 – El Espinar, Segovia, 1979) a fost unul dintre cei mai importanți arhitecți spanioli ai primei jumătăți a secolului al XX-lea și o figură-cheie în dezvoltarea arhitecturii corporative moderne în Spania. A absolvit Școala de Arhitectură din Madrid în 1924 și, în același an, s-a alăturat nou-înființatei *Compañía Telefónica Nacional de España*, preluând conducerea Departamentului de Construcții. Cea mai cunoscută lucrare a sa este clădirea Telefónica de pe Gran Vía din Madrid (1926–1929), proiectată în colaborare cu arhitectul american Louis S. Weeks și sub coordonarea artistică a lui Juan Moya Idígoras. De asemenea, a proiectat numeroase centrale telefonice în întreaga Spanie, introducând soluții arhitecturale inovatoare care au evoluat de la istoricism către raționalism. În timpul Războiului Civil, a rămas la Madrid și a documentat cu meticulozitate avariile suferite de clădirea Telefónica. După conflict, din cauza simpatiei sale pentru cauza republicană, a intrat într-un exil temporar în Franța și a fost supus unei epurări profesionale – un obstacol care a frânat o carieră ce se anunța extraordinar de promițătoare. Deși ulterior a revenit în Spania și și-a continuat activitatea, nu a mai recăpătat niciodată prestigiul de care se bucurase în perioada de dinaintea războiului. Astăzi, este recunoscut drept un promotor major al arhitecturii spaniole moderne și drept arhitectul principal responsabil de identitatea vizuală a rețelei naționale de telefonie în secolul al XX-lea.

viața... Era convins că niciun inventator modern, oricât de genial ar fi fost, nu ar fi putut - stând într-un laborator - să conceapă ceva mai bun decât ceea ce mileniile de experiență îi învățaseră pe inuiți să folosească în propriile lor ținuturi.

Într-adevăr, acea experiență străveche își are rădăcinile în tradiția construcțiilor – fie ele navale sau arhitecturale. Decenii mai târziu, marea și arhitectura vernaculară au devenit pasiunile intelectuale ale distinsului profesor Javier de Cárdenas. Tatăl său, Gonzalo, studiase deja arhitectura populară, sau vernaculară, a Spaniei într-o carte mică și încântătoare, publicată în 1944. Deși a rămas orfan la o vârstă fragedă, Javier și-a cultivat un spirit independent în luarea deciziilor - asemenea exploratorilor de pe *Kon-Tiki* - și, la fel ca aceștia, a știut să prețuiască atât moștenirea familiei sale, cât și pe cea a generațiilor de constructori tradiționali; era profund pasionat de arhitectura vernaculară și de tehnicile tradiționale de construcție, precum și de tot ce ținea de mare.

Javier de Cárdenas preda chiar și atunci când interlocutorul nu-și dădea seama de acest lucru. Fire sociabilă și comunicativă, avea mereu pregătită o poveste, un fapt istoric sau o anecdotă cu care să-și captiveze

Figura 1. Coperta și semnătura lui Javier de Cárdenas pe cartea *Expediția Kon-Tiki* de Thor Heyerdahl.

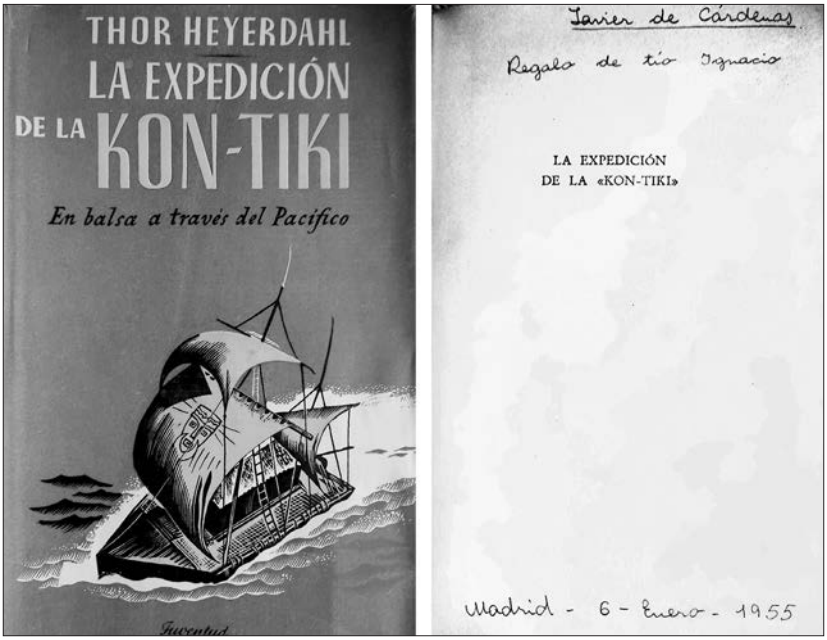

Figura 2. Javier de Cárdenas privind către o fereastră din Lanzarote, așteptând să vadă cine apare.

ascultătorul – și, fără ca acesta să realizeze, transmitea o lecție profundă. Împărtășea o vastă cunoaștere, inclusiv perspective asupra arhitecturii; în calitate de arhitect, vorbea cu aceeași ușurință despre gastronomie sau despre nave, ca și despre povești ce ar putea fi descrise drept „romantice" sau „joviale". Totuși, prin fiecare poveste, anecdotă, glumă sau conversație, el transmitea cunoștințe vaste, asigurându-se că ascultătorul atent și interesat nu doar dobândea informații - transmise prin cuvinte, gesturi și desene - ci devenea și o persoană mai bună.

Aceasta era puterea lui Javier de Cárdenas: capacitatea de a-i transforma pe cei din jur - și întotdeauna în bine. A fost un profesor prețuit și un om iubit. A rămas un mentor chiar și după pensionare, fapt binecunoscut celor care am avut privilegiul și norocul de a-l cunoaște.

Javier de Cárdenas y Chávarri s-a născut la Bilbao, în 1939. Acest detaliu spune multe, căci originea din Bilbao imprimă un caracter aparte și conferă o anvergură universală oricui poartă această identitate. S-a stins din viață la Madrid, în 2024, însă doar prezența sa fizică ne-a părăsit; învățăturile sale, bucuria molipsitoare, înțelepciunea de a trăi și entuziasmul pentru viață, precum și devotamentul și grija față de cei dragi rămân alături de noi.

Angajamentul său față de studenți era evident în eforturile pe care le depunea – eforturi care nu păreau niciodată o corvoadă, căci alături de el totul părea ușor (și chiar așa făcea să fie), deși munca din spate era, cu siguranță, una considerabilă. Se străduia să le ofere (și nouă) ocazia de a descoperi locuri, prietenii și experiențe noi - atât din domeniul arhitecturii, cât și din alte sfere - precum și lecții practice inedite. Acest lucru a fost demonstrat prin diversele ateliere internaționale pe care le-a organizat, începând cu atelierele de restaurare hispano-române. Javier de Cárdenas iubea să călătorească,

Figura 3. Javier de Cárdenas în Havana susținând o prelegere.

să învețe în timpul călătoriilor și să împărtășească aceste experiențe. Prin urmare, a căutat să le ofere studenților posibilitatea de a lua parte la aceste experiențe, ducându-i în diverse colțuri ale lumii. Atât atelierele de restaurare hispano-române, cât și simpozioanele despre arhitectura vernaculară de la Havana - Havana „sa" - ne-au oferit oportunități și legături între profesioniști și prieteni; cei care am recunoscut și am apreciat acest lucru am știut să profităm din plin de ele, exact așa cum și-a dorit el.

În plus, ca profesor, avea un talent extraordinar de a explica lucrurile în orice context. În timpul mesei, scotea imediat un stilou sau un creion mecanic și schița diagrame - fie că era vorba despre arhitectură, limbi străine, gastronomie sau nave - pe fețe de masă, farfurii ori șervețele. Navele, în mod special, reprezentau marea sa pasiune. Poate că se considera mai degrabă marinar decât arhitect, deși aceasta din urmă era profesia sa de zi cu zi. Pentru Javier, navigația, navele și marea însemnau mai mult decât o simplă pasiune; ele reprezentau un mod de a trăi, de a gândi și de a se comporta. Asemenea unui veritabil căpitan de navă, știa să conducă - nu doar să dea ordine -, să ofere ajutor fără a da dovadă de superioritate, precum și să colaboreze. Din acest spirit de colaborare și leadership s-au născut diverse proiecte de cercetare pe care el, în calitate de susținător și mentor, le-a finanțat prin intermediul Fundației Cárdenas. Astfel, am putut realiza cercetări privind arhitectura vernaculară din Lanzarote (finalizate cu o carte publicată în 2007), arhitectura tradițională subterană (cu mai multe articole publicate între 2009 și 2014) și fortificațiile din Azore (2016–2020) și Havana (cu publicații apărute între 2019 și 2025), printre alte studii.

Figura 4. Javier de Cárdenas în Havana pozând alături de Daniel Taboada, titularul Catedrei de Arhitectură Vernaculară „Gonzalo de Cárdenas", și de autor (primul la stânga).

Călător și cititor, însuflețea orice conversație cu istorisiri despre călătoriile sale – multe dintre ele împărtășite cu subsemnatul. Era greu de găsit într-un singur loc, întrucât călătorea neîncetat prin America spaniolă, în special în Cuba; se mândrea nespus să povestească faptul că cincisprezece generații ale familiei Cárdenas își aveau originea acolo. Într-adevăr, numele său de familie întruchipa o parte semnificativă din istoria Spaniei și a Americilor. Printre strămoșii săi se număra Gutierre de Cárdenas – Mare Comandor al Ordinului Santiago în secolul al XV-lea, primul care a tras clopotul în Torre de la Vela din Granada după cucerirea orașului și tutore al Isabelei Catolica. Era, de asemenea, descendent al lui Don Diego López de Haro; unul dintre urmașii acestuia a servit drept guvernator al Havanei și a primit titlul de marchiz de Prado Ameno pentru apărarea orașului împotriva atacului englez din 1762 - un titlu pe care Javier îl deținea, dar cu care nu s-a făli niciodată.

Javier de Cárdenas a fost și un mare iubitor de muzică. Adora muzica. Abonat la stagiunile teatrelor Teatro Real din Madrid, Liceu din Barcelona și Arriaga din Bilbao, se bucura de muzică alături de soția sa, Blanca Vilallonga, cea care l-a introdus în lumea operei și i-a aprofundat cunoștințele muzicale. Nu o dată ne-a surprins cântând la pian - fie într-un muzeu din Bulgaria, fie

într-un hotel din Havana. Blanca Vilallonga a fost - și rămâne - marea iubire a vieții sale; ea l-a îngrijit și l-a iubit de-a lungul anilor, în special în ultima perioadă a vieții, marcată de boală și de pierderea vederii. Acești ultimi ani au fost grei, dar profund fericiți pentru Javier, întrucât i-a trăit alături de o iubire necondiționată, eternă și pură.

Figura 5. Javier de Cárdenas însuflețind o vizită la un muzeu din Ruse (Bulgaria) alături de elevi și profesori de la un atelier de restaurare hispano-român.

La fel de necondiționată, eternă și pură este afecțiunea pe care i-o purtăm lui Javier de Cárdenas y Chávarri - al 9-lea Marchiz de Prado Ameno, arhitect, profesor, căpitan de iaht și mentor. În acest spirit, îi vom păstra vie amintirea, precum și bunătatea, bucuria și învățăturile. Javier a fost - și rămâne - un om bun, care a făcut mult bine celor din jur. Cei care recunosc acest lucru îi sunt recunoscători, la fel ca și cei care nu o fac - chiar dacă încă nu și-au dat seama de acest lucru. Fie ca amintirea sa să dăinuiască, moștenirea sa să se răspândească pretutindeni, iar bunătatea sa să fie pe deplin recunoscută!

I.3. Douăzeci de ani de la primul atelier de restaurare hispano-român

Prof.dr.ist. Jaime de Hoz Onrubia,
Prof.dr.arheol. Fernando Vela Cossío,
Centro de Investigación de Arquitectura Tradicional (CIAT)

Abstract

Looking back at all that has been accomplished and considering the perspective offered by these twenty years, we cannot help but appreciate even more the significance and value of the work undertaken—not only in academic and scientific terms but, above all, in its truly human dimension and spirit of fraternal cooperation. Such qualities are essential in these turbulent and uncertain times, marked by a profound crisis of social and ethical values and by the uncertainty arising from the major changes—and, of course, the opportunities—brought about by information and communication technologies in the humanities, the rapid pace of a globalization process that does not always foster solidarity, and the constant threat to the preservation of Cultural Heritage. Addressing the all-too-common neglect of traditional and vernacular architecture served as the impetus for an extensive exercise in exploration, critique, and the exchange of experiences through a diverse range of activities—alternating between theoretical lectures and practical workshops, complemented by study trips and, above all, close interaction.

These pages also serve as a testament to the generous work carried out by architect Javier de Cárdenas y Chávarri (1939–2024), a professor of construction at the Higher Technical School of Architecture of the Polytechnic University of Madrid. His determination proved crucial in launching the workshops and, above all, in ensuring their continued operation, with the collaboration of close friends and colleagues. Javier succeeded in shaping a pedagogical project that became an extraordinarily valuable experience for an entire generation of students from architecture schools in Bucharest and Madrid, as well as for an enthusiastic and dedicated team of young professors who participated in and developed professionally through these programs.

Figura 1. Vizitarea acoperișului Alcázarului de Segovia, iulie 2009. În centru, profesorii Javier de Cárdenas și José Miguel Merino de Cáceres.

În iulie 2006, acum două decenii, au început Atelierele internaționale de restaurare hispano-române, care se desfășurau alternativ între România și Spania în fiecare an. Alături de profesori și studenți de la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu" din București, au participat zeci de profesori și studenți la licență și masterat de la diverse universități spaniole, în special de la Școala Tehnică Superioară de Arhitectură a Universității Politehnice din Madrid (ETSAM-UPM). La ateliere au participat și studenți și cadre didactice de la instituții cu care Universitatea Politehnică din Madrid are acorduri de schimb internațional.

Privind în urmă la tot ceea ce s-a făcut și având în vedere perspectiva acestor douăzeci de ani, nu putem să nu apreciem și mai mult interesul și valoarea activității desfășurate, atât în termeni academici și științifici, dar mai ales în dimensiunea cu adevărat umană și cooperarea fraternă, ceva neapărat necesar în aceste vremuri tulburi și incerte pe care le trăim, într-o gravă criză a valorilor sociale și etice, în fața incertitudinii produse de marile schimbări - și, desigur, de oportunitățile - pe care tehnologiile informației și comunicațiilor le produc în domeniul științelor umaniste, în dezvoltarea rapidă a unui proces de globalizare care nu este întotdeauna favorabil solidarității și cu amenințarea constantă la adresa conservării Patrimoniului Cultural.

Combaterea neglijării, destul de des întâlnite, a arhitecturii tradiționale și vernaculare a servit drept pretext pentru un amplu exercițiu de explorare, critică și schimb de experiențe prin intermediul unor activități diverse și variate, care au alternat între cursuri teoretice și ateliere practice, completate de excursii de studiu și, mai presus de toate, de interacțiune strânsă. Conversații și dezbateri în jurul mesei, reflecții asupra formelor și scopurilor anumitor construcții, particularitatea acoperișurilor tradiționale segoviene, a lucarnelor sau a feroneriei acoperișurilor înclinate transilvănene, fără a uita de desfășurarea activităților practice în curtea Centrului de Cercetare în Arhitectură Tradițională (CIAT) din Boceguillas (Segovia) sau pe scena auditoriului școlii din Dealu Frumos.

E greu să nu zâmbim când ne amintim de acea călătorie de la Boceguillas la La Coruña și Santiago de Compostela, cu catedrala sa plină ochi de pelerini, plimbarea relaxantă prin cimitirul de lângă mănăstirea Santo Domingo de Bonaval sau caracatița și vinul Ribeiro roșu pe care le-am savurat la Los Concheiros, turul ghidat al orașului Pontevedra...

Cum să uităm de cel de-al 5-lea Atelier: Arhitectura Portuară Vernaculară în Dobrogea și Delta Dunării, desfășurat între 9 și 18 iulie 2010? Ruinele orașului Callatis (Mangalia), palatul Reginei Maria din Balcic, excursia de-a lungul Dunării, Tulcea, Histria, Adamclisi... sau cina la acea pizzerie din Constanța, pe malul Mării Negre, sărbătorind victoria echipei noastre naționale și golul lui Andrés Iniesta în acel prim Campionat Mondial pe care Spania l-a câștigat, o performanță care, șaisprezece ani mai târziu, s-a repetat!

În iulie 2011 am mers în Gran Canaria. Am reflectat, termen atât de la modă în zilele noastre, asupra impactului nu întotdeauna pozitiv al turismului asupra arhitecturii vernaculare; ne-a plăcut să-l ascultăm, printre alții, pe maestrul Istoriei Construcțiilor, Francisco Ortega Andrade; ne-am plimbat prin Las Palmas, satul San Nicolás, prin Agaete… și am fost uimiți de designul fascinant al balcoanelor canare, de piatra vulcanică neagră folosită în clădiri și de trecutul lor *guanche*[1] …

În iulie 2012, a fost efectuată o amplă muncă de teren, începând cu Hațeg, concentrându-se pe cetățile dacice și pe acțiunile împăratului roman Traian, care era de origine hispanică. Aceasta a inclus vizite la Roșia Montană, Aiud și Sibiu. Observarea eticii de muncă a studenților a fost profund satisfăcătoare, confirmând faptul că lucrurile progresau foarte bine și că aceștia îndeplineau, și chiar depășeau, toate obiectivele stabilite la începutul proiectului.

1 Despre o persoană sau popor care locuia în Insulele Canare în momentul cuceririi lor. Folosit și ca substantiv. (nota trad.)

Cel de-al 8-lea atelier, desfășurat în iulie 2013, s-a concentrat pe analiza Podurilor și drumurilor în contextul lor istoric. Studenți de la Universitatea Ion Mincu din București, Școala Tehnică Superioară de Arhitectură a Universității Politehnice din Madrid, Universitatea Alfonso X el Sabio și Universitatea din Cagliari s-au întâlnit la sediul CIAT din Boceguillas. De acolo, au călătorit, trecând mai întâi prin orașul monumental Astorga, până la Villafranca del Bierzo, unde se afla principalul loc de lucru al atelierului. Am vizitat biserici, am discutat despre restaurare cu ghizi locali și am băut vin de Bierzo chiar în cramele locale... Ne-am plimbat prin Mănăstirea Carracedo, am vizitat bisericile romanice unice din Corullón și clădirile tradiționale ale locului, am admirat frumosul peisaj leonez de pe vârful Castelului Cornatel și ne-am pierdut printre râpele și cheile impresionante ale minelor romane din Las Médulas.

Al 9-lea Atelier de Restaurare Hispano-Român s-a mutat la Giurgiu, unde, în perioada 14-21 iulie 2014, studenți la arhitectură, la nivel de licență și masterat, de la diverse universități, precum Universitatea Ion Mincu din București, Universitatea Alfonso X el Sabio și Universitatea Politehnică din Madrid sau Universitatea Catolică din Córdoba (Argentina), au încercat să realizeze diverse proiecte de intervenție pe tema Conservării și punerii în valoare a ruinelor cetății medievale din Giurgiu, care i-a dat numele. A fost, în esență, un studiu de teren, coordonat de Dr. Elena-Codina Dușoiu de la Universitatea Ion Mincu, arhitecta Anne-Marie Gacichevici și doctorii Javier de Cárdenas y Chávarri și Santos García Álvarez de la Universitatea Politehnică din Madrid. În aceeași zi de luni, după ce au vizitat cele mai importante atracții turistice – care aveau să fie în centrul atenției lor: portul Giurgiu, Parcul Alei, Turnul cu Ceas și Ateneul Nicolae Bălănescu – echipa de studiu Departamentul de Arhitectură și Urbanism și Amenajarea Teritoriului și-a prezentat diversele obiective locale pentru realizarea proiectelor.

În iulie 2015, cea de-a 10-a ediție a Atelierului de Restaurare Hispano-Român, „Patrimoniul Mudejar din Aragon", a încheiat această serie de întâlniri, acum amintite, în orașul Daroca, din provincia Zaragoza. Vizite, discuții, râsete, plimbări… și o excelentă muncă de teren au generat propuneri și soluții pentru apărarea, protejarea și recuperarea trecutului tradițional și vernacular al clădirilor, acesta fiind obiectivul inițial al acelui proiect prețuit: conservarea moștenirii primite, promovarea unei mai bune înțelegeri a acesteia și solicitarea întreținerii sale corespunzătoare.

CIAT a promovat și a participat la numeroase alte întâlniri internaționale și continuă să organizeze și să întreprindă noi proiecte pentru studierea și conservarea acestei valoroase moșteniri construite din tradiție, însă Atelierele de Restaurare Hispano-Române vor fi întotdeauna un punct

Figura 2. Casa de Cultură din Daroca, Zaragoza. În centru, profesorii Javier de Cárdenas și Sorin Vasilescu.

de referință pentru noi toți, deoarece au lăsat o amprentă de neșters și înduioșătoare în memoria noastră.

Aceste pagini servesc și ca o mărturie a muncii generoase desfășurate de arhitectul Javier de Cárdenas y Chávarri (1939-2024), profesor de construcții la Școala Tehnică Superioară de Arhitectură a Universității Politehnice din Madrid. Determinarea sa s-a dovedit crucială în lansarea atelierelor și, mai presus de toate, în asigurarea continuității funcționării lor. Cu colaborarea unor mari prieteni și colegi, printre care este inevitabil să-i amintim acum pe profesorii Luis Maldonado Ramos (1957-2017) și José Miguel Merino de Cáceres (1942-2023), Javier a reușit să contureze un proiect pedagogic care a devenit o experiență extraordinar de valoroasă pentru o întreagă generație de studenți de la școlile de arhitectură din București și Madrid, dar și pentru o echipă entuziastă și dedicată de tineri profesori care au participat la programe și s-au format în cadrul acestora.

Fără îndoială, timpul trece, iar circumstanțele de viață ale fiecăruia dintre noi variază… dar nu vom uita niciodată acele zile extraordinare care s-au desfășurat în cadrul unui proiect academic smerit, dar solid, care ne-a marcat profund și pentru totdeauna.

I.4. O prezență italiană. Colaboarea cu Università Federico II din Napoli

Prof.dr.arh. Agostino Bossi, Universita Federico II Napoli, Italia

Abstract

In July 2012, I had the privilege of taking part in a study workshop in Romania, focusing on visiting some of the most interesting architectural, environmental, landscape and ethnographic sites in the Țara Hațegului region of Transylvania. The driving force behind that workshop laid in the daily pleasure of discovering places and settings of great beauty, capable of sparking reflections on architecture and on the intrinsic quality of the built environment. Some of the buildings we visited, of agro-pastoral building tradition, were the subject of fruitful work in the hermeneutics of design, confirming the idea that the spatial value of a dwelling lies in its inherent ability to interact with the natural environment in a relationship of open-minded trust towards it and, consequently, in the ongoing opportunity it offers human beings to care for their own existence and that of the earth through the experience of dwelling. Another fundamental factor contributing to the remarkable success of this initiative was the coming together of people from three countries – Romania, Italy and Spain – united by a desire to explore these places, to understand their spatial values and, in this way, to enrich their own architectural and design culture. To consolidate this working methodology and make it even more meaningful in terms of the students' architectural training, there was a shared moment of reflection on the design process, with a view to creating spaces capable of meeting the needs of contemporary living.

That workshop was an extraordinary revelation for me, both for its educational and formative value and for its innovative methodological horizons, as well as for the development of a series of personal and professional relationships, as for almost fifteen years now, I have been participating in international study workshops organised by the UAUIM and the Astra Museum in Sibiu.

În iulie 2012, am avut privilegiul de a participa la un atelier de studii în România, axat pe vizitarea unora dintre cele mai interesante

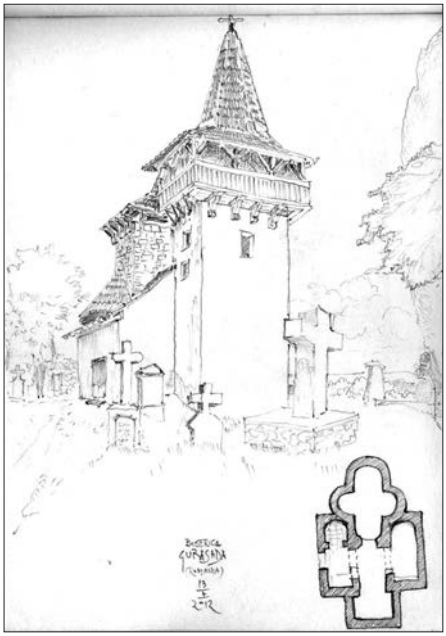
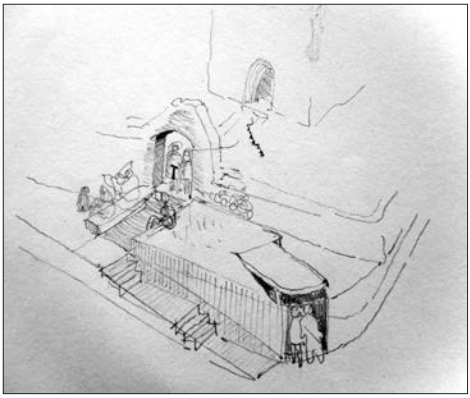

Figura 1. Biserica din Gurasada.

obiective arhitecturale, de mediu, peisagistice și etnografice din zona Țării Hațegului, din Transilvania.

Cu acea ocazie, în calitate de director al unui program internațional de doctorat în arhitectură de interior, înființat de Universitatea „Federico II" din Napoli, am însoțit, alături de alte cadre didactice, un grup de doctorande și doctoranzi italieni. Pe parcursul celor zece zile petrecute în România, sub îndrumarea unui grup de tinere cadre didactice de la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu" din București, am avut ocazia nu numai să cunoaștem importante mărturii ale patrimoniului cultural transilvănean, ci și să experimentăm noi modalități de interacțiune culturală și să punem în practică parcursuri inedite de studiu și formare.

Forța motrice a acelui atelier a constat în plăcerea descoperirii zilnice a unor locuri și ambiente de o mare frumusețe, capabile să stârnească reflecții asupra arhitecturii și asupra calității originare a spațiului construit, în așa măsură încât unele dintre clădirile pe care le-am vizitat, expresie a tradiției constructive agro-pastorale, au făcut obiectul unei munci fructuoase de hermeneutică a proiectării, care a confirmat ideea conform căreia valoarea spațială a unei locuințe rezidă în aptitudinea sa constitutivă de a interacționa cu mediul natural într-o relație de deschidere plină de încredere față de acesta și, prin urmare, în posibilitatea permanentă pe care o oferă ființelor umane de a avea grijă de propria existență și de cea a pământului prin experiența locuirii. Un alt factor fundamental care a contribuit la succesul deosebit al acestei inițiative a fost întâlnirea unor persoane provenite din trei țări – România, Italia și Spania –, toate unite de dorința de a cunoaște locurile respective, de a le înțelege valorile spațiale și de a-și îmbogăți, în acest fel, propria cultură arhitecturală și de proiectare. Încă de la început s-a creat între profesori și studenții celor trei naționalități un dialog intens, o atmosferă de colaborare și de împărtășire nu doar culturală, ci și umană și personală. La sfârșitul

Figurile 2 și 3. Biserica din Sântămăria Orlea.

fiecărei zile, marcată de vizite și explorări la situri arheologice, monumente, biserici, clădiri din tradiția locuirii țărănești și muzee, grupurile se reuneau pentru a aprofunda diversele aspecte ale locurilor vizitate, comparând elementele caracteristice ale tradiției arhitecturale românești cu cele ale țărilor respective, în încercarea de a surprinde, alături de aspectele distinctive, trăsăturile originare, permanente și universale ale construcțiilor. Pentru a consolida această metodologie de lucru și a o face și mai semnificativă din punctul de vedere al formării arhitecturale a studenților, intervenea momentul comun de reflecție asupra proiectării, orientat întotdeauna spre interpretarea patrimoniului istoric al locurilor și al clădirilor tradiționale, în vederea elaborării unor spații capabile să răspundă nevoilor locuirii contemporane. Această etapă a muncii constituia momentul sintezei creative, al cercetării și al deschiderii unor noi orizonturi de configurare spațială, în continuitate cu valorile fundamentale ale arhitecturii materializate în clădirile moștenite din trecut. Această metodologie s-a dovedit a fi extrem de eficientă, atât pentru că era stimulantă și captivantă, cât și pentru că îi obișnuia pe studenți să-și ancoreze imaginația proiectării pe baze culturale solide și să o protejeze de riscurile superficialității și improvizației.

Acel atelier a reprezentat pentru mine o revelație extraordinară, atât prin valoarea sa didactică și formativă, cât și prin orizonturile metodologice inovatoare, precum și prin nașterea unei serii de relații umane și profesionale care, de atunci, au continuat fără întrerupere, consolidându-se în timp, până la a lua forma prieteniei în sensul ei cel mai pur. Nu cred că exagerez spunând că acea experiență, deși am trăit-o în ultima perioadă a parcursului meu academic, a reprezentat pentru mine un moment de cotitură semnificativ atât pe plan

intelectual, cât și pe cel uman și existențial. O dovadă în acest sens este faptul că și în acest an, așa cum s-a întâmplat aproape neîntrerupt de cincisprezece ani încoace, am participat la un seminar internațional de studii dedicat arhitecturii tradiției agro-pastorale românești, în cadrul activităților culturale promovate de Muzeul Astra din Sibiu. De-a lungul acestor ani, metodologia de lucru lansată în cadrul atelierului din 2012 s-a consolidat și mai mult, confirmându-și în permanență eficacitatea didactică și formativă, precum și valoarea culturală și științifică extrem de ridicată, așa cum o demonstrează numeroasele publicații realizate în cadrul activității de cercetare și proiectare desfășurate de cadre didactice și studenți români și italieni.

Sunt fericit și onorat că am participat la această realizare extraordinară și mândru că am putut contribui la succesul ei, conștient fiind că aceasta s-a putut concretiza doar datorită faptului că o comunitate de oameni s-a dedicat ei cu pasiune intelectuală, cu spirit de prietenie și cu acel simț al responsabilității etice care ne îndeamnă să privim în profunzime și cu viziune de viitor lumea umană și să avem grijă de ea. În final, doresc să mulțumesc, în mod special, Elenei-Codina Dușoiu, care mi-a propus prima dată un program de colaborare academică, și lui Beatrice-Gabriela Jöger, care a alimentat în mod continuu dinamica comună a colaborării și cercetării, alături de numeroși colegi de la universitățile din Napoli, Milano, Bari și București.

Figura 4. Grup de studenți desenând, Strei, Țara Hațegului, 2012.

I.5. Învățând despre patrimoniu prin intermediul patrimoniului în sine. Amintiri din patru ateliere internaționale de arhitectură

Prof.dr.arh. César Daniel Sirvent Pérez, Universidad de Alicante, Spania

Abstract

This text reflects on the role of heritage as a tool for architectural learning, drawing on recollections of four international workshops held in Romania between 2014 and 2021. Rather than offering a chronological account of their outcomes, it proposes an interpretation based on the shared experience, understanding that certain lessons remain associated less with the projects developed than with the shared experience of the place. The workshops in Giurgiu, Câmpulung Muscel, and Bucium serve to analyze a teaching model grounded in immersion, collaborative work, and direct contact with heritage, where knowing, inhabiting, interpreting, designing, and communicating constitute stages of the same educational process. Recollections of these workshops are interwoven with a reflection on the evolution of a personal line of research on heritage intervention, developed through four lectures delivered within the framework of these experiences. Finally, four dimensions of learning memory are identified (place, project, coexistence and personal transformation) as a synthesis of a way of understanding the teaching of architecture from the direct experience of heritage and from the shared construction of knowledge.

"*We may live without architecture, and worship without her; but we cannot remember without her.*"[1]
John Ruskin, The Seven Lamps of Architecture (1849)

1. Patrimoniul ca instrument de învățare

Educația în domeniul arhitecturii s-a bazat în mod tradițional pe proiectul de arhitectură ca instrument principal de învățare. Analiza,

1 "Putem trăi fără ea, putem să venerăm, dar nu putem să ne amintim nimic fără ea", Ruskin, John, *Cele șapte lămpi ale arhitecturii*, Trad. coord. de Magda Teodorescu, Ed. Universitară Ion Mincu 2015, pg. 184.

desenul și proiectarea constituie succesiunea standard prin care studenții învață să abordeze complexitatea spațiului construit. Totuși, atunci când subiectul studiului este patrimoniul, această succesiune pare să necesite o etapă preliminară: învățarea observării. Înțelegerea este esențială înaintea intervenției; cunoașterea este necesară înaintea transformării.

John Ruskin susținea că valoarea arhitecturii istorice rezidă, înainte de toate, în memoria acumulată în timp, în vreme ce Eugène Viollet-le-Duc insista asupra necesității de a înțelege profund o clădire înainte de a propune orice restaurare. Pozițiile lor difereau considerabil, însă amândoi împărtășeau o convingere fundamentală: patrimoniul reclamă o relație directă cu situl. Acesta poate fi cu greu înțeles doar prin intermediul planurilor, fotografiilor sau documentelor.

Între anii 2014 și 2021, am avut ocazia să particip la patru ateliere internaționale de arhitectură desfășurate în România. Fiecare s-a concentrat asupra unui sit de patrimoniu diferit – o cetate medievală, un pod istoric, un peisaj urban de o bogăție culturală imensă și un vast teritoriu rural –, însă toate au împărtășit aceeași abordare pedagogică. Patrimoniul nu a fost tratat ca un subiect abstract de studiu, ci ca o realitate ce trebuia parcursă, locuită și interpretată înainte de formularea oricărei propuneri.

Acest text nu își propune să ofere o descriere exhaustivă a acelor ateliere sau să evalueze rezultatele lor academice și nici să reconstituie proiectele dezvoltate în cadrul fiecărei ediții. Scopul său este mai simplu: acela de a evoca amintiri care, de-a lungul anilor, explică - mai bine decât orice raport tehnic - de ce anumite experiențe de predare rămân vii mult timp după ce s-au încheiat. Multe dintre planșele de prezentare, expunerile și soluțiile de proiectare sunt uitate. Ceea ce dăinuie, însă, este conversația declanșată la finalul unei vizite, desenul analizat critic în grup, în jurul unei mese, lumina care cade peste ruine la apus sau senzația de a fi descoperit un loc din interior, și nu doar din perspectiva unui vizitator.

Poate că aceasta este lecția principală a acestor ateliere: patrimoniul nu poate fi doar studiat; el poate - și trebuie - să fie trăit. Iar atunci când acest lucru se întâmplă, el încetează să mai fie un obiect al cunoașterii și devine o experiență de învățare.

2. Activitatea de teren ca instrument didactic

Cele patru ateliere au urmat o structură educațională foarte asemănătoare. Sesiunile începeau cu prelegeri susținute de profesori și specialiști invitați, continuau cu vizite pe teren în zona de studiu și culminau cu activități de colaborare desfășurate de echipe internaționale formate

din studenți și cadre didactice. În final, rezultatele erau prezentate public instituțiilor organizatoare și comunității locale.

La prima vedere, era formatul standard pentru orice atelier intensiv de arhitectură. Totuși, exista o diferență esențială: înainte de a formula o propunere, era necesar să parcurgi situl, să discuți cu cei care îl cunoșteau, să te oprești asupra unor detalii aparent minore și să accepți că o primă impresie era rareori suficientă. În acest sens, atelierele împărtășeau o filozofie pedagogică apropiată de conceptul lui John Dewey privind învățarea prin experiență: cunoașterea nu rezulta doar din informațiile primite, ci din interacțiunea continuă dintre observație, reflecție și acțiune. De asemenea, abordările pedagogice ale Mariei Montessori sau ale lui Loris Malaguzzi își găseau aici un ecou clar: mediul înceta să mai fie un simplu fundal și devenea un agent activ în procesul de învățare.

Dar exista și un alt aspect, pe care programele oficiale cu greu îl puteau surprinde. În acele zile, arhitectura nu se învăța doar în timpul sesiunilor programate. Se învăța și în timpul meselor luate împreună, în deplasările între locuri, discutând despre o schiță la sfârșitul zilei sau în cursul unei vizite spontane care ajungea să schimbe modul în care era percepută o clădire. Treptat, granița dintre timpul academic și cel liber se estompa.

Françoise Choay a remarcat că patrimoniul este o construcție culturală, interpretată de fiecare generație prin prisma unor noi sensibilități. Aici, această idee a căpătat o semnificație foarte concretă. Clădirile, peisajele și ruinele au încetat să mai fie simple studii de caz de la cursuri, devenind interlocutori activi. Cu cât petreceai mai mult timp în preajma lor, cu atât interpretarea devenea mai complexă, iar răspunsurile păreau mai chibzuite. Privind retrospectiv, este evident că adevărata metodologie a acelor ateliere putea fi rezumată în cinci etape succesive: *Cunoașterea* - parcurgerea sitului; *Locuirea* - conviețuirea cu patrimoniul timp de câteva zile; *Interpretarea* - dezbaterea colectivă asupra semnificației acestuia; *Proiectarea* - adoptarea unei poziții față de viitorul său; *Comunicarea* - restituirea acelor cunoștințe comunității care făcuse totul posibil. Nu era vorba doar despre un flux de lucru, ci despre o modalitate de a înțelege formarea arhitectului atunci când patrimoniul se află în centrul procesului de învățare.

Poate tocmai de aceea, rememorând astăzi acele experiențe, este dificil să separi cunoștințele dobândite de modul în care au fost trăite. Situl de patrimoniu a oferit o lecție prin însuși faptul că te îndemna să zăbovești acolo, să-l parcurgi iar și iar și să descoperi, treptat, aspecte care nu s-ar fi dezvăluit niciodată în urma unei abordări grăbite. Această relație durabilă cu locul constituie firul invizibil care leagă cele patru ateliere și explică de ce, ani mai târziu, ele rămân atât de vii în memorie.

3. Patru ateliere: amintiri ale unei experiențe comune

De-a lungul anilor, am constatat că memoria nu păstrează atelierele ca pe patru experiențe independente, ci mai degrabă ca pe niște capitole succesive ale aceleiași călătorii. Fiecare a avut o temă de studiu distinctă și a răspuns unor circumstanțe diferite, însă toate au devenit, în cele din urmă, parte a unei reflecții unitare asupra modului în care arhitectura poate fi învățată prin intermediul patrimoniului.

Giurgiu, 2014. A învăța coabitarea cu ruinele

Primul dintre aceste ateliere s-a concentrat pe conservarea și revitalizarea ruinelor cetății medievale Giurgiu – o fortificație construită în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân, care ocupă un loc important în istoria zonei Dunării de Jos. Obiectivul academic a fost elaborarea unor propuneri pentru stoparea degradării sitului, promovarea conservării acestuia și imaginarea unor noi modalități de integrare în viața contemporană prin utilizări culturale, turistice și civice.

Totuși, când încerc să-mi amintesc acea săptămână, prima imagine care îmi vine în minte nu este cetatea în sine, ci tabăra unde lucram și mâncam și unde dormeau studenții. Această organizare, aparent pur logistică, a ajuns să devină adevăratul instrument pedagogic al atelierului. Spațiile de cazare

Figura 1. Giurgiu 2014.

au servit drept atelier de lucru, sală de mese și loc de dezbatere; odată cu lăsarea serii, ele deveneau o prelungire firească a activității din timpul zilei. Nimeni nu părea să facă o distincție clară între sfârșitul programului academic și timpul liber; pur și simplu continuam să discutăm despre arhitectură.

Echipele au reunit studenți la arhitectură de la universități din București, Madrid, Barcelona și Alicante. Grupurile constituite pe criterii naționale au încetat curând să mai conteze; diferențele de pregătire academică au devenit o oportunitate extraordinară de a discuta, de a compara și de a învăța perspective diferite asupra aceleiași probleme.

Îmi amintesc, de asemenea, de vizitele prin oraș - plimbările de-a lungul zidurilor, vizitarea bisericilor și explorarea malului Dunării. Fiecare ieșire ridica noi întrebări. Treptat, am înțeles că cetatea nu putea fi privită ca un obiect izolat, ci mai degrabă ca parte a unei istorii urbane mult mai vaste. În cadrul acelui atelier, am susținut o prelegere intitulată *Noli me tangere! (despre zombi și alți monștri)*. Aceasta viza intervenția asupra patrimoniului, pornind de la o premisă deliberat provocatoare: respectarea stării actuale a ruinelor și abținerea de la orice intervenție, întrucât acestea reprezintă etapa finală din ciclul de viață al oricărei clădiri. Fără să știu atunci, acel fir al gândirii nu avea să se oprească aici; atelierul următor avea să reia aceeași problemă, dintr-o perspectivă diferită.

Figura 2. Giurgiu 2014.

Giurgiu, 2016. A învăța să asculți teritoriul

Doi ani mai târziu, ne-am întors la Giurgiu. Cadrul se schimbase: obiectul studiului nu mai era cetatea medievală, ci Podul Bizetz și peisajul urban și industrial complex care îl înconjura. Scopul a rămas punerea în valoare a patrimoniului, deși perspectiva noastră trebuia acum să se lărgească pentru a înțelege relațiile dintre podul istoric, vechile zone industriale, port și Dunăre, privite ca un sistem teritorial unitar.

Studenții s-au cazat din nou în același camping care se dovedise o alegere excelentă la ediția anterioară. Noi, profesorii, am fost cazați la un hotel din afara sitului. La prima vedere, părea un detaliu logistic minor; pe măsură ce zilele treceau, însă, am realizat că acest lucru însemna să pierdem o parte esențială a atelierului. Multe dintre cele mai interesante discuții apăreau tocmai după sesiunile oficiale – în jurul mesei, la cină, sau în timp ce o echipă încă mai finisa un desen, târziu în noapte. Această experiență de viață comună nu era doar un element complementar al învățării, ci o parte integrantă și esențială a acesteia.

Dintre amintirile acelei ediții, vizita în Bulgaria a rămas deosebit de vie. Traversarea Dunării spre Ruse și vizitarea mănăstirilor săpate în stâncă – într-o căldură toridă, de neuitat – ne-au ajutat să înțelegem că patrimoniul respectă rareori granițele administrative. De ambele părți ale fluviului se întindea același peisaj cultural, modelat de secole de schimburi. Astfel,

Figura 3. Giurgiu 2016.

Figura 4. Giurgiu 2016, autorul cu Lluis Gimenez (în stânga).

atelierul și-a mutat centrul de interes de la un singur pod către o reflecție mai amplă asupra unui teritoriu comun.

Prelegerea pe care am susținut-o atunci se intitula *Ecce Homo: Nobila artă a tăcerii*. Concepută ca o continuare a prezentării mele anterioare, *Noli me tangere!*, aceasta punea sub semnul întrebării necesitatea intervenției asupra siturilor de patrimoniu și analiza concepte precum reabilitarea, conservarea, „acordarea" (sau armonizarea) și modificarea. Tăcerea nu era prezentată ca o absență a acțiunii, ci ca o disponibilitate de a asculta locul înainte de a proiecta pentru acesta. Luate împreună, cele două prelegeri au marcat pașii inițiali ai unui parcurs de cercetare dedicat responsabilității arhitectului față de arhitectura moștenită.

Câmpulung Muscel, 2018. A învăța să recunoști

Atelierul desfășurat la Câmpulung Muscel a marcat o schimbare semnificativă față de cele două experiențe anterioare. Nu a avut loc vara, ci la începutul lunii noiembrie, reunind studenți la arhitectură, arhitectură de interior și alte discipline legate de patrimoniu. Și obiectivul a fost diferit: în loc să se concentreze pe proiectarea unor lucrări noi, accentul a căzut pe documentarea, catalogarea și interpretarea valorilor multiple care definesc identitatea unui oraș extrem de complex – de la arhitectura tradițională, patrimoniul industrial și vestigiile arheologice, până la peisaj, interioare istorice și meșteșuguri legate de construcții.

Condițiile de cazare au diferit de cele din Giurgiu. Spațiile de dormit, zona de masă și locul de lucru au fost amenajate în aceeași clădire, creând un mediu mai funcțional și mai compact. Deși îi lipsea atmosfera deschisă a taberei de pe malul Dunării, cadrul a favorizat totuși o interacțiune constantă, permițând conversațiilor să curgă firesc de la arhitectură la istorie și de la patrimoniu la viața cotidiană.

Vizitele pe teren au ocupat o parte importantă a programului zilnic. Dintre acestea, îmi amintesc în mod special vizita la fostele situri industriale

Figura 5. Câmpulung Muscel, 2018. Uzina electrică, demolată în data de 4 august 2026.

din zonă. Spre deosebire de scara monumentală a castelelor sau a bisericilor, acele ruine evocau o altă formă de memorie - una ancorată în muncă, producție și transformarea peisajului. Am realizat atunci că patrimoniul nu se manifestă întotdeauna prin clădiri excepționale; uneori, el apare tocmai acolo unde istoria a lăsat urme mai subtile.

În acest context, am susținut prelegerea intitulată *Adăposturi de urgență și tabere efemere pentru dezastre naturale: propuneri elaborate de viitori arhitecți în cadrul unor ateliere internaționale*. La prima vedere, subiectul părea îndepărtat de sfera patrimoniului istoric. Cu toate acestea, împărtășea aceeași preocupare fundamentală ca și prelegerile anterioare: necesitatea de a răspunde arhitectural unor contexte fragile prin înțelegerea specificului locului, evitând soluțiile universale, detașate de realitatea concretă.

Bucium, 2021. A învăța la distanță

Cea mai recentă experiență a fost inevitabil marcată de pandemia de COVID-19. Universitatea de Vară Bucium (Alba) - dedicată înțelegerii, protejării și promovării patrimoniului rural din zona Bucium - a păstrat spiritul edițiilor anterioare, adaptându-se însă circumstanțelor excepționale.

Activități precum documentarea arhitecturală, restaurarea cuptoarelor tradiționale, inventarierea clădirilor istorice, revitalizarea tehnicilor de construcție, traseele culturale și implicarea comunității s-au

desfășurat într-un format hibrid, îmbinând prezența fizică și participarea la distanță.

Pentru prima dată, nu am vizitat personal zona. Am participat de la distanță, din cadrul Universității din Alicante, susținând o prelegere intitulată *Structuri din piatră în munții din Alicante: catalogare și propuneri de intervenție*. În ciuda distanței, experiența a fost surprinzător de personală și apropiată. Compararea patrimoniului vernacular din Bucium cu arhitectura din piatră uscată din sud-estul Spaniei a scos la iveală provocări comune: dispariția meșteșugurilor tradiționale, necesitatea documentării înainte de intervenție, valoarea peisajului construit și responsabilitatea de a transmite acest patrimoniu generațiilor viitoare.

Privite în ansamblu, cele patru prelegeri au conturat un parcurs pe care eu însumi l-am înțeles pe deplin abia odată cu trecerea timpului. Deși locațiile și temele au variat, întrebarea fundamentală a rămas constantă: cum intervenim fără a întrerupe dialogul cu ceea ce timpul ne-a lăsat moștenire? Privind în urmă la cele patru ateliere ca la o experiență unitară, simt că adevărata lecție nu a constat în proiectele concrete realizate, ci în abordarea patrimoniului. Fiecare locație a impus răspunsuri diferite, însă toate au solicitat aceeași atitudine: observarea înainte de acțiune.

4. Ceea ce rămâne în memorie

De-a lungul anilor, planșele, machetele și multe dintre soluțiile de proiectare își pierd inevitabil conturul precis. Când revăd proiectele selectate pentru a pregăti acest document, îmi este greu să-mi amintesc conceptele, ideile și valorile exacte care au stat la baza fiecăruia. Ceea ce rămâne aparține unei alte ordini a lucrurilor. Dacă ar fi să rezum astăzi acele patru ateliere, nu aș face-o prin intermediul proiectelor în sine, ci mai degrabă prin patru amintiri care, în realitate, corespund unor moduri diferite de a învăța arhitectura.

Prima amintire este întotdeauna legată de ***loc***. Nu-mi amintesc de cetatea Giurgiu, de podul Bizetz, de vechile fabrici din Câmpulung sau de satele din Bucium doar ca simple obiecte de studiu; mi le amintesc ca spații trăite. Umezeala dimineții de pe malul Dunării, căldura intensă a drumului spre Ruse, liniștea ruinelor industriale și peisajele rurale străbătute în timpul vizitelor pe teren – toate acestea au rămas vii. Înainte de a deveni situri de patrimoniu, ele au fost cadrul unei experiențe comune. Christian Norberg-Schulz scria că a locui înseamnă a stabili o relație existențială cu un loc. Poate tocmai de aceea aceste ateliere au rămas în memoria mea: timp de câteva zile, am încetat să mai fim simpli vizitatori ai acelor peisaje și am început, într-un anumit sens, să le locuim.

Rămâne și amintirea ***proiectului,*** deși nu datorită rezultatelor. Cu timpul, multe dintre desene sunt uitate, însă îndoielile, discuțiile și procesul de creație colectivă care le-au generat persistă. A învăța să proiectezi intervenții pentru situri de patrimoniu însemna să accepți că cele mai bune idei apăreau rareori pe loc. Ele erau rezultatul unor conversații îndelungate, al unor plimbări repetate și al confruntării unor puncte de vedere foarte diferite. Mai mult decât să ne învețe să oferim răspunsuri, acele ateliere ne-au învățat să formulăm întrebări mai bune.

Dacă există o amintire deosebit de vie, aceasta este, probabil, cea a ***conviețuirii***, a timpului petrecut împreună. Împărțirea cazării, a meselor, a călătoriilor și a zilelor de lucru a estompat rapid diferențele dintre universități, limbi și medii de proveniență – și chiar ierarhiile care îi separau pe organizatori, profesori și studenți. Procesul de învățare continua și după încheierea activităților programate; apărea în timpul cinei, într-o conversație spontană sau în timp ce cineva redesena o secțiune pentru că un coleg ridicase o problemă neașteptată. Privind în urmă, este greu să separi cunoștințele dobândite de oamenii alături de care acestea au fost construite. Arhitectura și traiul în comun au ajuns să facă parte din aceeași experiență.

Cea de-a patra amintire este, totodată, cea mai greu de descris. Ea vizează acea ***transformare*** personală discretă, generată de experiențe care sunt pe deplin înțelese abia după mulți ani. Cele patru ateliere mi-au schimbat modul în care privesc și înțeleg patrimoniul, permițându-mi totodată să disting o continuitate între prelegerile pe care le-am pregătit pentru fiecare dintre ele. Ceea ce părea inițial a fi o serie de reflecții independente s-a cristalizat, în cele din urmă, într-o direcție unitară de analiză privind intervenția arhitecturală: necesitatea de a înțelege înainte de a acționa, de a asculta înainte de a proiecta și de a accepta că prezervarea nu înseamnă întotdeauna transformare.

Poate că aceasta a fost lecția cea mai durabilă: conștientizarea faptului că patrimoniul nu necesită doar arhitecți capabili să intervină asupra lui, ci — mai presus de toate — arhitecți capabili să-l observe cu răbdare și să recunoască faptul că fiecare clădire ascunde întrebări la care nicio restaurare nu poate oferi vreodată un răspuns definitiv.

Epilog

Când am început acest text, mi-am propus să revizitez amintiri legate de patru ateliere internaționale de arhitectură. Finalizându-l, îmi dau seama că ceea ce rămâne întipărit în memorie nu sunt doar locurile vizitate sau proiectele realizate, ci un mod aparte de a înțelege educația în arhitectură. Imersiunea în teritoriu, munca în echipă și schimbul internațional nu sunt

simple accesorii ale procesului de predare; dimpotrivă, ele constituie premise care favorizează o înțelegere mai profundă a arhitecturii și a valorilor culturale pe care aceasta le întruchipează.

Într-o epocă în care învățământul universitar integrează tot mai mult instrumente digitale și modele de învățare hibridă, aceste experiențe ne reamintesc valoarea de neînlocuit a contactului direct cu un loc. Nicio reprezentare grafică, oricât de precisă, nu poate substitui experiența parcurgerii unui peisaj istoric, a dezbaterii sale colective și a asumării responsabilității de a-i imagina viitorul.

Toate atelierele au urmat aceeași succesiune: înțelegere, locuire, interpretare, proiectare și comunicare. Totuși, adevărata lor contribuție nu a rezidat în această structură pedagogică, ci în dezvoltarea unui mod diferit de a privi – o privire mai lentă, mai atentă și mai conștientă de responsabilitatea implicată în intervenția asupra a ceea ce a ajuns până la noi peste timp.

A învăța despre patrimoniu de la patrimoniu înseamnă, în cele din urmă, să accepți că locul însuși te învață. Poate tocmai de aceea acele ateliere rămân atât de vii în amintire după atâția ani; ele nu ne-au învățat doar cum să intervenim asupra clădirilor istorice, ci și ceva mult mai dificil: să acceptăm că arhitectura necesită experiența locuirii pentru a putea fi înțeleasă. Căci, la urma urmei, memoria păstrează ceea ce a fost trăit cu intensitate.

Bibliografie

Choay, F., *Alegoría del patrimonio*. Gustavo Gili, 2007
Dewey, J., *Experience and Education*. Macmillan, 1938
Malaguzzi, L., *History, Ideas and Basic Philosophy*. Reggio Children, 1998
Montessori, M., *The Discovery of the Child.* Ballantine Books, 1967
Norberg-Schulz, C., *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*. Rizzoli, 1980
Ruskin, J., *The Seven Lamps of Architecture*. Smith, Elder & Co, 1849
Viollet-le-Duc, E. E., *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle*. B. Bance, 1854–1868

I.6. Patrimoniu industrial, cooperare internațională și inovare în metoda didactică: Podul Bizetz din Giurgiu ca laborator european de învățare în domeniul arhitecturii

Prof.dr.arh. Lluis Gimenez Mateu, Escuela Tecnica Superior de Arquitectura de Barcelona

Abstract

The experience acquired at the Giurgiu Summer School (Romania) serves as a remarkable example of international workshop based on real-world case studies, where the educational process extends beyond the university setting to create a collaborative space bringing together public authorities, professionals, researchers, and students. The workshop illustrates real-world challenge-based learning, in which knowledge is acquired through direct observation, collaboration, and decision-making in complex situations.

Overall, the five proposals generated by the participating students demonstrated that the regeneration of the area surrounding the Bizetz Bridge can be approached through diverse strategies—all sharing a common focus on heritage restoration, improved pedestrian mobility, the highlighting of the river landscape, and the sustainable reuse of existing infrastructure.

Introducere și context

Experiența acumulată în cadrul Școlii de Vară de la Giurgiu (România) constituie un exemplu remarcabil de atelier internațional bazat pe studii de caz reale, în care procesul educațional depășește cadrul universitar pentru a crea un spațiu colaborativ ce reunește autorități publice, profesioniști, cercetători și studenți. Organizate anual începând cu 2006 de către Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu" din București (UAUIM), aceste școli de vară au transformat siturile selectate în laboratoare de experimentare arhitecturală, unde echipe de studenți internaționali au abordat provocări urbane identificate de autoritățile locale. Valoarea acestora rezidă nu doar în proiectele propriu-zise, ci și în capacitatea de a crea o punte între educația universitară și practica profesională efectivă, stimulând totodată cooperarea internațională și transferul de cunoștințe către comunitatea locală.

Cea de-a unsprezecea ediție a Atelierului de Arhitectură Româno-Spaniol s-a desfășurat în perioada 11–17 iulie 2016, cu sprijinul Consiliului Local Giurgiu; la eveniment au participat reprezentanți ai UAUIM, ai Școlii de Arhitectură din Barcelona (ETSAB-UPC) și ai Școlii de Arhitectură din cadrul Universității din Alicante. Pe parcursul unei săptămâni, douăzeci de studenți au colaborat la un proiect vizând valorificarea potențialului turistic al Podului Bizetz și regenerarea spațiului public adiacent.

Alegerea amplasamentului a fost determinată de un ansamblu complex de factori. Podul Bizetz – inaugurat în 1905 și considerat primul pod feroviar din Europa construit în curbă (în plan) – reprezintă un element-cheie al patrimoniului industrial al României. Zona adiacentă cuprinde ruinele vechii cetăți medievale a Giurgiului, infrastructură feroviară istorică, instalații industriale dezafectate, portul fluvial, canalele Cama și Sfântul Gheorghe, noi zone de agrement, precum și câteva dintre principalele repere urbane ale orașului. Această stratificare a elementelor transformă situl într-un peisaj cultural în care patrimoniul, infrastructura, natura și spațiul public converg, generând o realitate ce necesită o abordare interdisciplinară.

Această complexitate a pus în valoare potențialul educativ al studiului de caz. Studenții nu au avut sarcina de a proiecta o structură izolată, ci de a elabora o strategie de regenerare urbană capabilă să integreze conservarea patrimoniului, mobilitatea, sustenabilitatea ecologică, dezvoltarea economică, accesibilitatea, peisajul și identitatea locală. Astfel, aceștia s-au confruntat cu o provocare profesională autentică, marcată de aceleași constrângeri juridice, administrative și tehnice specifice oricărei intervenții urbane contemporane.

Un model european de inovație în predare

Atelierul ilustrează învățarea bazată pe provocări din lumea reală, în cadrul căreia cunoștințele sunt dobândite prin observare directă, colaborare și luarea deciziilor în situații complexe. Deși este corelat cu metodologii precum învățarea bazată pe probleme (*Problem-Based Learning*) și învățarea bazată pe provocări (*Challenge-Based Learning*), aspectul său distinctiv constă în concentrarea asupra unei probleme urbane reale, propuse de o autoritate publică, și nu asupra unui scenariu academic ipotetic.

Pe parcursul atelierului, studenții au analizat teritoriul, au interpretat documentația istorică și urbanistică, au vizitat amplasamentul proiectului, au purtat discuții cu reprezentanți ai municipalității și specialiști în domeniul patrimoniului, au evaluat constrângerile normative și au elaborat propuneri capabile să abordeze simultan diverse scări de intervenție.

Caracterul internațional al atelierului a conferit o valoare aparte întregului proces. Echipele formate din studenți români și spanioli au comparat diverse abordări privind proiectele de arhitectură, intervențiile asupra patrimoniului și amenajarea spațiului public, stimulând astfel învățarea interculturală.

Implicarea Consiliului Local Giurgiu a fost esențială: municipalitatea a furnizat date urbanistice, a oferit îndrumare tehnică pentru activitatea studenților, a participat la evaluarea publică a propunerilor și a contribuit la finanțarea parțială a inițiativei. Această colaborare a demonstrat beneficiile reciproce ale cooperării dintre universitate și administrația publică: universitatea a beneficiat de un cadru de învățare ancorat în realitate, în timp ce orașul a primit propuneri inovatoare pentru orientarea dezvoltării sale urbane.

Inițiativa a beneficiat, de asemenea, de participarea primarului Nicolae Barbu, a personalului tehnic din cadrul Departamentului de Arhitectură, Urbanism și Amenajarea Teritoriului, a istoricului Gheorghe Dumitrescu și a unei echipe academice formate din Anne Marie Gacichevici, Codina Dușoiu, Beatrice Jöger, Mihaela Zamfir, Daniel Sirvent și Luís Giménez-Mateu. Interacțiunea dintre specialiști, reprezentanți ai municipalității și studenți a creat un mediu de învățare greu de replicat într-o sală de curs convențională, transformând atelierul într-un veritabil laborator european de cooperare și inovare educațională.

Podul Bizetz ca laborator de regenerare urbană

Zona din jurul Podului Bizetz reprezintă unul dintre spațiile din Giurgiu cu cel mai mare potențial de transformare, reunind infrastructură istorică și contemporană, vestigii industriale, arii naturale și noi zone de extindere dezvoltate fragmentat. Coexistența vechii cetăți medievale, a podului feroviar istoric, a facilităților portuare și a siturilor industriale abandonate a creat un peisaj complex, căruia îi lipsea însă o strategie unitară care să armonizeze toate aceste elemente.

Podul Bizetz a fost considerat un element cheie de structurare a teritoriului, capabil să reconecteze orașul istoric cu Dunărea, portul și noile spații publice. Această perspectivă a mutat accentul de la obiectul arhitectural în sine către o strategie integrată de regenerare, bazată pe interacțiunea dintre patrimoniu, mobilitate, peisaj și spațiu public.

Diversitatea abordărilor a constituit un atu major al procesului. În timp ce unele echipe au acordat prioritate dimensiunii istorice a sitului, altele s-au concentrat pe restaurarea peisajului, pe mobilitatea pietonală sau

pe revitalizarea economică a zonei riverane. Alăturarea acestor perspective a demonstrat că regenerarea urbană necesită integrarea unor scări de analiză și a unor sensibilități de proiectare diverse. Totodată, echipele mixte au facilitat schimbul de cunoștințe privind diverse cadre de reglementare europene – vizând domenii precum accesibilitatea, conservarea patrimoniului, amenajarea spațiului public și mobilitatea sustenabilă – consolidând astfel o competență esențială pentru practica profesională în contexte internaționale.

Deși atelierul a avut loc în 2016, multe dintre propunerile sale au anticipat principii care aveau să capete ulterior o importanță majoră în politicile urbane europene – precum reutilizarea adaptivă a patrimoniului industrial, renaturarea spațiilor degradate, promovarea mobilității pietonale și a celei pe bicicletă, crearea unor spații publice incluzive și reconversia funcțională a infrastructurii existente. În acest sens, experiența de la Giurgiu poate fi considerată un precursor al abordărilor promovate de inițiative precum Noul Bauhaus European, Pactul Verde European și Noua Cartă de la Leipzig.

Identitatea locală a constituit, de asemenea, un punct central al demersului. Propunerile nu au vizat crearea unui spațiu urban generic, ci mai degrabă consolidarea elementelor care conferă unicitate orașului Giurgiu – în special prin restaurarea Podului Bizetz și conservarea patrimoniului feroviar, a infrastructurii portuare și a peisajului fluvial. Spre deosebire de modelele de regenerare bazate pe înlocuirea țesutului urban existent, studenții au pledat pentru strategii menite să păstreze memoria colectivă și să consolideze caracterul distinctiv al locului.

Rezultate: Cinci priviri complementare asupra aceluiași teritoriu

O strategie inițială a propus restabilirea continuității urbane printr-o rețea de alei și pavaje care să conecteze vechea cetate medievală, Podul Bizetz, Biserica Sfântul Nicolae, Canalul Cama și centrul orașului Giurgiu. Inspirat de geometria hexagonală a Turnului cu Ceas, pavajul se transforma în gradene, pontoane și zone de relaxare, consolidând astfel identitatea sitului. Alte propuneri au vizat valorificarea apei ca element de structurare a peisajului, utilizând platforme, pasarele pietonale, fântâni și amenajări acvatice menite să îmbunătățească calitatea mediului și să refacă legătura dintre oraș și Dunăre.

Celelalte proiecte s-au concentrat pe reabilitarea patrimoniului feroviar și a peisajului fluvial prin noi trasee pietonale, platforme suspendate deasupra apei și reinterpretarea vechiului traseu feroviar ca resursă culturală și turistică. În paralel, au fost propuse sisteme flexibile (reversibile) de amenajare

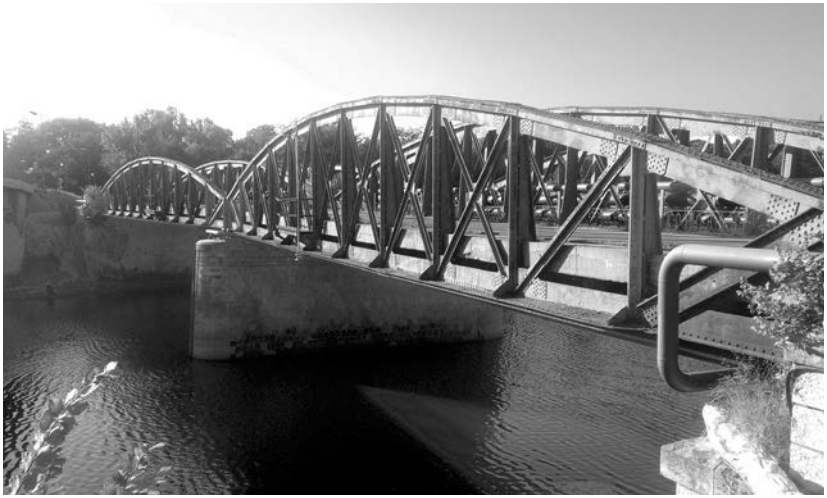
a spațiului public pentru activități culturale, sportive și recreative, alături de strategii de reutilizare a zonelor industriale abandonate prin intervenții ușoare și noi funcțiuni compatibile.

În ansamblu, cele cinci propuneri au demonstrat că regenerarea zonei din jurul Podului Bizetz poate fi abordată prin strategii diverse – toate având ca punct comun restaurarea patrimoniului, îmbunătățirea mobilității pietonale, punerea în valoare a peisajului fluvial și reutilizarea sustenabilă a infrastructurii existente.

Din perspectivă educațională, rezultatul esențial a constat în observarea capacității studenților de a aborda o provocare urbană reală, integrând criterii legate de patrimoniu, mediu, aspecte sociale și economice, într-un proces unitar de proiectare.

În cele din urmă, principala moștenire a Școlii Internaționale de Vară de la Giurgiu nu rezidă doar în cele cinci propuneri elaborate, ci în demonstrarea faptului că cooperarea dintre universitățile europene și autoritățile publice reprezintă un instrument eficient pentru formarea unor arhitecți capabili să răspundă complexității orașului contemporan. Deși Podul Bizetz a servit drept laborator de învățare, metodologia utilizată oferă un model transferabil în alte contexte europene, unde educația, cercetarea și angajamentul față de teritoriu converg într-un proces comun de inovare.

Podul Bizetz, Giurgiu.

I.7. Alumni

România: experiența unui tânăr spaniol în Dacia

arh. Alvaro Bonet López, absolvent ETSAM

Abstract

To speak of Romania from the perspective of Spain is to speak of one of continental Europe's great unknowns. This is hardly surprising, given that the two countries lie at opposite ends of the continent, with the rest of Europe situated between them. Yet, Romania shares a Latin heritage with us—an important bond. Nevertheless, Romania feels distant, and generally speaking, few people have visited or know much about the country.

When I first visited Romania in 2008 for the third Spanish-Romanian Restoration Workshop, I was one of those people who knew nothing about the country other than the name of its capital, Bucharest. After participating in three workshops in different parts of the country, I realized that—aside from my own—Romania is the European country where I have visited the most places, learning about its culture, architecture, customs, people, and cuisine. Throughout these three workshops, the locals welcomed us with great warmth, motivating me to learn some of the language and, naturally, leaving me with the intention of always returning.

A vorbi despre România în Spania înseamnă a vorbi despre una dintre marile necunoscute ale Europei continentale. Și acest lucru nu este deloc surprinzător, având în vedere că cele două țări se află la cele două extreme, între ele situându-se restul Europei. Cu toate acestea, în ciuda faptului că limba dominantă în partea de est a continentului este de origine slavă, România împarte cu noi originea latină. Aceasta este o legătură importantă. Dar este adevărat că România sună îndepărtată și, în general, puțini oameni au fost acolo sau știu ceva despre țară.

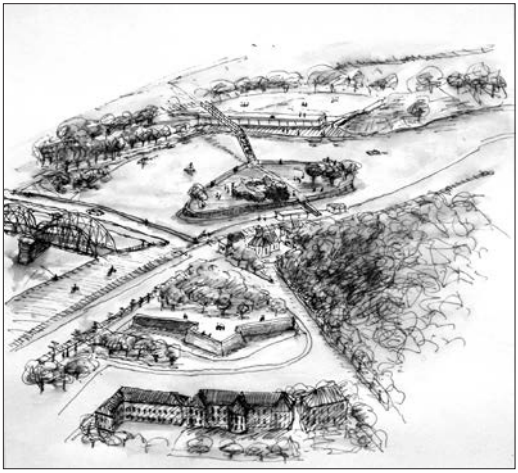
Când oamenii se minunează de ruinele Romei, nimeni nu își dă seama că Columna lui Traian ne vorbește despre războaiele împăratului hispanic care cucerește Dacia, când însăși denumirea țării se referă la ceea ce a fost cândva capitala marelui imperiu mediteranean. Când se menționează Dunărea, mulți oameni se gândesc la Viena și Budapesta, dar puțini plasează confluența ei cu Marea Neagră și splendida sa deltă în regiunea Dobrogei. Și da, există ceva ce toată lumea știe, cel puțin după nume: Transilvania, țara lui

Dracula, și faimoșii Munți Carpați, dar cam atât. Și asta e la fel ca cei care nu știu nimic despre Spania și spun „paella, paella, coride și olé!”. Nici măcar nu este un adevărat rezumat al țării noastre. Pentru că un loc nu poate fi rezumat; trebuie să-l vezi, să-l experimentezi și, mai presus de toate, să-l simți.

Prima dată când am fost în România, în 2008, pentru al treilea Atelier de Restaurare Hispano-Român, am fost unul dintre acei oameni care nu știau nimic despre România în afară de numele capitalei sale, București. După ce am participat la trei ateliere în diferite colțuri ale țării, mi-am dat seama că este țara europeană în care am vizitat cele mai multe locuri, în afară de a mea.

Trei ateliere ne-au purtat prin Mănăstirile Bucovinei, în regiunea Constanța și Tulcea, vizitând Sulina, prora Dunării și primul oraș întâlnit de navele de marfă care călătoreau în amonte, sau în vizitele la bisericile saxone fortificate din Siebenbürgen - mitica Transilvanie - și Alba Iulia, orașul fortificat cu sistem stelar al lui Vauban, precum și în Țara Hațegului, la castelul Corvinilor din Hunedoara și ruinele Sarmizegetusei Regia, accesibilă printr-o solemnă pădure de fagi pierdută la capătul unui drum improvizat într-o veche vale șerpuitoare, și la Ulpia Traiana, capitala romană a provinciei, o ruină ce ne amintește de grandoarea legendară adusă de romani, un alt trecut comun al Hispaniei și Daciei.

Trei ateliere în care am vizitat diverse orașe, castele, peșteri, cetăți, biserici, fresce, mănăstiri, păduri, plaje și munți, învățând despre cultura românească, arhitectura, obiceiurile, oamenii și gastronomia sa; trei ateliere în care am fost întotdeauna primiți cu mare afecțiune de către oamenii de acolo, care m-au motivat să învăț o parte din limbă și, bineînțeles, cu intenția de a reveni mereu.

Figurile 1 și 2. Schițe de la Atelierul de la Giurgiu 2014.

O mărturie…

arh. Radu Florea, absolvent UAUIM

A testimony…

I took part in two Romanian-Spanish workshops organized by Codina Dușoiu and Beatrice Jöger—one in 2008 (Northern Moldavia/Bukovina) and another in 2009 (Galicia, Spain). I drew, painted, helped with organization, and researched heritage; above all, I had the opportunity to see architecture and beauty through the lens of a great culture—the Spanish one.

Who would have imagined back then that these very things would later come to define my identity—both as an architect and as an artist?

Architecture, Spain, watercolor, and built heritage are not merely things I identify with; they are inextricably woven into who I am.

To paraphrase my mother—herself an architect—"Culture isn't about how much you know, but about the thirst for knowledge within you, and the curiosity instilled in you by the teachers and people who shape you as a human being."

I believe that, for me, those Romanian-Spanish workshops succeeded in cultivating precisely that thirst for knowledge and played a decisive role in shaping who I would later become—both as a professional and as an artist.

Am participat la două ateliere româno-spaniole, organizate de Codina Dușoiu și Beatrice Joger, în 2008 (Nordul Modovei, Bucovina) și 2009 (Galicia, Spania). Am desenat, am pictat, am ajutat la organizare, am cercetat patrimoniul și, mai ales, am avut șansa să văd, prin ochii unei mari culturi (cea spaniolă) felul în care pot fi privite arhitectura și frumosul.

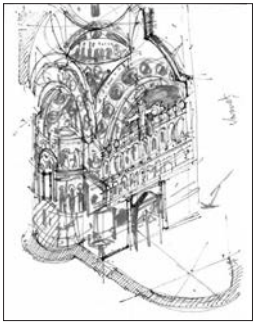
Cine s-ar fi gândit atunci că tocmai aceste lucruri aveau să-mi definească, mai târziu, identitatea — ca arhitect și ca artist?

Arhitectura, Spania, acuarela și patrimoniul construit sunt lucruri cu care nu mă identific, ci mă confund.

Ca să o parafrazez pe mama mea, tot arhitectă: „Cultura nu este despre cât știi, ci despre câtă sete de cunoaștere ai în tine, despre câtă curiozitate ți-au sădit dascălii și oamenii care te plămădesc ca om.”

Cred că, pentru mine, atelierele româno-spaniole au reușit să cultive tocmai această sete de cunoaștere și au contribuit decisiv la ceea ce aveam să devin mai târziu: ca profesionist, ca artist...

Figurile 1-4 (de sus în jos). Golia, Voroneț, Sucevița, Humor, 2008

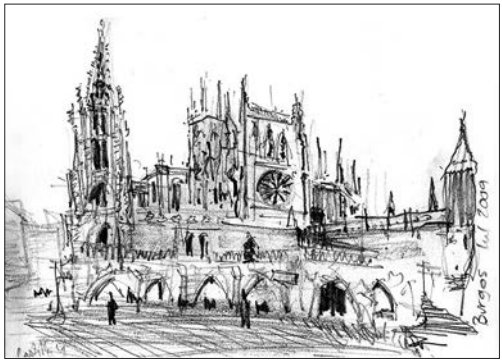

Figura 5. Moldovița, 2008

Figurile 6-7 (de sus în jos). Burgos, Pedraza, 2009.

Redescoperind Sacrul – o amintire a Atelierului Româno-Spaniol din 2008

arh.Anca Ștefan, absolvent UAUIM

Rediscovering the Sacred – A Memory from the Spanish–Romanian Workshop, 2008

In the summer of 2008, as an architecture student at UAUIM, I had the opportunity to participate in the Romanian-Spanish Restoration Workshop—an experience that became a pivotal moment in my professional development. The workshop's theme, "Northern Moldavia – Rediscovering the Sacred," invited us to explore the relationship between architecture, history, landscape, and spirituality. Through site visits, sketching, analysis, and discussions, we studied the painted monasteries of Bukovina, not merely as architectural monuments, but as living places imbued with memory and meaning.

I was part of the team analyzing the painted monasteries of Bukovina, working alongside Ioana Mihăilescu and fellow Romanian and Spanish students. Together, we sought to understand the spatial structure, proportions, relationship with the landscape, and the symbols that define the identity of sacred architecture.

Beyond the architectural study, the workshop was a remarkable human experience. The cultural exchange between Romanian and Spanish students demonstrated that architecture is a shared language, forged through observation, dialogue, and collaboration. Friendships and bonds were formed during those days that have remained part of our professional memories.

The experience at Dealu Frumos complemented this journey by offering direct contact with vernacular architecture and the Transylvanian rural landscape. I learned that before transforming a place, an architect must listen to it and understand its stories.

Looking back, this workshop was not just a restoration exercise, but a lesson on how architecture connects people, cultures, and generations.

În vara anului 2008, ca studentă la arhitectură la UAUIM, am avut ocazia să particip la Atelierul Româno-Spaniol de Restaurare, o experiență care a devenit un moment important în formarea mea profesională. Tema atelierului, „Nordul Moldovei – redescoperirea sacrului”, ne-a invitat să

descoperim relația dintre arhitectură, istorie, peisaj și spiritualitate. Prin vizite, desene, analize și discuții, am studiat mănăstirile pictate din Bucovina nu doar ca monumente de arhitectură, ci ca locuri vii, încărcate de memorie și semnificație.

Am făcut parte din echipa care a analizat mănăstirile pictate din Bucovina, alături de Ioana Mihăilescu și colegi români și spanioli. Împreună am încercat să înțelegem structura acestor spații, proporțiile, relația cu peisajul și simbolurile care dau identitate arhitecturii sacre.

Dincolo de studiul arhitectural, atelierul a fost o experiență umană deosebită. Schimbul cultural dintre studenții români și spanioli ne-a arătat că arhitectura este un limbaj comun, construit prin observație, dialog și colaborare. În acele zile s-au creat prietenii și legături care au rămas parte din memoria noastră profesională.

Experiența de la Dealu Frumos a completat această călătorie prin contactul direct cu arhitectura vernaculară și cu peisajul rural transilvănean. Am învățat că înainte de a transforma un loc, arhitectul trebuie să îl asculte și să îi înțeleagă poveștile.

Privind în urmă, acest atelier nu a fost doar un exercițiu de restaurare, ci o lecție despre felul în care arhitectura conectează oameni, culturi și generații.

Figura 1. Studenți spanioli și români la finalizarea atelierului, la *Carul cu bere*, București, 2008.

Figura 2. Turnul Bisericii fortificate de la Dealu Frumos, 2008.

Figura 3. Dealu Frumos văzut din turnul Bisericii fortificate, 2008.

II. ATELIERELE ROMÂNO-SPANIOLE 2006-2018

II.1. Primul atelier. Idei pentru revitalizarea bisericii săsești fortificate de la Dealu Frumos. Dealu Frumos / București, iulie 2006

Primul atelier româno-spaniol de arhitectură Dealu Frumos/București, 9-20 iulie 2006

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

The first edition of the Romanian-Spanish Architecture Workshop—initially named the Romanian-Spanish Restoration Workshop due to its focus on various aspects of the heritage of Transylvanian Saxon settlements—was undoubtedly a pioneering endeavor. At the time, international workshops were not common at UAUIM; collaborations were largely limited to partnerships like the one with the Chaillot School of Restoration (Paris) or workshops conducted through short-term Erasmus-funded programs. Consequently, Professor Javier de Cárdenas's initiative was truly novel, especially given that the project initially operated with virtually no budget. In 2006, the fortified church complex from Dealu Frumos had been leased by UAUIM just three years earlier (2003) for a 30-year term, and our university had transformed it into the Center for Vernacular Architecture Studies—led by Prof. Dr. Arch. Sergiu Nistor—an institution that remains active today. Currently, the complex is largely restored, thanks to various projects and initiatives; perhaps the most significant among them is the IMUAU Summer School Schönberg, a cultural project carried out by an interdisciplinary team that has held numerous editions in recent years.

Prima ediție a Atelierului Româno-Spaniol de Arhitectură, numit inițial Atelier Româno-Spaniol de Restaurare datorită tematicii legate de diferite componente ale patrimoniului așezărilor săsești din Transilvania, a fost fără îndoială una de pionierat. La acel moment atelierele internaționale nu erau numeroase în cadrul UAUIM, în principal fiind vorba de colaborări punctuale, precum cea cu Școala de Restaurare de la Chaillot (Paris) sau workshopuri realizate prin programe scurte finațate în cadrul programului Erasmus. Cu atât mai mult, inițiativa profesorului Javier de Cárdenas a fost inedită, la început proiectul nebeneficiind, practic, de buget, iar invitații străini neștiind prea bine unde se deplasează și în ce scop.

Dotările puse la dispoziție de Centrul de Studii pentru Arhitectură Vernaculară de la Dealu Frumos, aflat chiar în incinta bisericii fortificate de sec. XIII și de UAUIM (autocar, materiale de lucru), precum și niște modice sponsorizări (OAR-Filiala București, fundatia Pro Patrimonio, firmele

Hidroproiect Design și 2mtdv) au rezolvat partea de logistică a evenimentului, cât acesta să poată avea loc. Atunci când am pornit de la Aeroportul Otopeni cu circa 15 studenți români, 10 spanioli, două masterande la Școala de Specializare în Restaurare a Universității La Sapienza din Roma și cu câțiva profesori, dintre care doi de la Madrid, pur și simplu nu ne-am imaginat că plecam într-o aventură comună care avea să dureze mai mult de un deceniu.

În 2006 ansamblul bisericii fortificate fusese concesionat doar cu trei ani în urmă (2003) de UAUIM, pentru o perioadă de 30 de ani, iar Universitatea noastră îl transformase în Centrul de Studii pentru Arhitectură Vernaculară, condus de prof.dr.arh. Sergiu Nistor, instituție care există și astăzi. Astăzi ansamblul este în mare parte restaurat, datorită mai multor proiecte și inițiative printre care cea mai relevantă este, poate, IMUAU Summer School Schönberg, proiect cultural realizat de o echipă interdisciplinară, cu numeroase ediții organizate în utimii ani. Dacă astăzi cetatea Dealu Frumos este un ansamblu medieval cunoscut de către turiști, ce cu demnitate își așteaptă vizitatorii veniți de pe toate meridianele lumii, pentru a evoca starea sa din 2006 trebuie să facem un exercițiu de imaginație: ziduri degradate, cu porțiuni în pericol de prăbușire, biserica aproape abandonată, deschisă doar în câte o duminică, atunci când pastorul evanghelic își făcea timp să vină să țină slujba pentru cei câțiva sași supraviețuitori ai locului, o comunitate care nu aștepta niciun viitor, petrecându-și ziua între muncile câmpului și cârciuma de lângă biserica fortificată (mult mai frecventată decât monumentul). Studenții care au participat la ediția 2006 a Atelierului Româno-Spaniol de arhitectură și-au imaginat cetatea Dealu Frumos pusă în valoare, consolidată, cu un traseu de vizitare amenajat, iar gospodăriile săsești, inițial abandonate, reabilitate, funcționale și sustenabile, trăind din valorificarea propriilor produse. Dealu Frumos de astăzi, la 20 de ani diferență, este, din fericire, aproape de ceea ce și-au imaginat, atunci, acei studenți români și spanioli, deveniți astăzi profesioniști, unii chiar în domeniul restaurării.

La momentul workshopului, temele de lucru propuse participanților au vizat, în primul rând, o cât mai profundă cunoaștere a teritoriului (arealul Dealu Frumos-Merghindeal-Agnita), a fenomenului istoric și arhitectural al bisericilor săsești fortificate, a tipologiei gospodăriei săsești, a comunităților actuale și tradiționale ale locului. Odată cu investigația *in situ*, s-a cerut schițarea unor propuneri de intervenție, în funcție de tematica studiată: revitalizarea axelor principale ale localității Dealu Frumos, intervenție de conservare și punere în valoare pe zidul de incintă al fortificației, analiza frontului stradal al "pieței" principale a așezării (spațiul urban din fața bisericii fortificate), relevarea și punerea în valoare a unei gospodării săsești tradiționale, cu casa de locuit și toate dependințele, studiul comunităților

localității - cele principale fiind comunitatea istorică a sașilor, din păcate redusă la doar câțiva reprezentanți în urma migrației masive din anii '80-'90 ai secolului trecut, comunitatea românească și cea a corturarilor - populație de origine rromă cunoscută în această zonă pentru meșteșugurile specifice, în special prelucrear cuprului și alte metale.

Pentru a demara propunerile de arhitectură, în fața studenților au fost aduse personalități și specialiști ai domeniului restaurării, conferințele succedându-se în paralel cu activitatea practică. Prezentările au vizat, în principal, cunoașterea aprofundată a patrimoniului transilvan și în special a celui al comunității săsești : Hanna Derer (prof.dr.arh., UAUIM) - ”Prezentarea cetăților săsești din Transilvania”, Mioara Lujanschi (director executiv, Fundația Pro Patrimonio) - ”Includerea priorităților de patrimoniu din zona satelor săsești în proiecte integrate”, Ioan-George Andron (dr. cercetător, Muzeul Etnografic Brașov) - ”Aspecte ale arhitecturii vernaculare din Scheii Brașovului”, Liviu Gligor (conf.dr.arh., UAUIM) - ”Implementarea strategiei GTZ în restaurarea unor obiective din orașul Sibiu”, Mihai Opreanu (conf. dr.arh., UAUIM, ICOMOS) - ”Restaurarea bisericii și a cetății săsești din Moșna și alte proiecte de restaurare”, Christoph Machat (dr., vicepreședinte ICOMOS Germania) - ”Patrimoniul arhitectural săsesc din Dealu Frumos și Sighișoara”, Sergiu Nistor (prof.dr.arh., UAUIM, ICOMOS România) - ”Un patrimoniu în căutarea moștenitorilor: patrimoniul cultural săsesc din sud-estul Transilvaniei”. Oaspeții din Spania au prezentat aspecte practice legate de reabilitarea clădirilor istorice și de arhitectura de urgență, ca nevoie de intervenție post-dezastru în urma hazardelor naturale: Javier de Cárdenas y Chavarri (prof.dr.arh., ETSAM) - ”Umiditate și fisuri în clădiri”, Santos Garcia (prof.arh. - ETSAM) - ”Proiecte de locuințe sociale în regim de urgență în Sri Lanka și Nicaragua”.

Comunitate şi identitate - Bisericile fortificate ale saşilor din Transilvania[i]

Prof.dr.habil.arh. Hanna Derer, UAUIM

Abstract

Terra Ultrasilvana, *Transylvania – the land beyond the forests – can be considered one of the most suggestive illustrations of the concept of "cultural landscape". One of the essential components from this point of view is constituted by the rural settlements founded by the Saxons approximately eight hundred years ago. Alongside the Saxons, at the beginning of the 13th century the Cistercian order founded the first abbey, while the Teutonic Knights built fortresses to defend the south-eastern border of the then kingdom. The development of the Saxon community in Transylvania was accelerated by the "Andreaneum" issued by the Hungarian king Andrew II in 1224. Internal colonization also offers a plausible explanation for the identity of the fabric of the settlements located in the two major areas of residence of the Saxons, the structure of the villages being formed by buildings of the "Fränkischer Gehöft" type. In the context of Tatar and Turkish incursions, rural settlements adopt as a defense solution the construction of a fortified "point". The church being the only building large enough to shelter the entire population of the village, is modified to function as the last (and only) redoubt in the event of an attack.*

The situation of these ensembles with unique value in the European heritage has worsened after the events that occurred in Romania in 1989, but efforts are also being made to safeguard them. The classification as historical monuments represented only a first step in this regard, currently, six fortified churches of the Saxons in Transylvania are on the UNESCO List: Biertan/Birthälm, Viscri/Deutsch-Weißkirch, Cîlnic/Kelling, Prejmer/Tartlau, Saschiz/Keisd and Valea Viilor/Wurmloch. Conservation/restoration works are supported by private donations from departed Saxons, volunteering by specialists and workshops with student architects, but also by the revival of traditions and the permanent reuse of these buildings.

Terra Ultrasilvana, Transilvania – ţara de dincolo de păduri – poate fi considerată una din cele mai sugestive ilustrări ale conceptului de „peisaj

cultural“. Una din componentele esenţiale din acest punct de vedere este constituită de aşezările rurale (Fig. 1) fondate de saşi cu aproximativ opt sute de ani în urmă.

Numiţi iniţial „flandrenses“, „teutones“ şi ulterior „saxones“, primii două-trei mii de colonişti sosiţi la solicitarea regelui maghiar Geisa al II-lea s-au stabilit în secolul al 12-lea pe valea rîului Hârtibaciu. Dar saşii nu au constituit singurul grup stabilit în Transilvania la solicitarea şi cu sprijinul coroanei ungare. La începutul secolului al 13-lea ordinul cistercian a fondat prima abaţie, în timp ce cavalerii teutoni edificau cetăţi pentru apărarea graniţei de sud-est a regatului de atunci. Dar prezenţa acestor două comunităţi a fost de scurtă durată. Purtătorii sabiei, cavalerii teutoni, au fost expulzaţi de însuşi regele maghiar, după numai 14 ani de la sosirea în Transilvania. Reprezentanţii crucii, călugării cistercieni, au rămas pînă la reformă, dar influenţa lor s-a diminuat considerabil încă din secolul al 15-lea. În consecinţă, singuri meşteşugarii şi agricultorii saşi au dăinuit în Transilvania şi capacitatea acestora de asumare a noii lor patrii a fost atât de dezvoltată încât ei au asigurat şi continuitatea aşezărilor fondate de către ordinul cistercian şi de către cavalerii teutoni.

Dezvoltarea comunităţii săseşti din Transilvania a fost probabil accelerată de către „scrisoarea de aur a libertăţilor“ sau „Andreaneum“ emisă de regele maghiar Andrei al II-lea în anul 1224 şi care reprezintă documentul cel mai complex şi care conferă cele mai extinse drepturi acordate unor colonişti stabiliţi în estul Europei.

Este de presupus că la obţinerea acestor drepturi şi libertăţi excepţionale şi-au adus contribuţia şi reprezentanţii micii nobilimi săseşti, aşa numiţii „Gräven“. Aceştia au fost eliminaţi din structura socială abia în secolul al 16-lea şi reşedinţele fortificate construite de ei au fost preluate, la rîndul lor, de comunităţile locale libere, supuse exclusiv şi direct coroanei ungare.

Condiţiile prielnice generate de „Andreaneum“ şi efectele sale nemijlocite au încurajat valul de colonizare internă de la mijlocul secolului al 13-lea. O altă ipoteză referitoare la acest fenomen se bazează pe informaţiile de natură istorică despre incursiunile tătarilor, dintre care cele mai devastatoare au avut loc în iarna anilor 1241/1242, respectiv în 1285. În orice caz, prin colonizarea internă, comunitatea săsească şi-a extins aria de existenţă înspre nord-vest, pe văile celor două Târnave, majoritatea aşezărilor de aici fiind atestate documentar la începutul secolului al 14-lea.

Colonizarea internă oferă o explicaţie plauzibilă şi pentru identitatea ţesutului din aşezările aflate în cele două zone majore de rezidenţă a saşilor. Formată din imobile de tipul „Fränkischer Gehöft“ (Fig.1), structura satelor

săseşti se caracterizează prin parcele adânci, a căror parte situată spre spaţiul public de circulaţie este destinată locuinţei principale şi anexelor acesteia. În partea posterioară sînt situate clădirile cu funcţiuni legate de practicarea agriculturii, grădina de legume şi livada. Terenurile agricole propriu-zise erau situate în afara aşezării. Edificiile aflate în partea dinspre stradă a parcelei sunt dispuse cu latura scurtă spre aceasta, în timp ce construcţiile din spate sunt deseori poziţionate cu latura lungă paralelă cu axul străzii.

Figura 1. Mortesdorf/Motiş.

Ţesutul aşezării, astfel structurat, era (şi este) dominat, într-un fel sau altul, de biserică (Fig.1). Iniţial, aceasta a fost o clădire de cult uzuală care purta caracteristicile etapei stilistice în care fusese edificată. Foarte probabil că biserica era situată în interiorul unui areal sacru (ce putea cuprinde şi un cimitir) definit printr-un element de delimitare simplu.

În anul 1395 a avut loc prima incursiune organizată de către turci. Aceştia au continuat să devasteze zona sudică a Transilvaniei timp de aproape un secol. În faţa acestui pericol, oraşele, constituite ca atare de la începutul veacului al 14-lea, încep să clădească sisteme defensive urbane. Aşezările rurale, având posibilităţi limitate, adoptă o altă soluţie, bazată pe construirea unui „punct“ fortificat capabil să protejeze viaţa şi bunurile cele mai de preţ ale comunităţii.

Biserica reprezenta singurul edificiu de dimensiuni suficient de mari pentru a adăposti întreaga populaţie a satului. În consecinţă, edificiul de cult este modificat pentru a putea funcţiona ca ultimă (şi unică) redută în cazul unui atac. În plus, biserica prezenta un avantaj suplimentar în raport cu modul în care se desfăşurau incursiunile turcilor. Organizaţi în grupuri mici şi extrem de mobile, aceştia atacau cu o rapiditate care făcea imposibilă retragerea sătenilor într-un loc fortificat situat la distanţă de aşezare. Aflată în centrul de greutate al satului, biserica constituia deci un punct accesibil oricui, într-un interval de timp redus.

Modalităţile folosite pentru fortificarea bisericilor au fost extrem de diverse. Studiile dedicate acestui subiect nu au putut identifica principii valabile pentru anumite zone sau anumite perioade de intervenţie. În consecinţă, fiecare dintre cele peste 200 de biserici de sat care au existat şi din cele peste 150 care s-au menţinut pînă în prezent constituie un unicat.

O privire de ansamblu demonstrează însă că, practic, au fost elaborate modalităţi de fortificare pentru fiecare componentă a bisericii.

Astfel, turnul clopotniţă, situat în mod tradiţional în partea de vest a clădirii de cult, a fost transformat în turn de apărare, prevăzut cu guri de tragere şi un drum de strajă. La rândul său, corul a fost uneori supraînălţat în scop defensiv. Alteori fortificarea corului a fost dublată de construirea unui nivel de apărare peste altar care deservea guri de tragere şi guri de aruncare.

Frecvent bisericile au fost prevăzute cu două turnuri defensive – fosta clopotniţă în vest şi un turn nou, clădit deasupra corului. În fine, există numeroase exemple în care toate cele trei componente volumetrice majore, turnul clopotniţă, partea de nave şi absida altarului (Fig.2), au fost transformate, deseori existând peste extradosul bolţilor din partea mediană a bisericii un nivel unic şi amplu de apărare.

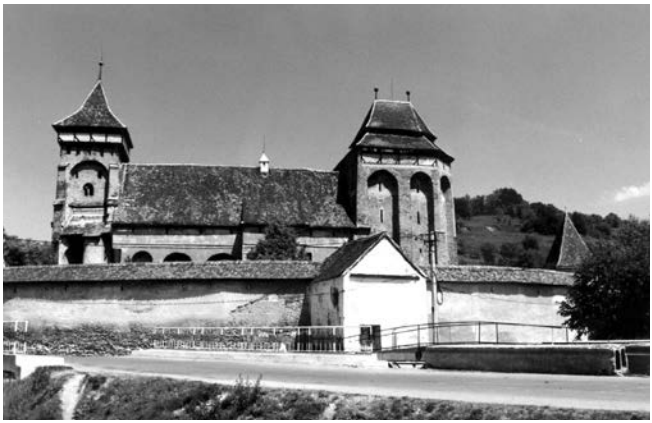

Figura 2. Wurmloch/Valea Viilor.

Începând din secolul al 15-lea, bisericile – fortificate şi multe din cele care nu necesitaseră astfel de transformări – au început să fie dotate şi cu incinte defensive propriu-zise (Fig.3). În funcţie de posibilităţi şi necesităţi şi în funcţie de nivelul atins de armele folosite pe scară largă, au fost construite incinte simple, duble sau triple, turnuri de diferite tipuri, bastioane, şanţuri şi *Zwinger*-e.

Figura 3. Birthälm/Biertan.

Împreună cu biserica – fortificată sau nu – aceste dotări formează un sistem complex în care şi-au găsit locul şi clădiri cu alte funcţiuni decît cele religioase şi cele strict de apărare, cum sunt depozitele de alimente – necesare în cazul unui asediu.

Dar nu numai. Denumiri ca „Turnul Primăriei", „Turnul Arhivei", „Turnul Şcolii" atestă modul în care comunităţile au înţeles să fructifice efortul constructiv investit în aceste ansambluri, precum şi felul în care înţelegeau să îşi continue viaţa normală chiar şi pe timp de asediu. O menţiune aparte necesită numele de „Turnul Catolic" care indică existenţa unui spaţiu amenajat pentru acei membri ai comunităţii care, în baza edictului de toleranţă religioasă (emis în anul 1557), au optat, după încheierea Reformei, să rămînă în sînul Bisericii Catolice.

Fiind deci practic un centru comunitar complet, ansamblurile constituite de bisericile fortificate au continuat să se dezvolte, cel puţin în sens militar, până în secolul al 16-lea. Existenţa lor a permis supravieţuirea (în bune condiţii) a comunităţii saşilor din Transilvania, teritoriu râvnit şi deci transformat adesea în câmp de război. Nici înglobarea sa în imperiul austriac, în anul 1699, nu a îmbunătăţit situaţia. Documentele demonstrează că saşii au folosit cu succes bisericile fortificate şi în războaiele curuţe încheiate, pe teritoriul ardelean, abia în deceniul al 3-lea al secolului al 18-lea.

Deşi de atunci bisericile fortificate nu au mai trebuit să îndeplinească funcţiuni defensive, ele au fost întreţinute în continuare cu grijă. Recunoscătoare, comunităţile în cauză a căror identitate fizică se conservase şi datorită bisericilor fortificate, le-au atribuit acestora, chiar şi dacă neexplicit, valoarea de identitate culturală.

Situaţia acestor ansambluri cu valoare de unicat în patrimoniul european s-a înrăutăţit abia după evenimentele produse în România în anul 1989. Majoritatea saşilor au emigrat, cauzând practic stingerea civilizaţiei şi a culturii lor, vechi de peste opt sute de ani, precum şi abandonarea unui patrimoniu arhitectural de excepţie care suferă prin absenţa unor utilizatori sau a unor utilizatori apţi să se identifice cu el.

Având în vedere calităţile bisericilor fortificate care îmbogăţesc diversitatea patrimoniului cultural situat pe teritoriul României, încă de la începutul exodului menţionat, au debutat, şi se desfăşoară în continuare, eforturi pentru salvgardarea acestora.

Un prim pas l-au constituit, desigur, măsurile de natură juridică. Clasarea ca monumente istorice a reprezentat în acest sens numai o primă etapă, dar, în prezent, şase biserici fortificate ale saşilor din Transilvania se află pe Lista UNESCO. Pentru două dintre acestea, Biertan / Birthälm (Fig. 3) şi Viscri / Deutsch-Weißkirch, s-au derulat programe de revigorare a comunităţilor rurale, programe finanţate de către Banca Mondială. Ansamblul din Cîlnic / Kelling a fost preluat de către Academia Română şi transformat într-un centru de cercetare. Şi, evident, se caută soluţii pentru conservarea ansamblurilor din Prejmer / Tartlau), Saschiz / Keisd şi Valea Viilor / Wurmloch.

În multe cazuri comunităţile locale, deşi repatriate, au contribuit cu fonduri, iar specialiştii contribuie sub formă de voluntariat. De exemplu, şantierul de la Hozman/Holzmengen s-a desfăşurat şi a fost finalizat şi cu ajutorul studenţilor-arhitecţi din Bucureşti. Iar Dealu Frumos/Schönberg este, de câtva timp, în grija universităţii lor.

Trebuie menţionat că toate aceste demersuri concrete se sprijină pe o documentare completă, elaborată timp de şapte ani, printr-un program

germano-român, la care aceeaşi Universitate de Arhitectură şi Urbanism din Bucureşti a avut şansa de a participa.

De curând toate aceste eforturi au început să dea roadele aşteptate. De exemplu, biserica fortificată din Apold/Trappold (Fig.4) a fost concesionată de fundaţia germană Corona, în scopul înfiinţării unui centru de revitalizare a meşteşugurilor tradiţionale din regiune. Lucrările de conservare / restaurare, care au demarat în vara anului 2005, sînt posibile şi datorită cercetărilor efectuate de studenţi-arhitecţi din Dresda şi Bucureşti.

Figura 4. Trappold/Apold (jud. Mureş).

Dar mai important este faptul că la Apold / Trappold se află, trăieşte şi lucrează - din nou - un „Burghüter" adică acea persoană care, în schimbul dreptului de a locui într-o anumită parte a ansamblului, are obligaţia de a asigura monitorizarea şi protecţia acestuia.

O tradiţie reînvie ... chiar dacă în termeni contemporani ... . La Apold/ Trappold, de exemplu, cutuma cerea ca acest „Burghüter" să fie cizmar. Cel nou este tîmplar şi, în plus faţă de obligaţiile tradiţionale, şi-a propus să promoveze imaginea bisericii fortificate atât în rândul comunităţii actuale, predominant ortodoxă, cât şi în rândul turiştilor, din ce în ce mai numeroşi.

Un „Burghüter" de un tip nou ... o tradiţie viabilă - dovadă capacitatea ei de a se lăsa adaptată la conjunctura contemporană ... o valoare culturală intangibilă în fond indisolubil legată de materializarea constituită de biserica fortificată. Şi, iată, o şansă neaşteptată de supravieţuire.

Bibliografie selectivă

Hermann Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, Sibiu, 1999

Georg Gerster, Martin Rill, *Siebenbürgen im Flug*, Wort und Welt, 1997

Christoph Machat (ed.), *Denkmaltopographie Siebenbürgen. Topografia monumentelor din Transilvania*, (3.3), Thaur bei Innsbruck, 1995

Hermann Fabini, Alida Fabini, *Kirchenburgen in Siebenbürgen*, Leipzig, 1985
Iuliana Fabritius-Dancu, *Sächsische Kirchenburgen in Siebenbürgen*, Sibiu, 1983
George Oprescu, *Bisericile cetăţi ale saşilor din Ardeal*, Bucureşti, 1956
*** (prefaţa de Nicolae Iorga) *Ce sînt şi ce vor saşii din Ardeal*, (1919), Bucureşti, 1990
Thomas Nägler (ed.), *800 de ani biserică a germanilor din Transilvania*, Thaur bei Innsbruck, f.a.

[i] Text bazat pe articolul *Communauté et identité – Les églises fortifiée des saxons de Transylvanie*, în Dan Bernfeld, Nicolae Lascu (coord.), *Un regard critique sur la réhabilitation du patrimoine architectural: mise en valeur de l'archéologie industrielle et du patrimoine sacré rural. Actes du Ixéme colloque européen. Bucarest, 19-21 octobre 2001*, Bucureşti, 2003 şi pe conferinţa *Les églises fortifiées de Transylvanie – l´architecture d´une identité culturelle*, susţinută la Institutul de Cultură Francez din Bucureşti (în iulie 2005) cu ocazia vernisajului dedicat expoziţiei de fotografie a MIORITICS.

Restaurarea Bisericii şi a cetăţii săseşti din Moşna[i]

Conf.dr.arh. Mihai OPREANU

Abstract

The restoration project for the fortified church in Moşna, Sibiu County, was initiated in 1999 by an extensive team of architects affiliated with the "Ion Mincu" Architecture University (Associate Professor Mihai Opreanu – complex project coordinator; Professor Hanna Derer – historical study; Engineer Dan Ionescu – structural engineering; Professor Marius Smigelschi – consultant; and a design team comprising architects Radu Pană, Gabriel Negoescu, Antonia Cârciumărescu, Oana Măciucă, Codina Duşoiu, Radu Nicolae, Aurora Târşoagă, Dan D. Ionescu, Ana-Maria Labo, Ana Botez, and others). Architect Josef Kovacs played a pivotal role by realizing an electronic survey — utilizing point cloud scanning and precise digital mapping—a technique that predated contemporary 3D scans. This electronic survey enabled a precise analysis of the deformations and displacements affecting the vaults and side walls, as well as the outward leaning observed in the sacristy area. These deformations were exacerbated by various events (such as the 1919 earthquake) but also stem from the lateral thrust of the vaults, material creep, poor foundation soil, and inaccuracies in the layout of the original basilica's substructure, which had been erected by the master stonemason Andreas Lapicida. Hypotheses were also formulated suggesting that the church's interior pillars were intentionally arranged in a divergent pattern to create a perspective effect that would make the structure appear taller.

The restoration project for the fortified church in Moşna received a double nomination for Best Restoration Project at the 2013 Architecture Annual Exhibition and the 2014 Architecture Biennale. While the church itself was restored, work on the surrounding enclosure was not completed; unfortunately, its north wall collapsed in June 2026.

Releveul electronic realizat de arh. Josef Kovacs a pus în evidenţă cu mare precizie configuraţia de ansamblu şi detaliu a bisericii. S-au confirmat şi precizat deformările bolţilor şi ale pereţilor laterali, pe lângă cele ale stâlpilor (acestea din urmă, demult observate şi comentate).

Bolţile navei centrale au împins spre exterior mai puternic decât bolţile colateralelor; acestea din urmă sunt, dimpotrivă, îngustate şi împinse în sus. Cutremurul de la 1919 a determinat la rândul său deformări majore; turnul lateral de nord s-a prăbuşit aproape în întregime, peretele lateral de nord este deversat cu aproximativ 40 cm (faţă de cel de sud, cu doar aproximativ 15 cm).

Am coborât din nou câteva zeci de fire cu plumb, din toate punctele accesibile, deşi asta se făcuse deja; eram sigur de măsurătorile electronice, dar simţeam nevoia să văd cu ochii mei. Deja era evident, în urma efectuării releveului "tradiţional", că pereţii laterali, la nivelul cornişelor, sunt curbaţi în plan orizontal către exterior, precum bordurile unei bărci.

Faţada de vest şi arcul major dinspre cor au ţinut, dar la mijlocul lungimii navelor, deplasările sunt evidente. Turnurile laterale au fost realizate tocmai în intenţia de a contracara deversările, ca nişte contraforţi - dar au cedat la rândul lor, din cauza terenului slab de fundare.

Bolţile prezintă deformări asimetrice. Porţiuni din pânzele bolţilor sunt parţial surpate (ieşite din formă); nervurile sunt deformate la rândul lor, unele sunt fracturate şi lăsate în jos.

Cele două coloane dinspre cor sunt din tamburi de piatră (probabil recuperaţi de la bazilica anterioară, conform prof. Niedermeyer); prezintă cea mai spectaculoasă deversare, dar, în plus, sunt şi deformaţi axial (curbaţi), deci aproape de flambaj. Am verificat abaterile de la linia dreaptă cu raza de laser (împreună cu arh. Ştefan Mănciulescu, cu care am putut să mă consult pe teren în două rânduri).

Sacristia prezintă la rândul ei o deversare importantă, ca şi bolţile corului. Deformările se datoresc unui complex de cauze: împingerile laterale ale bolţilor, curgerea lentă a materialului, terenul slab de fundare, imprecizia trasării infrastructurilor (moştenită de la bazilica anterioară - se pare că Andreas (Lapicida, n.ed.) a ales să implanteze coloanele pe blocurile de fundaţie existente, deşi nu sunt aliniate, decât să le implanteze dezaxat); în sfârşit, mişcările seismice au agravat deformările, mai cu seamă la 1919.

O multitudine de etrieri metalici au fost introduşi după 1919; ei leagă nervurile de pânzele bolţilor; mulţi dintre ei sunt suspendaţi, prin intermediul unor baterii de tiranţi şi a unor juguri din lemn, de grinzile majore ale şarpantei. S-au introdus tiranţi metalici la nivelul naşterii bolţilor şi s-a refăcut turnul de nord, cu cărămidă industrială.

De remarcat că bolţile sunt extrem de uşoare, în grosime de numai o jumătate de cărămidă; nervurile profilate din ceramică nu sunt ţesute cu pânzele de boltă; acestea din urmă sunt zidite deasupra nervurilor. Sunt suprafeţe cu dublă curbură, umflate în sus, aşa cum sunt multe bolţi gotice

Figura 1.

Figura 2.

Figurile 1-3. Vederi exterioare ale bisericii fortificate de la Moșna.

Figura 3.

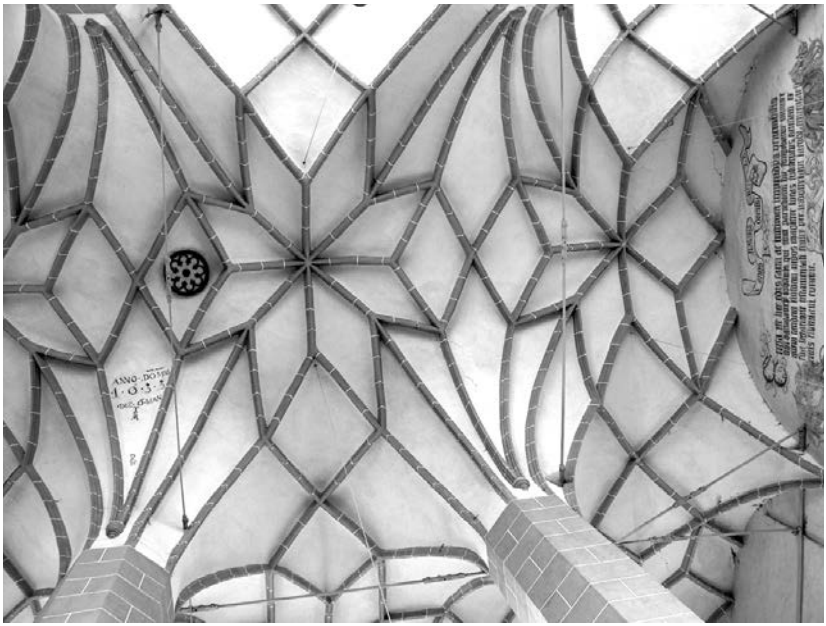

Figura 4.

Figurile 4-6. Vederi exterioare ale bisericii fortificate de la Moșna.

Figura 5.

Figura 6.

târzii. Această particularitate este greu, dacă nu imposibil, de observat cu ochiul liber, din interiorul bisericii, dar este evidentă în pod, la nivelul extradosului (în Franţa, de exemplu, am avut ocazia să văd multe asemenea exemple *in situ* şi în documente).

Curbura în sus (umflarea) pânzelor de boltă le dă o rezervă suplimentară de stabilitate în caz de deformare; ele ies mai greu dintr-o formă stabilă. Acesta este unul din motivele datorită cărora bolţile au rămas pe loc.

Supraînălţarea prin "umflare" a reprezentat şi o rezervă de stabilitate la construcţia bolţilor, dacă acestea au fost realizate fără cofraje, deasupra golului, aşa cum avem motive să presupunem. Nervurile erau însă puse în operă pe cintre.

Nu este simplu de tras o concluzie sigură despre configuraţia bisericii.

Am încercat reconstituirea virtuală a configuraţiei fără deformările evidente. Se pare că stâlpii erau înclinaţi într-o anumită măsură de la început; aceasta, deoarece arhitectul a vrut să realizeze, la nivelul naşterii bolţilor, o configuraţie regulată, pornind de la o implantare neregulată la nivelul solului. Nu a vrut să încline stâlpii diferit, ci i-a inclinat pe toţi spre exterior, pentru a nu realiza o imagine prea dezordonată. De ce nu i-a inclinat spre interior, mai ales că nava centrală este deosebit de largă faţă de colaterale? Probabil pentru a evita un efect de perspectivă care să facă să pară nava mai scundă decât este de fapt. Dacă stâlpii sunt divergenţi în sus, nava pare mai înaltă.

Proiectant general
Universitatea de Arhitectură şi Urbanism "Ion Mincu" -Bucureşti
CCPEC: Centrul de Cercetare, Proiectare, Expertiză şi Consulting
Colectiv de elaborare a proiectului de restaurare:
prof.dr.arh. Marius Smigelschi, consultant ştiintific
lect.drd.arh. Mihai Opreanu, şef de proiect complex şi arhitectură
conf.dr.arh. Hanna Derer, studiu, analiza de arhitectură şi releveu
ARHITECTURĂ: arhitecţii - dr. Gabriel Negoescu, Aurora Târşoagă, Antonia Cîrciumărescu, Radu Nicolae, Oana Măciucă, Codina Duşoiu, Mihaela Bogăţeanu, Monica Gheorghiţă, Ana Botez, stud. arh. Ana Maria Gîlcă, Laura Năstase, Ioana Pomârleanu şi alţii.
Ing. Dan Ionescu, şef de proiect structură
lng. G. Păunescu, instalaţii electrice.

i Text apărut în Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, nr. 1, anul XII-XVI, Bucureşti, 2005 cu titlul: *Moşna - biserica evanghelică fortificată. Probleme de conservare şi restaurare*.

Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe

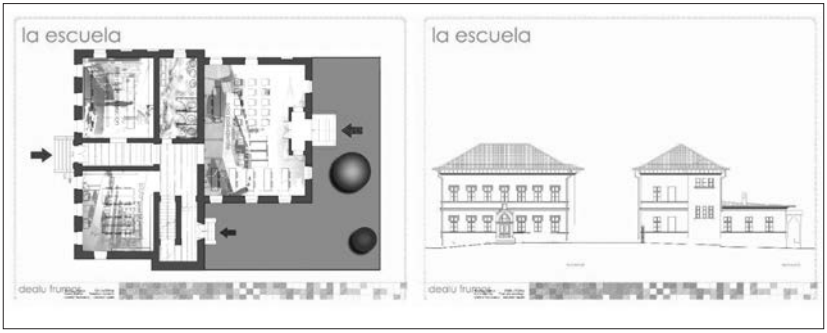
Abstract

The participating students were organized in six teams, dealing with diverse aspects of the settlement and presenting coherent conclusions in the end: the creation of a visitor route within the citadel complex and a proposal for the rehabilitation of the German School building (saxon school from the beginning of the XXth century); study and proposals regarding the restoration of the main building frontage of the "square" in front of the fortified church; proposal of urban rehabilitation for the central area of Dealu Frumos; the Maurer House – a rehabilitation proposal for a Saxon homestead located near the fortified churches and its outbuildings; investigation of the local communities, their traditions and future.

Echipa I. Rodrigo Alvarez, Cristina Chirtaș, Laura Marinas, Francisco Montoya, Cristina Nicolaescu, Eduardo Tajuelo – Propunere de reabilitare a clădirii Școlii Germane și crearea unui traseu de vizitare al incintei cetății

Deși, la prima vedere, cetatea și școala par să reprezinte două teme distincte, fără o legătură evidentă, echipa de proiect a evidențiat relațiile compoziționale, volumetrice și funcționale existente între acestea. În acest context, s-a propus restaurarea clădirii Școlii Germane și atribuirea funcțiunii de școală de restaurare, organizată sub forma unor ateliere de specialitate. Propunerea a răspuns la acel moment intenției UAUIM de a amenaja în acest spațiu ateliere destinate colaborării dintre studenții bucureșteni și cei ai Școlii

Figura 1. Extras din Proiectul echipei I, intervenție pe Școala germană.

de Restaurare de la Chaillot (Paris, Franța), valorificând parteneriatul deja consolidat dintre cele două instituții.

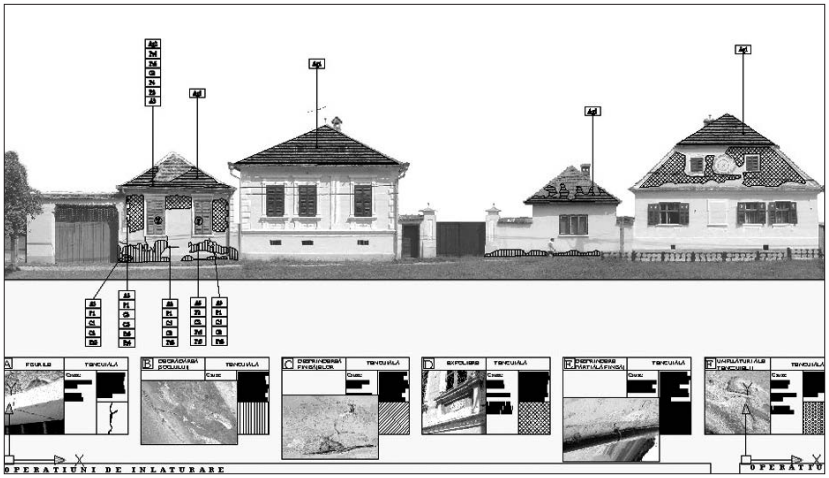
În ceea ce privește amenajarea incintei cetății, soluția propusă se remarcă prin simplitate și originalitate, îmbinând o abordare curajoasă cu rezolvarea eficientă a dificultăților generate de circulațiile dintre nivelurile aflate la cote diferite (refacerea parțială a drumului de strajă). Totodată, intervenția conferă proiectului o identitate proprie și o expresie arhitecturală personalizată. Peste câțiva ani Școala Germană avea să fie reabilitată de către UAUIM și folosită ca spații de cazare.

Echipa II. Anne Marie Gacichevici, Lorenza Nicosia (arh.), Mircea Nicolae Stanca – Studiu și propuneri privind restaurarea frontului principal de clădiri al « pieței» din fața bisericii fortificate

Echipa a realizat un memoriu detaliat în care explică degradările constatate, precum și intervențiile propuse. Echipa și-a propus recuperarea acestei "pieţe" centrale, înepând tocmai cu ceea ce o definește: o limită-anvelopantă, materializată sub forma unor fronturi aproape continui, în fapt imaginea tipică a satelor transilvănene, dar din care nu lipsesc elemente particulare.

O delimitare precisă a frontului este greu de realizat în condiţiile în care şirul de case este aproape neîntrerupt până la ieşirea din localitate, astfel încât echipa s-a limitat numai la acele construcţii care contribuie efectiv la conturarea acestui largo central din faţa cetăţii. Este interesant de remarcat că acest front cuprindea, în situaţia din 2006, construcţii dintre cele

Figura 2. Extras din Proiectul echipei II, fragment de desfășurate cu observații de patologie.

mai diferite, realizate în mai multe perioade şi în diverse stadii de conservare. În cea mai mare parte, casele erau însă nelocuite, fiind cunoscut faptul că saşii le-au părăsit la începutul ultimului deceniu al sec.XX, fără a renunța însă la dreptul de proprietate asupra lor. Astăzi, însă, câteva dintre ele și-au găsit proprietari şi au fost chiar renovate.

Echipa a realizat un studiu al elementelor de morfologie ale fațadelor, precum și observații detaliate de diagnoză asupra tencuielilor și zidăriei, propunând în final operațiuni punctuale de intervenție, în funcție de degradările analizate.

Echipa III. Ana Fernandez del Prado, Adrian Ibric (arh.), Jaime Ripoll Ruiz-Capillas, Miruna Stoicescu, Maite Torres Villanueva – Centrul localității (piața centrală din) Dealu Frumos - reabilitare urbană

Reproducem părți relevante din memoriul realizat de echipa de studenți:

Activităţile de restaurare sunt mai puţin eficiente dacă eforturile nu sunt coroborate într-o strategie generală de revitalizare a localităţii. Acest obiectiv este însă mai complex, implicând (pe lângă recuperare-conservare-valorificare) şi considerente socio-comunitare.

Din acest motiv am ales subiectul pieţei principale din Dealu Frumos ca punct de origine al investigaţiei privind revitalizarea satului, orientându-ne către zona sa centrală ca un viitor push-button *pentru toată aşezarea. (...) A fost evident că până în momentul plecării saşilor în anii '90, biserica fortificată şi incinta sa au fost centrul absolut al acestui loc. Situaţia actuală relevă nu numai că acestea sunt neutilizate, aproape abandonate, dar s-a pierdut şi importanța spirituală, pe care a preluat-o biserica ortodoxă. Totuşi, rămâne incontestabilă valoarea de monument şi caracterul de reper principal, ceea ce nu poate fi neglijat.*

În acelaşi timp, spaţiul considerat drept "piaţa principală" nu a fost locul de întâlnire sau de manifestări (ele având loc în incintă); este doar o intersecţie lărgită asociată bisericii. Problema astăzi nu o reprezintă atât lipsa dotărilor şi a activităţilor specifice unui centru, ci faptul că nu există spaţii potrivite şi proprii desfăşurării lor.

Am considerat ca o mai bună soluţie dezvoltarea zonei centrale cu axul dintre biserica fortificată şi cea ortodoxă, incluzând "piaţa" ca o lărgire în capătul respectiv. Acest ax va avea un profil variabil între cele două puncte principale, profil adaptabil la o varietate de funcţiuni pentru că nu se referă numai la stradă în sine şi la modernizarea infrastructurii/utilităţilor, dar şi la gospodăriile învecinate; părăsite sau nu, o parte din ele pot fi reorganizate încât să preia şi alte tipuri de activităţi (care acum lipsesc).

Figura 3. Extras din Proiectul echipei III.

Ca urmare, componentele axului aportă fiecare semnificaţiile sale, făcând traseul mai puternic, mai unitar şi mai coerent. Ca o exigenţă comună, restaurarea fiecărui obiect ar trebui să ia în consideraţie şi o deschidere a acestuia către exterior, către spaţiul public, tocmai pentru că obiectul - parte dintr-un complex - nu mai poate fi considerat independent. Din alt punct de vedere, locuitorii pot lua parte la transformări în mod activ, implicându-se direct, într-un aport personal prin care îşi pot apropria spaţiul modificat mult mai rapid.

Cât de activ s-au implicat, până la urmă, locuitorii? Doar un exemplu: Martin Maurer, a cărui casă a fost relevată de participanții la Atelierul româno-spaniol din 2006, lucrează astăzi în administrația CSAV Dealu Frumos și a participat personal la lucrările de restaurare a cetății!

Echipa IV. Berenice Aristi, Francesca Condò (M.Arh.), Patricia Garcia, Carmen Nieves, Dan Stroescu – Casa Maurer - studiul unei gospodării săsești aflate în vecinătatea bisericii fortificate (1) - casa și studiul incintei

Extrase din memoriul echipei:

Pateul urban are o organizare a loturilor tipic săsească, constând în clădiri de formă alungită dispuse perpendicular pe stradă, cu faţade mai bogat decorate (stucaturi pe timpan etc.) înspre spaţiul public, spaţiu liber de dimensiuni vaste, între clădirile gospodăriei, mărginit de un gard înalt de zidărie în care se practică un gol mai mare pentru trecerea căruţelor şi unul mai mic pentru accesul pietonal, loturi închise pe latura din spate de hambarele de cereale dispuse paralel cu strada.

Finisajul pereţilor este o tencuială aplicată în mai multe straturi. Astfel, se pot distinge: stratul de bază, rugos, cu o grosime de cca. 1,5 cm, din mortar de var şi nisip, strat de egalizare din mortar de acelaşi tip cu granulaţie mai fină, zugrăveală pe bază de var de culoare alb ivoriu aplicat peste stratul de egalizare, peste care se pot distinge succesiv straturi de culoare albastru azuriu, respectiv galben pal cu grosime mai mică de jumătate de milimetru şi în continuare o peliculă picturală de culoare galben crom închis. Se observă o tencuială în relief pentru a se forma cornişele şi lezenele, este o decoraţie sobră, cu scopul de a pune în valoare elementele arhitecturale, se remarcă striaţii.

Ferestrele au tâmplăria vopsită în verde, cu obloane opace decorate cu romburi la partea superioară şi lamele orizontale la cea inferioară. Clădirea examinată nu prezintă o stare excesivă de degradare datorită bunelor condiţii în care s-a păstrat acoperişul. Totuşi părăsirea funcţiunii de locuire (familia s-a mutat în una din anexe) a adus cu sine privarea de o îngrijire continuă care ar fi garantat păstrarea în bună stare a tencuielilor,

ferestrelor, cornişelor etc. şi în consecinţă aceste elemente s-au degradat. Problema cea mai mare o constituie umezeala din fundaţie care produce îmbibarea elementelor de piatră şi cărămidă cu porozitate mică şi produce dezagregarea lor în condiţii de îngheţ-dezgheţ.

Ideea de a crea un punct de contact între zona privată (gospodăria familială) şi eventualul public, cu posibilitatea de a achiziţiona produse, dar şi ca un contact simbolic între prezent şi trecut, prin intermediul unui mic muzeu, constituie după părerea noastră nu numai un mod de a conserva şi refuncţionaliza obiectul de arhitectură, ci şi o ocazie pentru comunitatea locală de a-şi regăsi rădăcinile, de a se autoreprezenta.

Figura 4. Extras din Proiectul echipei IV.

Echipa V. Alexandru Chiru, Emil-Alexandru Dinu-Popa, Cătălina Grigore, Daniela Stănciucu - Casa Maurer - studiul unei gospodării săsești aflate în vecinătatea bisericii fortificate (2) - funcționarea incintei și anexele (grajduri, șură)

Această echipă a inițiat un studiu complementar echipei IV, ocupându-se de un studiu funcțional al incintei gospodăriei (care este de dimensiuni mari) și a studiat anexele cuprinse în aceasta, propunând soluții de refuncționalizare. Citām câteva observații de patologie conținute în studiul lor: *apa se infiltrează printre țiglele acoperișului situate direct pe astereală, se impune ca intervenție de urgență înlocuirea țiglelor necorespunzătoare; prin capilaritate apa se infiltrează în ziduri pe timpul iernii și la ploi foarte abundente, spre deosebire de casă și de poartă, grajdurile nu au soclu de piatră, soluția propusă este un posibil dren de pietriș și pavaj cu bolovani de râu; iarna, când animalele locuiesc în grajd, se formează condens pe pereții interiori, putându-se de asemenea remarca grinzi și dușumele putrezite, se cere refacerea tencuielii pereților, folosindu-se una permeabilă, eventual pe bază de pământ.*

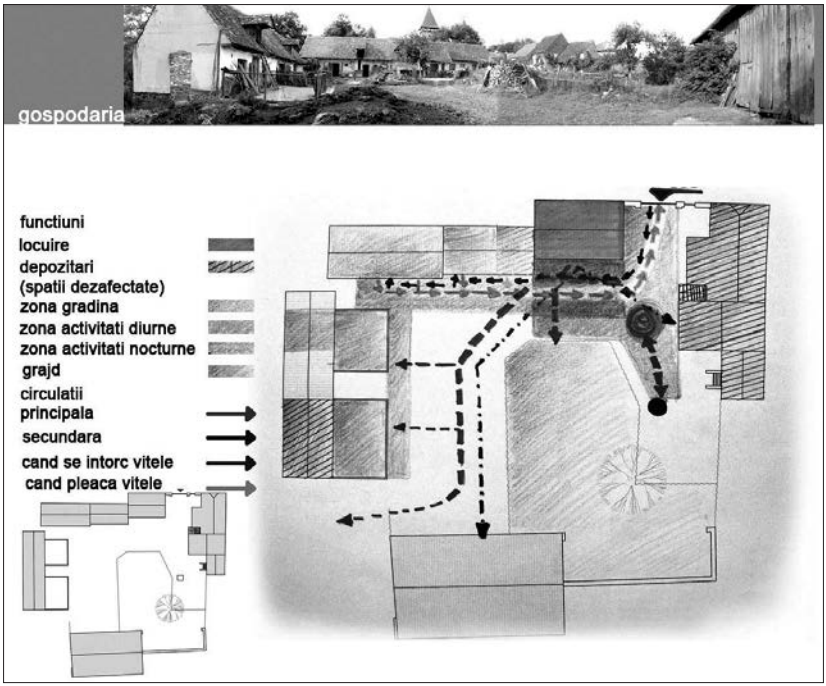

Figura 5. Extras din Proiectul echipei V.

Echipa VI. Alexandra Bejan, Maria-Cristina Bogdan, Mihail Dumitriu, Helena Fernandez Moriano, Irina Pienaru, Maria del Mar Pomet – Comunitate - tradiții și viitor

Această echipă s-a remarcat în special printr-un material filmat, un reportaj plin de observații fine și de umor, ce a imortalizat comunitățile locale. Reproducem în continuare câte ceva din memoriul realizat de echipă:

Numărul saşilor din Dealu Frumos a atins maximumul în 1910, ajungând la o populaţie de 1196 de locuitori. Urmează o descreştere, în prezent rămânând doar optsprezece locuitori din nouă familii de saşi.

O altă etnie prezentă în sat este cea a românilor, care s-au stabilit treptat, de-a lungul timpului. La început românii au venit să muncească pentru saşi, dar treptat acest lucru s-a schimbat. Ei au reuşit să îşi cumpere propriul pământ şi să îşi ridice propria casă, stabilindu-se în partea de nord-est a satului.

Ţiganii (termenul nu este peiorativ, ci întrebuinţat ca atare de comunitatea respectivă) au venit relativ târziu, la începutul secolului XX numărând doar câteva familii.

După expropierea saşilor din 1956, casele acestora au fost vândute contra unui cost simbolic ţiganilor şi corturarilor care au coborât de sub păduri. Denumirea de "corturar" provine de la cuvântul "cort", făcând astfel trimitere la originea lor nomadă. Corturarii erau meşteşugari.

Nu demult, populaţia dispunea de dotări precum casa parohială, magazin alimentar, fântână, primărie, pompieri, internat de fete, lăptărie, grădiniţă, şcoala germană, reţele de distribuţie a apei potabile, biserică şi cimitir atât ortodoxe, cât şi evanghelice. Astăzi doar o mică oarte dintre acestea mai funcţionează.

Comunităţile din Dealu Frumos se disting între ele pentru că îşi păstrează propriul stil de viaţă.

Saşii, din care mai există doar nouă familii, nu prea îşi mai păstrează tradiţiile. Acestea au mai rezistat doar un an-doi după revoluţie, când au plecat majoritatea saşilor. De exemplu, în Săptămâna Paştilor băieţii din sat ieşeau să stropească cu parfum fetele. De ceva timp acest obicei s-a transformat într-o sărbătoare amuzantă în care băieţii stropesc cu apă fetele, iar în schimb acestea le dau câte un ou roşu. Altă tradiţie prezentă în sat era fanfara, iar copiii ştiau încă de mici să cânte la câte un instrument de suflat. Câţiva dintre cei care au emigrat se întorc în vacanţe şi îşi mărturisesc nostalgia.

Din punct de vedere religios, comunităţile îşi păstrează independenţa. Saşii aparţin de religia evanghelică, moştenită de la strămoşii lor, şi dispun de biserica fortificată. În prezent, populaţia română dispune şi ea de o biserică ortodoxă. Ţiganii se consideră şi ei ortodocşi. Românii au prelut unele tradiţii de la saşi, spre exemplu obiceiul descris anterior în care băieţii stropeau fetele cu parfum, dar au şi obiceiuri specifice precum mersul la colindat.

Corturarii sunt cei care au conservat cel mai bine obiceiurile, continuând să păstreze portul tradiţional: femeile poartă pe cap batic, iar bărbaţii pălărie. Pentru ei, cel mai valoros obiect este un pahar de aur sau argint, aflat în posesia fiecărui bărbat din familie. Acest pahar reprezintă baza în societatea lor, iar de valoarea sa depinde statutul social al familiei. Cei care se promit pentru căsătorie trebuie să aibă pahare de valoare similară.

Figura 6. Extras din Proiectul echipei VI, harta etnică a așezării, realizată de studenți.

II.2. Al doilea atelier. Arhitectura vernaculară din provincia Segovia și experimentarea unor tehnici tradiționale de construcție, Boceguillas / Madrid, iulie 2007

Al doilea atelier româno-spaniol de arhitectură Boceguillas, Madrid, 12-21 iulie 2007

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

Following the international pilot workshop titled "Saxon Fortified Churches in Transylvania – An Opportunity for the Future"—organized by UAUIM in Dealu Frumos and Bucharest in July 2006—the Madrid School of Architecture reciprocated the invitation the following year, hosting two faculty members and 15 UAUIM students at a restoration summer school organized by CIAT (Centro de Investigación para la Arquitectura Tradicional). At the time, CIAT was the perfect counterpart to the Center for Vernacular Architecture Studies in Dealu Frumos, while Boceguillas—a vibrant village in Segovia with a strong sense of identity—was chosen to allow students to engage directly with rural heritage; it served as a Castilian "sibling" to the Saxon settlement near Agnita.

În urma atelierului internațional-pilot, cu tema "Bisericile fortificate săsești din Transilvania - o șansă pentru viitor" organizat de UAUIM la Dealu Frumos și București în iulie 2006, Școala Tehnică Superioară de Arhitectură de la Madrid a întors în anul următor invitația, primind două cadre didactice și 15 studenți ai UAUIM la Școala de vară de restaurare organizată în cadrul CIAT (*Centro de Investigación para la Arquitectura Tradicional* - Centrul de Cercetare pentru Arhitectura Tradițională). CIAT era în acel moment corespondentul perfect al Centrului de Studii pentru Arhitectură Vernaculară din Dealu Frumos, iar Boceguillas - un sat segovian cu multă viață și identitate, ales pentru ca studenții să poată interacționa pe viu cu patrimoniul rural, un frate castilian al așezării săsești de lângă Agnita.

Deschiderea oficială a Școlii de Vară a fost făcută de către prof. Luis Maldonado Ramos, directorul CIAT și al Școlii de Arhitectură de la Madrid.

Primii studenți români care au ajuns la CIAT Boceguillas au avut ocazia să observe și să experimenteze practic tehnici de construcție tradiționale din provincia Segovia, au făcut chirpici și cărămizi nearse, au tencuit pereți și au lucrat cu pigmenți naturali sub îndrumarea prof. Santos Garcia Álvarez de la Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Madrid (ETSAM). În același timp, în cadrul conferințelor susținute la Școala de Vară, au avut prilejul să își clarifice concepte precum arhitectura vernaculară (care nu este sinonimă

cu o arhitectură populară și nici tradițională, ci este arhitectura specifică unui loc, după cum a arătat prof.dr.arh. Javier de Cárdenas y Chavarri) (Fig.1), arhitectura vizigotă și stilul romanic în Castilia (prof. Jaime de Hoz Onrubia, prof. José Miguel Merino de Cáceres, care ne-a însoțit și în vizita la mănăstirea Sacramenia - sec. XII - restaurată de Domnia Sa), tehnici de construcție din pământ (prof. Santos Garcia Álvarez), arheologia în restaurarea de arhitectură (prof. Fernando Vela Cossío), stilul modernist și monumentele sale (prof. David Rivera Gámez). Arhitectul Antonio Vela Cossío a îndrumat practica studenților de anul III ai UAUIM, familiarizându-i cu șantierele în curs pe care le avea deschise la acel moment. Observațiile *in situ* au continuat pe parcursul excursiilor organizate în orașele și așezările medievale Segovia, Ayllon, Riaza, Pedraza, Sepúlveda, toate încărcate de vestigii de arhitectură romană, vizigotă, romanică, gotică, renascentistă - cu licențele specific spaniole. Astfel au putut fi exemplificate principiile prezentate la cursurile școlii de vară și s-a interacționat cu comunitățile locale din zonă, alăturându-ni-se chiar primarul localității Boceguillas. Atelierul s-a încheiat cu o vizită la școala de arhitectură din Madrid, organizată de profesorii ETSAM și cu un tur de o jumătate de zi prin centrul istoric al Madridului, sub îndrumarea îndrumarea prof. Santos Garcia Álvarez și prof. Jaime de Hoz Onrubia.

Cadrele didactice de la UAUIM (lector dr.arh. Beatrice Jöger, asist. drd.arh. Codina Dușoiu) au prezentat în cadrul atelierului conferințe pe teme de interes legate de patrimoniul din România ("Arhitectura populară românească", respectiv "Patrimoniul industrial în România - evoluție și viitor"). Având un caracter practic, de experimentare a unor tehnici de construcție tradiționale, școala de vară nu a realizat proiecte, ci prototipuri de ziduri și tencuieli, care au rămas păstrate în incinta CIAT.

Figura 1. Prof.dr.arh. Javier de Cárdenas y Chavarri la Boceguillas.

Acest prim atelier desfășurat în Spania a marcat legătura durabilă care s-a conso-lidat în timp între ETSAM și UAUIM, între Madrid și București, pe făgașul firesc al unor culturi și mentalități milenare comune.

II.3. Al treilea atelier. Arhitectura sacră a Nordului Moldovei, Iași / Suceava / Dealu Frumos, iulie 2008

Al treilea atelier româno-spaniol de arhitectură Iași, Suceava, Dealu Frumos, 12-23 iulie 2008

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

The third Romanian-Spanish workshop was titled "Northern Moldavia: Rediscovering the Sacred" and aimed to explore the multifaceted nature of Romanian sacred space through one of its most beautiful manifestations: the painted monasteries of Northern Moldavia (a UNESCO World Heritage site). Focusing on religious space as a subject of study presented a challenge for both the Romanian students—who had the opportunity to delve into complex spatial elements and construction techniques (such as the Moldavian vault, the interplay between Orthodox space and Gothic influences, and various tower, roofing, and dome designs)—and the Spanish students, who discovered a profound connection to the Eastern religious spirit and spatiality, viewed as an integrated whole.

Al treilea atelier româno-spaniol s-a intitulat "Nordul Moldovei: redescoperirea sacrului", propunându-și investigarea multiplelelor aspecte ale spațiului sacru românesc, într-una dintre cele mai frumoase manifestări ale sale - mănăstirile pictate din Nordul Moldovei (patrimoniu internațional UNESCO). Propunerea spațiului religios ca subiect de studiu a fost o provocare atât pentru studenții români, care au avut ocazia să aprofundeze o serie de elemente spațiale și tehnici de construcție complexe (bolta moldovenească, granița dintre spațiul ortodox și influența gotică, modele de turle, acoperiri și cupole etc.), cât și pentru cei spanioli, care au descoperit o raportare profundă la sentimentul și spațiul religios răsăritean, văzute ca un întreg.

Atelierul a debutat la Iași, gazda noastră fiind Decanul Facultății de Arhitectură "G.M.Cantacuzino", prof.dr.arh. Virgiliu Onofrei, care a menționat faptul că organizarea unei astfel de întâlniri nemijlocite cu patrimoniul și spațiul arhitectural este de fapt un dar neprețuit, pe care studenții l-au primit, și care îi va marca pentru toată viața. Activitățile au început cu o vizită a Iașilor și cu prezentarea mai multor șantiere de restaurare în curs (șef lucr.drd. arh. Cristina Andrei, asist.drd.arh. Adrian Moleavin, asist.arh. Sergiu Petrea și alții).

La mânăstirea Cetățuia s-au analizat în detaliu intervențiile realízate cu un har unic de arhitecta Ioana Grigorescu, și s-a intrat cu emoție în atmosfera unor spații venite din vremuri de legendă. La mănăstirea Bârnova,

din apropierea orașului, studenții au primit cuvinte de învățătură din partea starețului.

Cele mai multe conferințe au fost găzduite în sediul Facultății de Arhitectură "G.M.Cantacuzino": prezentarea arhitecturii și iconografiei mănăstirilor din Bucovina (prof.dr.arh. Sorin Vasilescu), prezentarea unor proiecte și șantiere de restaurare personale pentru biserici din Sulina (șef lucr.drd.arh. Constantin Ciobănașu) și Iași (șef lucr.drd.arh. Cristina Andrei), "Patrimoniul cultural din areal - susținător al dezvoltării durabile" (dna. Mioara Lujanschi, din partea Fundația Pro Patrimonio), prezentarea unor probleme specifice restaurării clădirilor medievale și considerații asupra arhitecturii vernaculare spaniole (prof.dr.arh. Javier de Cárdenas y Chávarri), principii ale arhitecturii romanice în Spania și studii de caz (arh. Antonio Vela Cossío și arh. Santos García Álvarez).

Suceava a fost, apoi, punctul de plecare către mănăstiri: Humor (construită în 1530 de logofătul Teodor Bubuiog), Voroneț (bijuteria arhitecturală ridicată între 26 mai-14 septembrie 1488 de Ștefan cel Mare), Moldovița (construită de Petru Rareș în 1535, pictată în 1537 și tot atunci împrejmuită cu ziduri și turnuri de apărare, care i-au dat aspect de fortăreață), Sucevița (cu hramul Învierea Domnului, ridicată între 1582-86, ctitoria mitropolitului Gheorghe Movilă și a fratelui său Ieremia Movilă, domn al Moldovei), Arbore (ridicată în 1503 de Luca Arbore, unul dintre marii boieri ai lui Ștefan cel Mare, portar al cetății Sucevei timp de 37 de ani, sfetnic al lui Bogdan al III-lea și tutore al lui Ștefăniță Vodă), Pătrăuți (biserică de piatră, ridicată în 1487 de Ștefan cel Mare, restaurată de Ștefan Balș în 1960 și reparată din nou în 1992), Probota (prima ctitorie a domnitorului Petru Rareș, reprezentativă pentru arhitectura secolului XVI din Moldova, ridicată în 1530 pe locul unei biserici din lemn din 1398). Aceste mănăstiri, vizitate în detaliu și investigate la fața locului, au constituit principalul subiect de studiu al atelierului.

Ultima etapă a atelierului s-a desfășurat la Dealu Frumos, în cadrul Centrului de Studii pentru Arhitectură Vernaculară al UAUIM, unde au sosit noi oaspeți: dna. Corina Hopărtean, director executiv al Fundației Pro Patrimonio, profesorii dr. arheolog Fernando Vela Cossío de la Școala Tehnică Superioară de Arhitectură de la Madrid, care a prezentat lucrări personale de restaurare a unor biserici romanice și dr.ist. Jaime de Hoz Onrubia, care a conferențiat despre apariția și evoluția vieții monahale în Apus și în Răsărit. Tot la Dealu Frumos, în ultima zi a atelierului, s-au prezentat public lucrările realizate de echipele de studenți pe parcursul școlii de vară.

Este de menționat faptul că acest atelier s-a realizat cu sprijinul Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților și susținerea personală a Î.P.S. arhiepiscop Pimen, a cărui memorie o invocăm cu această ocazie.

Arhitectura de tradiţie bizantină din Moldova

prof.em.dr.arh. Sorin Vasilescu, UAUIM

Abstract

In Moldova, religious architecture emerged and developed, drawing inspiration from both folk and Byzantine architecture. Here, the Byzantine influence was complemented by Romanesque and Gothic elements.

An understanding of Moldovan architecture begins with Suceava Fortress, which is formally characteristic of medieval fortified architecture, with Western Romanesque and Gothic influences, 'clad' in a Byzantine style and, after 1453, in a Neo-Byzantine style. The majority of Moldavian places of worship were built with Romanesque or Gothic elements coexisting with a Byzantine floor plan and interior architecture, closely linked to the Orthodox faith of the overwhelming majority of the Romanian people.

The first non-timber place of worship in Moldova is the Bogdana Church in Rădăuți, pantheon of the first Romanian princes. The first original example of Moldavian architecture is the triconch church of the Holy Trinity in Siret. Moldavia reached its zenith under Prince Stephen the Great (reigned 1457–1504), with the churches built by the devout prince characterised by the presence, between the nave and the narthex, of a space dedicated to princely tombs. This space appears for the first time at Neamţ Monastery.

The most representative and original monuments of Moldavian architecture, however, are the churches with exterior frescoes, unique in the history of art and the expression of a stylistic high point. The churches of the monasteries of Arbore, Humor, Moldovița, Voroneț and Sucevița have been preserved. The last representative monuments of Moldavian architecture, prior to the emergence of Renaissance influences, are the church of Dragomirna Monastery and the Church of the Three Hierarchs in Iași. With Dragomirna, unpainted and situated within a fortified enclosure, the great Moldavian architecture of the Byzantine tradition came to an end.

În Moldova, arhitectura de cult şi-a făcut apariţia şi a cunoscut o devenire asemănătoare şi în acelaşi timp diferită de celelalte provincii româneşti. Asemănătoare sunt sursele de inspiraţie: arhitectura populară şi cea bizantină. Diferite sunt influenţele. Problema raportului dintre elementele populare şi cele culte a fost tratată în mod diferit de cei mai importanţi cercetători din domeniul arhitecturii româneşti. Gheorghe Balş neagă existenţa elementului

popular în arhitectura moldovenească, considerând imposibilă transpunerea elementelor construcţiilor din lemn în cadrul construcţiilor murale. În funcţie de nivelul cercetărilor şi de indicaţiile politice din ultima jumătate de secol, acest punct de vedere a fost negat; s-a afirmat cu fermitate că sursa principală a arhitecturii monumentale moldovenești este cea populară. Se pare totuși că adevărul se află undeva la mijloc...

Așa cum s-a întâmplat și în Țara Românească, anumite momente din istorie capătă o semnificaţie particulară, punând în evidenţă acea fuziune dintre puterea politică și cea spirituală, specifică lumii bizantine. În lumea bizantină, cu istoria sa de un mileniu și jumătate, elementul fundamental al Statului, garantul spiritual al puterii și al unității, a fost ortodoxia.

Spre deosebire de Ţara Românească, unde sursa bizantină a fost supusă înrâuririlor venite direct de la Constantinopol sau din Balcani şi de la Muntele Athos, în Moldova se adaugă acestor influenţe, o dată filtrate de Ţara Românească, şi cele romanice şi gotice. Biserica Sf. Nicolae din Rădăuţi are, în cadrul istoriei Moldovei, acelaşi rol pe care-l are biserica Sf. Nicolae din Curtea de Argeş. Reprezintă sinteza dintre limbajul clasic bizantin şi limbajul constructiv romanico-gotic.

România de astăzi este formată din trei ţări care s-au numit Ţările Române: Valahia, Moldova și Transilvania. Există un element comun pentru arhitectura celor trei ţări române şi în acelaşi timp există şi elemente care le diferențiază sensibil. Valahia este punctul de intrare al influenţelor bizantin-constantinopolitane, în timp ce Transilvania, legată de imperiul austriac, este punctul de intrare al elementelor de factură occidentală romanică, gotică şi apoi renascentistă.

Moldova, prin poziţia sa geografică, era situată între Imperiul Bizantin, Valahia, Transilvania și Polonia, aproape de coloniile genoveze, și a cunoscut o dezvoltare istorică şi spirituală marcată de vecinătăţile sale. Ea a primit din sud, din Ţara Românească, influenţe artistice şi arhitecturale bizantine, iar din vest, din Transilvania, a primit infomaţii gotice şi renascentiste. Relaţia dintre cele trei Ţări Române a fost, bineînțeles o relație normală, organică, nefăcându-se nici o diferențiere, nici măcar lingvistică, limba română fiind singura limbă neolatină care nu are dialecte pe teritoriul naţional, deşi există diferenţe de nuanţă, există diferenţe de grai. Nu trebuie să uităm că limba română este practic latina *vulgaris*.

După această precizare de natură lingvistică putem aborda şi limbajul arhitectural şi artistic al Moldovei, limbaj veritabil original odată cu perioada Evului Mediu timpuriu. Cunoaşterea arhitecturii moldoveneşti începe cu cetatea Sucevei care respectă din punct de vedere formal toate elementele caracteristice arhitecturii fortificate a Evului Mediu. Singurele

diferenţe faţă de arhitectura fortificată a lumii apusene sunt cele care ţin de prezenţa spaţiilor ortodoxe de cult. Privesc chiar cu afecţiune aceste lucrări deoarece atunci când, la finele studenţiei, în pragul diplomei, îmi făceam practica la Direcţiunea Monumentelor Istorice, prima mea lucrare a fost refacerea prin anastiloză a elementelor acestor portaluri. Din păcate au trecut de atunci aproape patru decenii... *fugit irreparabilis tempus*. La Cetatea de Scaun a Sucevei pot fi decelate influenţe romanice şi gotice, provenite din occident, dar toate „îmbrăcate" într-o haină bizantină şi după anul 1453 într-una neobizantină.

În acest spirit a fost realizată majoritatea spaţiilor de cult moldoveneşti, unde contraforți, ancadramente de uşi şi de ferestre de factură romanică sau gotică convieţuiesc cu o planimetrie şi o arhitectură a interiorului pur bizantină, intim legată de ortodoxia covârşitoarei majorităţi a poporului român, fie el din Valahia, Moldova ori Transilvania. În arhitectura moldavă goticul suferă un proces similar cu modul în care, în Italia, arcele de factură gotică au devenit din ce în ce mai apropiate de arcele în plin cintru, tipic, specific romane, ca să corespundă cu temperamentul latin.

Primul edificiu de cult, nefăcut din lemn, din Moldova este considerat a fi biserica Bogdana din Rădăuţi (Fig. 1), ce este un fel de panteon al primilor principi români ce se purtau şi se prezentau în ţinută imperială bizantină. Biserica este de factură romanică, cu ancadramente de uşi şi ferestre gotice, în schimb compartimentarea interioară a spațiului este clar bizantină, ea respectând nişte canoane planimetrico-funcţionale ortodoxe extrem de stricte, iar prin decoraţiunea picturală interioară se imprimă spațiului o atmosferă generală tipic bizantină. O imagine de mare interes este tabloul votiv, reprezentare a actului solemn şi simbolic al ctitorului de donaţiune a bisericii către un Christos Judecător Suprem. Actul nu se face direct, ci prin intermediul unui sfânt sau al Sfintei Fecioare. Imaginea bisericii din tabloul votiv este esenţială pentru posibila restaurare a edificiului.

Lumea ortodoxă îşi găseşte însă primul său moment original în arhitectura Moldovei în mica biserică de plan triconc, închinată Sfintei Treimi din Siret (Fig. 2), ajunsă din Bizanţ în Moldova, din sudul Dunării, prin Ţara Românească.

Biserica Sfintei Treimi din Siret este edificatoare pentru elementele de limbaj specific bizantin pătrunse astfel în Moldova. În principiu este vorba de un pronaos, un naos şi altarul separat de naos prin catapeteasmă sau iconostas. Altarul are, în mod obligatoriu, două spaţii specifice: diaconiconul şi proscomidia - nu există biserică ortodoxă fără aşa ceva; în diaconicon se ţin hainele preoţeşti, iar în proscomidie Sfânta Împărtăşanie. Fără aceste spaţii o biserică ortodoxă nu poate funcţiona.

Figura 1. Biserica Bogdana, Rădăuți, sec. XIV.

Sfânta Treime din Siret este un edificiu de o forţă şi de un ritm particular, având un tratament parietal marcat prin discuri ceramice şi printr-un registru de ocniţe - care consolidează zidăria şi în acelaşi timp marchează locul de naştere a bolţilor şi al arcaturilor interioare. Este vorba de o biserică de plan treflat, cu două abside laterale şi a treia absidă a altarului, în ax, separată de naos prin catapeteasmă sau iconostas. Înţelegerea în detaliu a acestei biserici face mai uşoară înţelegerea celor ce vor urma, elementele ei constitutive regăsindu-se frecvent în întreaga arhitectură de cult moldovenească. Patru arce butante determină în plan un pătrat, iar toată problema constructivă constă în a aşeza peste acest pătrat un cerc, ceea ce tradus în spaţiu înseamnă a ridica pe un cub un cilindru. Dacă aceasta se întâmplă într-un plan, în elevaţie este nevoie de apariţia unor elemente de trecere care sunt triunghiuri sferice sau pandantivi. Astfel a fost elaborat un nou sistem de construcţie, sistem ce va deveni caracteristic pentru întreaga arhitectură moldovenească. Este vorba de bolta cu arce încrucişate, apărută pentru prima dată la biserica din Siret şi care a atins perfecţiunea în monumentele epocii lui Ştefan cel Mare. Sistemul constă în introducerea, la început, a cilindrului, ridicat pe patru arce cilindrice mari ca nişte console şi dispunerea deasupra naosului a unui al doilea şir de arce rotite la 45 de grade. Această nouă modalitate de construcţie duce la reducerea diametrului cupolei, care se exprimă volumetric prin supleţea edificiului.

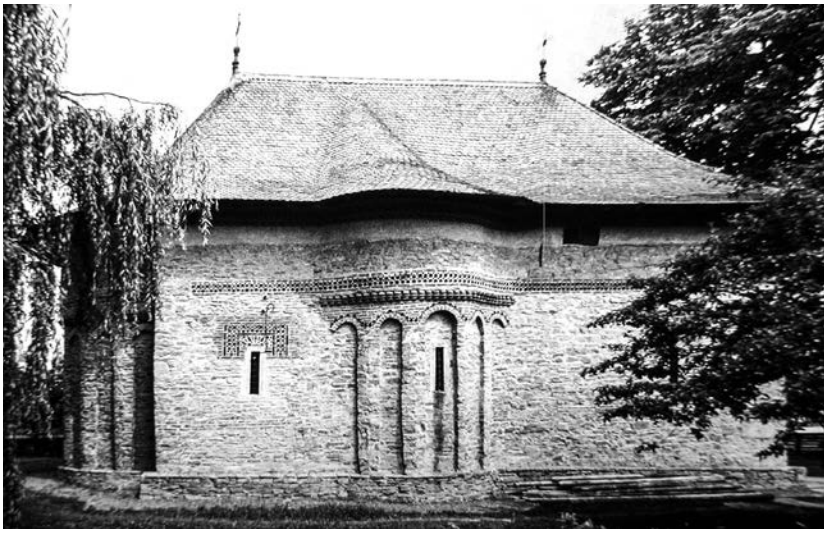

Figura 2. Biserica Sfânta Treime, Siret, 1376.

Această partiţiune planimetrico-funcţională a bisericii ortodoxe este cea a bisericii primare, cea de la începuturile creştinismului fie el din est sau din vest, până la Schisma cea mare din 1044, când episcopul Romei şi Patriarhul Constantinopolului s-au excomunicat reciproc. Şi de atunci unitatea creştină s-a frânt, drumurile creştinătăţii s-au despărţit. Deşi atât biserica catolică cât şi cea ortodoxă se consideră biserici surori, din punct de vedere strictamente religios, neexistând nicio diferenţă - Sfintele Taine fiind recunoscute reciproc, unica diferenţă de ordin dogmatic constând din modul de interpretare tardivă a unui cuvânt latin din Crez, discutabilul *Filioque*. Care în lumea catolică oferă, ca să spunem, o ierarhizare a elementelor Sfintei Treimi - "care din fiul purcede" - în timp ce în ortodoxie, care etimologic înseamnă credinţa cea dreaptă, Tatăl, Fiul şi Sfântul Spirit sunt una şi nedespărţită entitate, nu ierarhizată ca în lumea catolică. Este singurul punct de diferenţă. Iar toate aceste elemente de dogmă se vor citi, mai ales din decoraţiune.

Altă viguroasă operă arhitecturală a aceleiaşi perioade este biserica din Bălineşti, unde apare chiar şi o boltă pe arcaturi gotice ce poate fi remarcată în pridvor, precum şi elementele gotice ale ancadramentelor de uşi şi de ferestre: dar toate aceste elemente constructive apusene sunt supuse unei planimetrii şi spaţialităţi şi unei decoraţiuni bizantine.

Interesant că în arcaturile, care au rol atât decorativ dar şi de a diminua încărcarea zidului pentru a nu se zdrobi sub propria greutate, apar elementele unei picturi murale ce stilistic sunt rezultatul unui lung şi subtil

proces de preluare şi interpretare a canoanelor bizantine. Interesantă este şi relaţia de reciprocitate între interior şi exterior, atât din punct de vedere arhitectural, cât şi din punct de vedere al decoraţiunii. Interiorul bisericii este decorat *al fresco* şi remarcabilă este varianta iconografică bizantină a Cinei cea de Taină, profund diferită de Ultima Cină leonardescă. Modelul bizantin explorează o idee în variantă platoniciană, jumătatea de cerc ce îşi caută cealaltă jumătate de cerc, întru împlinirea formei perfecte a cercului. Specific decoraţiunii picturale a interiorului este şi tabloul votiv, în care ctitorul oferă Mântuitorului, adeseori prin intermediul Sfântei Fecioare, o machetă a bisericii. Această imagine este de importanţă majoră pentru restaurare, ea reprezentând cea mai veridică imagine a monumentului.

Din această perioadă a începuturilor arhitecturii moldave este şi biserica Sfântul Ion din Piatra Neamţ. În secolul al XVIII-lea, crescând populaţia şi schimbându-se rigiditatea bisericii ortodoxe, femeile au avut voie să pătrundă din pronaos în naos, iar separaţiunea care se făcea printr-o poartă a dispărut. La restaurarea din secolul XX portalul fost găsit îngropat în curtea bisericii şi a fost repus ca un sertar care ar putea ideal, printr-o translaţie virtuală, să intre la loc. Decoraţiunea exteriorului este realizată cu discuri ceramice şi cu ocniţele în care se găseau fresce.

Bisericile acestei perioade de tinereţe a arhitecturii moldave nu aveau turle, ci cel mult o semicalotă sferică. Dar, odată cu realizarea bisericilor de la Pătrăuţi şi Milişăuţi (distrusă în timpul Primului Război Mondial) urmează realizarea turlei, un turn acoperit de o semicalotă sferică. Interiorul şi exteriorul erau decorate cu fresce. Fresca exterioară a dispărut sub o temeinică tencuială cazonă galbenă, din perioada ocupaţiei austriece a Bucovinei, din timpul Mariei Tereza. Una din marile surprize produse în ultimii ani a constat în reapariţia acestei fresce. La finele anilor ´60, când eram student, împreună cu colegii mei am început să exfoliem această tencuială, spre disperarea preotului şi, încet-încet, a ieşit la iveală ceea ce vedeţi - o parte din Judecata de Apoi, şi cu toate că este grav deteriorată ne putem face o idee despre felul în care arăta o biserică cu fresce exterioare. Parte din imaginile prezentate au mai mult de trei decenii, fiind din faza anterioară restaurării. În interior se găseşte una dintre cele mai rare imagini din iconografia bizantină, Cavalcada Sfintei Cruci, reprezentare a primei expediţii arheologice creştine organizată de către cea care avea să devină Sfânta Elena, cea care l-a convins pe fiul său Constantin, ce avea să devină cel Mare, să-i finanţeze o expediţie, din Constantinopol până la Ierusalim, spre a găsi Sfânta Cruce. Şi când eram student îl terorizam pe marele Grigore Ionescu, pe care noi toţi îl consideram un clasic al istoriei arhitecturii româneşti, făcând jocuri absurde lingvistice de tipul: “Sfântul împărat Elena şi mama sa Constantin”.

Biserica din Pătrăuţi oferă o imagine absolut edificatoare pentru a înţelege momentul structural cel mai important din arhitectura românească, cel de trecere de la simpla cupolă aşezată pe pandantivi, la o cupolă cu două baze stelate suprapuse, răsucite între ele, fapt care duce la apariţia unei turle mai elansate. Aceasta este contribuţia, din punct de vedere structural, pe care arhitectura moldavă o aduce la istoria arhitecturii.

După realizarea acestui monument, urmează perioada de apogeu al Moldovei, sub un principe care s-a numit Ştefan cel Mare. Cele mai importante biserici, când erau construite chiar de evlaviosul principe în lunga sa domnie (1457-1504) au fost numite biserici domneşti, adică biserici ale unui *dominus*, deci ale principelui. Caracteristica principală a acestor ctitorii principeşti este că între naos şi pronaos se găseşte un spaţiu dedicat mormintelor domneşti, care se numeşte gropniţă. La Mănăstirea Neamţului apare acest spaţiu pentru prima dată. De aceeaşi factură este şi o biserică din Suceava, a Mitropoliei, care a suferit un grandios proces de restaurare, cu toate că întreg acoperişul a fost, în perioada ocupaţiei austriece, refăcut de un arhitect austriac, dar este oarecum în spiritul cromatic al locului şi al artei populare româneşti. Restaurarea picturii a fost făcută de o distinsă pictoriţă, doamna Pogonat, care a reuşit după un lung şi laborios efort, a scoate la iveală, de sub multiple straturi de tencuială, o imagine care să sugereze cum erau bisericile moldoveneşti cu fresce exterioare.

Monumentele cele mai reprezentative şi originale ale arhitecturii moldoveneşti sunt bisericile cu fresce exterioare, unice în istoria artei, expresia unui moment de apogeu stilistic. Din această categorie s-au păstrat bisericile mânăstirilor Arbore, Humor, Moldoviţa, Voroneţ şi Suceviţa.

Biserica Mânăstirii Arbore nu este o biserică princiară, ci este realizată de un nobil local în anul 1503, are plan longitudinal, nu prezintă cupolă, iar în grosimea zidurilor sunt incluse două abside, o inovaţie a planului triconc. Bolta este formată din calote sferice dispuse în şir. În faţada vestică se remarcă o amplă nişă cu o funcţiune incertă. În interior şi în exterior se păstrează fresce de o valoare excepţională, realizate în anul 1541. Unele dintre fresce sunt păstrate perfect, dar cele de pe faţada nordică s-au deteriorat în timp, dar şi aşa uneori imaginile, precum cele reprezentând pe arhanghelul Mihail, sunt excepţionale, prin compoziţie, prin mişcare, prin culoare, dar mai ales prin hieratism.

Una dintre scenele esenţiale, prezente în iconografia bizantină, este Judecata de Apoi după care cei aleşi vor sta de-a dreapta Tatălui, iar cei păcătoşi vor fi mistuiţi de marele val de foc al Gheenei. La cumplita judecată Domnul va ţine balanţa ce pe talgere are cele rele şi cele bune: într-o parte trage diavolul, iar în partea cealaltă arhanghelul. Dat fiind lipsa noastră de

simpatie pentru turci şi tătari, musulmanii care începuseră să se facă grav prezenţi în realităţile noastre, la Judecata de Apoi întotdeauna între cei răi sunt reprezentaţi cu costumaţie şi cu turban turcesc.

Al doilea monument major cu fresce exterioare este biserica mânăstirii Humor, ce a fost ridicată în anul 1530 (Fig. 3). Și aceasta este lipsită de turlă; ceea ce o diferenţiază de biserica Arbore este prezenţa, pe faţada vestică, a unui exonartex cu două arcade, deschis pe trei laturi. Între pronaos şi naos apare o gropniţă. Frescele, deosebit de valoroase, au fost executate în anul 1535. Din Complexul monastic s-a mai păstrat, alături de biserică, şi turnul. Și la această biserică, pictura *al fresco* de pe faţada de sud este mai bine păstrată. Nu trebuie uitat că zona aceasta mai nordică a României are ierni teribile, iar acest experiment de frescă exterioară, s-a făcut în condiţiuni climaterice vitrege, dacă nu neprielnice total. Trebuie gândit acest element de ante pronaos ca un element de trecere care rezolvă marea problemă a relaţiei interior-exerior. Deasupra portalului de intrare de factură gotică se află o frescă, icoana de hram reprezentând Fecioara cu Pruncul. În întreaga iconografie bizantină reprezentarea Maicii Domnului, respectând erminiile de la Athos, este însoţită de literele: MP (*Mitir* = Maica) ΘΩ (*Theu* = Domnului). Bogăţia cromatică extraordinară a exteriorului se transmite la fel şi în interior. O altă imagine caracteristică pentru interiorul bisericilor bizantine este tabloul votiv, de maximă utilitate pentru restaurare - el prezentând o imagine nealterată de diverse intervenţii a edificiului. În

Figura 3. Biserica Mănăstirii Humor, 1530.

iconografia bizantină, adeseori în absida altarului este prezentă imaginea Fecioarei cu Pruncul. Nivelul tehnic şi artistic al picturii în frescă este din ce în ce mai evoluat, similar uneoriori cu cel al contemporanului Fra Angelico.

Alt monument celebru este biserica Mănăstirii Voroneţ (Fig.4), considerată o Sixtină a ortodoxiei. Biserica mănăstirii Voroneţ a fost construită în anul 1488 de Ştefan cel Mare, iar în anul 1547 a fost extinsă şi a fost integral acoperită cu fresce exterioare. Fresca, caracterizată de un fond albastru care a luat denumirea de „albastru de Voroneţ", este prezentă pe toate faţadele, atingând sublimul în vasta compoziţie care acoperă faţada vestică şi care are drept temă Judecata de Apoi, capodoperă fără egal în întreaga istorie a picturii bizantine.

"Judecata de Apoi" de la Voroneţ este din punct de vedere teologic şi compoziţional similară cu grandiosul mozaic de la Torcello şi cu michelangiolesca *Giudizio Finale* din Sixtină. La Judecată, de-a dreapta Tatălui sunt cei aleşi şi de partea cealaltă, de-a stânga, râul de foc cu toţi păcătoşii. "La sunet de trâmbiţe, din morminte se vor ridica toţi spre judecarea viilor şi morţilor". Neobişnuită este prezenţa regelui David - „nebun ca neamul lui Atrid, poet ca regele David". Regele David care, foarte amuzant, cântă pe un instrument tradiţional românesc, cobza, varianta românească de lăută. În general, în iconografia bizantină Dumnezeu-Tatăl, nu apare deoarece, ca formulă esenţială liturgică se spune: "Pre Dumnezeu a-l vedea nu este cu putinţă, oamenilor!". La Voroneţ excepţia confirmă regula. Cel Bătrân de Zile are sub El pe arhanghelul Mihail, cel cu spada. O altă impresionantă compoziţie, Arborele lui Ieseu, apare pe faţada sudică; este

Figura 4. Biserica Mănăstirii Voroneț, 1488.

vorba de o reprezentare a unui imn dedicat Fecioarei, Imnul Acatist, de o mare complexitate compoziţională şi frumuseţe cromatică.

De aici facem saltul la altă biserică importantă, la biserica Mănăstirii Moldovița (Fig. 5) un alt monument acoperit de magnifice fresce, construit în anul 1532, sub domnitorul Petru Rareş. Frescele, atât cele interioare, cât şi cele exterioare, au fost realizate în anul 1537. Frescele exterioare, foarte bine conservate, se caracterizează printr-o compoziţie monumentală de mare expresivitate şi armonie cromatică. Biserica, de plan triconc, are un exonartex cu trei arcade, deschis pe trei laturi, în timp ce deasupra naosului se înalţă o turlă cu baza dublu stelată.

În general, faţada nordică, din cauza vânturilor năpraznice, este mai prost păstrată decât celelalte, în timp ce cea sudică este cel mai bine păstrată. Deosebirea față de mănăstirea Humor este că Moldovița are un exonartex cu trei arcade, nu două. Boltirea pronaosului se face printr-o semicalotă sferică reieşită printr-o dublă rotaţie a unui pătrat, ceea ce duce la păstrarea continuităţii spaţiale pe axialitate. Această imagine provine din repertoriul bizantin, la noi venită direct din Bizanţ, în timp ce în lumea spaniolă este venită prin intermediul maurilor care au preluat elementul acesta mai ales ca motiv decorativ. Pe peretele sudic al bisericii se găseşte o imagine nu lipsită de semnificaţie: biserica este realizată chiar în anii de imediat de după căderea Constantinopolului, şi, bineînţeles, este prezentată o imagine simbolică a asediului Constantinopolului, asediu care, într-o anumită perioadă a fost împiedicat prin faptul că

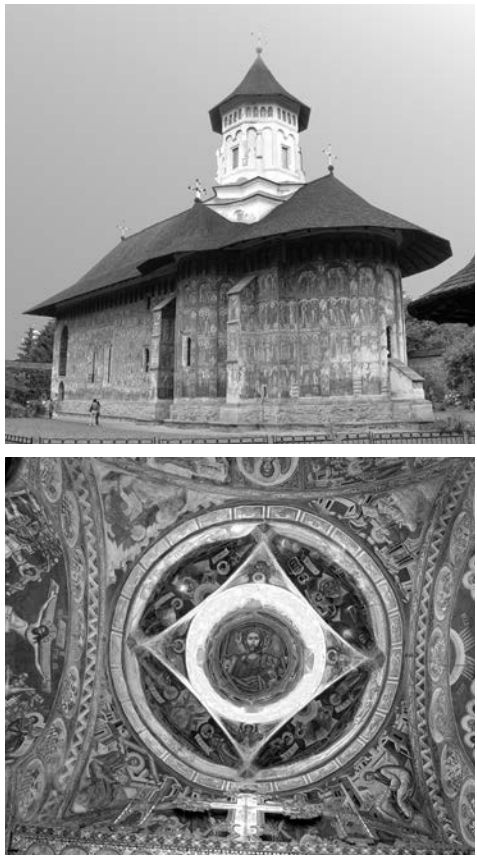

Figura 5. Biserica Mănăstirii Moldovița, 1530. Vedere exterioară și bolta cu Christos Pantocrator.

împăratul a ieşit cu o imagine a chipului Mântuitorului care a făcut ca asediul să eşueze.

Monumentul care încheie acest ciclu unic este construcţia ridicată sub domnia familiei Movilă între anii 1581-1601: mânăstirea Suceviţa (Fig. 6). Considerată „testamentul" sau „cântecul de lebădă" al artei moldoveneşti, biserica are planimetrie tipică bisericilor domneşti şi cuprinde, între naos şi pronaos, un spaţiu intermediar, în care se află sarcofagele ctitorilor. Interiorul şi exteriorul sunt decorate cu fresce de mare forţă expresivă şi rafinament cromatic. Pe faţada nordică vedem una dintre compoziţiile cele mai impresionante din întreaga iconografie bizantină: Scara lui Climax, o scară a virtuţilor, o compoziţie amplă, pe diagonală, de mare expresivitate,

Emoţia mea este profundă deoarece este ctitorită de membrii familiei mele, mama mea numindu-se Movilă, precum ctitorii mănăstirii, fiind descendenta lor directă. Restaurarea întregului complex monastic - deşi făcută în anii '60 - este extrem de evoluată, extrem de modernă, din toate punctele de vedere.

Spre deosebire de bisericile obişnuite, aceasta, fiind o biserică domnească şi mormânt de principi, are dublă intrare, stânga-dreapta, acoperite la rândul lor cu un pridvor. În mod fericit, aici este bine păstrată şi faţada de nord, cu una dintre cele mai importante compoziţii din arta neobizantină - este vorba de Scara virtuţilor sau Scara lui Climax. În mod excepţional, Judecata de Apoi este în interiorul pridvorului. Între pronaos şi naos este gropniţa, adică locul de înmormântare al principilor. Loc în care se găsesc cele două morminte de marmoră, ale lui Ieremia şi Simion Movilă, pietrele de mormânt fiind acoperite cu cele mai impresionante broderii din arta românească şi pentru prima dată blazonul familiei este scris cu caractere latine şi nu cu cele chirilice: EMWM - Eremia Movilă, Voievod al Moldovei. Principele apare îmbrăcat într-o preţioasă haină veneţiană, de mare fast. Alături, se găseşte acoperământul de mormânt al fratelui său, Simion, dar pe care, pentru că a domnit şi în Ţara Românească şi în Moldova, se află blazoanele ambelor Ţări Române. El este prezentat nu în haine occidentale, ci în ţinută de împărat bizantin. Iar în naosul bisericii se găseşte cel mai impresionant tablou votiv din toată iconografia noastră; întreaga mare familie a Movileştilor apare într-o largă şi solemnă procesiune ce se desfăşoară pe doi pereţi, în unghi drept. Principele Ieremia Movilă oferă, prin intermediul Fecioarei, macheta bisericii unui Christos pe tron, Judecător suprem. În exterior, pe faţada nordică se află cea mai complexă compoziţie din iconografia românească, o compoziţie diagonală extrem de interesantă, în care, în funcţie de virtuţi se urcă scara şi în funcţie de păcate se cade de la diferite niveluri, „ajutaţi" de armata de arhangheli condusă de Sfântul Mihail, care îi pedepseşte pe păcătoşi

Figura 6. Biserica Mănăstirii Sucevița, 1582-86.

pogorându-i în focurile Gheenei. Compoziţia este similară cu "Izgonirea diavolilor" din Arezzo. Şi interesant, cu cât urci mai sus, cu atât cazi de mai sus. Compoziţia ne face să ne gândim la Breugel, dar ea este anterioară. Alte imagini de un particular interes sunt cele din registrul ce-i înfăţişează pe filosofii antici, care au fost consideraţi un fel de proto-profeţi. Alături de Platon şi Aristotel, apar mulţi dintre marii filosofi ai antichităţii ce prin sulurile ce le ţin în mână anunţă sosirea lui Mesia. Interesant este şi faptul că în scenele de decapitare martirii îşi păstrează aura. În scenele ce reprezintă Geneza, cerul nu este albastru ca în întreaga pictură, ci este alb; pentru că înainte de Păcatul de Origine, în Paradis nu este nici cald, nici frig, nici rău, nici bine, nici urât, nici frumos. Un fel de compoziţie plină de subînţeles politic îi arată pe invadatori, cu ritmurile suliţelor ca în "Cedarea cetăţii Breda" de Velasquez. Şi bineînţeles, inamicii sunt toţi în ţinută islamică.

Marea epocă creatoare a artei şi arhitecturii moldave ce a început o dată cu domnia lui Ștefan cel Mare, considerat de către papalitate drept „atlet al lui Christos" se încheie o dată cu Sucevița Movileştilor.

Ultimele monumente reprezentative ale arhitecturii moldoveneşti, până la apariţia influenţelor renascentiste, sunt biserica mânăstirii Dragomirna (Fig.7) şi biserica Trei Ierarhi din Iaşi, în care se pot remarca unele elemente

decorative armene, „înrâuriri de aiurea”, cum spunea Ghica-Budeşti. Mânăstirea Dragomirna, construită între 1606-1609, sub domnia Movileştilor, în timpul mitropolitului Anastasie Crimca, se distinge prin originalitatea planimetrică şi volumetrică, precum şi prin elementele decorative sculptate. Surprind îndeosebi proporţiile neobişnuite, prelungite, ale planului, precum și dezvoltarea spaţială extrem de elansată. Absidele laterale sunt cuprinse în grosimea zidurilor. Prin volumul său particular, total neobişnuit în arhitectura noastră, biserica pare aproape lamelară. Această mănăstire, nepictată de data aceasta, dispusă într-o incintă fortificată, reprezintă ultima operă majoră a arhitecturii moldave. Ea reprezintă pentru ciclicitatea stilistică spengleriană, ceea ce barocul a fost faţă de Renaştere. Cu ea, marea arhitectură moldovenească de tradiţie bizantină s-a sfârşit.

Notă:
Conferința este transcrisă de organizatori după înregistrarea audio din timpul Atelierului, Iași 2008.

Figura 7. Biserica Mănăstirii Dragomirna, 1602-1627.

Arhitectură vernaculară spaniolă

Prof.dr.arh. Javier de Cárdenas y Chávarri, ETSAM

Abstract

The conference begins by defining vernacular architecture as a type of place-based architecture that can be both popular and refined, urban and rural, port-based and traditional, modern, or contemporary.

The conference includes an overview of various typologies of vernacular architecture from the regions of Galicia, Castile, the Mediterranean, Andalusia, and the Canary Islands, through detailed analyses of the geographical, climatic, and cultural factors that influence vernacular architecture. Using a variety of examples, some of the centuries-old typologies are explained in detail, along with the reasons for their emergence and the reason for their effectiveness in the local context. At the same time, design errors are highlighted—those that occur when local construction experience and tradition are disregarded—errors that lead to discomfort, premature deterioration of buildings, and laborious efforts to correct them.

Vom face o trecere în revistă a arhitecturii populare, a arhitecturii vernaculare spaniole, bine cunoscută de voi, studenţii spanioli; am ales acest subiect pentru a vă reaminti ceea ce există şi pentru a-l face cunoscut printre studenţii români ce vor avea ocazia să înveţe puţin despre Spania, ca să aibă mai departe dorinţa de a o vizita, aşa cum noi, datorită cunoştinţelor pe care le-am dobândit, vom avea mereu dorinţa de a reveni în România.

Prezentarea este parte dintr-o carte pe care o pregătim; este vorba despre o investigaţie asupra mecanismelor de valorare energetică în arhitectura populară spaniolă. Voi face o trecere generală prin toată arhitectura, iar dacă pe parcurs vom dori să insistăm pe o anumită parte, ne vom opri şi vom parcurge toate problemele energetice din acea zonă.

Pentru început, având în vedere că tema are în vizor "arhitecturi vernaculare spaniole", vreau să menţionez, repetându-mă cu un paragraf deja publicat acum doi ani, că eu o numesc mai degrabă **arhitectură vernaculară** decât arhitectură populară. De ce? Pentru că pentru mine arhitectura populară este arhitectura satului. Dacă vorbim despre arhitectura satului este dificil să vorbim despre arhitectura elitei. Noi putem să vorbim despre arhitectura

Galiciei ca arhitectură populară, dar *pazos* din Galicia, palatele Galiciei, sunt ele populare? Putem vorbi de arhitectura Andaluziei, dar conacele Andaluziei, marile palate din Andaluzia, sunt populare? Putem vorbi de arhitectura Veneţiei, dar palatele Veneţiei sunt populare? Pentru mine **arhitectura vernaculară este arhitectura unui loc**. Arhitectura ce ţine cont de istorie, de sociologie, de antropologie, de climă, de tot ce se întâmplă în locul respectiv, are drept consecinţă anumite materiale, o arhitectură proprie locului, o arhitectură vernaculară ce nu întotdeauna este populară. Toată arhitectura populară este vernaculară, dar nu toată arhitectura vernaculară este populară.

Pe de altă parte, acest concept ce în Spania este cunoscut ca arhitectură populară, în Franţa este cunoscut drept arhitectură rurală. Dacă vorbim de arhitectura rurală nu putem vorbi despre arhitectura urbană sau portuară. Dacă vorbim despre arhitectura vernaculară, putem vorbi despre arhitectura rurală, urbană sau portuară.

Există persoane ce înţeleg sau traduc arhitectura populară prin arhitectură tradiţională. Dacă vorbim de arhitectura tradiţională, nu putem vorbi de arhitectura modernă, arhitectura actuală ce este legată de acel loc, ce ţine cont de climă, de istorie, de antropologie. Dacă vorbim de arhitectura vernaculară putem vorbi de arhitectura tradiţională şi de arhitectura actuală, contemporană.

În concluzie, arhitectura vernaculară este contrariul arhitecturii fierului sau a cimentului; cea din urmă îşi poate găsi locul atât în deşertul Sahara, cât şi la Polul Nord, iar dacă este cald, facem să fie frig, iar dacă este frig, facem să fie cald. Nu putem gândi arhitectura japoneză ca arhitectură populară, dar cu siguranţă este o arhitectură vernaculară distinctă de a noastră şi în cazul acesta arhitectura vernaculară cuprinde totul, este mult mai amplă având la dispoziţie un câmp mai larg de acţiune.

Vă voi prezenta puțin Spania, ca să vă daţi seama ce este arhitectura spaniolă şi cum este legată de distinctele zone climatice spaniole. Pentru cei din România: Spania esta vecină în Peninsula Iberică cu Portugalia, despărțită de Africa prin Strâmtoarea Gibraltar, și prin Pirinei de Franţa. Are ieșire la Marea Mediterană, Oceanul Atlantic și la Marea Cantabrică, ce face parte din Oceanul Atlantic. Spania este astfel relativ mică, cu Madridul în centru și distanțe de 350-500 km până la granițele sale. Este mică Spania, dar diferenţele de climă, diferenţele de influenţă istorică, diferenţele de materiale fac să se creeze niște microclimate în fiecare dintre zone în care arhitectura vernaculară este absolut distinctă. Există o diversitate foarte mare de arhitectură vernaculară spaniolă, încât nu putem vorbi de arhitectură vernaculară spaniolă, ci de arhitectură vernaculară dintr-un anume loc, dar nu spaniolă. În centru avem un podiș la 600 metri înălţime deasupra mării, la

nord lanţul muntos Cantabric ce coboară spre Galicia, Asturias, Cantabria şi Ţara Bascilor până la mare, cu nişte lanţuri muntoase foarte înalte; Pirineii, ce ne despart de Franţa, nişte sisteme muntoase centrale şi apoi o vale, cea a Guadalquivirului, ce are deasemenea nişte zone muntoase. După o zonă de climă mediteraneană, avem o zonă subtropicală, foarte secetoasă, nişte insule mediteraneene, insulele Baleare, şi nişte insule atlantice ce sunt insulele Canare lângă Africa, la 2000 kilometri distanţă, pe paralela 28. În schimb Spania se desfăşoară între paralela 37, până la paralela 43, Madrid aflându-se pe paralela 40. Partea cea mai nordică a Spaniei este mai la sud decât România. În fiecare dintre aceste zone la rândul lor există subzone şi microclime, ce fac ca arhitectura vernaculară ce se creează să fie absolut diferită.

Dacă ne întoarcem privirea spre istorie, care şi ea ne influenţează arhitectura vernaculară, toată partea mediteraneeană a fost influenţată de către fenicieni, de greci, de cartaginezi, de romani; aici este strâmtoarea Gibraltar unde erau coloanele lui Hercule, de care nu puteau trece cei ce se aflau în abisul Oceanului Atlantic.

Este adevărat că romanii au ajuns până în nord, dar în schimb, în partea Galiciei au ajuns celţii şi este în totalitate celtă toată această zonă. Arabii intră prin Gibraltar şi ocupă aproape toată Peninsula Iberică şi înaintează până în Franţa. Arabii intră în Spania în anul 722 şi reuşim să îi îndepărtăm în 1492, deci au rămas pe teritoriile noastre timp de 770 ani. Toată cultura noastră importantă este arabă. Toate cuvintele ce încep cu *al*: *alcalde, almohada, almena,* sunt de factură arabă. Toate deserturile, toate dulciurile: halviţa, marţipanul etc. sunt arabe. Toată vestimentaţia femeilor din sate, acoperite cu eşarfe negre, ce deja au dispărut, este arabă. Şi femeia spaniolă, cu ochii negri, este arabă. Ţigla curbă (olanele), ce în America este numită ţiglă colonială pentru că este adusă de noi, spaniolii, în Spania, se numeşte ţigla arabă. Patioul colonial, cum se numeşte în America, aici este patioul arab.

Ideea este că din anul 722 până în1492 influenţa arabă a fost enormă. În cazul acesta, chiar şi istoria este diferită. Vom continua cu arhitectura Castiliei, a falezelor, a zonelor muntoase, a zonei estice a Spaniei, a Andaluziei şi în final cea subterană, ce se regăseşte practic în toată Spania.

Acestea reprezintă obiectul cercetării cărţii şi studiem în fiecare din aceste zone geografice: condiţiile naturale, situaţia geografică, factorii naturali, tehnicile constructive, strategiile bioclimatice, pentru a înţelege ce se întâmplă cu acea climă şi cum se soluţionează prin arhitectura vernaculară astfel de probleme climatice.

Pezentăm câteva exemple ca: galeriile coruñeze, *caserío* basc ce prezintă două tipologii, una la stânga, în vestul Galiciei, şi una în partea de est a lanţului cantabric al Ţării Bascilor.

Acest lanţ cantabric se desfăşoară din munţii înalţi, unde iernile sunt aspre, până la mare. Studiem întreaga geografie a Spaniei, pentru a vedea ce se întâmplă în zonele unde materialul de bază este granitul, sau ipsosul, calcarul, ardezia - sisteme geologice care ne interesează sau condiţii naturale pe care vi le-am enumerat mai sus.

Şi acum începem prin a îmbina ceea ce se întâmplă cu clima, cu ceea ce se întâmplă în general și de ce se întâmplă și de ce se construieşte ceea ce se construieşte. În Spania vânturile dominante sunt cele nordice, ce se numesc vânturile Galiciei. Sunt vânturi atlantice încărcate de umiditate, ce de obicei aduc zăpada, norii şi ploile şi se opresc la podișul de 600 metri altitudine şi în lanţurile muntoase de nord. Aceasta este zona din Spania ce putem spune că seamănă cu zonele din Europa, pentru că toate pădurile şi zonele verzi se continuă până în Franţa şi nu se mai întâlnesc în restul Spaniei.

În mediul popular, faptul că există ceţuri ce se opresc deasupra munţilor presupune istorie, legende, mituri cu vrăjitoare, cu zâne, spiriduşi; la fel se întâmplă în toată Franţa, în toate ţările vikinge, în tot nordul, pentru că au aceleaşi ceţuri şi aceiaşi arbori. Când norii sau ninsorile intră printre arbori începe să iasă soarele şi să se disipe, rămân figurine ce par a fi zâne, spiriduşi. Lucrul acesta nu se întâmplă şi aici, nu există ceaţă şi nici arbori, deci nu există astfel de legende.

Într-un munte din Ţara Bascilor există o legendă ce se numeşte “doamna din Amboto”, sau “vrăjitoarea din Amboto”, pentru că numele muntelui este Amboto. Când sunt nori, aceştia acoperă toţi munţii. Când apare soarele, norii dispar, mai puţin cei din configuraţia geografică a muntelui unde rămâne un norişor mic alb. Când cerul este senin, norul alb rămâne acolo. După ore bune de soare, norul scapă, pleacă singur şi toată lumea exclamă: “Pleacă doamna din Amboto”. Acest lucru nu se întâmplă unde nu există munţi, unde nu există nori. În Ţara Bascilor există ceaţă, şi aceasta a generat legenda.

Factorii naturali ai acestor zone sunt: ploile dese, vânturile predominante nord-vestice, râurile ce coboară, verzile pajişti şi înalţii munţi ce condiţionează arhitectura. Factorii culturali: taberele romane, celte, de toate tipurile, ce au dat naştere la construcţii primitive cu acoperişuri vegetale. Există construcţii de munte, construcţii de mică înălţime, munţi ce coboară spre văi foarte brusc. Există zone unde s-a dezvoltat industria metalurgică. O altă influenţă culturală este considerată şi emigrarea persoanelor în America pentru a câştiga bani şi întoarcerea lor în patrie după aceea.

La un congres a fost prezentată o temă foarte interesantă: rolul insulelor Canare ca pod între Europa şi America. Acum 50 ani se ajungea doar pe mare în America şi ultima apă de băut se putea lua din Insulele Canare, iar

la întoarcere prima apă se găsea în Insulele Canare. În cadrul prezentării de la congres, explicam câte lucruri au ajuns din Europa în America prin Canare, iar cineva m-a întrebat: "şi ce a venit din America în Europa?" Printre lucrurile de influenţă "inversă", ce se regăsesc în lanţul Cantabric, este aşa numita casă a indienilor, ce a devenit arhitectura vernaculară a întregii zone nordice prin repetare de-a lungul a multe secole. Nostim este că se repetă diverse teme ce apar ţin Caraibelor: prezenţa palmierului în faţa clădirii, prezenţa turnului, a elvederii cu fereastră de sticlă colorată ca în Cuba, Caraibe sau în Republica Dominicană. Am în lucru o cercetare împreună cu o profesoară din Puerto Rico - despre influenţele "directe" şi "inverse". Este foarte dificil să ne dăm seama ce este de acolo şi ce este de aici.

Vă povestesc o mică anecdotă familială. Într-o zi de vară, mama mea a deschis un cufăr în subsolul unei case şi a scos de acolo o ţesătură de in brodată în punct de cruciuliță, cu motive geometrice, de culoare neagră şi roşie - culori asemănătoare celor folosite aici în România. Era doar pe jumătate terminată. Şi îi spun: ce este asta? Îmi răspunde: "este o ţesătură dintr-o casă de la munte, tipică zonei, pe care a primit-o mama mea şi bunica ta. Nu mi-a revenit mie la moartea ei, ci unei cumnate, care mi-a împrumutat-o ca să copiez acest model". Dar mama rămânea fără vedere şi mi-a spus: "nu am putere să continui". Peste două luni, am călătorit în America, în Mexic, şi într-o expoziţie de obiecte artizanale mexicane am văzut o ţesătură identică cu cea a mamei, în aceleaşi culori şi cu aceleaşi desene. Am întrebat ce era şi mi-au spus: "este o ţesătură tipică a indigenilor din cutare loc". Am cumpărat-o şi i-am făcut-o cadou mamei, iar ea văzând-o a spus: "de unde ai scos asta?" "E făcută de nişte indieni şi este autentică". Mi-a răspuns: "te asigur că este autentică de la ferma de mai sus"; iar eu m-am gândit: "e o influenţă directă sau una inversă? Marinarul basc a luat pânza făcută de mama lui şi i-a făcut-o cadou indiencei pe care o cunoscuse, dar în tribul ei deja făceau acel model de 500 de ani? Sau indianca a dat pânza marinarului basc, care i-a adus-o logodnicei, sau mamei, sau soţiei, dar ele foloseau acel model vechi de 500 de ani în casa lor?" Ar fi interesant de ştiut dacă este o influenţă directă sau inversă. Ar trebui investigat dacă pe unele stele funerare apar astfel de desene, dar ştiind cum suntem noi, oamenii, ne putem gândi că au apărut în același mod în ambele locuri. Pentru că de multe ori atunci când vorbim la telefon, desenăm distraţi forme care în toate părţile lumii sunt aceleaşi. Eu am văzut aici în România multe pânze cusute cu motive care seamănă mult cu cele basce şi este foarte dificil să ne gândim că ar fi vreo relaţie directă.

Factorii culturali, creşterea animalelor - din care trăiesc oamenii de aici, arborii, agricultura, pescuitul, ceramica, materialele (lemnul, piatra) au o mare influenţă ce dă naştere la diferite tipuri de arhitectură. Toate construcţiile

sunt din lemn sau din piatră, materiale ce se găsesc în aceste zone, piatra din munţi şi lemnul din păduri.

Să luăm un exemplu tipic de construcţie rurală din nord, din Asturias. În toată zona de nord este necesară păstrarea alimentelor câmpului, ferirea lor de umiditate. Modalităţile variază din Galicia în Ţara Bascilor, dar au acelaşi principiu. Fac o paranteză: arhitectura vernaculară nu are foarte multă valoare în sinea ei, cât pentru ceea ce ne învaţă ca principii. Dacă de-a lungul secolelor, fără arhitecţi, s-a construit într-un anumit mod, este pentru un motiv bine determinat. Nu intră în discuţie să se construiască în ziua de azi ce se construia înainte, cu aceeaşi formă, dar important este să se ştie de ce se construia, ca să se aplice acum aceleaşi principii. Aici se păstrau alimentele, izolate de sol prin pietre, pentru ca şoarecii să nu poate urca la ele; curenţii de aer treceau printre scânduri pentru ventilaţie, iar acoperişul era foarte amplu pentru a nu lăsa apa să intre. Dacă în Galicia, aceste sisteme sunt făcute din piatră, aici sunt făcute din lemn; până la urmă principiul este cel important.

Există probleme bioclimatice ce trebuie soluţionate în funcţie de zona în care ne situăm. Studiem pentru fiecare loc în parte ce se întâmplă, facem grafice unde sunt reprezentate umidităţile şi temperaturile lunilor, dacă zona de confort este obţinută în mod direct, sau este nevoie de strategii pentru a o obţine la valorile dorite. Una dintre soluţiile bioclimatice în Galicia o reprezintă galeriile. Galeriile nu sunt un perete cortină, deoarece au la interior un perete de piatră şi ies în consolă maxim un metru. Se obţine efectul de seră prin încălzirea galeriei, respectiv al peretelui de piatră ce prezintă inerţie termică, ce conservă căldura. Dacă acest principiu ar fi aplicat în Castilia unde este foarte cald, s-ar produce o problemă foarte gravă în timpul verii datorită efectului de seră.

De exemplu galeriile coruñeze acoperă toată faţada clădirii (Fig.1). Aceasta nu este arhitectură rurală, nici populară, este arhitectura înaltei clase sociale, dar este arhitectură vernaculară. Aici este un perete de piatră de un metru. În unele exemple se regăseşte gama coloristică specifică Caraibelor. Aceste exemple se regăsesc deasemenea şi în afara Galiciei, în orașul Vitoria din Ţara Bascilor. Există o incertitudine dacă aceste galerii au apărut în Vitoria şi s-au dezvoltat în La Coruña sau au apărut în La Coruña şi s-au dezvoltat în Vitoria. Arhitecţii din Vitoria afirmă că sunt vitoriene, cei din La Coruña spun că sunt galiciene. Ideea este că sunt la fel şi se pot întâlni astfel de exemple chiar şi în Madrid.

O altă tipologie este *caserío* basc, din Ţara Bascilor, într-o zonă cu munţi nu foarte înalţi. Aici, sus, este locul unde se aşează "doamna din Amboto". Munţii prezintă văi mai line; locuinţa se construieşte întotdeauna din piatră şi din lemn, orientându-se spre est, la sud are un pridvor. Ca să

Figura 1. Imobile cu galerii tradiționale în La Coruña.

putem întelege *caserío* trebuie să înţelegem modalitatea de locuire în Ţara Bascilor. *Caserío* basc este o locuinţă unifamilială şi de producţie în care femeia este cea ce conduce. Bărbatul are doar ultimul cuvânt, care este: "Da, draga mea, cum vrei tu!". În acest tip de locuinţă se desfăşoară toată viaţa şi se produc alimentele, are propria agricultură, propria ogradă de animale etc. Legile ce se întâlnesc în Ţara Bascilor, în special în Viscaya, sunt diferite de restul Spaniei, legile transmiterii moştenirilor de pildă. Toată Spania are aceleaşi legi, acelaşi cod civil de transfer, în afară de Catalonia şi Ţara Bascilor. Ca să nu se întrerupă unitatea de producţie şi cea familială, în Catalonia, Barcelona, cel ce moşteneşte este întotdeauna primul fiu născut. Celorlalţi copii li se dau dreptul la studii - preot, călugar, militar, ce doresc. În Ţara Bascilor moştenirea este dată unui singur fiu, şi acesta trebuie ales de părinţi ca fiind cel mai capabil de a păstra unitatea familială. Dacă nici unul dintre fii nu este capabil de acest lucru, moştenirea este lăsată unui frate sau unui nepot, fiii rămânând cu nimic; le este dat în schimb dreptul la studii. În această unitate familială se regăseşte totul: agricultura, cultura de cereale, animalele. Spuneam înainte că vântul ce vine dinspre nord-vest, vântul galician, este un vânt nefavorabil. Cum această faţadă este orientată spre sud, prin spate vine vântul nordic. Astfel că acoperişul locuinţei este continuat spre pământ, acoperind astfel depozitul de grâne şi împiedicând apa

să pătrundă. Este foarte interesant cum influenţa vânturilor nordice conduce la tipologii constructive. Biserica catolică are, prin tradiţie, altarul orientat spre est, iar intrarea principală spre vest. Cum vântul galician bate peste aceasta, ea se deschide doar cu ocazia nunţilor sau înmormântărilor, dar în mod normal se accede în biserică prin uşa de la transept, situată în faţada sudică. Această tipologie se repetă în tot nordul Spaniei.

Este foarte importantă analiza, şi noi o practicăm mult cu aplicaţie în arhitectura vernaculară prin aşa numiţii "invarianţi" ai arhitecturii. Cuvântul "invarianţi" nu există în dicţionar şi este un cuvânt de gen feminin în limba spaniolă. După un studiu asupra arhitecturii spaniole făcut de Fernando Chueca Goitia, pluralul acestui cuvânt este de ordin masculin, "los invariantes". Şi "invarianţii" sunt cei care dau caracterul unui lucru, ce repetă fără să se repete în mod identic. Este acel cuvânt ce îţi permite, când vezi o carte poştală din Grecia, să afirmi "acesta este un sat grecesc"; deşi nu cunoşti acel sat, există ceva ce îţi zice că este un sat grecesc. Şi dacă vezi un *caserío* basc, spui: "acesta este un *caserío* basc", deşi nu cunoşti, este ceva ce îţi indică că este acest tip de locuinţă.

Vom trece la arhitectura Castiliei. Aceasta are o climă continentală, pentru că se afla situată la 600 m altitudine şi este destul de îndepărtată de mare; are ierni friguroase şi veri călduroase. Se înregistrează diferenţe mari de temperatură între zi şi noapte. Vara pot fi 42 grade în miez de zi şi 26 noaptea, iar iarna 13 grade ziua şi 5 noaptea. Astfel regăsim climă continentală de tip european în mijlocul Spaniei. Aceasta zonă se împarte în două: Castilia-León şi Castilia La Mancha, separate de masivul central şi de zone cu multă argilă. Nu există pietre. Există zone de piatră. În zona centrală există multă piatră, dar în general în Castilia se întâlneşte argila şi se construieşte cu aşa numitul *tapial*: lut presat, sau cu cărămizi de lut ars la soare. Primul material se numeşte *tapial*, iar celălalt *adobe*. Cum diferenţele de temperatură sunt mari de la zi la noapte, este necesară o inerţie termică pentru a suporta frigul şi căldura, şi lutul are aceste calităţi; din el se construiesc pereţi groşi ce prezintă o mare inerţie termică.

Repetăm ce am spus mai înainte, respectiv că sunt mari zone întinse; ne aflăm în zona platourilor. Există unele zone umede ce reţin, datorită climatului, păsări migratoare ce trec din Europa în Africa şi se opresc temporar în aceste zone. Factorii culturali sunt influenţaţi de casa romană, sau casa arabă. Rămân temele culturale cum ar fi morile de apă sau *glorias* - pardoselile radiante. Avem pereţi fără ferestre, de influenţă arabă; datorită căldurii se construiesc străzi foarte înguste. Există sisteme de grote scufundate în pământ, deşi mai încolo o să facem cunoştinţă separat cu arhitectura subterană. Cum există argilă, învelitorile acoperişurilor sunt din

ţiglă. Culorile sunt cele ale argilei, ale lutului, ale pământului sau cărămizii nearse. Casele se construiesc foarte repede, sunt perisabile, nerezistând mult timp.

Factorii culturali: există agricultură pe mari întinderi - grâu, cereale; creşterea vitelor ce a condus la sisteme curioase de transhumanţă, de mişcări de mase de animale, deoarece trebuiau să caute mâncare în zonele verzi ce se desfăşurau în lungul râurilor, în timpurile cu clima secetoasă. Există vin, ulei, mori. Sistemele constructive sunt aceleaşi cu cele menţionate mai devreme: cu pământ, cu argilă, cu lut; pe lângă acestea mai întâlnim construcţii de lemn, de ipsos sau de piatră de calcar. Acesta se face cu fundaţii de piatră, din zidărie de piatră, iar după, cu lut acoperit cu mortar de var.

Odată, într-unul dintre anii foarte conflictivi ai Universităţilor, în anii ’70, pe când eu eram director la Şcoala de Arhitectură din Barcelona, la un curs un student îmi spuse: “Un moment, domnule profesor! Credeţi dumneavoastră că noi o să utilizăm cărămida când o să fim arhitecţi?”, iar eu i-am răspuns: “Presupun că da, şi asta nu pentru că o spun eu, ci pentru că nu există alte alternative” şi mi-a spus: “Eu consider cărămida drept un material respingător şi caraghios!” şi s-a aşezat. Eu am continuat să îmi susţin cursul, iar când am terminat a venit la mine şi mi-a spus: “V-aţi supărat pentru ce am zis?”, “Nu, dar nu te înţeleg foarte bine! De ce consideri respingătoare folosirea cărămizii?”. În manualul de materiale de construcţii al lui Camuñas noi aveam o definiţie a cărămizii: “amestec de lut ars, care poate fi ţinut cu o singură mână”. Şi le spuneam studenţilor că nu are nimic represiv, deoarece ceea ce îi place cel mai mult să facă zidarului este să pună cărămizile una peste alta. Cu paleta ia puţin mortar, cu o singură mână prinde cărămida şi o poziţionează. Şi aşa. Şi dacă are nevoie de două mâini, la ora 8 dimineaţa începe aşa şi pune, şi la 11 continuă, la 13 continuă şi la 18 seara continuă. Şi i-am spus aşa, că respingător nu ştiu de ce o consideră. Dar caraghios? Şi i-am spus: “Exista un olar ce îi zicea muncă nobilă şi bizară, prima între toate muncile, fiindcă, folosind lutul, Dumnezeu a fost primul olar, iar omul primul vas” şi mi-a răspuns: “În ciuda oricăror fapte, eu consider cărămida respingătoare şi caraghioasă şi nu o voi utiliza niciodată” [Bine, asta este problema ta! Îmi imaginez că acum utilizează cărămida.

Câteva tehnici constructive: bază de piatră şi perete de lut deasupra, aici vedem cum se construieşte peretele de lut acesta este pământul bătătorit, casele de pământ. Nu are nicio legătură cu ce am văzut înainte; e un material cu un aspect şi nişte case şi nişte locuinţe total diferite. Apoi cărămizile amestecate cu paie, ce sunt cărămizi uscate la soare, și poziționarea pieselor de chirpici, ce nu sunt cărămizi. Și, ceva ce se utilizează mult în provincia Segovia, mortar în două straturi pentru realizarea de sgraffiti. Este un desen

Figura 2. Studente de la UAUIM realizând zidărie de adobe la CIAT, Boceguillas, 2007.

în relief; primul pas: se dă primul strat, mai închis la culoare, următorul este mai deschis, sau invers, şi apoi se decupează desenele, elimându-se stratul de deasupra.

Deasemenea trebuie studiate sisteme pentru închideri. Importanţa olanelor. Aici aveţi atât olane convexe, cât şi concave, şi nu ca în provincia Segovia, unde nu se folosesc decât de un singur tip (în Segovia se așează doar olanele concave de deasupra pentru a economisi numărul de piese - *Teja segoviana*, N.ed.).

Cărămizile, lutul ars. Foarte frumoase şi uneori foarte interesante acoperişurile de cărămidă cu arce. Când există piatră de calcar, se amestecă şi se profită de unele zone cu piatră de calcar. Acesta este un lucru ciudat, nu este foarte normal, dar într-un sat din La Mancha, în cazul unor zidării sau console precum acestea, se alternează uneori zidăria din piatră cu cea din cărămidă. Sunt importante obloanele, ce nu lasă să pătrundă soarele în zilele de vară. Există foarte multă piatră de calcar, în consecinţă se foloseşte mult varul, atât pentru amestecul mortarului, var şi nisip, cât şi pentru a tencui faţadele.

Analizăm de asemenea sistemele bioclimatice, la fel cum făceam înainte pentru fiecare zonă în parte. Observăm aici soluţii pe bază de coşuri/şeminee. Aici vedem ceea ce se numeşte *las glorias*, un element ce se

întâlnește cu predilecție în Castilia y León și se folosește pentru a încălzi pardoseala. La primele construcții rurale, grajdul era situat la parter, iar locuința deasupra. Peste grinzile de lemn, scândurile se poziționau puțin distanțate încât rămâneau mici goluri între ele. Căldura din grajd urca printre crăpături și încălzea casa. Dacă de sus cădea nisip, cădea în grajd și nu se întâmpla nimic. Când se renunță la grajd, scoțându-se din incinta casei, la parter sunt livingul și bucătăria, iar deasupra dormitoarele. Dacă de sus cade nisip printre crăpături, cade peste farfurii, așa că scândurile tavanului nu sunt lipite, ci îmbinate, ca să nu permită trecerea nisipului, dar nu se mai încălzește pardoseala. În consecință, în zonele unde există grâne și paie, se ridică puțin livingul de la nivelul solului, iar dedesubt există o mică portiță pe unde se introduc paiele cărora li se dă foc. Există o serie de conducte pe toată suprafața pardoselii, o pardoseală radiantă, cu un șemineu la capăt. Astfel se încălzește pardoseala. Acest sistem se numește *la gloria*. Dacă ați auzit expresia *estamos en la gloria*, asta nu înseamnă că ne aflăm în ceruri, slavă Domnului, zic slavă Domnului pentru că încă suntem vii. Înseamnă că suntem bine, cu copiii care stau pe pardoseală și le este cald. Acesta este unul dintre exemplele de cum se construiește un sistem de conducte ce încălzesc pardoseala.

În Castilia există spații protejate de portice. Sunt case ce au împrejur grajdurile, curțile interioare ca spațiu de lucru. Fiind o zonă unde există *las glorias*, sunt locuri unde trebuie să existe paie, bineînțeles. Apare în toată această zonă a Salamancăi, a Castiliei, în Valencia etc. Pentru șemineu, conducte și locul unde se face focul, există multe modalități de a le construi. Poate fi un sistem cu podeaua ridicată sau instalația se face sub nivelul solului, coborâtă. Acesta este deci modul în care funcționează și vedem de ce funcționează bine din punct de vedere bioclimatic.

Casa din zona La Mancha prezintă pereți foarte groși construiți din lut, cu ferestre mici. Are patiouri interioare, dar nu atât de importante precum patiourile andaluze - cu cât se înaintează spre sud, cu atât acestea devin mai asemănătoare celor andaluze.

Trecem la zona mediteraneană, care este foarte interesantă. Acum doi ani, pentru cei ce au fost la atelierul de acum doi ani, există în carte un capitol ce cuprinde conferința pe care am susținut-o eu, și unde spuneam despre zona mediteraneană: că "ne învață ce este arhitectura vernaculară", iar printre lucrurile pe care le învățăm este unul numit "efectul de baracă". Vom vedea cum sunt barăcile și cum funcționează "efectul de baracă" și de ce funcționează așa de bine. Aceste barăci sunt situate la marginea mării sau în apropierea ei. Zona mediteraneană este una foarte caldă, influențată de vânturile marine, dar aici nu se întâlnește vântul galician. Aici este vântul răcoros al mării ce se resimte la răsărit și la apus. Este un vânt ce vine dinspre

mare, umed şi rece, mai rece decât solul. Barăcile au întotdeauna acoperişurile din paie, iar în plan au formă de cruce, deşi nu sunt biserici, şi asta ca să plece spiritele rele. Sunt orientate întotdeauna spre est. Aceasta este faţada estică. Foarte important este că faţada estică este chiar faţada către mare, deoarece Marea Mediterană este poziţionată estic faţă de ţărmul Spaniei. Locuinţa mai prezintă o uşă de acces în faţada vestică.

Condițiile naturale geografice fac ca zona să fie foarte caldă și să aibă livezi cu portocali, cu citrice.

În zona Valenciei există o lagună, aceasta este de orez, o zonă unde se cultivă orez, o enormă suprafaţă întinsă. Ea apare în toată zona Alicante, până în Valencia, cu toate influenţele culturale, râul, orezul etc. și se construiește *barraca* valenciană (Fig.3).

Vă voi explica un pic cum funcţionează *barraca*. Am spus înainte că baraca e situată cu fața către est, la Marea Mediterană. Dacă baraca este de suprafaţă mare are un hol central, iar dacă suprafaţa e mică, are un hol lateral. Dar are două uși de acces opuse. Soarele, la miazăzi, este pe faţada de Sud. Și după ora 12.30, începe să bată în faţada asta, începe să încălzească această faţadă, care pe deasupra este vopsită cu alb. Vântul, ce începe să se încălzească, urcă pe faţadă. În timp ce urcă, dacă uşa este deschisă, aspiră aerul din interior și îl scoate la exterior. Aerul răcoros de mare intră prin partea aceasta. În felul acesta nu este nevoie de aer condiţionat (avem acum

Figura 3. *Barraca* valenciană.

ventilație încrucișată). Dacă această casă ar avea o poziţie opusă, fenomenul ar fi acelaşi, doar că aerul ce ar intra ar fi cel cald.

Eu am un apartament modern, urât, în zona Alicante. Acesta are o fereastră în partea de est, la dormitor. Dacă las deschisă uşa dormitorului se întâmplă fenomenul de baracă şi vă pot asigura că într-o zi de vară cu 40 de grade afară, dacă te aşezi pe un fotoliu în dormitor, în zona pe unde trece aerul, rămâi absolut congelat. Odată, când i-am povestit unui prieten acest fapt, mi-a zis: "nu este posibil, nu este adevărat". Vino la mine acasă, vino să bem un pahar şi să te aşezi acolo. Într-un timp foarte scurt îmi spune: "mă congelez", cu 40 de grade afară. Eu sunt primul care, când se construiesc nişte apartamente într-un mod sau altul, afirm: cele poziţionate spre est, funcţionează, iar cele în altă poziţie nu funcţionează şi au nevoie de aer condiţionat. Desigur, funcționează pentru că este foarte aproape de mare, ca toată această zonă. Dacă eşti mai departe, încât briza mării nu ajunge la tine, nu funcţionează. Este efectul de baracă, impresionant, şi pe care l-am dat uitării. Este fundamental să înţelegem toată această arhitectură.

Vom trece la altă zonă, la Andaluzia, în sud, unde avem o diversitate de lucruri. Pe de o parte avem depresiunea Guadalquivir-ului, în partea opusă podișului se coboară către un mare port. Avem condiţiile naturale, o zonă unde vânturile Atlanticului, ce trec pe aici, fac ca aceasta să fie o zonă foarte ploioasă.

Munţii Pasadera sunt în partea de jos şi se află într-una dintre cele mai ploioase zone din Spania, cu toate că ne găsim în Andaluzia. Toată această zonă este o mare mlaştină în care se cultivă orez. Este diferit de zona înaltă andaluză. La nord se află Castilia, zonă muntoasă, unde se află munţii cei mai înalţi din Peninsula Iberică. Nu din Spania, pentru că cel mai înalt vârf din Spania se află în Insulele Canare. O zonă de pe Costa del Sol unde se află microclimate, o zonă subtropicală unde se cultivă avocado şi ananaşi, fiindcă e foarte uscată. Nu se poate vorbi despre o arhitectură vernaculară andaluză propriu-zisă. Condiţiile naturale sunt date de climă şi floră (zone de măslini, de pini). Apar străzi mici - am putea să ne credem uşor în Maroc, în lumea arabă, din cauza îngustimii străzilor şi din cauza soarelui. Diferenţa este că în Maroc nu sunt ferestre deloc. Aici, da, cu toate că străzile sunt extrem de "arabe". Catedrala din Sevilia este gotică, cu influenţe din America (absolut "inverse").

Din punct de vedere al tehnicilor constructive, nu mai este nevoie să fie zidurile atât de groase ca în celelalte regiuni, aici clima este mult mai suavă, în multe locuri. Unde este piatră, se construieşte cu piatră, unde nu, se foloseşte pământ, alternează puțin. Și au acoperiș din olane. Sunt tipicele sate albe cu acoperişuri din olane.

Apar deasemenea construcţii rupestre - vom vedea când ne vom referi la arhitectura subterană că există arhitectură săpată "în jos" şi arhitectură săpată "în faţă". Dacă un spaţiu se poate ventila bine, se practică ventilaţia încrucişată.

Apare deasemenea patioul andaluz. Patioul andaluz creează un microclimat pentru că are apă şi plante, aşa încât există evaporare. Se produce ceea ce se numeşte **"**efectul de ulcior". Dacă există umiditate în mediu, concentrată în acest patio, apa care se evaporă din cauza căldurii, necesită energie pentru a trece în stare de vapori. Această căldură o preia din mediu şi se produce frig. Se produce efectul de ulcior. Ulciorul trebuie să transpire şi atunci când transpiră preia căldură din interior şi răceşte apa din el. Ulcioarele acestea noi, de ceramică "andaluză", smălţuită şi vopsită, au doar forma, dar propriu-zis nu sunt ulcioare. Pentru că nu transpiră şi nu răcesc apa. Patioul andaluz, pe lângă faptul că nu lasă soarele să intre, este important pentru că produce efectul de evaporare. Şi evaporându-se apa, mediul se răceşte.

Patioul andaluz este acea zonă centrală către care dau camerele, este curtea interioară arabă care este exportată apoi în America, în toate părţile Americii. În Tunisia casele sunt săpate în pământ, dar creează de asemenea curtea interioară. Este un exemplu de patio în arhitectura subterană. Locuinţele din nordul Chinei au patiourile lor, deasemenea săpate.

La noi este ceva care există şi a existat dintotdeauna. A fost adus de către arabi în Spania. Vegetaţia abundentă este pentru a se crea o micro-climă. Dacă înăuntru ar fi cactuşi, aceştia nu ar aduce umiditate.

Cu circulaţia apei şi cu ventilaţia, se creează mişcări de aer şi un spaţiu foarte agreabil. Există diferite tipuri de patiouri. Planul unui oraş andaluz este plin de patiouri.

Trecem de la patiourile andaluze la casa populară din zona construcţiilor *cortijos* (ferme) din Sevilia. Întotdeauna casele de acest tip sunt în interiorul satelor. Unele au mici patiouri, altele nu. Dar toate au grilajul din fier forjat la intrare, care călătoreşte şi în America. Într-o vreme nu foarte îndepărtată, acum 40-50 de ani, logodnicii nu aveau voie să se plimbe împreună, dar puteau vorbi prin acest grilaj, ceea ce nu era periculos. Un *cortijo* este o casă populară, dar mult mai mare. De fapt o casă vernaculară, casa fermei, casa bogaţilor, cu acareturile ei… Sunt gospodării foarte mari şi nu le putem numi populare. Dar sunt fără îndoială case vernaculare. Case fantastice. Se repetă construcţia cu var, se repetă cărămizile… în unele locuri se fac din pământ sau lut (atipic). În general au o capelă.

Există un proverb din Galicia care spune: "Casa, cu capelă şi chiparos - este conac". Dar trebuie să aibă casă, capelă şi chiparos! În general, gospodăriile fiind complexuri importante, cu curţi şi terenuri de agricultură

de mii de hectare, au o întreagă populaţie care trăieşte în jurul lor. Şi există o mare religiozitate. Aşa că, în final, toate gospodăriile au capelă.

Vom trece la Canare, care sunt foarte diferite. Dacă v-am spus că Andaluzia are microclimate diferite care dau naştere unor arhitecturi extrem de distincte, cele şapte Insule Canare sunt toate extrem de diferite între ele. Cele şapte insule sunt împărţite în două provincii: provincia Las Palmas şi provincia Santa Cruz de Tenerife. Provincia Las Palmas este lipită de Africa. Canarele sunt la 97 km de coasta africană. Lanzarote, Fuerteventura şi Gran Canaria, sunt cele trei insule orientale, toate trei foarte apropiate de Africa, iar Tenerife, Gomera, La Palma şi Hierro formează Santa Cruz de Tenerife. Insulele occidentale sunt foarte verzi, iar cele orientale foarte uscate fiindcă sunt lângă Africa. Aici sunt nişte vânturi permanente din nord, alizeele, care aduc un aer foarte umed către insule. Lanzarote şi Fuerteventura sunt insule aproape plane, au câţiva munţi vulcanici, dar sunt aproape plane. Celelalte insule - Tenerife, Gran Canaria, La Palma şi Hierro au munţi foarte înalţi.

De exemplu, insula Gran Canaria este o insulă rotundă, cu o rază de 20 km. Şi cu 2000 m înălţime în centru. Aceasta înseamnă că dacă mergi un kilometru în linie dreaptă, urci 100 de metri. La 5 km faţă de Las Palmas, eşti la 500 m înălţime, iar la 10 km eşti la 1000 de metri altitudine. Vânturile vin şi lasă toată umezeala în partea de nord, unde este partea verde a insulei, iar în partea de sud, unde nu ajung aceste vânturi, ajung vânturile deşertului. Sunt zone de dune, mai uscate.

Ce se întâmplă? Construcţia de pe plaja din Las Palmas este aceeaşi pe care constructorul o face la 5 sau la 10 kilometri distanţă. La 10 kilometri deja apar nişte probleme teribile de condens în pereţi, care sunt practic îmbibaţi fiindcă afară este foarte frig, pentru că la 2000 de metri înălţime practic avem zăpezi perpetue, cu excepţia a trei sau patru luni de vară. Ei cheltuiesc mult pentru impermeabilizarea şi vopsirea pereţilor, când ceea ce ar trebui făcut de fapt este izolarea şi nu impermeabilizarea. (Fig.4)

Dacă Gran Canaria are o rază de 20 km., o altă insulă are nu mai mult de 6 km. Este La Gomera, care are 1400 m altitudine în centru. Însă Lanzarote nu are decât un munte de 600 m şi altul de 500 m. Vânturile trec, ploile trec şi nu se întâmplă nimic. Când vine aerul deşertului, aduce tot felul de depuneri din deşert.

În Tenerife este muntele Teide, care are mereu zăpezi perpetue. Datorită profilului insulei pe care se află Teide, unde vin aceste vânturi, ele lasă ceea ce se numeşte în Canare "burta măgarului", pentru că în plină vară este întotdeauna înnorat, iar în această zonă apar pădurile. În schimb, Lanzarote, care are nori foarte mici şi foarte ploioşi, are un munte puţin mai înalt. Această zonă a insulelor este o zonă de vulcani care nu sunt ultimii, pentru că ultimii

sunt în insula Las Palmas, dar sunt unii care au avut o erupţie foarte puternică în 1780. Toată această zonă, care este cam o treime din suprafaţa insulei, este acoperită de o lavă neagră, oribilă, închisă, fără nici un pic de vegetaţie.

Pentru cei din afara Spaniei, voi povesti că a existat un artist local, care a fost luat în seamă, numit Cesar Manrique, care a reuşit să păstreze o identitate insulei, o egalitate între construcţii, datorită căreia nu s-a permis un singur anunţ mare pe şosele. Şi s-au creat sate cu identitate.

Aspecte tipologice. Există o problemă cu vântul permanent şi atunci casele se fac în formă de L, deschise către miazăzi, sau în formă de U, închise către vânt. Cealaltă problemă este că nu există nici un strop de apă, doar acei norişori care din când în când lasă puţină ploaie. Şi toate casele sunt construite cu sisteme de colectare, pentru a strânge şi ultima picătură. Totul se adună, coboară pe aici şi există o cisternă, în patio, care strânge până şi ultimul strop de apă.

Cesar Manrique a pus să se zugrăvească toate casele în alb, pentru că aşa i-a plăcut. Eu am criticat aceasta, şi aş critica-o oricui, dar acolo să îl vorbeşti de rău de Cesar e un păcat. Eu obişnuiesc să spun, ca să nu supăr locuitorii din Lanzarote şi pe Cesar, că este un gest barbar să vopseşti casele albe, dar cum au obţinut mai multe lucruri bune decât rele, să le picteze în continuare albe. De ce spun că nu ar trebui să fie albe… fiindcă în zona mediteraneană, în Andaluzia, în insulele greceşti, este o problemă de căldură. Albul respinge căldura. Dar în Caraibe, la tropice, problema este reverberaţia soarelui, reflexia acestuia… şi când mergi pe stradă în Lanzarote nu poţi deschide ochii. Este la fel ca atunci când ninge şi trebuie să îţi pui ochelari pe

Figura 4. Perspectivă urbană din Las Palmas de Gran Canaria.

zăpadă. Când observăm casele vechi, este clar că nu erau albe. Cine a fost în Caraibe ştie că faţadele sunt în culori pastel: galbene, roz, verzi, albastre… şi nu albe.

La casa tipică din Lanzarote Cesar a pus să se vopsească toate tâmplăriile verzi, aşa că toate ferestrele sunt verzi, nu este decât o secţiune lângă ocean unde sunt albastre. Se construiesc cu pietre de provenienţă marină, cu scoici înglobate etc. Construcţia este uşor de făcut, aproape că nu plouă. Ca tipologie, ferestrele au întotdeauna trei părţi: una de deasupra pentru iluminare, care în mod normal nu se deschide, una fixă jos, care are în interior uneori bănci de stat, şi o a treia parte care se mişcă în mai multe direcţii. Ori se deschid ambele foi, sau, în plus, se mai deschid aceste ochiuri pentru privit. Se poate ventila, se poate bârfi, se poate închide, se pot face multe lucruri. Şi este foarte important fiindcă aici, cu aceste vânturi, ventilaţia încrucişată este fundamentală.

Apoi sunt balcoanele, foarte vechi, construcţii mai mult sau mai puţin vechi, cu piatră vulcanică formată între ziduri. (Fig. 5 și 6)

Cisternele se construiau cu ajutorul unor arce, un sistem foarte curios. Există o arhitectură pre-industrială - coşuri de fum, mori, au fost și saline pe aceste locuri.

În ceea ce privește strategiile bioclimatice - este foarte bizar, fiindcă ceea ce trebuie închis și acoperit la nord, pentru că sunt nişte vânturi teribile

Figura 5. Casă cu balcon din Las Palmas de Gran Canaria.

şi nu este apă, seamănă cu situaţia Israelului unde israelienii au ştiut să scoată din puţina umiditate existentă toate beneficiile sale. Pentru a cultiva viţa, se fac aceste mici cratere, de circa trei metri, sau ziduri din lavă vulcanică, iar pe fund se pune un fir. Mica picătură de rouă de peste noapte cade acolo şi curge în lungul firului. Problema este culesul strugurilor, când caii rămân în partea superioară, iar oamenii coboară în fiecare groapă în parte.

În ceea ce priveşte cisternele, un fapt curios este că nu există apă, dar există ceea ce se cheamă "distileriile", unde se bea apă. Este vorba despre o piatră poroasă vulcanică, care are o plantă deasupra şi un vas, ca nimeni să nu uite să pună apă, toarnă pe la partea superioară şi o umplu de apă, iar prin piatra poroasă cade picătură cu picătură în acest element ceramic care este un fel de ulcior, care se numeşte *verdegal*. Este o apă perfect potabilă şi mai este şi rece.

Astfel în Lanzarote un capitol important al arhitecturii se referă la ingineria apei. Apa se colectează nu doar în case, ci şi pe terase, în oraşe, în sate, apar mari extensii de colectare a apelor pentru a fi duse către o cisternă comunală.

Notă:
Conferința este transcrisă de organizatori după înregistrarea audio din timpul Atelierului, Iași 2008.

Figura 6. Balcon din Las Palmas de Gran Canaria.

Scurtă introducere în principiile constructive ale perioadei romanice

Prof.dr.arh. Santos García Álvarez, ETSAM

Abstract

To build means to use building materials according to their nature and properties, using the simplest means at hand to create an architectural work designed to satisfy certain needs. The classical cultures were the ones that laid the foundations of construction and structural types, which are still used today, even if the design method is very different. The Greeks based their architecture on trilithic typologies. Roman construction adds the arches and vaults. With the decline of the Roman Empire, both the knowledge and the technique, both the material and the ability to transport material over long distances, or even the availability of labor, that empires like the Roman or Greek had in previous periods, are lost. Only in the 11th century, thanks to the emergence of religious orders, did the path to recovery begin, leading to a flowering of Romanesque architecture. Religious orders pooled the labor force necessary to gather efforts around a creed; artisans were taught and trained in monasteries, recovering the knowledge lost after the fall of the Roman Empire. Western Europe was filled with small temples and hermit settlements, which served to Christianize small rural nuclei, essential both for the life of the community and for the rebirth of Western medieval culture. The architectural typology developed is almost unique and revolves around the Roman basilica temple, inherited as a Christian spiritual heritage, and the constructive solutions are marked by small local technologies depending on the material resources, in each specific area. The structural type used is vaulted, based on the use of the half-arch and the vaulting of the main tower. The only trilithic element in the walls is the stone parts that make up the tympanum of the entrances to churches and cathedrals.

I. Introducere

A construi înseamnă a utiliza materialele de construcţie în funcţie de natura şi de proprietăţile lor, folosind mijloacele cele mai simple pe care le avem la îndemână pentru a realiza o operă de arhitectură concepută pentru a satisface anumite nevoi.

Culturile clasice au fost cele care au aşezat bazele construcţiei şi tipurile structurale, care se folosesc şi în zilele noastre, chiar dacă modul de proiectare este foarte diferit. Grecii îşi fundamentează arhitectura pe tipologiile trilitice, unde există doar sarcini gravitaţionale ale componentelor verticale care trebuie să le conducă până în sol. Construcţia romană adaugă complexitatea componentelor oblice ale forţelor existente, ajungându-se la construcţia cu arce şi bolţi care permite obţinerea distanţelor mari între reazeme, ducând la realizarea de mari spaţii deschise. Acest lucru este obţinut prin modul de funcţionare a contragreutăţilor şi a legilor simple ale staticii, precum şi prin utilizarea mortarelor pentru a se obţine coeziunea internă dintre mase.

Odată cu decăderea Imperiului Roman, a început perioada de obscurantism medieval a primelor secole ale Evului Mediu. Se pierd atât cunoaşterea, cât şi tehnica, atât materialul, cât şi capacitatea de a transporta material la mari distanţe, sau chiar disponibilitatea forţei de muncă, pe care imperii ca cel Roman sau cel Grec le-au avut în perioadele precedente.

Numai în secolul al XI-lea, graţie apariţiei ordinelor religioase, se poate începe drumul spre recuperare, care va duce la o nouă înflorire a arhitecturii romanice. Ordinele religioase realizează punerea în comun a forţei de muncă necesare pentru a aduna eforturile în jurul unui crez; de asemenea în sânul mănăstirilor se învăţau şi se formau artizanii, recuperându-se toate cunoştinţele pierdute după căderea Imperiului Roman, şi rapida sa expansiune şi interconexiune va favoriza recuperarea transportului şi a rutelor de comunicaţie până în perioada feudală. Europa occidentală se umple de mici temple şi aşezări de eremiţi, care servesc pentru a creştina micile nuclee rurale, fiind esenţiale atât pentru viaţa comunităţii acestora, cât şi pentru renaşterea culturii medievale occidentale după colapsul suferit după căderea Imperiului Roman.

Tipologia arhitectonică dezvoltată este aproape unică şi se învârte în jurul templului roman bazilical, moştenit ca patrimoniu spiritual creştin, iar soluţiile constructive sunt marcate de micile tehnologii locale în funcţie de resursele materialelor, în fiecare zonă concretă. Tipul structural utilizat este boltit, bazat pe utilizarea jumătăţii de arc şi pe boltirea turnului principal. Singurul element trilitic în pereţi îl constituie părţile de piatră care alcătuiesc timpanul intrărilor de la biserici şi catedrale.

2. Fundaţii

În perioada protoromanică iniţială, condiţionată de lipsa de resurse pe care am comentat-o, a fost foarte utilizată refolosirea fundaţiilor perioadei

anterioare vizigoţilor, care condiţionau noile planuri de adaptarea la existent, căutând în orice moment economia construcţiei. Construcţia pe un nou plan, bazată pe regândirea *ad-hoc* a noii construcţii, se face numai atunci când operele dobândesc o oarecare identitate.

În operele mici, unde calitatea terenului o permitea, lucru pe de altă parte foarte obişnuit în toată partea nordică a peninsulei, aria principală de dezvoltare a arhitecturii romanice, fundaţiile nu erau decât prelungirea pereţilor, căutând o suprafaţă regulată pentru protecţia la îngheţ pe timp de iarnă. În lucrările mai importante, fundaţia era făcută legând zidăria ciclopică cu mortar de var, cu o lăţime dublă a pereţilor.

3. Pereţi

Cu scopul de a suporta împingerile generate de bolţi, peretele se îngroaşă transformându-se într-un element masiv, unde după cum este logic predomină plinul faţă de gol, transformându-se la rândul său în element definitoriu al spaţiilor, condamnând interiorul la o penetraţie mică a luminozităţii, care caracterizează templele romanice, invitând la rugăciune şi meditaţie.

Pentru pereţi se foloseşte întodeauna piatra din vecinătate, încercând să se rezerve varietăţile cele mai moi pentru zonele în care ar fi nevoie de prelucrarea suprafeţelor. Pereţii erau construiţi cu un sistem mixt deja folosit de romani ca *opus emplectum*, cu feţe aparente din zidărie lucrată cu dalta, care serveau la rândul lor pentru a fi umplute cu moloz şi mortar de var, încastrându-se piese interne sub formă de chei pentru a lega totul, şi pentru a se evita discontinuităţile şi neregularităţile proprii utilizării mortarelor. În variante mai sărace umpluturile s-au executat cu argilă sau pământ. Scopul

Figura 1. Construcție romanică: axonometrie.

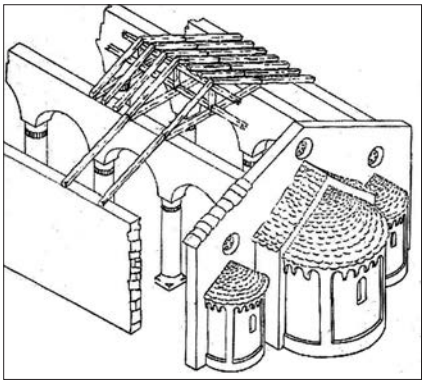
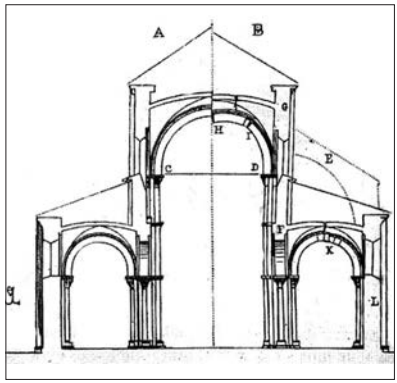

Figura 2. Construcție romanică: secțiune.

final a fost de a executa un element constructiv masiv cât mai economic posibil, care prin greutatea sa se opune eforturilor transmise de arce şi bolţi (Fig. 1 și 2).

În primele etape apareiajele prezentau numeroase neregularităţi, ceea ce presupunea faptul că în vremea aceea zidăriile romanice puteau fi acoperite cu mortar de var. Golurile şi deschiderile, deşi puţine, se concentrau în zonele înalte cu toată logica structurală; crescând secţiunea în zonele joase. Se măreşte stabilitatea şi se diminuează masa în zonele înalte, se uşurează ansamblul şi se face economie pentru transportul materialelor pe înălţime. Totodată, când se execută turnuri şi campanile, secţiunea pereţilor descreşte simultan cu înălţimea pe măsură ce se deschid și goluri. Efectul produs de diminuarea secţiunii paramentului este utilizat pentru a realiza sprijinul grinzilor şi planşeelor (Fig. 3).

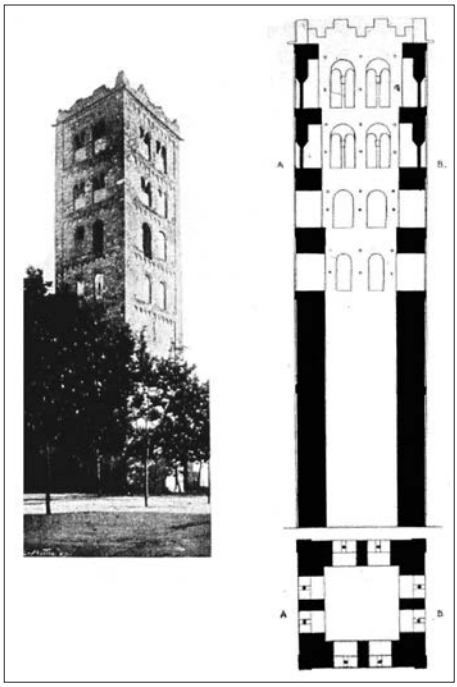

Figura 3. Structură de turn.

Aceşti pereţi încă neregulaţi și imperfecţi în ceea ce priveşte execuţia lor, îşi îndeplinesc funcţia structurală cu garanţia de suficientă siguranţă, chiar dacă tensiunile la care sunt supuşi depăşesc rareori cei 2 N/mm^2, cu coeficienţi de siguranţă care în multe cazuri depăşesc valoarea de 30.

4. Arce şi bolţi

Bolta utilizată pentru construcţiile din prima perioada romanică a fost cea în leagăn, aceeaşi pe care Roma clasică o utilizase cu nemăsurată răspândire, dar cu diferenţe constructive notorii în ceea ce o priveşte pe ultima. Romanii au construit bolţi monolite graţie sistemelor lor de cofraj sau au folosit zidării consolidate de arce cu cărămidă încorporată în mijlocul acestora, beneficiind de o stabilitate bazată pe legile pur gravitaţionale, datorită greutăţii lor enorme.

Prin contrast, romanicul lipsit de aceste mijloace auxiliare, precum

şi de enorma forță de muncă pe care o cereau modelele romane bazate pe stabilitatea prin masă, își creează propria soluţie constructivă pentru a rezolva problema bolților. Arcul utilizat a fost cel în plin cintru, cu bolțari tăiați în piatră, mai mult sau mai puţin regulați, aşezaţi radial. În general, cheia de boltă apare ca element separat față de partea care separă bucățile de contracheie. Această dispoziție permite celor două jumătăți articulate ale arcului posibilitatea de a avea un comportament cvasi-independent.

În prima perioadă a romanicului se executau acoperișuri cu structură din lemn, asemănătoare cu cele pe care în vremea aceea le utilizau bazilicile paleocreștine. Avantajele acestei soluții de acoperire presupuneau eliminarea practic a eforturilor asupra pereților structurali și renunțarea la bolțile grele de piatră, utilizând arcele sub formă de diafragmă și armătură în pereții basilicii. Cu timpul, odată cu sfârșitul atenuării deteriorării pe care timpul și incendiile le-au provocat, la acoperișuri s-a optat pentru soluția bolților care acoperă spațiile interioare, ceea ce conduce la apariția unor eforturi puternice transmise de către acestea capetelor pereților.

S-a compensat mișcarea reazemelor mult mai puțin grele decât cele ale romanilor, prin adăugarea de arce de descărcare - benzi de armare care susțineau ansamblul boltit și transmiteau încărcările contraforților, care ranforsau peretele, ce juca rolul de contragreutate pentru forțele generate de structură (Fig. 4). Spațiul dintre bolțarii acestor arce de descărcare juca rolul de îmbinare care în cazul mișcării "ușoarelor" contragreutăți, crea o anumită elasticitate pentru întreaga structură. Pe deasupra, arcele de bază au evoluat până la arce compuse din două rânduri independente, care diminuau deformația produsă de mișcarea contraforților, sub comportamentul independent (Fig. 5).

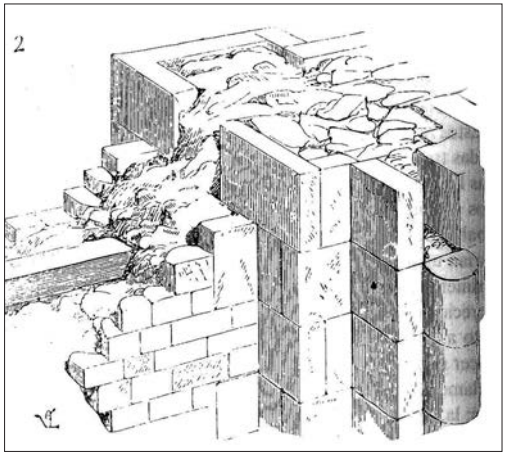
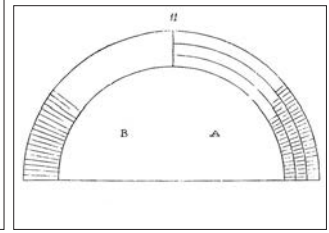

Figura 4. Zid din *opus empelctum.*

Figura 5. Arc de descărcare.

Bolta romanică de tip intersecție de doi cilindri este înlocuită de două bolți în leagăn întărite în direcția asizelor, care acționează drept contraforți. Acum nu se mai ridică peste etajul pătrat, ci rectangular, și intersecția generată este o elipsoidă. Avantajul care se obține în urma utilizării bolții încrucișate este concentrarea eforturilor în patru puncte și nu pe toată lungimea peretelui structural. Dacă se reușea consolidarea acestor patru puncte, până la a le face să devină complet nedeformabile, problema eforturilor transmise de bolți era rezolvată. De aceea, începând cu secolul al XI-lea, bolțile lungi în leagăn, inițiale, începeau să se împartă în pătrate pentru a reuși astfel să se transforme într-o juxtapunere de bolți încrucișate (Fig. 6).

Tipologia bazilicală evolua crescând în lărgime și în înălțime, și asta obliga la modificări structurale ale construcției. La ferestre mari corespund eforturi ridicate ale bolților și la înălțimi mari ale navei centrale, mari grosimi ale pereților, ceea ce implică schimbări substanțiale în transferul eforturilor și în contracararea împingerilor de temut.

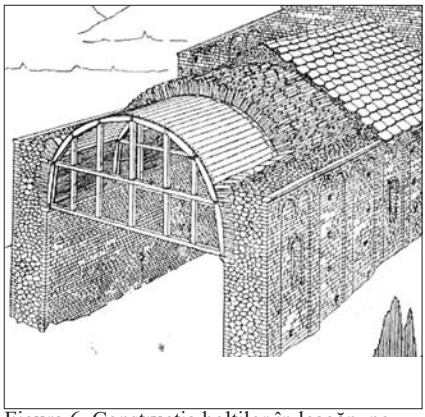

Figura 6. Construcția bolților în leagăn, pe tronsoane.

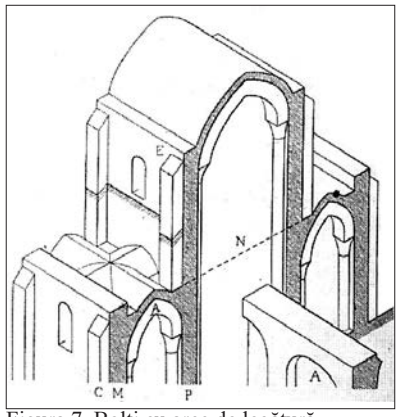

Figura 7. Bolți cu arce de legătură.

Următorul pas a fost introducerea arcului care, urmărind direcția bolții ce descărca pe perete din aceeași parte cu împingerile transmise de structura boltită, lega în același timp arcele de descărcare între ele. Necesitatea de a ajuta la întărirea arcelor de descărcare va face loc apariției pilelor compuse, a căror abacă servea de suport pentru arcele de descărcare și de legătură care alcătuiau bolta. Arcele de legătură, ca să nu trebuiască să suporte împingerile care se contracarau între ele și să aibă deschidere mai mică, se rezolvau într-o singură bandă (Fig. 7).

Drumul început în secolul al XI-lea va face pe constructorii romanici să controleze din ce în ce mai mult daunele produse de împingerile din bolți, introducând materiale din ce în ce mai ușoare în umpluturile lor și, în final,

arcul în ogivă care, prin geometria sa, generează un efort mai mic asupra elementelor de contragreutate, care deschid porțile primei arhitecturi gotice a secolului al XII-lea.

5. Învelitori

După cum spuneam mai sus, înaintea primelor acoperișuri pe care le utiliza arhitectura romanică, erau structuri simple de lemn, având imaginea predecesoarelor lor în bazilica paleocreștină. Această soluție conforma o acoperire în două ape care, datorită dimensiunii reduse a templelor, devenea ușor de rezolvat cu pătrate și deschideri economice. Pe măsură ce crește numărul ferestrelor și proporțional cu problemele de a găsi piese de mărimi și lungimi mai mari, se caută alternative prin acoperirea cu bolți din piatră, care rezolvă pe deasupra și problema focului, cauza numeroaselor ruine în multe din templele epocii (Fig. 8).

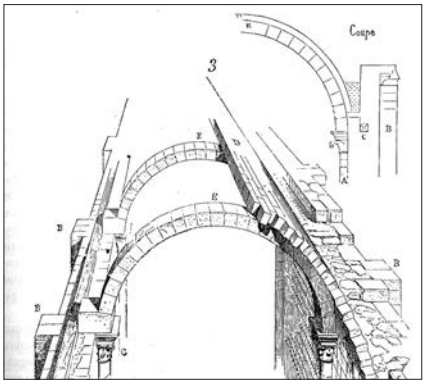

Figura 8. Boltă din piatră.

Bolțile care definesc spațiile interioare ale navelor devin la rândul lor element de susținere al acoperișului. Executate cu dale de piatră sau din blocuri de piatră sau piatră de talie ridicată cu ajutorul cofrajelor din lemn, peste care se realizează straturile de mortar, cu rolul de a întări ansamblul rezultat, arcele de descărcare ale bolților serveau în timpul procesului de construcție ca sprijin pentru cofraje și ca elemente de tranziție între diferitele secțiuni ale bolții, ascunzând sub intrados următorul element constructiv, ca graniță între straturile componente ale peretelui.

Ca element de acoperire al construcției, se utilizau plăci ceramice sau, în funcție de zonă, dale de piatră sau ardezie, unele așezate direct peste pantele create de extradosul bolților, și altele peste o structură secundară realizată din lemn și sprijinită peste acesta. Încă de la începuturile secolului al XII-lea, pe drumul până la arhitectura gotică și pe măsură ce cresc ferestrele navelor și ale bolților, acoperirea se separă de boltă, spre a se reduce eforturile și împingerile, constituind din nou o structură independentă.

6. Câteva concluzii

Din punctul de vedere tipologic, arhitectura romanică își fundamentează construcțiile pe baza templului de plan bazilical, moștenit

de la primii creștini din lumea romanică. Planul evoluează, complicându-şi geometria și crescând în înălțime și extinzându-se.

Arhitectura romanică preia de asemenea moștenirea constructivă lăsată de Roma imperială, bazându-și tipurile structurale pe construcția boltită. La începuturile sale, performanța este slabă și tehnicile limitate pentru contextul epocii. Construcțiile romanice sunt o juxtapunere de elemente constructive și structurale, care transferă eforturile și împingerile între ele, până la sol, stabilindu-se echilibrul perfect al construcției.

Încetul cu încetul, are loc învățarea acestor tehnici care vor permite îmbunătățirea sistemelor de a contracara împingerile, obținând dimensiuni mai mari ale construcțiilor, care se cristalizează în perioada gotică, pornind de la a doua jumătate a secolului al XII-lea.

7. Bibliografie

Castro Villalba, Antonio, *Historia de la Construccion*, Ediciones Universidad Politecnica de Cataluñia, Barcelona, 1995

Castro Villalba, Antonio, *Historia de la construccion medieval. Aportaciones,* Ediciones Universidad Politecnica de Cataluñia, Barcelona, 1996

Choisy, Auguste, *El arte de construir en Roma*, Instituto Juan de Herrera, Escuela Tecnica Superior de Arquitectura de Madrid, Madrid, 1999

Choisy, Auguste, *El arte de construir en Bizancio*, Instituto Juan de Herrera, Escuela Tecnica Superior de Arquitectura de Madrid, Madrid, 1997

Escrig, Felix, *Las grandes estructuras de Jos edificios historicos: desde la antigiiedad hasta el gotico*, Instituto Universitario de Ciencias de la Construccion, Escuela Tecnica Superior de Arquitectura de Sevilla, Sevilla, 1997

Heyman, J., *Teoria e historia de la restauracion de obras de fabrica,* Instituto Juan de Herrera, Escuela Tecnica Superior de Arquitectura de Madrid, Madrid, 1995

Heyman, J., *El esqueleto de piedra*, Instituto Juan de Herrera, Escuela Tecnica Superior de Arquitectura de Madrid, Madrid, 1999

Huerta, Santiago, A*rcos, bovedas y cupulas*, Instituto Juan de Herrera, Escuela Tecnica Superior de Arquitectura de Madrid, Madrid, 2004

Le Duc, Violet, *La construccion medieval*, Instituto Juan de Herrera, Escuela Tecnica Superior de Arquitectura de Madrid, Madrid, 1996

Ortega Andrade, Francisco, *Historia de la construccion,* Varios tomos. Servicio de publicaciones de la Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, Las Palmas, 1992

Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe

Abstract

The projects ellaborated by the students dealed with the spatial-volumetric study of the analyzed churches, part of the UNESCO heritage, a typological study of monastic enclosures in Bukovina, a study on the iconography of the monasteries of Northern Moldavia, a documented reportage on monastic life, an analysis of the state of conservation of the monastic complexes in Northern Moldavia and a study on the invariants in the architecture of Northern Moldavian monasteries – presentation of morphological elements.

Figura 1. Studenții și profesorii participanți la atelier, la Facultatea de Arhitectură ”G.M. Cantacuzino” din Iași.

Echipa I - Andrada Mărcuşanu, Ioana Mihăilescu, Radu Ilie Popa, Anca Ştefan, Esther Garcia Rubio, Ignacio Pons Sorolla-Cassanova
Studiu spațial-volumetric al bisericilor analizate

Abordarea lucrării a pornit de la o comparaţie arhitecturală (la nivel de tipologie planimetrică, spaţial volumetrică, sistem de proporţii şi evoluţie istorică) a mănăstirilor pictate din Bucovina, precum şi de la perspectiva asupra spaţiului sacru ortodox, privit între dogmă şi creativitate.

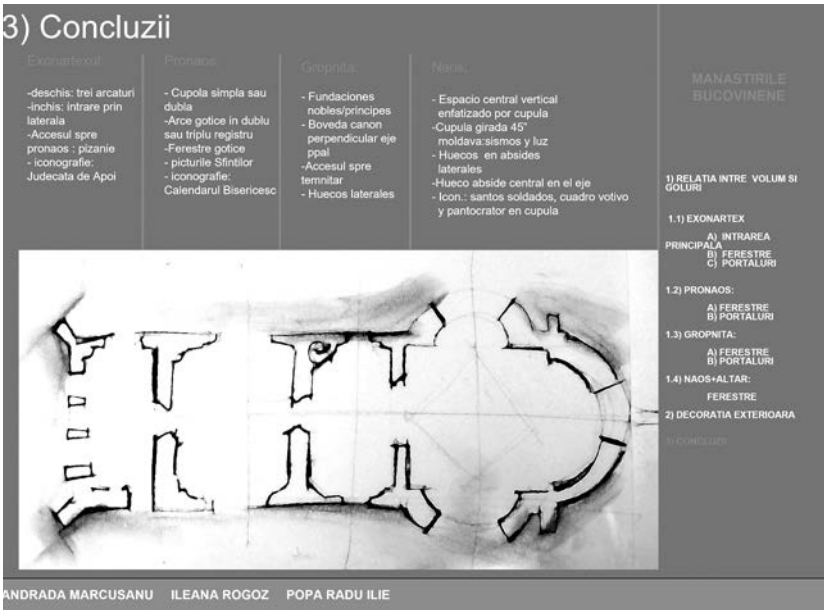
Mănăstirile bucovinene sunt unele dintre cele mai frumoase şi complexe exemple ale arhitecturii mănăstireşti din estul Europei. Perioadele principale în istoria acestei arhitecturi au fost dominate de personalităţi ale unor mari domnitori: sec. XV – Ştefan cel Mare, sec. XVI – Petru Rareş şi sec. XVII – o perioadă în care acest tip de arhitectură capătă din ce in ce mai multe influenţe exterioare.

În ceea ce priveste tipologia planimetrică, putem vorbi de orientarea preponderent spre modelele bizantine (excepţie făcând puţine biserici mai vechi, cu caracter romanic, precum Sf. Nicolae din Rădăuţi). Modelul bizantin, preluat de noi direct din arhitectura sârbească, se referă la planul trilobat. Acesta a fost folosit la bisericile mănăstireşti în special datorită prezenţei absidelor laterale în care se aflau stranele de călugări. Planul trilobat determină şi forma de cruce ortodoxă în plan a bisericii.

S-au evidenţiat importanţa şi poziţia fiecărui element component spaţial al unei biserici mănăstiresti (pridvor, pronaos, naos, altar, absida, cupola, camere speciale – gropniţă, tainiţă), atât din punct de vedere structural cât şi ca încărcătură semantică.

Biserica Sf. Gheorghe din Voroneţ (1488) este unul dintre primele monumente moldoveneşti "creatoare de stil propriu", întrucât reprezintă o *sinteză originală a elementelor bizantine (plan treflat cu turlă pe naos), gotice (arcele frânte ale ancadramentelor uşilor şi ferestrelor, prezenţa contraforţilor) şi strict autohtone (turlă pe patru arce şi bază stelată, ocniţe sub cornişă, arcade oarbe la abside, discuri smălţuite). Este renumită pentru pictura exterioară deosebită şi bine conservată în timp. Faţă de biserica din Pătrăuţi, apare un spaţiu nou: pridvorul (închis), determinând un acces lateral în biserică.*

Figura 2. Extras din Proiectul Echipei I.

Biserica mănăstirii Moldoviţa (1532) păstrează tradiţionalul plan triconc, cu cinci încăperi despărţite prin pereţi cu uşi pe mijloc şi cu sistem de boltire separată la fiecare încăpere. Aici apar elemente care se regăsesc numai la construcţia bisericilor din epoca lui Petru Rareş. Pridvorul deschis apare pentru ultima dată în arhitectura moldovenească. Deasupra naosului se ridică turla circulară în interior şi octogonală la exterior, aşezată pe două baze suprapuse, în formă stelată. Este considerată apogeul arhitecturii bisericeşti bucovinene, deoarece prezintă toate elementele componente ale unei biserici moldoveneşti, nu are nimic suplimentar sau fals şi este foarte frumos proporţionată.

Biserica mănăstirii Dragomirna (1608-1609) reprezintă o nouă etapă a arhitecturii moldoveneşti atât prin proporţii, cât şi prin elementele sale decorative. Raportul între întinderea, înălţimea şi lăţimea bisericii este în mare parte neobişnuit. Înălţimea de peste 40 de metri până la turlă o face să pară foarte îngustă. Elementele inovatoare sunt turla zveltă, foarte înaltă, aşezată pe trei baze, una pătrată şi două stelate, sculptată în piatră, în întregime cu motive florale şi geometrice de origine armeană.

Organizarea spaţială a bisericii este un instrument în perceperea simbolurilor. Orice biserică are 3 axe: în sens longitudinal, vertical şi transversal. Axul longitudinal reprezintă o tranziţie către est, mişcarea creştinilor spre răsărit. Axul vertical marchează locul în care se strâng credincioşii. Din punct de vedere constructiv, este marcat de suprapunerea turlei peste naos. Pronaosul reprezintă "Vechiul Testament" şi este locul unde stau cei nebotezaţi. Naosul reprezintă "Noul Testament" şi este un spaţiu mai amplu, destinat credincioşilor, iar altarul reprezintă "veacul ce va să vie" şi este rezervat clerului, ca un spaţiu în care locuieşte divinitatea. Între naos şi pronaos apare un perete opac.

Lumina în spaţiul principal (naos) vine de sus (iluminându-l pe Iisus Pantocrator pictat în turlă şi apoi reflectându-se asupra credincioşilor) şi dinspre est, prin fereastra altarului.

Echipa II - Violeta Ferrero Cabezas, Elena García Alías, Francisco Martínez González, Carmen Pérez de los Ríos

Studiul tipologic al incintelor monastice din Bucovina

Antecedente ale incintei fortificate, care au fost analizate sunt: fortificaţiile ca apărare contra posibilelor atacuri turceşti, influenţe care provin din Valahia şi Transilvania, conexiunea cu biserica - centru al vieţii monahale şi al incintei mănăstireşti, influenţele gotice specifice zonei şi zidul de incintă ca element-component al programului mănăstiresc. Mănăstirile din Bucovina studiate au fost, în ordine cronologică: Voroneţ (1488), Humor

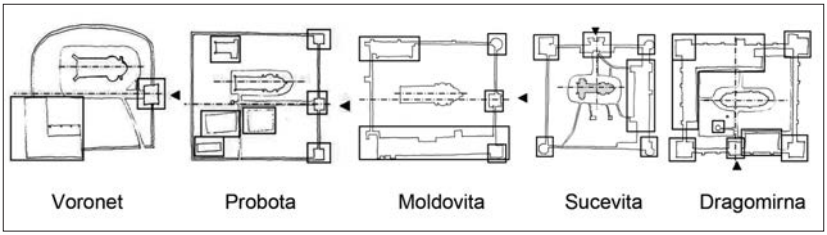

Figura 3. Extras din Proiectul Echipei II, schemă comparativă.

(1530), Probota (1530), Moldoviţa (1532), Suceviţa (1582-86), Dragomirna (1608-09)

INCINTE MONASTICE - În studiul realizat s-a ţinut cont de patru caracteristici principale ale incintelor monastice, cu ajutorul cărora s-au putut determina similitudini şi diferenţe între unele mănăstiri şi altele. Acestea sunt: poziţionarea bisericii faţă de acces şi faţă de axul pe care acesta îl impune, integrarea programului funcţional în incintă, poziţia turnului-clopotniţă, existenţa altor turnuri defensive

La mănăstirea Voroneţ, întâlnim trei elemente fundamentale: accesul, biserica şi corpul de chilii. În acest caz, axul de acces este paralel cu axul longitudinal al bisericii.

La mănăstirea Probota, situată la sud-est faţă de Voroneţ, programul incintei monastice este mai complex: acces, corp de chilii, biserică, ruinele casei domneşti, fântână, paraclis exterior, turnuri defensive şi alte edificări. Ca şi la Voroneţ, axul de acces este paralel cu axul logitudinal al bisericii şi în plus marcat de turnuri defensive amplasate în colţurile incintei. Restul elementelor sunt situate în interiorul acesteia, fără a fi lipite de ziduri.

Moldoviţa este o mănăstire situată în vestul celor anterioare şi prezintă o diferenţă fundamentală faţă de Probota: funcţiunile ce compun programul sunt adosate zidului sau adăpostite de acesta. Mănăstirea este compusă dintr-un acces, un corp de chilii, biserică, o fântână, turnuri defensive şi alte construcţii. Aici axul de acces în incintă coincide practic cu axul longitudinal al bisericii.

La mănăstirea Suceviţa întâlnim şase elemente pricipale: accesul, corpul de chilii, biserica, fântâna, turnuri defensive şi un mic foişor din lemn. La fel ca la Moldoviţa, funcţiunile sunt adosate zidului şi avem patru turnuri defensive în cele patru colţuri. Diferenţa pe care o prezintă această mănăstire faţă de cele anterioare constă în faptul că axul de acces în incintă este perpendicular pe axul logitudinal al bisericii.

Mănăstirea Dragomirna are caracteristici comune cu Suceviţa sub aspectul organizării incintei. Funcţiunile sunt deasemenea adosate zidurilor, există câte un turn defensiv în fiecare colţ şi accesul este perpendicular

pe biserică. Zonele principale identificate sunt: acces, corp de chilii (cu capacitate mare de cazare), biserică, fântână, turnuri defensive şi un muzeu.

În urma acestui studiu se pot stabili câţiva invarianţi ai arhitecturii monastice din zona Bucovinei. Mănăstirile sunt incinte religioase delimitate, în general, printr-un zid fortificat care formează un pătrat sau un dreptunghi. Accesul este în general situat în centrul uneia dintre laturi. În centrul incintei se găseşte întotdeauna biserica, cu toate faţadele libere. Intrarea în incintă este uneori situată pe direcţia axului logitudinal, iar alteori pe o direcţie perpendiculară. Celelalte componente ale programului (cu excepţia fântânii) se dispun perimetral în lungul zidului de incintă, care are şi rol defensiv. Este obişnuit să se întâlnească mici turnuri defensive în colţurile incintei, iar turnul principal (clopotniţă) poate fi adosat zidurilor, sau liber în interiorul incintei.

Echipa III - Alexandra Stătică, Iulia Diaconu
Iconografia mănăstirilor din Nordul Moldovei

Mănăstirile din Nordul Moldovei au fost ridicate într-un moment în care în Apusul Europei se desfăşura ultima etapă a Renaşterii. Contrareforma se va impune de asemenea nu doar pe cale dogmatică, dar mai ales prin intermediul noului program artistic pe care îl va adopta – Barocul. Cât despre Răsărit, după marea înflorire in domeniul artistic prin intermediul artei bizantine, anul 1453 marchează o ruptură în dezvoltarea artistică a acestei zone, prin cucerirea Constantinopolului de către turci, moment care va găsi Ţările Române într-o perioadă nu doar de stabilitate, dar şi de fast. Arta bizantină va fi cea care va influenţa noile ansambluri monastice moldoveneşti, însă toate reprezentările vor primi amprenta unui genius loci *românesc.*

Decorarea bisericilor moldoveneşti ţine cont de un anume număr de principii de ordin religios şi mistic, conforme în mare parte cu tradiţia bizantină a secolului al XIV-lea. Există o strânsă legătură între iconografie și elementele arhitecturale ale clădirii.

*- **Cupola** turlei principale– aici este figurat Iisus Pantocrator, cu Evanghelia deschisă, binecuvântând. Pandantivii sunt decoraţi cu portrete de îngeri şi de serafimi, pictaţi în două registre circulare; cel de-al treilea registru înfăţişează patriarhii, iar cel de-al patrulea apostolii. La baza tamburului, în trei dintre bisericile moldoveneşti – Sf. Gheorghe din Suceava, Sucevița şi Dragomirna – se găseşte Divina Liturghie. Acestea formează o categorie aparte, căci în special la Sucevița şi la Dragomirna se regăseşte influenţa picturii din Țara Românească, unde Divina Liturghie este mereu prezentă.*

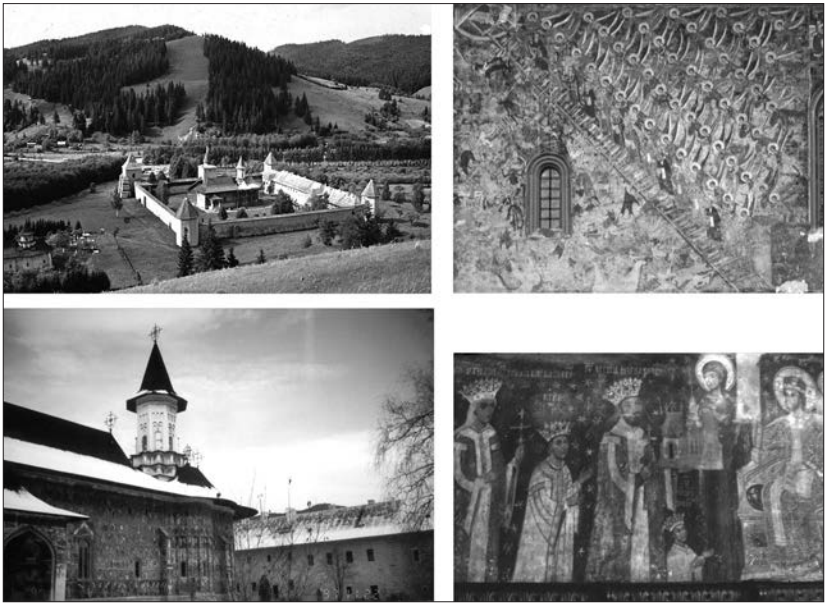
*- **Absida principală** – are în Moldova două registre iconografice. Primul*

caracterizează bisericile pictate înainte de 1570 şi este întâlnit la Moldoviţa; cel de-al doilea cuprinde bisericile pictate la sfârşitul secolului al XVI-lea şi are ca tip biserica mănăstirii Sucevița. Primul tip o înfăţişează pe Fecioara Maria, încadrată de câte doi îngeri şi ţinându-l pe Iisus în braţe. Cel de-al doilea tip este caracterizat prin imaginile Învierii şi Naşterii. Primul tip iconografic aparţine tradiţiei bizantine, în timp ce al doilea relevă influenţe valahe.

***- Iconostasul** – este decorat în Moldova cu icoane pe lemn, ornate cu portrete ale Pantocratorului, ale Fecioarei Maria şi ale Sfântului căruia îi este dedicată biserica. Mai vedem de asemenea şi reprezentări ale sfinţilor medici, ale Sf. Gheorghe şi ale Sf. Dimitrie.*

***- Naosul** – Principala caracteristică întâlnită în bisericile moldave în această parte a bisericii este că scenele reprezentate aici sunt delimitate printr-o bandă roşie. Excepţie face Mănăstirea Moldoviţa, unde scena Patimilor formează o friză neîntreruptă. Numărul scenelor este mai mic, astfel că dimensiunile personajelor sunt mai mari, trei fiind scenele care atrag atenţia: Pantocratorul – în vârful turlei, Pogorârea Sfântului Duh în absida dinspre sud şi Crucificarea în partea de Nord. Există un al doilea model, mai puţin logic, care ilustrează un număr mai mare de scene; figurile au dimensiuni mai reduse, iar ierarhia subiectelor nu mai este reprezentată.*

Figura 4. Extras din Proiectul Echipei III, documentare.

*- **Pronaosul** – bolta este ornată în general cu imaginea Fecioarei Maria orantă, cu Iisus copil, ţinând braţele deschise. La Suceviţa sunt şi două cupole în această parte – în una dintre ele este figurat Pantocratorul, iar în cealaltă Filoxenia lui Avram. La Humor a fost reprezentată şi scena Deisis, înconjurată de o friză circulară de îngeri şi de o alta de profeţi, iar în pandantivele cupolei au fost înfăţişaţi apostoli aşezaţi.*

*- **Exonartexul** – formează unul dintre cele trei cicluri de pictură care ornează exteriorul. De fapt, bisericile secolului al XV-lea nu aveau acest pridvor. Doar în primii ani ai secolului al XVI-lea va începe să fie construit sub forma a doi contraforţi; se va trece apoi la exonartexul deschis prin ferestre foarte mari, pentru a se ajunge la exonartexul închis.*

*- **Exteriorul** – Pictura exterioară a bisericilor din Moldova a fost introdusă în secolul al XVI-lea şi conţine trei grupuri de subiecte. Primul, de natură populară şi mistică ocupă în general pereţii exonartexului şi partea de nord a peretelui ce corespunde pronaosului şi camerei morţilor. Cel de-al doilea, de natură teologică şi simbolică, acoperă pereţii absidei principale şi ai celor două abside laterale. Tematica se referă în general la Mântuitor şi îşi propune să reprezinte Biserica celestă şi cea terestră. Cel de-al treilea grup de subiecte figurate la exterior este de natură istorică şi se leagă de reprezentarea Imnului Acatist: acesta reprezintă Asediul Constantinopolului, pe peretele de sud la Arbore, Humor şi Moldoviţa.*

Observăm aşadar că iconografia bisericilor bizantine nu este deloc întâmplătoare şi că, dimpotrivă, ea răspunde unor exigenţe foarte stricte, de ordin dogmatic şi spiritual.

Să nu uităm de tabloul votiv – element reprezentativ prezent în general pe peretele de vest al pronaosului, care este în egală măsură mărturie istorică şi reprezentare, atât picturală cât şi simbolică, care îl reprezintă pe ctitorul bisericii, dăruind-o pe aceasta Divinităţii sau sfântului căruia îi este dedicată.

Iconografia mănăstirilor din nordul Moldovei constituie ceea ce numim epoca de aur a picturii moldoveneşti, perioadă denumită de Paul Henry ca "ultima renaştere a artei bizantine".

Echipa IV - Ioana Popescu, Ina Leonte, Álvaro López Bonet, Irina Pienaru, Alexandra Vîrlan

Viața monahală

Echipa a realizat un scurt metraj în care a surprins câteva caracteristici ale vieţii monahale din mănăstirile din Nordul Moldovei. Am vrut să arătăm care sunt riturile şi comportamentele specifice care pot determina ecouri funcţionale în arhitectură, sau care au făcut-o deja.

Viaţa monahală ortodoxă îşi are începutul în primii ani de creştinism, iar mănăstirile ortodoxe au planul dezvoltat în jurul bisericii, ca element central, cu diferite anexe: ateliere, spital, şcoală. Pentru că am fost multă vreme ameninţaţi de turci, mănăstirile din Moldova au avut, în afară de inerentul rol religios, un rol de reprezentare şi unul defensiv.

În cadrul mănăstirii se desfăşoară o activitate intensă, subordonată însă celei religioase, păstrând, totuşi, o imagine calmă, a unui spaţiu în care timpul stă pe loc. Întrebată cum de nu îşi arată deloc vârsta, o măicuţă ne-a explicat cum în momentele în care se ţin slujbele religioase timpul se opreşte.

Pentru că am vorbit cu mai multe măicuţe de la Voroneţ, Dragomirna, Moldoviţa şi Gura-Humorului, am ajuns să înţelegem că imaginea stereotip "măicuţă" la mănăstire nu există. Fiecare dintre ele au povestit, ca răspuns la aceleaşi întrebări, lucruri diferite, în mod diferit, având priorităţi asemănătoare, dar interpretări diverse. Astfel am aflat că, printre lucrurile care rămân neschimbate, fără a ţine cont de cine le interpretează, este spaţiul chiliei. Toate măicuţele care au avut bunătatea să vorbească cu noi au descris chilia ca fiind un spaţiu simplu, în care nu e nevoie decât de un pat, o masă, un loc de rugăciune, cărţi şi de persoana care îl umple. În toate mănăstirile pe care le-am vizitat, măicuţele ne-au explicat că îndeletniciri cum ar fi pictura, broderia, încondeierea ouălelor sau sculptura oferă un ritm exact vieţii monahale. Aceste activităţi sunt adăpostite în incinta mănăstirii, adosate zidurilor, sau în ansamblul de chillii din afara împrejmuirilor. Am văzut cum autogospodărirea unei mănăstiri este în sine o activitate care trebuie bine organizată din multe puncte de vedere, inclusiv cel arhitectural. În incinta unei mănăstiri fortificate, doar biserica are o regulă clară, impusă, a amplasamentului – cu altarul spre est, în centrul fortificaţiei. Anexele sunt gândite să funcţioneze fără să urmărească vreo dogmă. Totuşi, în mănăstirile care primesc oaspeţi, încăperile destinate acestora sunt situate aproape de intrare, iar chiliile pe cât se poate în poziţie retrasă. Am văzut, de asemenea,

Figura 5. Extras din Proiectul Echipei IV, documentare.

că în cazul mănăstirilor cu un flux turistic constant, viaţa monahală iese din zidurile fortificate şi păstrează ritmul unei vieţi retrase, cu aer de penitenţă, ascunse de agitaţia turistică.

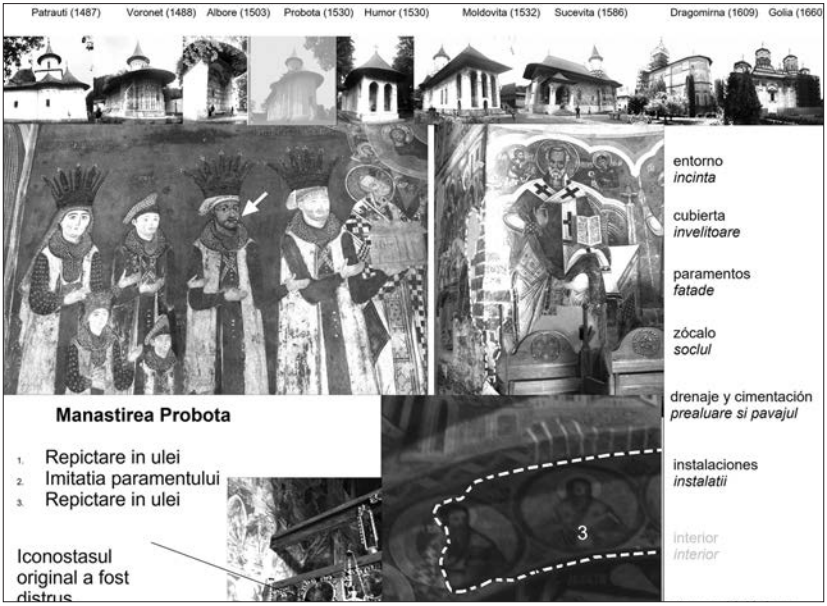
De la simplitatea chiliei la complexitatea întregului ansamblu, am încercat să înţelegem cum se pliază arhitectura pe rit, şi ritul ortodox pe arhitectură. Funcţiunile au generat spaţiile astfel încât activităţile să se desfăşoare sub semnul credinţei, să fie subordonate ei şi în perfectă armonie cu simplitatea vieţii monahale.

Echipa V - Diana Moise, Simona Ionescu, Livia Ivanovici, Anira Niso, Inés Idzikowski

Starea de conservare a ansamblurilor mănăstireşti din Nordul Moldovei

Pe parcursul şcolii de vară, am avut ocazia să vizităm atât biserici ieşene cât şi o serie de mănăstiri din nordul Bucovinei, iar în final ne-am refugiat în fortăreaţa de la Dealul Frumos pentru a încerca să punem ordine în toate acele informaţii acumulate în pas alert. Rămăsesem cu o tonă de poze şi o serie de vorbe închegate într-un fel aparte de cunoştinţele anterioare ale fiecăruia, şi cu încă ceva, o temă: "Restaurări ale unor mănăstiri din nordul Moldovei".

Figura 6. Extras din Proiectul Echipei V.

Lucrarea a urmărit efectuarea unor fişe de conservare-restaurare bazate pe observaţii nondistructive (vizuale). Am început prin a alege o serie de poze reprezentative pentru fiecare mănăstire în parte şi pentru fiecare criteriu de analiză ales. Pornind de la analiza zidurilor de incintă, cu marcarea originalului şi a reconstituirii, a fundaţiilor, a sistemului de preluare a apelor meteorice (stare de conservare şi tipuri), a trotuarul perimetral (realizare şi efecte), a instalaţiilor (sisteme de alarmă, camere de observaţie etc), a intervenţiilor exterioare de restaurare asupra bisericilor atât la nivelul paramentului, cât şi la nivelul acoperişului, precum şi efectele pe care acestea le-au avut (de exemplu în cazul supralărgirii acoperişului se observă protejarea unei arii mai mari a picturii de pe faţadă), a factorilor de deteriorare de factură biologică, a intervenţiilor efectuate la interior, s-a efectuat un studiu comparativ al ansamblurilor de la: Humor, Voroneţ, Arbore, Sucevița, Moldovița, Pătrăuţi, Probota, Dragomirna, Golia. Fiecare dintre aceste categorii a cuprins o analiză comparativă a celor mai reprezentative cazuri. Analiza a fost efectuată pornind de la ansamblu la detaliu, localizând mai întâi cauzele şi apoi efectele. Ca situaţii particulare s-a constatat că: Biserica Pătrăuţi prezintă unui atac biologic sever la nivelul acoperişului; sistemul de preluare al apelor meteorice al bisericii Mănăstirii Probota prezintă anumite deteriorări care nu mai permit o bună funcţionare, trotuarul perimetral al bisericii Arbore, realizat din pietre de râu legate între ele cu mortar pe bază de ciment, favorizează infiltrarea apei în ziduri şi atrage apariţia eflorescenţelor saline, la biserica Mănăstirii Voroneţ supralărgirea acoperişului protejează pictura exterioară de apele meteorice; tot la biserica Mănăstirii Voroneţ a avut loc o dislocare a pridvorului de pronaos din cauza materialelor de construcţie utilizate, condiţiile de microclimat datorate reliefului au determinat la Biserica Mănăstirii Sucevița o bună păstrare a picturii de pe faţada nordică etc.

Lucrul într-o echipă mixtă, româno-spaniolă a fost o experienţă deosebit de interesantă, care s-a putut observa şi în lucrarea finală care a reunit abordări diferite.

Echipa VI - Radu Florea, Patricia Garcia (arh.), Laura Marinas, Ana Popescu, Ileana Rogoz

Invarianţii din arhitectura mănăstirilor din Nordul Moldovei. Elemente de morfologie

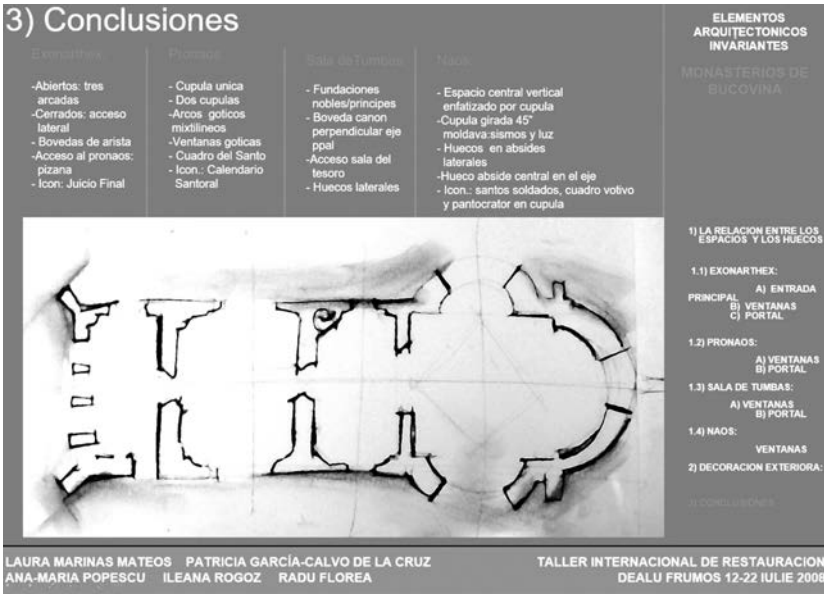
Puşi faţă în faţă cu o temă aparent simplă, am început să decodificăm elementele morfologice ale ansamblurilor mănăstireşti, iar după o scurtă trecere în catalog a ferestrelor, portalurilor, picturii şi cum se modifică ele de la o mânăstire la alta, ne-am lansat în discuţii interminabile încercând

să decodificăm conceptul din care au rezultat aceste elemente. Poate că la vârsta noastră am reuşit să ne dăm doar răspunsuri simple, precum traseu sau iniţiere. Important este că din acest exerciţiu am simţit cu toţii că am descoperit încă un pic din ce înseamnă sacru, iar acest lucru l-am făcut împreună. Astfel, credinţa ne-a apropiat încă o dată, de această dată prin mijloace ale limbajului arhitectural. Ne va rămâne atât lucrarea elaborată în echipă, cât şi chimia de neuitat a discuţiei despre ideile oamenilor care au încercat la rândul lor să găsească Drumul, iar prin aceste căutări ne-au lăsat cele mai vii lecţii, în forma unor simple bisericuţe.

Pronaos

Intrarea in pronaos se face în axul bisericii sau prin părţile laterale, câteodată prin intermediul unui pridvor deschis sau închis (exonarthex). Deasupra uşii de intrare în biserică se află o lespede de piatră, denumită pisanie – unde se păstrează data când s-a pus temelia bisericii şi numele nobililor sau principilor care au participat la construcţia sa. Uşa este încadrată de un portal telescopic de factură gotică, terminat în arc frânt. Iluminarea spaţiului se face prin ferestre gotice, situate în pereţii de nord şi de sud. Dispunerea golurilor se face simetric faţă de axa longitudinală a bisericii. Spaţiul este acoperit cu o boltă, care are la bază arce încrucişate, unde este reprezentată Fecioara Maria. Volumul bolţii nu este perceptibil din

Figura 7. Extras din Proiectul Echipei VI.

exterior, închiderea la partea superioară făcându-se cu un acoperiş tipic pe structură din lemn. În iconografia din pronaos se observă calendarul sfânt pictat pe pereţi.

Următoarea cameră este naosul, iar accesul se face printr-o uşă încadrată de un portal de formă dreptunghiulară şi pictat. Deasupra sa este reprezentat sfântul căruia îi este închinată biserica.

Naos

Naosul şi altarul reprezintă spaţiile cele mai importante ale bisericii, având în consecinţă înălţimea cea mai mare. De regulă naosul este de plan trilobat, cu golurile ferestrelor amplasate în axul absidelor laterale. Absidele laterale câteodată nu au corespondent în exterior, deoarece sunt executate în grosimea pereţilor. Absida centrală este amplasată în axa longitudinală a bisericii şi separă spaţiul naosului de iconostas. Acest spaţiu este iluminat printr-o fereastră în axul absidei.

Bolta moldovenească (două bolţi cu pandantivi suprapuse la 45 de grade) are un rol important în accentuarea verticalităţii spaţiului. Volumul în exterior depăşeşte învelitoarea şi apare în forma unei turle. În volumul turlei sunt practicate goluri pentru a ilumina naosul de sus. În bolta naosului apare imaginea pictată care îl înfăţişează pe Hristos ca Împărat al lumii – Pantocrator. În peretele care desparte naosul de pronaos se află tabloul votiv, în care sunt reprezentaţi fondatorii bisericii înmânând macheta acesteia lui Hristos.

Exonarthex

Este vorba de un spaţiu închis sau deschis, care este premergător spaţiilor din interiorul bisericii şi are rol de aparat de acces, putându-se face o analogie cu logiile renascentiste. De obicei este acoperit cu bolţi pictate cu diverse teme religioase. Pe faţada de vest apare de regulă pictată Judecata de apoi (cea mai celebră este reprezentarea de la Voroneţ).

Gropniţa (camera mormintelor)

Între pronaos şi naos, apare ulterior un spaţiu nou – gropniţa – utilizat pentru a adăposti mormântul ctitorului bisericii. Acoperirea este boltită, iar axul bolţii este perpendicular pe axul bisericii. În acest nou ax transversal din camera gropniţei apar două ferestre evazate spre interior, de factură gotică. Înălţimea acestei încăperi este mai redusă decât în naos şi pronaos, deoarece deasupra ei se afla "tainiţa" – o cameră specială unde se păstrau comorile bisericii în timp de asediu, iar accesul se face printr-o scară elicoidală îngustă, executată în grosimea pereţilor.

II.4. Al patrulea atelier. Arhitectura fortificată și arhitectura de pelerinaj, Boceguillas/Galicia, iulie 2009

Al patrulea atelier româno-spaniol de arhitectură Galicia, Boceguillas, 16-27 iulie 2009

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

Conceived as a counterpart to the workshop in Northern Moldavia—which focused on the investigation of sacred space—the summer school in Galicia offered a magnificent experience centered on the religious, defensive, and pilgrimage architecture of northern Spain, organized by partners from ETSAM and CIAT. The workshop began with a study tour of the province of Galicia. The itinerary partially retraced the famous Romanesque pilgrimage route, Camino de Santiago, with stops in the cities of León, Burgos, and Santiago de Compostela, as well as—near the Cantabrian coast—La Coruña, Pontevedra, and Padrón. The subjects of study were diverse: from vernacular and traditional architecture to the analysis of regeneration solutions for historic centers and the study of the architectural evolution of imposing cathedrals—palimpsests of infinite complexity that defy complete deciphering (León, Burgos, Santiago)—as well as impressive examples of contemporary architecture.

Concepută în contrapartidă pentru atelierul din Nordul Moldovei, dedicat investigării spațiului sacru, școala de vară din Galicia, având ca subiect arhitectura religioasă, defensivă și de pelerinaj din nordul Spaniei, a fost un adevărat regal, pus la cale de partenerii de la ETSAM (*Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Madrid*) și CIAT (*Centro de Investigación para la Arquitectura Tradicional*). Atelierul a debutat cu o călătorie de studii în provincia Galicia, situată în nord-vestul Spaniei, în vecinătatea graniței cu Portugalia. Itinerariul a reconstituit parțial faimosul drum de pelerinaj din perioada romanică *Camino de Santiago*, vizitându-se orașele León, Burgos, Santiago de Compostela; iar în plus, în vecinătatea coastei cantabrice, La Coruña, Pontevedra și Padrón. Subiectele de studiu au fost variate: atât arhitectura vernaculară, tradițională (s-a explicat modul de apariție și funcționare al celebrelor galerii vitrate coruñeze, pe care astăzi l-am integra în categoria ”gândirii ecologice în arhitectură”), cât și analiza unor soluții de regenerare pentru centrele istorice (au fost prezentate strategiile de intervenție și realizările urbane din Pontevedra și Padrón, chiar de către reprezentanții administrației locale și arhitecții specialiști în patrimoniu din aceste orașe),

analiza etapelor arhitecturale ale unor impunătoare catedrale, palimpseste de o complexitate infinită, a căror decriptare nu se încheie niciodată (León, Burgos, Santiago), dar și exemple impresionante de arhitectură contemporană (opere ale arhitecților Alvaro Siza - Centrul de Artă Contemporană din Santiago, Mansilla y Tuñon - MUSAC, Leon, Arata Isozaki - *Casa del hombre*, La Coruña). Participanții la atelierul româno-spaniol au putut interacționa direct cu mai multe clădiri de referință ale arhitecturii noi, speciale prin măiestria integrării în sit, a folosirii materialelor și formelor locale, și care au în principal funcțiune culturală.

Partea a doua a atelierului s-a desfășurat la Boceguillas (provincia Segovia), sediul Centrului de Investigație pentru Arhitectură Tradițională (CIAT). Aici au avut loc o serie de conferințe pe tema ”Arhitecturii fortificațiilor”, susținute de profesorii Școlii Tehnice Superioare din Madrid, cât și de profesorii invitați de la UAUIM, și deasemenea o serie de vizite în împrejurimi, la unele dintre obiectivele prezentate în cadrul conferințelor (Pedraza, Sepúlveda, Segovia – unde profesorul J.Manuel Merino de Cáceres a prezentat șantierul pe care îl conducea în cadrul Alcázar-ului, castelul-emblemă care domină orașul de pe promotoriul său de piatră).

Un eveniment impresionant a avut loc într-una din zilele atelierului: o petrecere-surpriză, câmpenească, pentru profesorul Javier de Cárdenas y Chávarri, un vechi prieten al României, care împlinise în acel an rotunda și viguroasa vârstă de 70 de ani. Înconjurat de câteva generații de studenți, care au venit să îl felicite, de colegii săi de la ETSAM, de familie și de toți participanții la atelierul româno-spaniol, profesorul, neputând să își rețină emoția, a înțeles că este iubit pentru că și el, la rândul său, de-a lungul a 70 de ani de viață, a dăruit enorm. Printre altele, ne-a făcut cadou acest atelier minunat, pe care mulți dintre studenți l-au catalogat drept ”cea mai frumoasă experiență din viața lor…”

Ultima zi a fost dedicată mesei rotunde de final, moderate de profesorul David Rivera, care a adoptat tema fortificațiilor din zilele noastre, propunând spre dezbatere o temă extrem de incitantă: ”Zidul Berlinului – o fortificație concepută ca să nu poti ieși, iar nu ca să nu poți intra”. Au fost interpretate numeroase componente ale prezenței acestui obiect grav și unic de arhitectură (componenta simbolică, memorială, urbană etc.), iar participanții din România nu au putut să nu își amintească de apăsătoarea moștenire lăsată la noi de comunism.

Atelierul s-a încheiat însă cu o componentă practică: studenții au făcut chirpici și cărămizi nearse, presate la rece și au reparat și decorat un cuptor de pământ, care a fost în final testat și utilizat pentru prepararea cinei festive de final. Atelierul din Galicia s-a bucurat de cea mai extinsă

participare, din ambele instituții, atât printre studenți, cât și printre profesori. Menționăm aici cadrele didactice participante din Spania: dr.arh. Javier de Cárdenas y Chávarri, catedrático, dr.arh. Luis Maldonado Ramos, Directorul Școlii Tehnice Superioare de Arhitectură din Madrid, dr.arh. José Manuel Merino de Cáceres, dr.arh. J. Antonio Ruiz Hernando, dr.arh. Juan Hernández Ferrero, profesori și restauratori, dr. arheolog Fernando Vela Cossío, director de studii, dr. istoric Jaime de Hoz, arh. Santos Garcia, arh. Antonio Vela Cossío, arh. David Rivera Gámez, cadre didactice la ETSA Madrid. Cadrele didactice din România care au fost prezente sunt: prof.dr.arh. Emil Barbu Popescu, președinte UAUIM, prof.dr.arh. Sorin Vasilescu, conf.dr.arh. Beatrice-Gabriela Jöger, șef lucr.dr.arh. Elena-Codina Dușoiu, asist.drd.arh. Adrian Moleavin, cu toții de la UAUIM.

Arhitectura fortificată din provincia romană *Moesia Inferior*

prof.em.dr.arh. Sorin Vasilescu, UAUIM

Abstract

A subject of interest for the present edition of the Romanian-Spanish workshops, the fortified architecture on the territory of today's Romania is here particularized in the province of Scythia Minor, the part between the Danube and the Black Sea. For the Greek colonists established on this coast from the 7th century BC, the sea was called Pontus Euxinus - *the inhospitable sea. In the year 106, the emperor Marcus Ulpius Traianus, born of a Latin family on the land of today's Spain, managed after two long and bloody campaigns to conquer Dacia, which would be called Dacia Felix.*

Daco-Roman urban life on the Black Sea, Moesia Inferior, today Dobrogea, lasted 400 years, until after the invasion of the barbarians, especially the Avars, all, absolutely all the cities that were originally Greek and then became Roman, were razed to the ground, and this area that would also belong to Mircea the Elder would, after 1450, become the only area integrated into the Ottoman Empire. Among the fortresses with a secular and sometimes millennial life, we mention: Histria, Callatis, Tomis, Orgame/ Argamum, Durostorum, Halmyris, Dinogeția, Ibida, Noviodunum, Carsium and Tropaeum Traiani, where Emperor Trajan had erected a triumphal monument dedicated to the god Mars Ultor.

Ca participant la periodicele întâlniri din țară sau din Spania ale Atelierelor de arhitectură româno-spaniole, am ținut o serie de prelegeri menite a face cunoscute unele subiecte de relativ interes, precum cel dedicat arhitecturii fortificate de pe teritoriul de astăzi al României, particularizat în provincia *Scitia Minor*, la gurile Dunării, în Dobrogea de azi.

Cu arhitectura construcțiilor fortificate din această provincie romană începe un capitol particular din istoria arhitecturii românești, iar colegele mele mai tinere vor trata apoi arhitectura fortificată din Evul Mediu din alte areale românești, precum cel transilvan, atât cel urban cât şi cel rural.

În anul 106, împăratul Marcus Ulpius Traianus, născut din familie latină pe pământul Spaniei de astăzi, avea după două lungi şi sângeroase campanii să cucerească Dacia ce se va numi *Dacia Felix*. Noua provincie, ce marca maxima expansiune a imperiului, avea să fie supusă unui proces de romanizare extrem de rapid, fenomen crucial al etnogenezei poporului român,

popor care, deşi rămas o enclavă de latinitate înconjurată după secolul al VI-lea de o lume slavă şi din secolul al X-lea şi maghiară, şi-a păstrat în mod miraculos limba latină ca limbă ce va deveni limba română. Limba română rămânând izolată, nu a avut o evoluție similară cu cea a limbilor neolatine din vestul Europei și este singura ce și-a păstrat gramatica latină cu pronume enclitic și cu declinare, iar țara este singura care păstrează în nume, România, amintirea Romei eterne.

Dacia, în partea de răsărit a Imperiului Roman, a fost diametral opusă geografic față de Spania, iar cucerirea ei a dat ocazia de se organiza la Roma un triumf fără precedent, iar importanţa acestui fapt a fost consemnată și de edificarea celui mai mai amplu, generos şi mai expresiv for al Romei Imperiale - Forul lui Traian, dominat şi astăzi de Columna Traiană, veritabil act de naştere, din piatră perenă, al poporului român. Din Dacia Traiană avea să ia naştere România, ţară la est de vest și la vest de est, formată din trei provincii: Ţara Românească sau Valahia, Ţara Moldovei şi cea a Transilvaniei.

Partea de care mă voi ocupa astăzi este partea dintre Danubiu şi marea cea mare, Marea Neagră. Pentru coloniştii greci stabiliţi din secolul al VII î.Ch. pe litoralul Mării Negre, marea se numea *Pontus Euxinus* - marea neospitalieră. Coloniile greceşti au apărut printr-un fenomen similar cu cel al roirii albinelor. Atunci când oraşele din Grecia depăşeau 40.000 de locuitori se considera că acestea nu mai sunt guvernabile convenabil şi excesul de populaţie trebuia să-şi găsească o nouă patrie.

Viaţa urbană daco-romană la Marea Neagră, *Moesia Inferior*[1], azi Dobrogea, a durat 400 de ani, până când după invazia barbarilor, în special a avarilor, toate, dar absolut toate oraşele iniţial greceşti, şi pe urmă devenite romane, au fost rase de pe faţa pământului, iar această zonă ce avea să-i aparţină și lui Mircea cel Bătrân avea, după 1450, din cauza importanţei strategice la Marea Neagră, să devină singura zonă integrată în Imperiul Otoman.

În anii care au urmat războaielor dacice, s-a înălţat din ordinul lui Marcus Ulpius Traianus, în sudul Dobrogei, lângă o fostă aşezare getică intrată într-o evoluţie urbană tipic romană, pe platoul cel mai înalt din regiune, un monument triumfal (azi lângă satul Adamclisi). El era dedicat zeului "Marte Răzbunătorul" (*Mars Ultor*) de către însuşi împăratul Traian, întru evocarea luptelor sângeroase din regiune. Monumentul a fost inaugurat în anul 109. În acea vreme începuse deja construcţia Forumului nou al lui Traian de la Roma, ce avea drept cap de perspectivă, pentru privitorul venind dinspre Colosseum, pe Via dei Fori Imperiali, celebra Columnă a lui Traian, inaugurată în anul

1 Provincia romană *Moesia* este menționată în *Naturalis Historia* (III, 149) a romanului Plinius Maior/cel Bătrân (23-79) și în *Geographia* (III, 9, 1; III, 10, 1) grecului Claudios Ptolemaios (sec I-II).

113, la 12 mai, iar în cubiculumul din soclul ei avea să fie depusă urna funerară din aur ce păstra cenușa împăratului *Caesar Marcus Ulpius Nerva Traianus, Imperator Caesar Divi Nervae filius Nerva Traianus Optimus Augustus Germanicus Dacicus Parthicus*. Pentru a-i înțelege însemnătatea trebuie să amintim că împăraților Imperiului de Apus și de Răsărit, la urcarea pe tron li se ura în Senat să fie *felicitor Augusto, melior Traiano*, adică "mai fericit ca Augustus și mai bun ca Traian".

Privind o veche și rară hartă a Europei, *Tabula Peutingeriana* (Fig.1), remarcăm cu uşurinţă că traseele drumurilor romane sunt aceleaşi cu cele ale autostrăzilor de astăzi. Marile drumuri romane au fost venele şi arterele complexului organism care a fost imperiul roman, care după căderea Romei a mai supraviețuit un mileniu ca Imperiu Roman de răsărit, din care a făcut parte până la apariţia Otomanilor și *Moesia Inferior,* în legătură directă cu Marea cea Mare, din vremuri străvechi zonă de majoră importanță strategică la gurile Dunării.

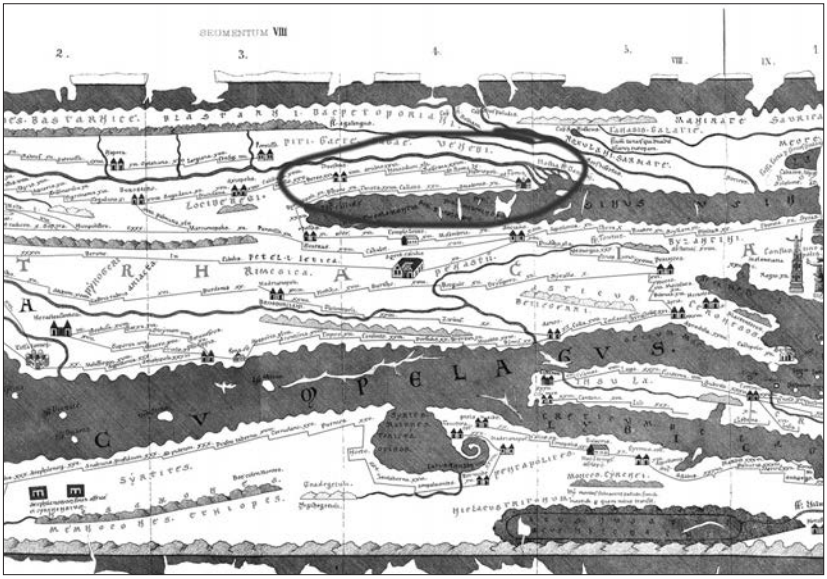

Figura 1. Tabula Peutingeriana, fragment cu Dobrogea în centru sus.

Histria a fost primul şi cel mai vechi dintre orașele provinciei *Moesia Inferior*, fondat în secolul al VII-lea î.Ch, de către coloniştii greci din Milet. Histria - Istros[2] (în greaca veche Ἰστρίη) a fost un *polis*-oraş fortificat, care printr-un mare golf comunica cu Marea Neagră. Numele Histria derivă de la numele latin al Dunării, „Hister", cu sufixul „-ia", care dă semnificația

2 În Antichitate a purtat și numele Istropolis, Istriopolis și Histriopolis (Ἱστρόπολις, Ἱστρία πόλις).

de loc. În decursul secolelor, acest golf s-a colmatat cu nisip, fapt ce a dus la moartea portului și apoi a orașului. Lovitura definitivă a fost dată de invazia barbarilor, în special invazia violentă a avarilor care au semnat definitiva dispariţie a sa la mijlocul secolului al VII-lea d.Ch.

Histria a fost identificată, în 1868, de către arheologul francez Ernest Desjardins, iar la începutul secolului al XX-lea, una dintre cele mai nobile figuri ale arheologiei românești, Vasile Pârvan, a început săpăturile scoţând la iveală o zonă a orașului, care era apărat atât dinspre mare cât și dinspre uscat de puternice ziduri de incintă. Marele arheolog a descoperit și o inscripție intitulată *Horothesia*, care evidenția granițele teritoriului histrian în vremea lui Traian. În timp, orașul grecesc se va transforma în oraș comercial roman, care își va preschimba caracterul, de la caracterul păgân la cel creştin.

Orașul fortificat Histria a avut o dezvoltare neîntreruptă timp de aproape 1300 ani, începând cu perioada greacă și terminând în perioada bizantină. În perioada greacă (secolele VII - I î.Ch.), orașul era format din două părți distincte, acropola și așezarea civilă, după un model des întâlnit în orașele antice grecești, structură care a fost menținută pană la abandonarea orașului în secolul al VII-lea d.Ch. Unul din motivele abandonării orașului este și colmatarea vechiului golf al Mării Negre, în care era amenajat portul, golful devenind în prezent complexul lagunar Razim-Sinoe.

Figura 2. Poarta de intrare în cetatea Histria.

Histria era înconjurată de un puternic zid de apărare (numai partea vestică a zidului cetății avea 10 turnuri și două porți), era alimentată cu apă prin conducte lungi de peste 20 de kilometri, care alimentau și termele construite în epoca romană, străzile erau pavate cu piatră, și poseda atât locuinţe și magazine cât și instituții de educație fizică (*gymnasion*) și cultural artistică (*museion*).

Histria, fostul oraş grec devenit oraş roman şi apoi daco-roman a fost fortificat în toate fazele sale de existenţă, putându-se vedea şi astăzi zidul puternic de incintă, cu turnuri de colţ, cu poarta fortificată după toate regulile artei (Fig.2). Remarcabilă este şi zona oficială, zona de locuire, marcată în centru de o basilică, rezultată din transformarea unui edificiu roman într-o basilică creştină. Bazilica episcopală construită în centrul orașului vechi reprezintă cea mai importantă descoperire de epocă romană de la Histria, întrucât acest lucru însemna faptul că, în secolele V-VI d.Ch. Histria a ajuns la rangul de episcopie.

Poporul daco-roman nu a fost creştinat deoarece chiar legiunile romane staţionate în Dacia Felix au venit deja atinse de morbul creştinismului şi din cauza aceasta s-a spus şi se spune că poporul român s-a născut creştin.

În oraşul fortificat, cu *cardo* şi *decumanus* şi o reţea de străzi subordonate, sunt prezente toate elementele cunoscute ale confortului lumii romane, de la canalizare şi aducţiune de apă, până la elegantul hipocaust de încălzire atât necesar într-o zonă cu o climă nu mediteraneană, ci temperat continentală.

Callatis (Fig.3), Mangalia de azi, a fost alt oraș fortificat de importanță majoră de la Marea Neagră. A fost o colonie întemeiată în urmă cu peste 25 de secole de către coloniștii greci din Heraclea Pontica, ea însăși o colonie a Megarei. Pliniu cel Bătrân spune că primul nume al așezării ar fi fost Cervatis sau Acervatis, apoi s-a numit Pangalia, Mankalia spre a se numi azi Mangalia. Callatis a fost una dintre puținele localități care au supraviețuit în forma urbană după invaziile barbare, existând practic o continuitate din Antichitate până în momentul ocupării islamice. Se mai păstrează multiple elemente arhitecturale pline de eleganță și finețe, elemente care datorită creștinării coloniștilor romani poartă însemne creștine.

Orașul Tomis, actuala Constanța, era așezat pe o peninsulă și a fost capitala provinciei *Scitia Minor*. Oraș de dimensiuni majore, importantisim pentru multe motive, printre care o serie de monumente de înaltă calitate, precum antrepozitele din fostul port care aveau pardoseala decorată cu unul dintre cele mai mari și frumoase mozaicuri din arta romană. Descoperit în

Figura 3. Callatis/Mangalia, ruine.

anii 60, a fost restaurat scăpând de la distrugere și atât prin dimensiuni cât și prin calitatea desenului excepțional are un loc particular în arta decorativă romană. Important este faptul că spre deosebire de tipologia devenită clasică în lumea romană a mozaicului antropomorf, aici ne găsim în fața unui mozaic decorativ, cu motive abstracte și rar cu legături cu elemente naturale.

Edificiul cu mozaic (Fig.4) din partea reprezentativă a depozitelor portului roman a fost descoperit în urma unor săpături arheologice din 1962, ocazie cu care s-a descoperit și „Tezaurul de sculpturi de la Tomis" format din opere de sculptură romană de valoare remarcabilă din secolele II-III d.Ch. (statui, basoreliefuri și un altar de marmoră), precum statuia de marmoră a zeiței Fortuna cu Pontos (zeii protectori ai orașului Tomis), Cybele, Bachus, Mercur, Asclepios, Isis, Diana, Selene, Hecate, Grațiile, Nemesis, Dioscurii, Cavalerul Trac, Mithras și Șarpele fantastic Glykon. Statuile au fost ascunse, pentru a nu fi profanate, înainte de distrugerea totală a orașului de către avari.

Orașul are o particulară semnificație și datorată faptului că a fost locul de exil al marelui poet latin Ovidius, cel pedepsit de Augustus pentru că „*ar fi văzut ceva ce n-ar fi fost permis să vadă*", Exilatul la Tomis, *aquae et ignis interdictio* (în sensul de „proscris în afara legii"), s-a lamentat[3]

3 Lamentațiile lui Ovidiu reprezintă poeziile scrise de Publius Ovidius Naso în perioada exilului său la Tomis între anii 8 și 17 d.Hr., după ce a fost exilat de împăratul Augustus. Lamentațiile au un caracter profund elegiac și exprimă durerea, singurătatea și nostalgia față de Roma.

permanent din cauza frigului și a barbariei locului, deși orașul dispunea de terme, iar casele din cartierul roman erau dotate cu hipocaust și cu proprii săli de baie. Termele, ca și cele de la Roma, aveau în afara rolului higienic şi un alt rol social şi cultural, de coeziune civică şi conştiinţă urbană.

Ovidiu nu a beneficiat de iertarea imperială și și-a sfârșit zilele la Pontul Euxin, iar pe piatra funerară se află înscris propriul epitaf: „*Hic ego qui iaceo tenerorum lusor amorum Ingenio perii, Naso poeta meo. At tibi qui transis, ne sit grave quisquis amasti, Dicere: Nasonis molliter ossa cubent.*"[4]

Figura 4. Edificiul cu mozaic, Tomis/Constanța.

Orgame[5], apoi **Argamum** (Fig.5), a fost întemeiat de greci din Milet, între 670-660 î.Ch. și a fost locuit neîncetat timp de 1300 de ani. Orașul-cetate Argamum, aşezat în condiţiuni geografice foarte bune pe malul Dunării, era descris de către Hecateus ca *Orgame, polis epi to Istros*, adică ca Orgame

4 *„Aici, eu [sufletul] care am lăudat drăgăstoasele iubiri jucăușe, pierit din [cauza] talentul[ui] poetului meu Naso, pe tine care treci, dac-ai iubit vreodată, [te rog] pune culcuș moale sub oasele lui Naso."*

5 Numele localității apare în lucrarea *Periegesis*, a geografului Hecateus din Milet.

oraș pe Istru, iar Vasile Pârvan a identificat la Capul Doloșman cetatea, la începutul secolului XX, cu construcții diverse și basilici deja cu elemente creştine integrate în zidul de apărare şi chiar în zonele de locuit. Interesant, din punct de vedere urban, este cum se vede dispoziția pe diagonală cu orientare perfectă obligatorie a locuințelor și a edificiului de cult. Împăratul Dioclețian, în secolul al IV-lea, a refortificat întregul limes nordic al frontierei de pe Dunăre, sute de cetăți fiind reconstruite și întărite, începând din Ungaria de azi, până în limita nord-estică a imperiului. În acest proiect apare specificat și Argamum, iar zidurile actuale de incintă sunt din acea perioadă.

Figura 5. Orgame/Argamum.

Durostorum a fost o altă importantă cetate și oraș roman pe malul drept al Dunării. Rebotezată Silistra, din păcate el nu mai face parte azi din teritoriul României după cedarea Cadrilaterului, dar noi din punct de vedere istoriografic considerăm că Durostorum face parte din moştenirea noastră daco-romană. Fiind o importantă cetate și oraș roman pe malul drept al Dunării, între Sucidava și Axiopolis, istoria sa este legată de legiunea *XI Claudia*, care a fost cantonată aici. Durostorum, la fel cu localitățile de pe limes-ul renan și danubian, a fost inițial castru, apoi *canabae, civitas* și, ulterior, *municipium*.

Cetatea Halmyris a fost ultimul castru militar roman de la vărsarea Dunării în mare. Castrul militar Halmyris se afla în apropierea localității de azi Murighiol și a existat în perioada cuprinsă între secolele I-VII d.Ch. În cripta basilicii din castru au fost găsite moaștele primilor sfinți martiri creștini din Dobrogea, Epictet și Astion. În situl cunoscut drept ”Satul Corăbierilor”

a fost descoperit inclusiv portul cetății. Cetatea Halmyris a mai purtat numele de Talamonium și Salmorus, derivate lingvistice din sărat. Fortăreața este datată din secolul VI î.Ch. și pare a fi fost construită de către geto-daci care o denumiseră Talamonium, iar din secolele I î.Ch. până în secolul al II d.Ch., după colonizarea greacă, numele a devenit Halmyris. Tangentă cu Dunărea, Cetatea Halmyris, o fortificație de formă pătrată cu turnuri de colţ, cu toate elementele specifice unei fortificații majore romane, poate fi considerată realizarea cea mai clară, mai limpede a acestui program de arhitectură militară, din păcate grav afectată de o imbecilă exploatare a pietrei de calcar din sec.XX. Din săpăturile arheologice au fost recuperate nenumărate cărămizi cu blazoanele legiunilor romane care au folosit această fortificație de pe Danubiu. În mod fericit se mai poate vedea structura romană, tipologia de ziduri de incintă și poziția strategică excepţională.

Dinogeția, fortăreața romană și bizantină, a fost un alt edificiu important de pe Dunăre, în apropierea localității Garvăn, de formă relativ rectangulară, cu turnuri de colţ, cu *cardo* şi *decumanus* ce se citesc cu uşurinţă, cu aceste elemente specifice ale construcțiilor romane fortificate care dominau gurile Dunării. Aici, pentru prima dată în arhitectura de pe teritoriul roman apare în forma unei capele o construcţie care este realizată spațial prin aşezarea unei jumătăţi de sfere pe un plan pătrat, tehnică care anunță naşterea cupolei pe pandantivi. Deja apar, deşi suntem în secolele IV-V d.Ch, elemente ce vor fi specifice bisericilor paleo-creștine, cu criptă pentru primii martiri creştini din istoria provinciei.

Cetatea Ibida a fost o mare fortificație din Dobrogea, înconjurată de dealurile satului Slava Rusă din județul Tulcea. A fost edificată în secolul al IV-lea, pe o suprafață de 24 de hectare, cu 24 de turnuri și 3 porți, fiind cea mai mare fortificație din Dobrogea, după Tomis. A avut o viață de trei secole, până în secolul VII. Ibida este singura fortificație din Dobrogea străbătută de un râu. Zona cetății Ibida este foarte bogată în vestigii și are reprezentate toate perioadele istorice, de la paleolitic până la evul mediu. În cetatea Ibida după secolul VII avem urme ale bizantinilor, iar de prin secolul XIV găsim locuințe medievale în vechea cetate abandonată. Tot la vest, în perimetrul necropolei romano-bizantine, este o necropolă medievală, cam din secolele XVII-XVIII. În cetate au fost descoperite două basilici. Prima basilică este aproximativ în centrul cetății și a fost descoperită în timpul Primului Război Mondial și prezenta capiteluri, coloane din marmură și paviment din mozaic.

Castrul roman Noviodunum, azi Isaccea, a fost baza unității militare navale *Classis Flavia Moesica* a flotei romane de pe Dunăre și avea rangul de *municipium*, cu o importantă viață creștină începută în secolele II și III. Menționată de autori antici și bizantini (Ptolemeu, Ammianus Marcellinus, Procopius din Caesarea, Jordanes și Constantin Porphyrogenetul), în surse cartografice și în relatările unor călători medievali, Noviodunum a jucat un important rol strategic și economic la Dunărea de Jos, fiind sediu al flotei și al legiunilor a XI-a Claudia, a V-a Macedonica, apoi Legiunea I-a Jovia, ori a II-a Herculia. Grație poziției geografice cetatea supraveghea și controla întregul limes de nord al Dunării.

Cetatea Carsium a fost un castru edificat, în vremea împăratului Traian, pe unul din dealurile înalte ale Dunării și făcea parte din ansamblul de fortificații construite în perioada Imperiului Roman, de-a lungul limesului dunărean. Castrul a fost inițial realizat din pământ, apoi de piatră, devenit ulterior o adevărată cetate construită în secolul I î.Ch. și refăcută de împărații Traian și Iustinian și apoi de genovezi.

Tropeum a fost oraşul cel mai important, fondat nu de greci ci chiar de romani (Fig.6), care practic nu se găsea pe Dunăre, ci între marele fluviu și mare, fiind un punct de importanță strategică majoră, la care se adăuga și o semnificaţie simbolică deosebită, deoarece împăratul Traian a pus să se construiască lângă oraș cel mai important monument triumfal roman, un monument rar întâlnit în lumea romană, fiind vag înrudit din punct de vedere simbolic și formal doar cu monumentul funerar al lui Hadrianus şi poate cu Trofeul lui Augustus.

Cetatea Tropeum realizată din piatră extrasă din cariere din apropiere avea propriul apeduct și sistem de canalizare, ambele păstrate pe *cardo*, fiind construită și organizată după toate regulile urbanistice romane. Una dintre porţile de intrare (Fig.7) avea pe

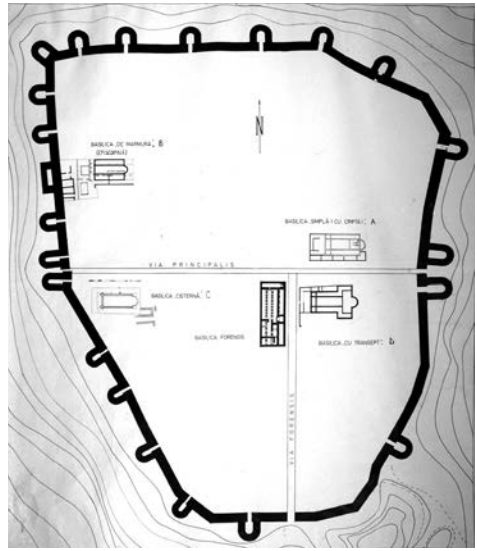

Figura 6. Planul oraşului Tropaeum Traiani.

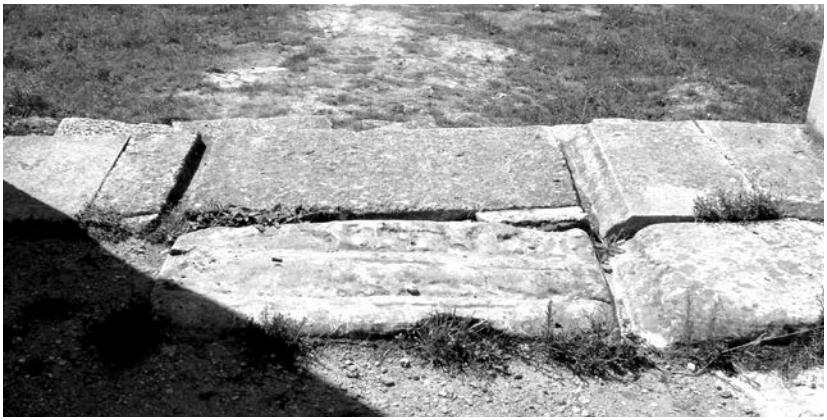

Figura 7. Tropaeum Traiani, poarta de vest, cu marcajele pentru roți.

paviment un subtil sistem de impozitare care consta în două şanţuri săpate în pardoseală, iar doar cei din zonă nu plăteau impozite deoarece aveau distanţa dintre roți a carelor egală cu această distanţă. Cei din afară erau impozitaţi deoarece carele lor aveau altă distanță între roți. Zidurile de incintă care înconjurau întregul oraş erau dotate cu masive turnuri rotunde de apărare.

Orașul este bine documentat grație săpăturilor și restaurării actuale, care au pus în valoare zidurile de incintă, porțile, străzile cu lucrările edilitare și basilicile, dintre care cea mai interesantă este basilica civilă Forensis din secolul al IV-lea d.Ch., construcție trinavată cu două rânduri de coloane și dispusă la intersecția axelor principale de circulație, *cardo* și *decumanus maximus*.

Nu lipsită de importantă este și basilica denumită „basilica cisterna", construită în fosta cisternă de apă romană, precum și basilica episcopală realizată în ultima fază din viaţa oraşului. Ceea ce a mai rămas din marile basilici distruse de barbari sunt fundațiile și bazele de coloane. Cu trei decenii în urmă mai putea fi văzută o coloană întreagă, doar că barbarii contemporani au dărâmat-o.

Şi alături de acest oraş, ridicat simbolic ca memento pentru barbari se află marele monument format spațial din suprapunerea pe un cilindru a unui con. Monumentul de 40 m diametru și 40 m înălțime a fost proiectat de cel numit „maestrul operelor traianee", probabil arhitectul Apolodor din Damasc, cel ce a realizat şi podul peste Danubiu şi marele For al lui Traian de la Roma.

Monumentul - înrudit stilistic cu Trofeul lui Augustus de la La Turbie (Monaco) și cu mormântul urmaşului legitim al lui Traian, Hadrianus, actualul castel Sant Angelo din Roma - este închinat de către Împăratul Traian

zeului războiului, Mars Ultor. Din monument s-a păstrat un tumulus gigantic de beton roman, ce era placat cu piatră dură de calcar și cu o serie de metope în care erau reprezentate momente eroice și tragice din războaiele daco-romane. Monumentul a fost reconstituit integral în anii 70, iar toate piesele originale de sculptură sunt azi expuse într-un muzeu din apropiere. Structura originală a monumentului a fost „îmbrăcată" cu replici fidele ale originalelor și astfel, monumentul ridicat acum două milenii „În onoarea şi memoria puternicilor bărbaţi care în războiul dacic pentru republică au murit" poate fi admirat nu ca o simplă ruină, ci în integralitatea lui, destul de corect reconstituită.

Salvador Dali - care se autodefinea într-un mod simbolic și excentric drept „catolic, apostolic, roman și român", unind astfel latinitatea spaniolă cu cea răsăriteană - declara în 1978 la New York că: „Dacă oamenii, în loc sa citească în fiecare zi coloanele jurnalelor, în care nu găsesc nici urmă de informație, ar citi în schimb Columna lui Traian de la Roma, atunci ei ar înțelege întreaga semnificație a monumentului de la Adamclisi!".

În fața specialiștilor s-a pus o mare și grea problemă privitoare la ordinea și poziționarea metopelor care au fost găsite împrăștiate în jurul structurii de beton roman. Au fost făcute mai multe propuneri, unele fanteziste, precum cea a lui Odobescu, altele solid argumentate precum cea

Figura 8. Monumentul Tropaeum Traiani.

a lui Furtwängler. O serie de metope, 45 din care s-au păstrat 43, povestesc teribila campanie care a avut loc pentru definitiva cucerire a Daciei.

Interesantă este comparația dintre programul narativ al Columnei lui Traian de la Roma și cel de la Adamclisi. Spre deosebire de Columna lui Traian de la Roma, care a fost realizată de artiști profesioniști după desenele lui Apolodor, monumentul triumfal de la Adamclisi a fost executat probabil de legionarii romani și/sau de meșteri locali.

Cu tot aspectul aspru, rustic al reprezentărilor sculpturale de pe metope, arhitectura monumentului este de excepțional rafinament, relațiile dintre elementele constitutive și ansamblu respectând toate legile artei de a construi, inclusiv subtile corecțiuni optice.

Istoricul german Wilhelm Fröhner[6] scria despre Columna traiană: „*niciunul din numeroasele popoare absorbite de imperiu nu se poate lăuda că a văzut înălţându-se un monument mai demn şi mai durabil închinat dragostei sale pentru neatârnare*".

Nu întâmplător după cucerire și transformare în provincie romană, Dacia a fost denumită Dacia Felix, bogăţia ei fiind prezentată în unele dintre metope. În altele sunt prezentate momentele crunte ale luptelor și merită amintită o metopă care parcă prefigurează istoria și soarta poporului român, în permanentă bejenie din cauza invadatorilor. Dar cea mai dramatică imagine este cea în care un legionar roman prinde carul cu o familie de refugiaţi daci în care capul familiei, deși rănit în luptă, își ucide unicul fiu spre a nu ajunge sclav.

Această prezentare în Spania, extrema vestică a romanității, a arhitecturii militare romane din extrema estică a romanității a urmărit a prezenta participanților la workshopul româno-spaniol, fie ei profesori, fie studenți, a unor pagini din arhitectura strămoșilor comuni romani, făuritori de cultură și civilizație europeană.

6 Christian Eduard Ludwig Wilhelm Fröhner (n. 17 august 1834, Karlsruhe, Marele Ducat de Baden – d. 22 mai 1925, Paris, Seine, Franța) a fost un arheolog și numismat, membru de onoare al Academiei Române din anul 1871.

II.5. Al cincilea atelier. Arhitectura vernaculară portuară, Constanța/Sulina, iulie 2010

Al cincilea atelier româno-spaniol de arhitectură Constanța, Sulina, București, 9-18 iulie 2010

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

The workshop addressed a distinct theme—port architecture (both maritime and riverine) and its interpretation through a vernacular lens. For the first time, the private Alfonso X University in Madrid was invited to join this edition. Another debut was the participation of a guest from overseas: Professor Orlando Sepúlveda from the University of Santiago de Chile.

*With the 2010 edition, we aimed to broaden the scope of these multidisciplinary Romanian-Spanish gatherings to equally address architectural research topics, experiments with traditional materials and techniques, urban regeneration projects, and more. The workshop held in Dobrogea and the Danube Delta took place within this complex context; under the general theme of "Vernacular Port Architecture," we set out to explore and investigate—on-site—ancient and contemporary ports along the Black Sea (*Pontus Euxinus*), examining aspects such as their integration into the natural and man-made landscape, their historical evolution, urban planning principles, and architectural morphology.*

Atelierul a abordat o tematică diferită, referindu-se la arhitectura portuară (atât maritimă, cât și fluvială, și la interpretarea acesteia în cheie vernaculară. În premieră, la această ediție a fost invitată să se alăture Universitatea particulară Alfonso X din Madrid. O altă premieră a fost participarea unui oaspete de peste ocean: dl. profesor Orlando Sepúlveda, de la Universitatea din Santiago de Chile.

Odată cu ediția 2010, ne-am propus să extindem domeniul tematic al întâlnirilor multidisciplinare româno-spaniole, pentru a aborda în egală măsură tematici de cercetare arhitecturală, experimente cu materiale și tehnici tradiționale, proiecte de regenerare urbană etc. În acest context complex s-a situat atelierul din Dobrogea și Delta Dunării, în care sub denumirea generică „Arhitectura vernaculară portuară” ne-am propus să cunoaștem și să investigăm la fața locului porturi antice și contemporane de la Pontul Euxin, sub aspectul integrării lor în teritoriul natural și antropic, devenirii lor istorice, principiilor lor urbanistice sau morfologiei lor arhitecturale. Raportarea la conceptul de arhitectură vernaculară s-a făcut prin prisma definiției explicate

în mai multe rânduri în cadrul atelierelor româno-spaniole de către prof. Javier de Cárdenas y Chávarri, care a arătat că arhitectura vernaculară este arhitectura indisolubil legată de un anume loc, cu tot ce presupune acesta: materiale, condiții climatice, tradiții, tehnici de construcție, comunitate, obiceiuri etc., fără a presupune neapărat "arhitectură fără arhitect" sau "arhitectură populară".

Atelierul a debutat cu vizitarea Ansamblului Rupestru de la Basarabi, jud. Constanța, posibilă datorită dlui. conf.dr.arh. Mihai Opreanu, care a prezentat un scurt istoric al monumentului, precum și o trecere în revistă a principalelor probleme bioclimatice cu care acesta se confruntă la ora actuală, și de asemenea proiectul de protejare și punere în valoare a ansamblului, al cărui autor este. Deschiderea propriu-zisă a Atelierului a avut loc în cadrul Universității Ovidius din Constanța pe data de 10 iulie 2010. În cadrul unui prim tur de ansamblu au fost vizitate principalele obiective din centrul istoric (Edificiul Roman cu Mozaic, Muzeul de Arheologie, Moscheea), apoi atelierul s-a mutat într-una dintre sălile Universității, unde au inceput conferințele profesorilor și invitaților. Au conferențiat pe tema arhitecturii vernaculare portuare și interpretării acesteia în cheie contemporană: șef lucr.dr.arh. Codina Dușoiu, UAUIM, conf.dr.arh. Daniela Țurcanu Caruțiu, Universitatea Ovidius, dr.ist. Jaime de Hoz Onrubia, Universitatea Alfonso X și ETSAM, dr. arheolog Fernando Vela Cossio, director de studii, ETSAM, prof. arh. Orlando Sepúlveda, Universitatea Santiago de Chile, ETSAM, conf. dr.arh. Beatrice Jöger, UAUIM, prof.dr.arh. Javier de Cárdenas y Chávarri, marchiz de Prado Ameno, ETSAM, prof.arh. Santos Garcia, ETSAM, stud. arh. Miruna Stoicescu, Istituto Politecnico di Torino, Italia, asist.drd.arh. Adrian Moleavin, UAUIM, arh. Dan Felix Paraschiv, UAUIM, Școala de Arhitectură din Mendrisio, Elveția.

Odată ajunși în Deltă, găzduiți de Primăria Orașului Sulina, amfitrion permanent al evenimentului, studenții au început munca lor de cercetare pe teren și elaborare a proiectelor. Acestea au fost prezentate într-un cadru festiv, în ultima zi a atelierului, în prezența dlui. Primar al orașului, Aurel Dimitriu, care s-a arătat impresionat și deopotrivă interesat de aplicabilitatea lor.

Ansamblul rupestru de la Basarabi, judeţul Constanţa. Prezentare context istoric şi arhitectural al sitului rupestru

Conf.dr.arh. Mihai Opreanu, UAUIM, Conf.dr. Daniela Ţurcanu Caruțiu (*in memoriam*) şi colectivul, Universitatea Ovidius

Abstract

The Basarabi cave complex is located in the cliff of an almost pure chalk hill, along the Şerpelea valley, in the Basarabi commune, Constanţa county, Dobrogea. The site is located about 25 km from the Black Sea coast, on the Bucharest - Constanţa national road in an area with important tourist potential. In 1957, workers in the Basarabi quarry discovered a cavity that seemed to be created by man. The archaeological study of the site began immediately. Thus, a set of four churches, a chapel, two ancient quarries, dwellings and tombs dug into the chalk cliff, dating from the 9th-10th centuries AD, were discovered. On the walls, inscriptions and drawings of a Christian and profane nature, incised in chalk, were discovered. The monument has stylistic and architectural similarities with cave settlements (dated to a later period) in the Lom Valley, Vidin, Plevna, Silistra, Haskovo, Ruse, etc., from Bulgaria, as well as those in Butuceni, Saharna, Ţâpova. The cave complex at Basarabi remains one of the most important vestiges of the early Middle Ages in Dobrogea. It is specific to the Dobrogean space – a settlement intended, among other things, for the exploitation of chalk. The Slavic-Bulgarian influence is noted as being common for this area. In Basarabi, however, the Romanian population is archaeologically and literary attested, as well as other foreign ethnic elements, such as the Nordic populations, in particular the Normans, from whom representations of typical Viking ships and other characteristic images have remained. But most signs and symbols are traces of a pre-Christian and paleo-Christian background, preserved in the traditions of the native population, with precedents going back in time to the beginning of Christianity, as are some elements of the planimetry and detail of the sacred space and the very system of carving and building monuments.

Prezentare generală

Ansamblul rupestru Basarabi este situat în faleza unui deal de cretă, aproape pură, de-a lungul văii Şerpelea, în comuna Basarabi, judeţul Constanţa, Dobrogea. Situl se găseşte la cca 25 km de litoralul Mării Negre, pe şoseaua naţională Bucureşti - Constanţa, într-o zonă cu un important potenţial sturistic.

În anul 1957, lucrătorii din cariera Basarabi, judeţul Constanţa, au descoperit o cavitate ce părea a fi creată de mâna omului. Imediat a început studiul arheologic al sitului. S-a descoperit astfel un ansamblu de patru bisericuţe, un paraclis, două cariere antice, locuinţe şi cavouri săpate în faleza de cretă, datând din secolele IX-X d.Hr. Pe paramente s-au descoperit inscripţii şi desene cu caracter creştin şi profan, incizate în cretă. Monumentul are similitudini stilistice şi arhitectonice cu aşezări rupestre (datate într-o perioadă mai târzie) din zona Văii Lomului, Vidinului, Plevnei, Silistrei, Haskovo, Ruse etc., precum şi cu cele de la Butuceni, Saharna, Ţâpova.

Complexul rupestru de la Basarabi rămâne unul dintre cele mai importante vestigii ale evului mediu timpuriu din Dobrogea. Este propriu spaţiului dobrogean – o aşezare destinată, între altele, şi exploatării cretei. (Fig.1)

Figura 1. Basarabi, structură de protecţie exterioară, 2003.

Se remarcă influenţa slavo–bulgară ca fiind obişnuită pentru această zonă. La Basarabi, însă, este atestată arheologic şi literar populaţia românească, ca şi alte elemente etnice străine, ca populaţiile nordice, în speţă normanzii, de pe urma cărora au rămas reprezentări de corăbii tipic vikinge şi alte imagini caracteristice. Însă cele mai multe semne şi simboluri sunt urme ale unui fond precreştin şi paleocreştin, păstrate în tradiţiile populaţiei băştinaşe, cu precedente urcând în timp spre începutul creştinismului, ca şi unele elemente de planimetrie şi de detaliu ale spaţiului sacru şi însuşi sistemul de cioplire şi de construire a monumentelor.

Inscripţiile

Sunt de mai multe feluri: greceşti, paleoslave, iar multe altele, într-o scriere enigmatică, asemănătoare runelor, şi care nu a fost încă descifrată.

Reprezentările figurative

Arată oameni (preoţi, sfinţi), în poziţie de orant (cu braţele ridicate în faţă); o reprezentare schematică a Naşterii Domnului (prima întâlnită pe teritoriul ţării noastre); păsări (porumbelul, simbol al Duhului Sfânt), cai singuri sau cu călăreţi, cerbi, un iepure etc; o corabie nordică, cu velă şi cârmaci; balauri fabuloşi, cu corpuri împletite şi capete de lup etc. (Fig.2, 3)

Figurile 2 și 3. Basarabi, imagini din bisericile rupestre, sec.IX şi X d.Ch.

Semne şi simboluri

Se întâlnesc mai peste tot: un număr mare de cruci în cele mai diverse forme, spatulate, asemănătoare cu crucea de Malta de mai târziu, în formă de elice, rotunjite, înscrise, gamate etc, ceea ce denotă o preocupare de inventivitate şi introspecţie ce ne face să ne gândim la un exerciţiu religios de meditaţie în aceste reprezentări; se mai văd semne de labirint (probabil ca *imago mundi*), ţintar, diverse scheme de reţele şi mai multe altele. (Fig.4, 5)

Extraordinara complexitate şi varietate a tuturor acestor elemente este impresionantă şi vădeşte o intensitate şi o bogăţie a vieţii religioase ce nu se mai întâlneşte sub forme comparabile.

Figurile 4 și 5. Basarabi, imagini din bisericile rupestre, sec.IX și X d.Ch.

Pentru noi, ca arhitecţi şi specialişti angajaţi deja în studii şi în elaborarea proiectului de salvare şi conservare a ansamblului, înţelesul tuturor acestor reprezentări şi semne este în bună măsură încă imprecis; sperăm că studiile de interpretare şi descifrare să progreseze.

Deocamdată, impresia dată de explorarea sitului este copleşitoare fără doar şi poate, deşi informaţia este încă, în anumită măsură, difuză.

Caracterul rupestru al aşezării monahale, precum şi reprezentările aparent nesistematice şi necanonice, ne fac să ne gândim la creştinismul primitiv, deşi au trecut de atunci câteva secole, iar biserica este de mult instituţionalizată.

Sunt multe de aflat despre viaţa cultural–religioasă din această regiune atât de importantă pentru evoluţia poporului nostru, iar ansamblul este un martor esenţial, în toată complexitatea sa, şi nu trebuie lăsat să dispară. Se presupun două etape de locuire: prima ar fi contemporană cu exploatarea carierei, iar a doua, imediat ulterioară, după încetarea exploatării, din motive greu de precizat, probabil din cauza încetării lucrărilor de construcţie întreprinse de administrarea imperiului în regiune.

În prima etapă, cei care au lucrat în carieră au săpat şi unele din capele; masivul de rocă avansat faţă de planul general al frontului de exploatare din faleză pare a fi fost lăsat intenţionat, înainte sau poate după escavarea bisericuţelor B2, B3 şi B4, ce reprezintă ansamblul cel mai dens şi mai complex, şi mai bogat în inscripţii şi reprezentări. Cele trei niveluri de spaţii de cult sunt legate pe verticală prin goluri comunicante şi un tunel curb, aproape de verticală. Acest bloc de cretă, numit în mod curent "peninsula", împreună cu bisericuţa B1, situată sus în faleză, sugerează o sihăstrie sau schivnicie, în care fiecare capelă este oarecum izolată, în cadrul comunităţii

Figurile 6 și 7. Basarabi, imagini din biserica rupestră B4, sec.IX și X d.Ch.

destul de dense, prin dificultatea accesului. Probabil masa credincioşilor asistau la evenimentele religioase de jos, de pe platforma de la baza falezei; capacitatea capelelor este limitată în primul rând de dimensiunile lor reduse. Cea mai mare dintre ele, B4, nu depăşeşte 7 metri lungime şi 3,5 m lăţime; în rest toate au înălţimi sub doi metri. Configuraţia lor spaţială reproduce totuşi modele de biserici propriu-zise, cu altar, naos şi nartex, fără abside laterale.

B4 este mai dezvoltată planimetric: are câte două coloane, atât între nartex şi naos, cât şi între naos şi altar, ca o tâmplă, cu goluri în arc, decorată cu linii curbe în culoare roşie, realizate într-un fel de encaustică. În aceeaşi tehnică se observă urme de decor ce imită rosturile unui parament din piatră.

Complexul monastic era înconjurat de o aşezare, probabil cu caracter în parte religios, în parte profan. În general, urmele de locuire au fost găsite în afara cavităţilor; acestea din urmă au fost mai cu seamă spaţii de cult şi funerare. Aşezarea a fost abandonată cândva în cursul secolului al XI-lea, în urma retragerii administraţiei imperiului şi a noilor invazii barbare; nu s-au găsit urme ale unor evenimente violente.

Cu timpul, locurile au fost acoperite cu depuneri diverse şi cu sol vegetal; volumele de cretă cu cavităţi s-au surpat în bună parte, dar faptul că au stat îngropate, într-un regim higrotermic relativ constant, a conservat destul de bine paramentele incizate.

Chiar dacă la Basarabi există reprezentări profane şi s-au descoperit şi două morminte aparţinând unor femei, luând în considerare că desenele ar putea fi legate de un fond mai vechi al localnicilor, complexul poate fi

considerat ca fiind un aşezământ monahal creştin de tip cenobitic, un fapt firesc într-o regiune în care ortodoxia face dovada unei neîntrerupte tradiţii eclesiastice în secolele VI-XII.

Ansamblul rupestru de la Basarabi constituie o mărturie cu caracter de unicat al istoriei medievale dobrogene, care merită să fie făcută cunoscută publicului în cadrul unui muzeu *in situ*.

În acest sens, poziţia sa geografică într-o zonă turistică este foarte avantajoasă. Obiectivul este unic în ţară şi în Europa, importanţa lui culturală şi documentară este excepţională şi, în plus, parcurgerea sa reprezintă o experienţă impresionantă şi cu totul specială, chiar dramatică în cel mai bun sens al al termenului.

Stare de conservare actuală

Monumentul este în stare extrem de critică, cu o sensibilitate a rocii în care a fost construit, creta; aceasta s-a degradat într-un ritm accelerat după descoperirea ansamblului. Din acest motiv, sunt imperios necesare măsuri excepţionale pentru protecţia sa.

Încă din anii ‘60 s-a preconizat construirea unei clădiri permanente de protecţie, care să protejeze întregul sit împotriva intemperiilor, variaţiilor de temperatură şi umiditate şi a altor factori susceptibili de a compromite monumentele. După patru decenii de studii şi lucrări de restaurare şi consolidare supervizate de fostul I.S.L.G.C. Bucureşti, astăzi PRODOMOS, şi proiectate de un colectiv condus de către arh. Liana Bilciurescu, ne aflăm în prezenţa unui ansamblu restaurat şi consolidat în ceea ce priveşte monumentele propriu-zise, construcţia de protecţie din beton armat fiind realizată în proporţie de 30%. O construcţie provizorie de protecţie, din lemn, acoperită cu carton bituminat vine în completarea acesteia.

Variaţiile de temperatură şi excesul de umiditate, vandalismul manifestat prin inscripţii recente, agresive, precum şi spolieri din substanţa monumentului şi din construcţii, riscă să compromită aceste monumente unice.

Figura 8. Basarabi, imagine din bisericile rupestre, sec.IX şi X d.Ch.

Propunere releveu suprafeţe interioare şi exterioare cu incizii

NOTĂ: Articolul de fond a fost scris în 2004. Între timp situaţia monumentului s-a înrăutăţit, deşi a fost refăcută parţial structura provizorie de protecţie.

1. S-a realizat releveul suprafeţelor interioare şi a celor exterioare cu incizii, prin scanare LASER în 3D, la o precizie cât mai ridicată, în continuarea şi completarea scanării realizate în aprilie. S-a dorit ca acest releveu să se realizeze înainte de iarna 2004-2005, pentru a se evita ca degradările să progreseze cu o nouă etapă.

Accentuez importanta releveului prin scanare de la distanţă; suprafeţele nu pot fi atinse, pentru a se putea lua mulaje după metode convenţionale, pentru că sunt foarte fragile. Chiar după ce vor fi consolidate, nu va fi de dorit să fie supuse unor solicitări cum ar fi acelea pe care le presupune luarea de mulaje prin contact.

Releveul realizat prin scanare în 3D va fi un document ştiinţific şi istoric, important pentru studiul elementelor incizate. Este de sperat că inscripţiile "runice" vor fi descifrate la un moment dat.

În al doilea rând, releveul va reprezenta şi un document despre starea fizică a ansamblului în momentul realizării. Deşi nu este de dorit ca degradările să continue, asta se va întâmpla cu siguranţă, dacă măsurile de intervenţie vor întârzia în continuare. În al treilea rând, releveul va fi suportul pentru punerea în valoare a ansamblului într-o primă etapă, sub formă de vizită virtuală interactivă. Va fi suport de informaţie pentru posibila realizare a unei (unor) replici reale. Este de precizat că spaţiile cavităţilor, chiar după ce se vor realiza lucrările de conservare şi restaurare, nu vor fi accesibile publicului decât în mod strict controlat şi limitat, în cel mai bun caz.

2. Releveul ansamblului, a fost realizat la un nivel de precizie rezonabil; precizăm că ansamblul carierei reprezintă unul din elementele importante de valoare ale obiectivului. Este singura carieră de acest fel, descoperită şi vizibilă.

Este de dorit să se realizeze şi releveul clădirii din beton existente. Releveul ansamblului, realizat prin scanare de la distanţă, este important pentru că multe elemente nu sunt accesibile pentru măsurători convenţionale, până ce se va deschide un şantier de restaurare. Accesul direct ar fi periculos şi pentru integritatea componentelor ansamblului, şi pentru siguranta oamenilor.

3. Investigaţii necesare:

3.a. Valori de temperatură şi umiditate a aerului şi ale suprafeţelor, în zonele cele mai caracteristice, care au fost deja puse în evidenţă cu ocazia laboratorului avansat *on-site* din aprilie 2004. Înregistrări de imagini termofotografice. Toate acestea, pe parcursul unui ciclu de anotimpuri complet, începând cu vara 2004.

3.b. Caracteristici fizice ale rocii: densitate, căldura specifică, conductivitate termică, porozitate (absorbţie/ gelivitate), rezistenţa mecanică. Toate acestea, în stare uscată şi în stare umedă.

3.c. Substanţe chimice, în special cele agresive (săruri alcaline etc.) din rocă, în diverse locuri: în apa meteorică şi freatică, în solul învecinat, în zona platformei de gunoi etc.

3.d. Date despre structura masivului de rocă, în profunzime: elemente de consolidare şi reconstituire din beton armat, unele suferind de degradări; fracturi, discontinuităţi în masivele de rocă; filoane de umiditate/ apă; diverse alte discontinuităţi. Acestea se vor putea determina cu ajutorul aparatelor georadar sau al altor sisteme pe care specialiştii le vor concretiza.

Scopul:

Realizarea unei modelări a microclimatului interior, sub construcţia de protecţie propusă. Această modelare va ţine cont de caracteristicile fizice ale componentelor, de capacitatea de acumulare termică (inerţia termică), de radiaţia solară şi de celelalte date de climă şi microclimat exterior, pentru a realiza controlul ambiental prin mijloace naturale controlate, în cea mai mare măsură cu putinţă.

Pe timpul iernii, aportul de energie solară, prin efect de seră, acumulare termică şi rezistenţa termică a anvelopantei, va urmări reducerea drastică, dacă nu eliminarea completă, a îngheţului, care este un factor patologic major. Se va urmări stabilizarea regimului higrotermic, împreună cu măsuri de asanare, pentru a limita fenomenele nocive de cristalizare a sărurilor. Se va realiza un program de intervenţii pentru tratarea şi pasivarea betoanelor introduse în anii 1960/70.

Specialiştii în conservare vor putea interveni pentru precizarea şi urmărirea în timp a strategiei de conservare şi restaurare a suprafeţelor, ca şi a masivelor de rocă.

Pe timpul verii, se va realiza protecţia solară şi ventilarea naturală controlată, necesare pentru evitarea supraîncălzirii şi în general pentru stabilizarea regimului higrotermic şi microclimatic interior.

Se vor preciza intervenţiile necesare asupra construcţiei de protecţie din beton, existentă, realizată în anii 1960-70. Efectele nefavorabile ale acestei construcţii au fost deja puse în evidenţă prin observaţiile noastre mai vechi, şi confirmate de investigaţiile şi observaţiile făcute de specialişti în aprilie 2004.

În sfârşit, se vor concretiza caracteristicile construcţiei de protecţie propuse pentru partea cea mai amplă a sitului, aflată acum sub o construcţie provizorie ce şi-a depăşit de mult perioada de serviciu, şi ale cărei efecte pe timp lung sunt extrem de nocive.

În concluzie, precizăm încă o dată necesitatea de a se interveni cât mai repede, cu toată grija şi competenţa, pentru a se putea salva ceea ce mai există din ansamblul religios rupestru de la Basarabi. Descoperit printr-o întâmplare, adus şi păstrat în aer liber printr-o intenţie ambiţioasă (generoasă) de punere în valoare, şi printr-un efort uriaş realizat în anii 1960-70, ansamblul este acum pus în pericol chiar de faptul că a fost descoperit. Nu este de dorit să se ajungă cândva să se regrete că situl nu a fost acoperit la loc cu pământ, mai bine decât să fie lăsat să se distrugă iremediabil, prin abandon.

Necesitatea şi programul-cadru al investigaţiilor

Se pune la punct un program de investigaţii care să ducă la o concretizare şi precizare a diagnosticului pentru salvarea obiectivului (analiza stării fizice şi a influenţelor negative, condiţii de microclimat şi mediu biochimic etc.) şi pentru stabilirea programului de intervenţie.

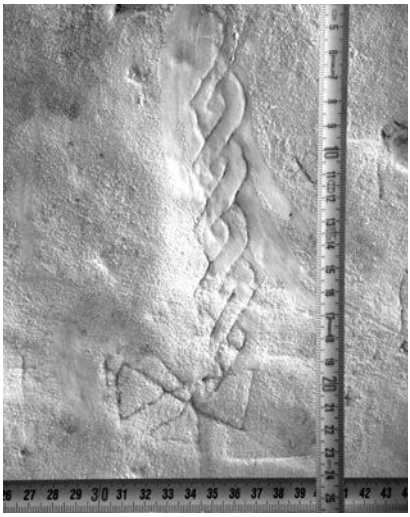
Investigaţiile higrotermice se vor concretiza în punctele şi zonele cele mai critice (acestea din urmă la rândul lor se vor preciza pe parcursul investigaţiilor).

Datele de mediu chimic, fizic şi biologic ce se vor cerceta vor include caracteristici precum: conductivitatea termică şi la difuzia vaporilor, căldura specifică (capacitatea termică) ale cretei, mortarelor şi betoanelor de intervenţie şi a altor componente, în stadii de umiditate şi mediu fizic, biologic etc.

Determinările precise pe parcursul unui întreg ciclu anual, (încluzând iarna 2005-2006) vor evidenţia mecanismele de degradare activate de îngheţ-dezgheţ şi de variaţiile ambientale în general. În urma acestor concluzii, sperăm să putem realiza prin construcţia de protectie propusă (şi avizată de Comisia Naţională a Monumentelor Istorice, la nivel de studiu de fezabilitate) un control ambiental favorabil, printr-o concepţie corectă de arhitectură ecologică (bioclimatică). Aceasta va presupune utilizarea de mijloace naturale în mod controlat.

Este exclusă climatizarea artificială, atât a cavităţilor capelelor cât şi a masivelor de rocă: chiar dacă nu am lua în considerare consumurile enorme de energie pe care o asemenea soluţie le-ar presupune, controlul ambiental artificial nu ar fi de dorit, pentru că nu ar putea decât să amplifice, în perioadele dificile, fluxurile de căldură şi umiditate prin suprafeţele sensibile şi preţioase (incizate) şi prin masele de rocă.

Am ajuns, în urma studiilor şi fazelor de proiectare parcurse, la concluzia că este de dorit realizarea stabilităţii ambientale prin mijloace naturale controlate: aport de energie solară iarna şi stocarea căldurii în masele de rocă, pentru evitarea ciclurilor frecvente şi ample de îngheţ-dezgheţ; protecţie solară şi ventilare naturală controlată, pe timpul verii.

Figurile 9 și 10. Basarabi, imagini din bisericile rupestre, sec.IX şi X d.Ch.

Aceste concluzii şi soluţii de principiu ne-au fost confirmate şi de rezultatele cecetărilor din cadrul laboratorului amplasat pe teren şi conferinţei europene din aprilie 2004. Întreaga noastră experienţă ne îngăduie să sperăm într-o concretizare a acestor soluţii de principiu (autorul acestor rânduri, arh. Mihai Opreanu, are experienţă în studii şi proiecte de arhitectură ecologică, şi o activitate didactică orientată spre fizica construcţiilor, control ambiental, patologie constructivă şi arhitectură ecologică în general).

Tocmai această perspectivă profesională ne îngăduie să înţelegem că este nevoie de investigaţii complexe şi cât mai complete, pentru a putea verifica posibilitatea realizării practice a acestor criterii de control ambiental prin concepţia de arhitectură, înscrisă într-o concepţie pluridisciplinară în care investigaţiile, instrumentele dar mai ales specialiştii care le realizează se află într-o poziţie cheie, de care depinde în bună măsură concepţia de ansamblu.

Nota editorului:
Din păcate, în perioada 2004-2016 ansamblul a continuat să se degradeze. În prezent acesta nu este accesibil pentru vizite turistice din cauza lipsei condițiilor de siguranță.

Bibliografie

Atanasov, G., *Influences ethno-culturelles dans l'ermitage rupestre près de Murfatlar, à Dobrudža*, Byzantino-Slavica, 57, 1996, 1, p.112-124

Atanasov, G., *Kapadokijski kulturni blijanija v skalnata obitel pri Murfatlar, în Prinosi kăm bălgarskata archeologija*, I, Sofia, 1992, p.79-86
Barnea, I., *Ceramica din cariera de cretă de la Basarabi (reg. Dobrogea)*, SCIV, 13, 1962, 2, p.349-371
Barnea, I., *Les monuments rupestres de Basarabi en Dobroudja, Cahiers archéologiques*, 13, 1962, p.187-208
Barnea, I., *Predvaritelnye svedenija o kamennyh pamiatnicah v Basarabi (obl. Dobrodja)*, Dacia, NS, 6, 1962, p.293-316
Barnea, I., *Reprezentarea labirintului pe monumentele rupestre de la Basarabi (reg. Dobrogea)*, SCIV, 14, 1963, 1, p.189-195
Barnea, I., *Monumente de artă creştină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române*, Studii teologice, 12, 1960, 3-4, p.211-219 și 17, 1965, 3-4, p. 160-172
Barnea, I., *Monumentele rupestre de la Murfatlar,* Magazin istoric, 2, mai 1968, 5 (14), p.38-42 şi 11 (20) noiembrie 1968, p.20
Barnea, I., *Dobrogea între anii 681-1186*, în I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei, vol.III, Bizantini, români şi bulgari la Dunărea de Jos*, Bucureşti, 1971, p.180-233
Barnea, I., *Monumenti bizantini in Romania fra il VII ed il XIII secolo, în Corsi di cultura sull'arte ravennate e bizantina*, Ravenna, 1971, p.71-93, p.81-84
Barnea, I., *Murfatlar şi Niculiţel*, SCIVA, 26, 1975, 1, p.95-99
Barnea, I., *Bisericuţele rupestre de la Murfatlar*, în De la *Dunăre la mare. Mărturii istorice și monumente de artă creştină,* Galaţi, 1977, p.134-140
Barnea, I., *Arta creştină în România*, II, Bucureşti, 1981, p.16-20, 46-91, pl.9-31
Barnea, I., *Monumente creştine şi viaţa bisericească în secolele VII-XIV pe teritoriul Dobrogei*, în *Monumente istorice şi izvoare creştine*, Galaţi, 1987, p.79-124, 92-106
Barnea, I., *Monumentele rupestre de la Murfatlar (Basarabi), jud. Constanţa*, Sud-Est, Chişinău, 1997/4/30, p.54-59
Barnea, I., Bilciurescu, V., *Şantierul arheologic Basarabi,* Materiale, 6, 1959, p.542-566
Beševliev, V., *Ethniceskata prinad lejnost na runnite nadpisi pri Murfatlar*, 5, 1976, 4, p.p.12-22
Beševliev, V., B*eobachtungen uber die protobulgarischen runeninschriften bei Basarabi (Murfatlar)*, Izvestija Varna, 1977, 13 (28), p.49 55
Bogdan, D.P., *Grafitele de la Basarabi*, Analele Universităţii, 16, 1961, p.31-49
Damian, O., *Aspecte ecleziastice la Dunărea de Jos în secolele VII-X*, Istros, 9, 1999 (2000), p.121-143

Daniel, C., P*rima atestare scrisă a limbii române: cuvinte româneşti din secolul al X-lea în inscripţiile de la Basarabi, jud. Constanţa*, Istorii neelucidate. Almanah estival '87, Luceafărul, p.35-40
Diaconu, P., *Representations de la jambe humaine sur certains monuments archéologiques*, Dacia, NS, 19, 1975, 1, p.267-268
Diaconu, P., I*storia Dobrogei în unele lucrări străine recente (IV)*, RevIst, 33, 1980, 4, p. 767-771
Diaconu, P., recenzie la I. Barnea, *Arta creştină în România, vol.I, secolele III-VI*, Bucureşti, 1979, 280 p., 118 pl. şi *vol. II, secolele VII-XIII*, Bucureşti, 1981, 238 p., 102 pl., în Pontica, 14, 1981, p.371-378
Diaconu, P., *Documente vechi creştine în Dobrogea*, Pontica, 17, 1984, p.157-168
Diaconu, P., *Sur l'histoire de la Dobroudja au Moyen Age (Dobrudža. Etudes ethno-culturelles)*, Sofia, 1987, 238 p.), Dacia, NS, 32, 1988, 1-2, p.175-193;
Diaconu, P., *De nouveau au sujet du monument rupestre de Murfatlar*, RRH, 27, 1988, 1-2, p.123-126
Diaconu, P., *Tradiţii daco romane în monumentul rupestru de la Basarabi (jud.Constanţa)*, Symposia Thracologica, 1989, 7, p.430-431
Diaconu, P., Năsturel, P.S., *Quelques observations sur le complčxe archéologique de Murfatlar (Basarabi)*, Dacia, NS, 13, 1969, p.443 456
Enciclopedia arheologiei şi istoriei vechi a României, vol. I, A-C, Bucureşti, 1994, p. 163, voce Basarabi
Mihăilă, G., *Inscripţii slave vechi de la Basarabi (reg. Dobrogea)*, SCL, 1, 1964, p.39-58
Ovčarov, D., *Za charactera i prinadlejčnota na srednovekovnite pismiki ot Basarab (Murfatlar)*, Archeologija-Sofia, 17, 1975, 3, p.1-10
Ovčarov, D., *De nouveau sur Basarab (Murfatlar) et la culture vieille bulgare en Dobroudja*, BHR, 1984, 1, p.108-110
Popkonstantinov, K., *Les inscriptions du monastère rupestre près du village Murfatlar (Basarab). Etat, théories et faits, în Dobrudža. Etudes ethno-culturelles*, Sofia, l987, p.115-145
Stănciulescu, Al.N., *Contribuţii la descifrarea inscripţiilor de la Murfatlar (Basarabi),* BOR, 95, 1977, 9-12, p. 1024-1034 (= Balkan Studies, 27, 1986, 2, p. 238-251)
Theodorescu, R., *Bizanţ, Balcani, Occident*, Bucureşti, 1974, p. 87-97
Theodorescu, R., *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos*, Bucureşti, 1976, p.120-128
Zugravu, N., *Geneza creştinismului popular al românilor*, Bucureşti, 1997

Arhitectura portuară în zona Pacificului de Sud

Prof.dr.arh. Orlando Sepulveda Mellado, Facultatea de Arhitectură a Universităţii Chilene, Santiago, Chile

Abstract

Chile lies on the south-western edge of South America, stretching 4,200 km from north to south. Its average width is 200 km, and the southern archipelago is effectively divided between Argentina and Chile. In the north of the country lies a desert region, the driest area in the world, where it practically never rains, whilst in the south, rainfall can reach 8,000 mm/m² on Eden Island. Along the coast, Chile has over twelve ports, at various stages of development. Santiago de Chile is situated roughly in the centre of the country. Heading south from Santiago, the climate and geography change, and this is where the country's main agricultural production area is located, between Santiago and Puerto Montt, with the highest density of farming, particularly in the area between Santiago and Concepción.

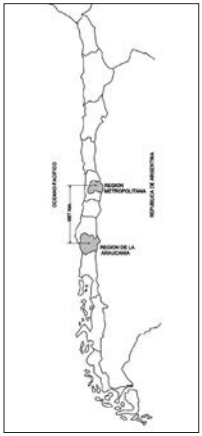
The distance between Santiago and Concepción is approximately 400 km as the crow flies and this is also where Valparaíso is situated – the city most severely affected by the earthquake and a UNESCO World Heritage Site. The earthquake on 27 February 2010 had a magnitude of 8,8 on the Richter scale and damaged bridges, cutting off transport links, caused the total or partial collapse of numerous buildings and generally destroyed the urban infrastructure, including both roads and water and sewerage systems. It occurred at sea, between Concepción and Valparaíso, approximately 25 km at sea off the towns of Curanipe and Cobquecura. It triggered a tsunami that travelled southwards into the two gulfs and caused greater damage than the earthquake itself. In the smaller bay, where the town of Talcahuano is situated, the disaster was catastrophic with ten-metre-high waves. In Dichato and Valparaíso, the residents were spared because the towns are built on hills sloping down to the sea – hills that were unaffected by the tsunami.

Scurtă descriere a statului Chile

Înainte de a mă referi la tema pe care o s-o abordez, doresc a face o scurtă descriere despre geografia ţării.

Chile se află la marginea de sud-vest a Americii de Sud. Lungimea sa de la nord la sud este de 4200 km. Din Santiago la Madrid sunt cam 11.000 km şi de la Madrid până aici sunt 2400 km, aşa că Chile, are o lungime de aproape două ori mai mare decât distanţa de la Madrid până aici. Este foarte îngust, lăţimea medie este de 200 km, iar zona insulară din partea de sud este practic divizată între Argentina şi Chile. În nordul ţării există o zonă deşertică, cea mai aridă zonă din lume, practic nu plouă deloc, în timp ce în sud, se poate ajunge la 8.000 mm/mp în insula Eden. (Fig. 1 şi 2)

Figurile 1 și 2. Teritoriul chilian, lung de aproximativ 4.200 km și cu o lățime medie de 200 km. Capitala sa, Santiago, este situată în Regiunea Metropolitană (RM).

În afară de asta, de-a lungul coastei Chile are peste douăsprezece porturi, evident nu toate sunt la acelaşi nivel de dezvoltare şi infrastructura depinde de producţia internă. Nordul este deșertic și productivitatea sa este cea minieră, este cea mai aridă zonă care există din lume și curățenia sa atmosferică este foarte atractivă pentru studiile astronomice și ale Universului, construindu-se multe observatoare astronomice. Santiago de Chile este situat aproximativ la mijlocul ţării. Pornind de la Santiago spre sud clima şi geografia se schimbă şi aici se află practic zona principală de producţie agricolă a ţării, între Santiago şi Puerto Montt. Deşertul este practic nelocuit, iar zona de la Puerto Montt spre sud este formată din multe insule, iar partea continentală este destul de redusă şi străbătută de foarte multe râuri şi lanţuri muntoase. De asemenea are o densitate a populaţiei destul de joasă. Ceea ce rămâne este zona dintre Santiago de Chile şi Puerto Montt, ca fiind zona cu cea mai mare densitate, şi în special zona cuprinsă între Santiago şi Concepción.

Distanţa între Santiago şi Concepción este de aproximativ 400 de km în linie dreaptă şi 500 km pe şosea, şi spun asta pentru că mă voi referi la această zonă unde se află Valparaiso, cel mai grav afectat oraș și care este declarat Patrimoniu al Umanităţii.

Cutremurul

În Concepción

Orașul Concepción a fost fondat de colonizatorul spaniol Don Pedro de Valdivia în anul 1550. Este situat la 500 Km de capitala statului Chile, Santiago, pe coastă, la Oceanul Pacific și are în plus un râu în partea de sud, care este unul dintre cele mai mari și mai bogate în debit din Chile. Gura sa este destul de largă, are 3 sau 4 km.

După cum știți, cutremurul din 27 februarie 2010 a avut o magnitudine de 8,8 grade pe scara Richter. Am aflat de curând că un cutremur asemănător a avut loc în Romania în anul 1977, dar nu am aflat până la urmă care era intensitatea (7,2). Gurile rele spun ca seismul din Chile a avut mai mult de 9 grade dar că dacă acest lucru ar fi fost recunoscut de către autorități ar fi existat probleme din partea firmelor de asigurări, care ar fi fost absolvite de responsabilitate și ar fi refuzat ajutorul necesar, ceea ce s-ar fi transformat într-o catastrofă națională.

Pe râul din sudul orașului au fost construite 3 poduri, în epoci diferite, primul dintre ele era deja dezafectat, doar celelalte două mai funcționau, astfel în urma seismului colapsând și acestea, au izolat populația din zona de sud, numită San Pedro, neavând acces la principalele servicii aflate în Concepción. (Fig.3)

Seismul a provocat o paralizie imediată în ziua de sâmbătă, a tuturor activităților publice, atât comerciale cât și a serviciilor recreative, comunicații

Figura 3. Imagine cu unul dintre cele trei poduri care traversau râul Biobío și s-au prăbușit.

etc. Celularele nu funcţionau şi, ceea ce a fost mai grav, în ziua următoare a început un vandalism incontrolabil.

Vandalismul a început prin deschiderea supermagazinelor, distrugând porţile de acces. Publicul care avea nevoie să facă cumpărăturile uzuale nu şi-a dat seama că magazinele erau deschise de delicvenţi, credeau că fiind o situaţie de urgenţă s-a procedat aşa, şi intra să cumpere în mod normal, cu unica diferenţă că la ieşire nu puteau plăti, pentru că nu erau deschise casele de marcat. Apoi, când ieşeau cu sacoşele cu pâine şi lapte, vedeau că alte persoane ieşeau cu televizoare şi alte electrocasnice pe care le încărcau în furgonete. Confuzia socială era mărită atunci de surpriza de a se vedea implicaţi involuntar în acţiunile delicvente.

Trebuie să menţionez că în Chile perioada dictaturii lui Pinochet s-a terminat în 1990. Au trecut 20 de ani dar populaţia încă nu a depăşit faptul că Forţele Armate erau entitatea opresoare. Aceasta explică de ce guvernul preşedintei Bachelett nu a avut curajul să ordone Armatei să stabilească ordinea în faţa vandalismului declanşat. Au fost trei zile de teroare asupra populaţiei, care s-a organizat în mod spontan pentru a înfrunta vandalismul care nu distrugea doar magazinele, ci avansa în acelaşi scop către zonele rezidenţiale, atacând pe oricine le stătea în cale. Din fericire, în a treia zi de la cutremur, şi-au făcut apariţia forţele de ordine.

O clădire de 15 etaje din centrul oraşului Concepción, abia terminată şi cu birourile puse în vânzare, s-a dărâmat complet, rămânând o ruină şi martor al violenţei seismului. (Fig.4)

O altă clădire de apartamente, la fel de înaltă şi foarte lungă, plană şi îngustă, şi-a pierdut echilibrul şi a căzut complet împreună cu locuitorii săi. Dărâmarea clădirii s-a datorat unor probleme de mecanică a solului, a terenului de fundare. Există relatări ale celor care se aflau înăuntru în timpul seismului şi al colapsului edificiului. Seismul a avut loc la

Figura 4. Clădirea de birouri cu 15 etaje s-a avariat, însă este încă în picioare, ceea ce prezintă un risc semnificativ de a provoca daune grave zonei înconjurătoare, dacă va suferi alte prăbuşiri. Tehnologia necesară pentru demolarea acesteia va trebui importată din Statele Unite, deoarece nu este disponibilă în Chile.

ora trei dimineaţa. A murit multă lume dinăuntru, dar unii s-au salvat şi au acceptat să dea interviuri. Unul dintre supravieţuitori, un inginer, nu ştia să spună cum s-a salvat, deoarece îşi pierduse cunoştinţa. Când s-a trezit, a simţit miros de gaze şi unicul lucru pe care l-a putut face a fost să încerce să-şi facă loc să iasă la aer, astfel echipele de salvare l-au auzit şi l-au salvat.

Facultatea de Chimie a Universităţii din Concepción a fost incendiată total. Au ars toate instalaţiile, laboratoarele de experienţe, biblioteca cu arhivele şi registrele de cercetare, toate lucrurile cercetătorilor.

În general cutremurul a distrus structura urbană, atât căile de circulaţie, cât şi instalaţiile de apă şi canalizare, ale căror ape murdare curgeau pe străzi fără ca nimeni să le oprească, deoarece altele erau urgenţele la cea oră.

În Dichato

Cum ştim toţi cei care am vizitat America de Sud, aici avem Curentul Humboldt, ce urcă spre nord trăgând după el apele reci ale sudului, iar ca o consecinţă a acestui fapt marea chiliană este una foarte rece, iar producţia sa marină este una caracteristică, de aceea peştele şi fructele de mare au unele atribute speciale. (Fig. 5, 6, 7)

Seismul a avut loc în mare, între Concepción şi Valparaiso, foarte aproape de coastă, la circa 25 de km în faţa localităţilor Curanipe şi Cobquecura, aflate în centrul teritoriului. Acest seism a produs un tsunami care s-a îndreptat spre sud până în cele două golfuri. În golful cel mic, unde se afla orăşelul Talcahuano, catastrofa a fost majoră.

Valul a ajuns până în zona urbană şi a inundat cam 15 cvartale către interior. A fost un val foarte înalt, de aproximativ 10 m, care a aruncat bărcile aflate pe mal tocmai în piaţa centrală a micului oraş. Din fericire, populaţia

Figurile 5 și 6. În stânga se află Golful Talcahuano, care conține în colțul său din stânga jos un mic golf numit La Poza, imaginea din dreapta.

Figura 7. Vedere a golfului Dichato cu partea La Poza. Construcțiile digului din fundal au fost distruse de tsunami.

a avut posibilitatea să se adăpostească de acest val deoarece în partea de est există un lanţ de coline, urcând astfel spre zona rezidenţială care nu a fost afectată. Cele mai afectate zone au fost cele din partea de jos, zona de instalații portuare și serviciile publice, cum ar fi spitalul și Căpitănia Portului. (Fig.8)

Figura 8. Tsunamiul a mutat bărci și vehicule.

În acest mare golf, în partea de sud-vest se află o zonă mai protejată, numită Poza, în faţa oraşului Dichato, unde acostau bărcile de pescuit tradiţional. Talcahuano este mai mare ca Dichato şi este practic conectat (în termeni urbani) cu aria Concepción-ului. Zona la care mă refer din Dichato este destul de protejată, însă zonele joase, de la nivelul mării, sunt cele care au suferit cel mai mult din cauza tsunamiului. Pe lângă Curentul Humboldt ce urcă spre nord, regimul de vânt predominant bate în aceeaşi direcţie. Şi asta a făcut ca golfurile ce erau îndreptate spre nord să fie cele mai dens populate, mai ales ca porturi, deoarece erau ferite de vânt şi de curentul marin. Unica problemă în cazul acestui seism este că epicentrul se află în partea de nord a golfurilor, ceea ce le lasă astfel neprotejate de valul gigant. (Fig.9)

Figura 9. Bărci ridicate de tsunami şi depuse în mijlocul bulevardului.

Coasta oraşului Dichato se deschide către acest golf protejat numit "La Poza", cu o plajă foarte frecventată de turişti ce este dublată de un bulevard cu restaurante şi comerţ pentru turişti, ca şi unele servicii publice. Întregul ansamblu era orientat către La Poza, unde acostau bărcile tradiţionale şi se desfăşurau activităţile marine foarte atractive din punct de vedere vizual, dialogând cu ele şi constituind o singură unitate turistică.

Ei bine, cutremurul şi valul ce a urmat, cu o înălţime de 10 m a intrat în la Poza, a trecut peste digurile de protecţie, a ridicat nivelul apei de după acestea şi, luând pe sus ambarcaţiunile de acolo, a intrat în zona urbană, distrugând bulevardul şi ansamblul turistic, inundând centrul oraşului Dichato şi majoritatea zonelor rezidenţiale. La retragerea lor, apele marine au

lăsat ca martori, în mijlocul străzilor şi al zonelor verzi ale oraşului, diverse ambarcaţiuni de 15-20 m lungime şi, bineînţeles, un mare spaţiu urban în paragină, cam 25 de cvartale (= 25 ha), acolo unde cu puţin timp înainte era o aşezare plină de case şi echipamente urbane cu caracter rezidenţial. (Fig.10)

Figura 10. O stradă din Dichato inundată de apa de mare adusă de tsunami.

Din întâmplare, cu puţin timp înainte de cutremur, guvernul, prin Ministerul Lucrărilor Publice, începuse nişte proiecte de renovare urbană a oraşului Dichato şi, deşi totul era încă la nivel de anteproiect, voinţa publică şi existenţa acestor planuri au dat, într-un fel, un optimism în faţa adversităţilor naturii. Bineînţeles că, în mod logic, datorită cutremurului au fost schimbate priorităţile investiţiilor publice, dându-se prioritate ajutorării populaţiei afectate şi amânând planurile de renovare urbană a oraşului Dichato.

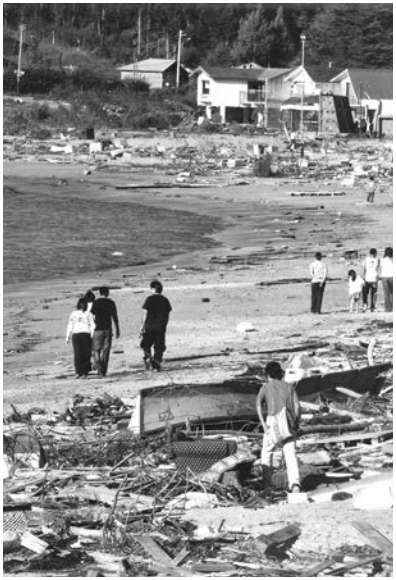

Figura 11. Plaja a fost transformată într-o groapă de gunoi cu moloz şi obiecte de uz casnic.

În imediata apropiere este o zonă de întreţinere a bărcilor şi de comercializare a produselor capturate. Eu am fost acolo la două săptămâni după cutremur şi când avionul cobora spre golf am văzut plaja ce era în faţa aeroportului şi din avion se vedea că plaja era doar o acumulare de moloz. (Fig.11)

În Chile mai fusese un cutremur în partea de nord, unde s-a pierdut mult din patrimoniu. Zona de nord fiind foarte puţin populată, are un patrimoniu foarte important lăsat de minele care s-au dezvoltat, datorită unor mari investiţii, împreună cu oraşele ce aparţineau de Peru, înainte de conflictul armat cu Chile din 1879. Ambele au lăsat în urmă un patrimoniu foarte bogat, care a dăinuit timp de secole.

Pentru a finaliza această descriere a seismului este necesar să acceptăm că nu cutremurul a fost cel care a produs daunele materiale, deoarece construcţiile au rezistat destul de bine. Fără îndoială, tsunamiul a fost cel care a produs daunele şi era inevitabil, mai ales pentru Dichato, care era aşa de bine protejat de mare, într-un golf. Dar nimeni nu putea să prevadă că direcţia valului va fi de la nord la sud aproape paralelă cu coasta. Restul ţării, nefiind expus la valuri seismice, nu a suferit daune majore şi trebuie să menţionez că în prezent construcţiile din ţară sunt practic antiseismice. (Fig. 12)

Figura 12. Tsunamiul nu a mutat doar bărci și vehicule, ci și case întregi.

Valparaíso

Valparaíso a fost fondat într-un golf orientat spre nord, în timpul cuceririi spaniole, în 1536, de către colonizatorul spaniol Don Juan de Saavedra. Valparaíso este portul principal al ţării şi de la început a evoluat paralel cu Santiago, rolurile lor fiind mai degrabă complementare. Valparaíso se află la 100 km de Santiago. Spre nord este conectat în mod continuu cu

staţiunea Viña del Mar şi de aici urmează aceeaşi direcţie cu o plajă foarte lungă până la portul Quintero. La sud de Valparaíso se află alt port – San Antonio. (Fig.13)

Figura 13. Vedere panoramică a orașului Valparaíso. În stânga jos, portul cu debarcaderul și navele.

Valparaíso are mai multe lanţuri de coline care coboară în formă de evantai, ceea ce îi dă o caracteristică şi o identitate acestei localităţi foarte speciale. Este un oraş care se priveşte pe sine şi toţi află ceea ce se petrece în oraş şi în golf. În funcţie de ceea ce se întâmplă, populaţia reacţionează într-un consens notabil.

Caracteristica edificatorie a oraşului Valparaíso este condiţionată de topografie, atât în aspectele urbane cât şi în cele arhitecturale. În acest fel, topografia şi curbele colinelor, duc la o morfologie foarte specială a clădirilor, nu doar în funcţie de relief ci şi planimetria, şi organizarea programatică a interiorului sunt deosebite.

Din Santiago se ajunge la Valparaíso coborând pe un bulevard care are o zonă comercială de joasă calitate, formată spontan. În acest punct acesta se intersectează perpendicular cu un bulevard care face legătura cu centrul civic. La intersecţia acestor bulevarde a fost construită (de Pinochet) clădirea Congresului. Planul său este în formă de “U”, cu o deschidere mare, ca o fereastră, pentru a evita să întoarcă spatele populaţiei care locuieşte în spate.

Imaginea pe care o avem despre Valparaíso ne apare cu casele una peste alta, structura şi conformaţia urbană sunt absolut libere şi este unul din aspectele care atrage turişti.

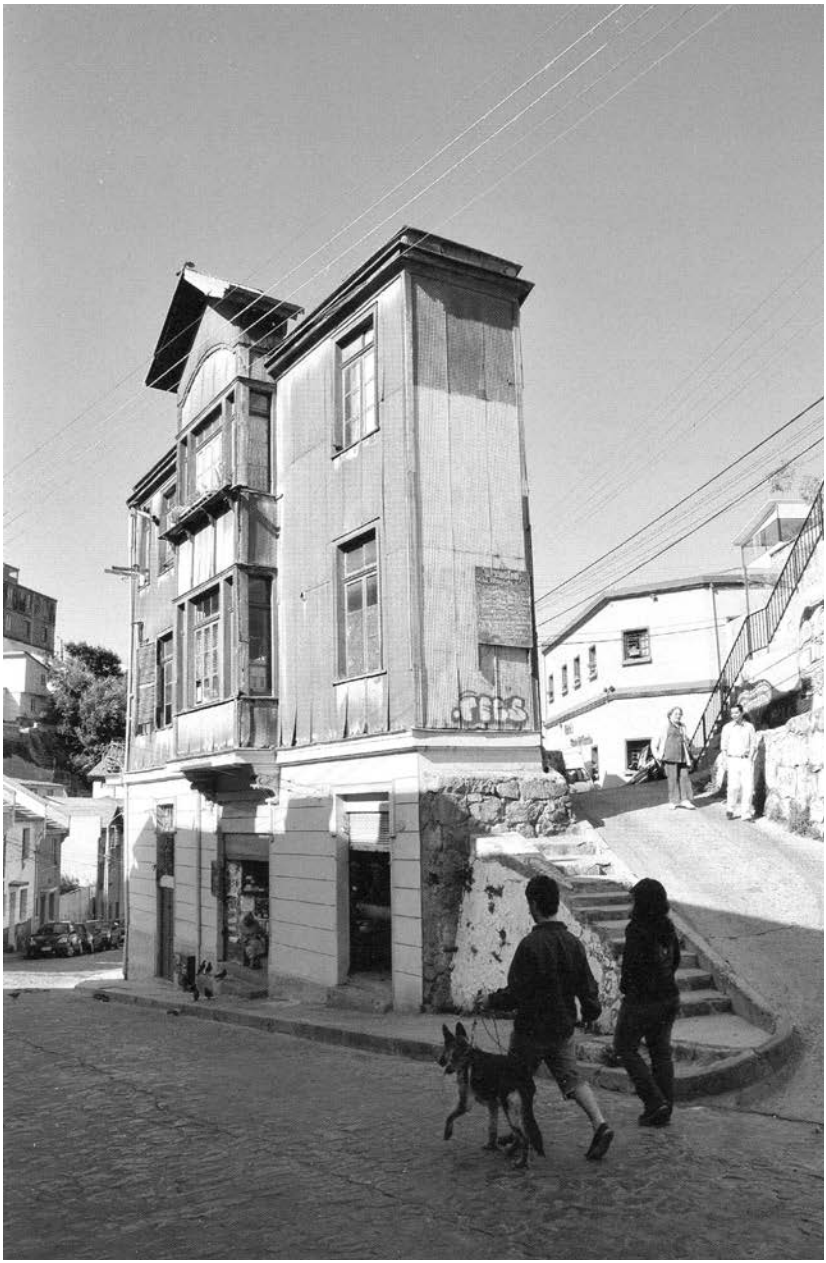

Figura 14. O clădire cu caracteristicile descrise în text.

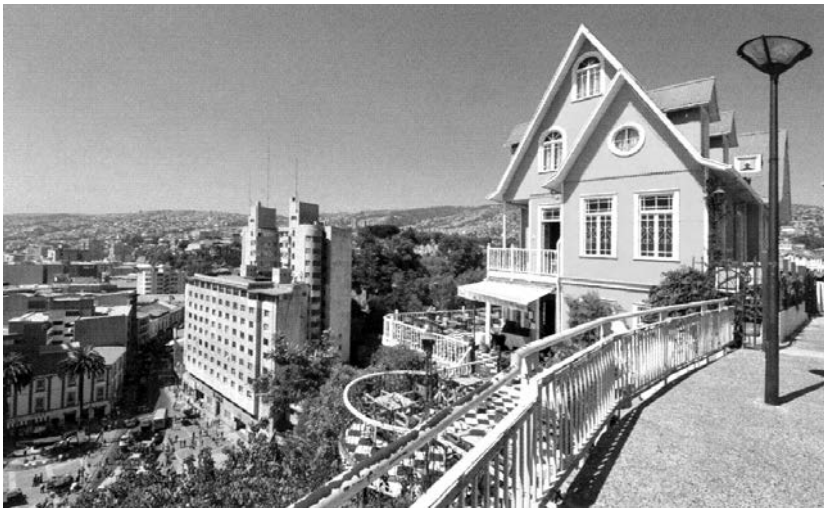

Figura 15. Casa din dreapta este un hotel. Observați terasele, suspendate pe stâncă, cu o priveliște spectaculoasă.

Oraşul Valparaíso este Patrimoniu al Umanităţii.

Străzile din Valparaíso urcă în zig-zag pe lanţurile de coline şi în punctele de inflexiune sunt întotdeauna edificii condiţionate de această geometrie şi pantă. Această tipologie de construcţie este foarte frecventă în Valparaíso. Strada care vine urcând şi se întoarce în zig-zag, continuă în sus şi obligă clădirea din vârf să se reducă practic la 3 metri. Pe latura de jos a străzii nivelul corespunde subsolului, iar pe cealaltă parte corespunde nivelului intrării, un etaj mai sus. (Fig.14)

Există unele construcţii pe faleză, al căror gard către gol protejează activităţile de pe terase sau balcoane şi de acolo în jos este stânca colinei, care în general este stabilizată cu o protecţie din beton armat. (Fig.15)

Există şi spaţii publice, pasaje foarte înguste, ce lasă să treacă doar două persoane şi în nici un caz vehicule, mai ales că panta este foarte mare, se poate circula doar pe scări. În multe cazuri lăţimea trecerilor ajunge la doi metri şi intrarea în clădiri trebuie să fie paralelă cu panta, niciodată perpendiculară.

Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe

Abstract

The proposals conceived by the participating students included the extensive revitalization of Street I (the Danube waterfront, together with the associated port functions), a development proposal for Sulina Beach, aimed at its efficient use for the benefit of tourists, a detailed stylistic and typological analysis of the houses in Sulina and the constant elements defining the traditional architectural morphology of the Danube Delta, an innovative proposal for the construction of an artificial canal connecting the port area to the sea. The last team proposed a complex project for a fisherman's house, based on a typological analysis of vernacular dwellings in Sulina.

Echipa I - Mihaela Șerban, Silviu Andrișoi, Bogdan-Dragoș Munteanu, Sandra Gómez Martin, Natalia Lorca Ruiz

Propunerea, intitulată „Sulina Modify!", vizează revitalizarea amplă a Străzii I (faleza Dunării, împreună cu funcțiunile portuare aferente). Au fost elaborate soluții atât pentru intervenții arhitecturale la scară urbană, cât și pentru elemente de mobilier urban. Studenții s-au inspirat din conceptul de *genius loci*, căutând să identifice parametrii care definesc „spiritul locului" și să armonizeze propunerea arhitecturală cu specificul acestui oraș, situat la confluența dintre Dunăre și mare, într-un cadru natural cu condiții extreme. „Sulina este o poveste perpetuă, născută din sedimentele aduse de ape și din sufletele neînțelese ale Olandezilor Zburători." Acest citat poetic a servit drept crez călăuzitor al proiectului. Activitatea a debutat cu o analiză a arhitecturii de-a lungul axei falezei, examinându-se materialele, culorile, texturile, vegetația adiacentă și pavajul existent. Au fost inventariate clădirile cu valoare arhitecturală și istorică, analizându-se totodată funcțiunile și starea de conservare a acestora. De asemenea, au fost evidențiate structurile care nu se armonizează cu spiritul locului – din punct de vedere al volumetriei, stilului sau culorii – întrucât acestea afectează negativ silueta urbană a falezei.

Intervenția propusă include: reamenajarea pavajului (cu integrarea pavajului tradițional din piatră, încă prezent în anumite zone ale orașului); amenajări peisagistice portuare destinate călătorilor (simple, dar funcționale, punând accent pe utilizarea materialelor naturale); pasarele și pontoane din lemn; panouri informative (prototipuri); chioșcuri comerciale și adăposturi realizate din lemn, crengi și stuf; coșuri de gunoi; precum și terase pentru baruri și restaurante.

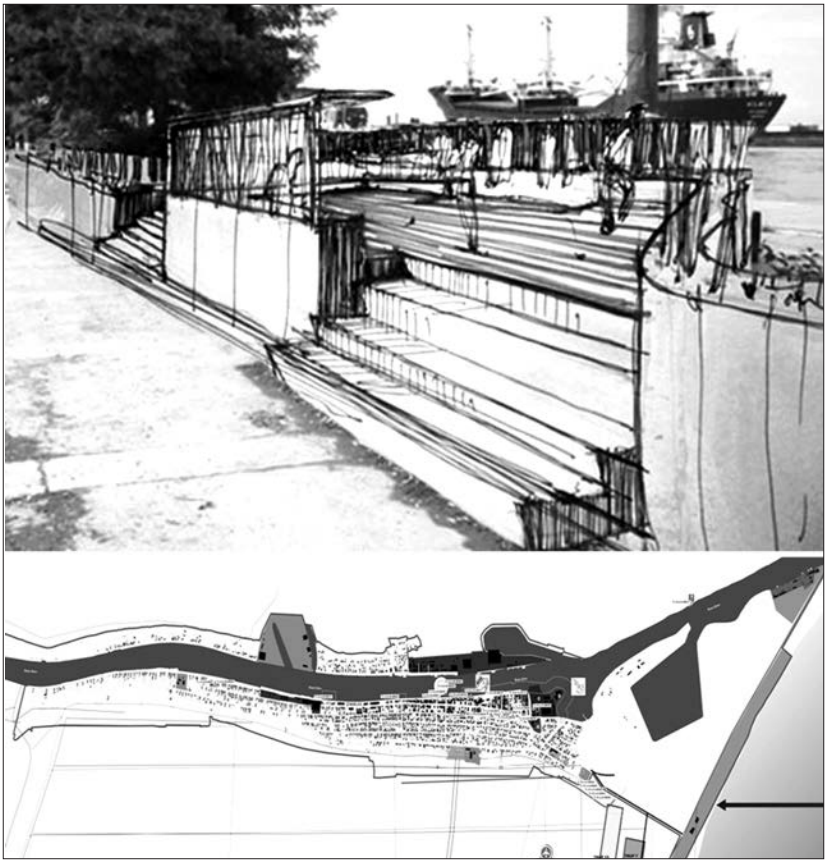

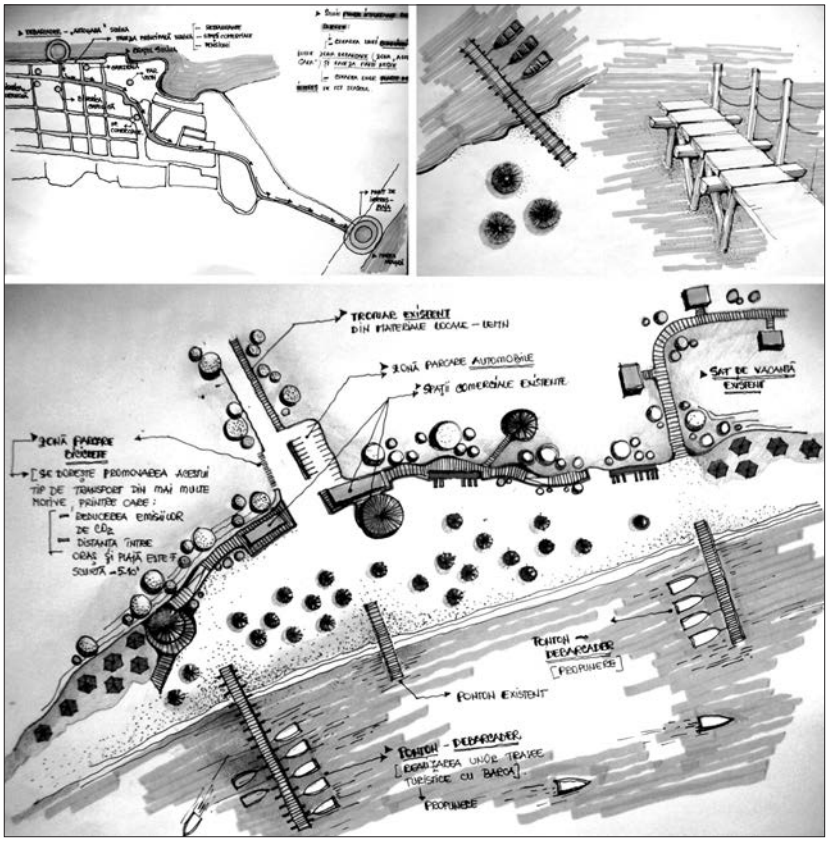
Figura 1. Extras din Proiectul Echipei I.

Echipa II - Mar Sanchez Alfayate, Sara Trueba Forsea, arh. Anne Marie Gacichevici, Otilia Călin

Echipa a prezentat o propunere de amenajare pentru plaja Sulina, vizând utilizarea eficientă a acesteia în beneficiul turiștilor, protejând în același timp elemente naturale valoroase, precum peisajul și vegetația de mică înălțime (până nu demult, plaja Sulina era considerată una dintre ultimele plaje virgine din Europa). Studiul a evidențiat necesitatea stabilirii unei legături între zona digului portuar și plajă, prin definirea unui traseu specific și crearea unor puncte de interes de-a lungul acestuia. Pentru a îmbunătăți accesul la plajă, propunerea include o zonă de parcare, un punct de lăsare a bicicletelor și două diguri suplimentare care se extind în mare.

Plaja a fost împărțită în trei secțiuni, fiecare beneficiind de o strategie de amenajare adaptată destinației sale. Zona A, cunoscută sub numele de „Plaja de Sud", se caracterizează printr-o vegetație bogată, specifică pajiștilor de stepă nisipoasă din zonele litorale – variind de la plante de mică înălțime, precum stufărișul și sălciile pitice, până la vegetație ierboasă, inclusiv dune stabilizate de ierburi perene (cunoscute sub numele de „dune gri"). Intervenția propusă aici este minimă, constând într-o pasarelă din scânduri de lemn de-a lungul plajei și o zonă de promenadă prevăzută cu un mic ponton pentru ambarcațiuni de mici dimensiuni. Zona B, situată în apropierea drumului de acces către oraș, este desemnată drept „Zona de Sud-Vest" și este dotată cu diverse elemente de mobilier urban, precum șezlonguri ergonomice, panouri informative și coșuri de gunoi. Planurile includ, de asemenea, o rețea de alei pietonale și pavilioane din lemn care găzduiesc facilități pentru activități

Figura 2. Extras din Proiectul Echipei II.

specifice plajei. Zona C, situată tot în partea de sud-vest, ocupă spațiul din dreapta fluxului principal de acces; aceasta este destinată unui sector cu pontoane pentru bărci cu vele și servește drept spațiu temporar pentru activități sportive (volei, badminton, fotbal etc.).

Echipa III - Alvaro Bonet López, David Rodríguez Cobos, Ștefania Elena Bobaru, Alexandru Prodan, Alexandra Stamate

Echipa a realizat o analiză stilistică și tipologică detaliată a locuințelor din Sulina și a elementelor constante care definesc morfologia arhitecturală tradițională a Deltei Dunării. Au fost identificate patru tipologii constructive de bază: casa pescărească; casa urbană – denumită de studenți „cu influențe otomane" – caracterizată prin placarea cu lemn; casa cu elemente stilistice neoclasice și spațiu comercial la parter; clădirile portuare în stil industrial. Au rezultat câteva concluzii generale privind fiecare tipologie:

1. Casa pescărească. Acest tip de case se găsesc, în general, de-a lungul canalelor secundare de navigație. Prezintă un plan simplu și dimensiuni compacte. Construcția este realizată din chirpici, cu o structură interioară din lemn. De regulă, sunt văruite, creând un contrast cu nuanțele închise ale elementelor din lemn (maro, verde închis). Aceste case nu au pridvor – accesul se face direct din curte – și se sprijină, de obicei, pe fundații din pământ tasat, având acoperișuri aproape întotdeauna din stuf. O observație de interes este că anexele gospodărești aferente acestor locuințe (de asemenea, realizate în general din stuf) nu formează un ansamblu integrat cu locuința principală, ci sunt structuri independente.

2. Casa urbană (numită „cu influențe otomane" datorită placării pereților cu scânduri de lemn, o trăsătură întâlnită și în arhitectura tradițională din Istanbul, de exemplu). Acest tip de locuință se regăsește în tot orașul, în special la sud de Canalul Sulina. Există două variante ale acestui tip de casă urbană (prevăzute cu un demisol din piatră și un nivel superior din cărămidă). Etajul superior este construit, de regulă, din chirpici (cu structură din lemn) sau dintr-o structură mixtă din lemn (de tip „sandwich"). O caracteristică comună este placarea exterioară cu scânduri de lemn – un aspect reprodus recent folosind alte materiale, precum MDF-ul sau tabla. Acoperișul este, de obicei, în patru ape și acoperit cu țiglă ceramică curbată, prezentând un profil decorativ orizontal din lemn de-a lungul marginii inferioare.

3. Clădiri cu funcțiune mixtă și spații comerciale la parter (clădirea portului). Structurile de acest tip erau dispuse inițial în șiruri continue – deși astăzi acestea nu mai formează un ansamblu compact – de-a lungul malului sudic al Canalului Sulina. Este vorba despre clădiri cu două niveluri (uneori prevăzute cu mansardă locuibilă), având parterul destinat activităților

comerciale, iar etajul servind drept spațiu de locuit (reședințe private sau pensiuni). Compoziția fațadelor principale este, în general, simetrică și prezintă influențe neoclasice pronunțate; majoritatea clădirilor sunt prevăzute cu un balcon din fier forjat amplasat central, deasupra intrării.

4. Clădiri industriale. Structurile industriale sunt concentrate în cea mai mare parte de-a lungul malului nordic al Canalului Sulina; sunt clădiri masive din cărămidă (unele tencuite cu var), cu un singur nivel și acoperișuri în două ape, prevăzute inițial cu învelitoare din țiglă ceramică curbată (specifică zonei), înlocuită ulterior cu tablă. Fațadele sunt simple, cu o dispunere simetrică, ornamente minime și un ritm repetitiv al golurilor pentru ferestre și uși.

De asemenea, echipa a realizat un plan general de amplasare care indică localizarea fiecărei tipologii de locuință.

S-a efectuat și o analiză comparativă a elementelor de morfologie arhitecturală – precum garduri, uși, ferestre, acoperișuri și suprafețe ale pereților – alături de analiza unei intervenții contemporane asupra unei case vernaculare tradiționale (proiectată de arhitectul Andrei Mulțescu). Intervenția a vizat restaurarea și extinderea unei locuințe existente, noua arhitectură integrându-se armonios în contextul local. Materialele originale au fost păstrate în mare parte; acolo unde acest lucru nu a fost posibil, fragmente din materialul original au fost conservate ca elemente-martor.

Figura 3. Extras din Proiectul Echipei III.

Echipa IV - Alexandra Georgiana Diaconu, Bianca Adriana Diaconu, Anca Virginia Ştefan, Maria Dolores Alvarez Elipe, Luis Larrauri Rodriguez de Viguri, Ignacio Pons Sorolla

Echipa a elaborat un proiect complex, bazat pe o analiză tipologică a locuințelor vernaculare din Sulina. Acestea au fost examinate în detaliu sub aspectul planimetriei, volumetriei, tehnicilor și materialelor de construcție, fiind documentate într-un caiet de schițe intitulat sugestiv „Impresii despre arhitectura vernaculară". Proiectul a debutat prin interpretarea unor tipologii reprezentative de locuințe identificate de-a lungul ambelor maluri ale Canalului Sulina.

Au fost analizate, de asemenea, constrângerile specifice amplasamentului, inclusiv umiditatea relativă, condițiile climatice, regimul vânturilor, caracteristicile solului, accesul la apă și intervențiile contemporane dăunătoare. Analiza a evidențiat o umiditate relativă extrem de ridicată și temperaturi ridicate pe tot parcursul anului; ierni scurte, însoțite de vânturi puternice și reci dinspre sud-est; sol argilos predispus la inundații; fluctuații ale nivelului pânzei freatice; precum și o floră și faună locală capabile să afecteze structurile (impunând protejarea elementelor din lemn situate deasupra apei împotriva organismelor xilofage etc.). O cerință esențială este asigurarea unui dublu acces la clădiri – terestru și pe apă. Proiectul răspunde, totodată, necesității de a contracara tendințele actuale care favorizează materiale de construcție ieftine și artificiale, dăunătoare atât din punct de vedere vizual, cât și fizic.

Strategiile bioclimatice și arhitecturale care stau la baza proiectului propus includ:

1. asigurarea unei mase termice suficiente în pereții clădirii;
2. asigurarea ventilației încrucișate a spațiilor interioare;
3. proiectarea unui spațiu flexibil și adaptabil, capabil să găzduiască funcțiuni variabile în timp;
4. asigurarea unei protecții adecvate împotriva vântului;
5. asigurarea unei protecții adecvate împotriva radiațiilor solare excesive;
6. utilizarea materialelor de construcție locale;
7. asigurarea unei protecții adecvate împotriva intemperiilor;
8. integrarea armonioasă în peisaj;
9. ventilarea acoperișului, pentru a asigura un microclimat sănătos în interiorul clădirii.

Cercetarea a concluzionat cu realizarea unui proiect de locuință nouă pentru pescari, care integrează toate strategiile bioclimatice identificate. Clădirea este orientată astfel încât fațadele sale lungi sunt dispuse pe axa nord-sud; fațada sudică prezintă un perete opac cu o masă termică ridicată, capabil să stocheze căldura, în timp ce pe fațada opusă, precum și pe laturile de est

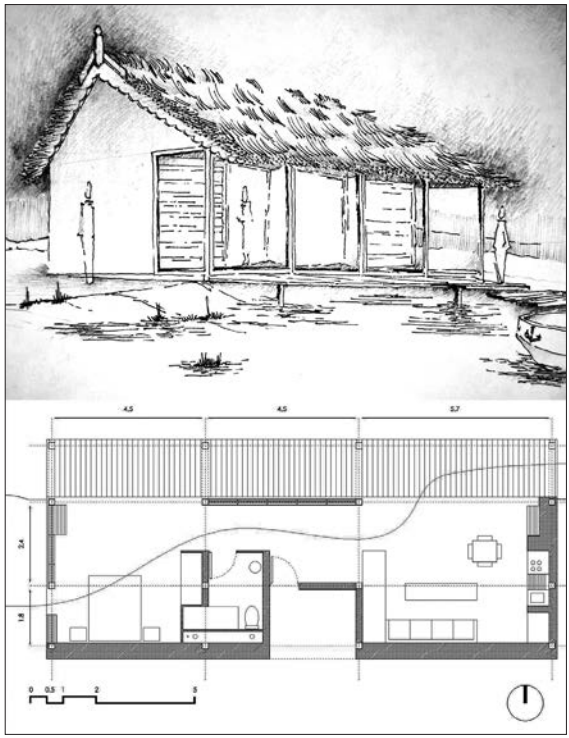

Figura 4. Extras din Proiectul Echipei IV.

și vest, este prevăzută o verandă tradițională. Intrarea este amplasată pe fațada sudică, facilitând ventilația în curent (nord-sud) pe timpul verii și ventilația pe direcția nord-vest iarna (zonă protejată de intrarea principală), evitându-se astfel direcția vântului dominant (sud-est). S-a optat pentru o fundație de tip radier continuu din beton armat, pentru a asigura un control uniform al presiunii apei din sol, a preveni infiltrațiile și a distribui echilibrat sarcinile gravitaționale. Toate suprafețele vitrate sunt protejate integral prin sisteme de închidere independente, prevăzute cu plase metalice împotriva țânțarilor. Locuința va fi construită preponderent din materiale tradiționale (pereți din chirpici cu structură de lemn și armătură din stuf, șarpantă din lemn și învelitoare din stuf). Proiectul a ajuns până la faza de detaliere a anvelopei și a elementelor de închidere ale clădirii.

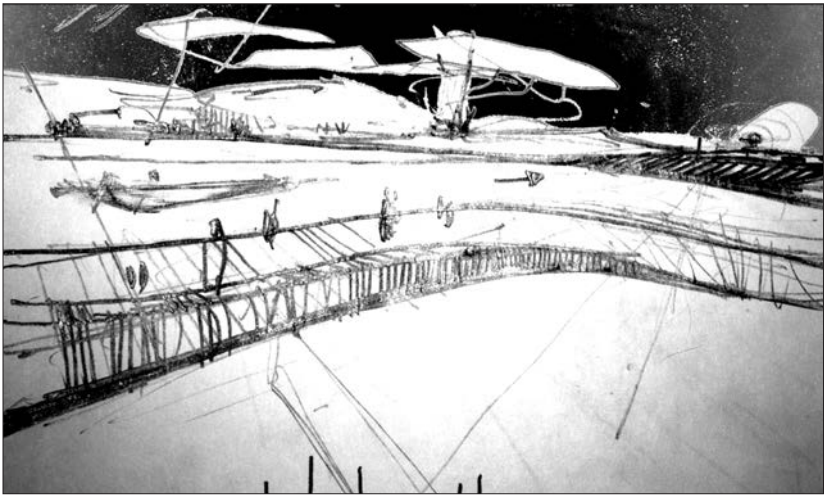
Echipa V - Sabrina Ahmad, Serin Geambazu, Onar Stănescu, Daniel Clemente, Diego Moya, Irene Rodriguez Lorite

Echipa a abordat o provocare de planificare urbană: distanța dintre plajă (situată la aproximativ 3 km de oraș) și centrul orașului Sulina, respectiv portul fluvial. Pentru a soluționa această problemă, au elaborat o propunere inedită: construirea unui canal artificial care să lege zona portuară de mare. Canalul urma să fie realizat folosind metode simple și materiale locale. Această propunere a suscitat un interes deosebit din partea autorităților locale din Sulina, întrucât se alinia perfect cu intențiile anterioare ale administrației locale.

Proiectul a pornit de la observația că „Strada I" funcționează, în fapt, ca port al orașului, concentrând totodată o varietate de funcțiuni importante care atrag fluxul principal de pietoni. În schimb, plaja reprezintă o zonă turistică majoră, extrem de populară în rândul vizitatorilor sezonieri ai orașului Sulina. În prezent, nu există nicio legătură între aceste două puncte-cheie ale orașului. Bazându-se pe analiza unor canale turistice artificiale din Marea Britanie și din țări din nord-estul Europei – precum Polonia și Republica Cehă – echipa a propus crearea unei căi navigabile care să lege Canalul Sulina de mare, în zona plajei. Concepută pentru ambarcațiuni de mici dimensiuni și flancată de alei pietonale ce ar putea beneficia de intervenții de arhitectură urbană, această axă ar servi drept legătură între cele două puncte principale ale orașului Sulina: portul fluvial și plaja de la mare. Canalul ar urma să fie construit folosind materiale locale și tehnici tradiționale (excavare, instalarea unor piloni din lemn, stabilizarea malurilor cu pământul excavat și impermeabilizarea cu argilă naturală).

Notă:
Proiectele realizate în cadrul acestui atelier au fost expuse în iulie 2022 la IRCCU Veneția, constituind expoziția: "Sulina: întâlnirea Dunării cu Pontul Euxin".

Figura 5. Extras din Proiectul Echipei V.

II.6. Al șaselea atelier. Influența turismului în arhitectura și urbanismul vernaculare, iulie 2011

Al șaselea atelier româno-spaniol de arhitectură
Las Palmas de Gran Canaria, 12-16 iulie 2011

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

The sixth Romanian-Spanish Architecture Workshop, organized in partnership between UAUIM and the Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Madrid, was conceived as a follow-up to the previous edition—which focused on vernacular port architecture—and featured a unique location: the largest of the Canary Islands, a Spanish archipelago in the Atlantic Ocean, near the African continent. The chosen theme was "The Influence of Tourism on Vernacular Architecture and Urbanism," with the aim of investigating the effects of intense tourism development on coastal areas possessing exceptional heritage value in terms of topography, landscape, architectural fabric, and community.

Al șaselea Atelier Româno-Spaniol de Arhitectură, organizat în parteneriat între UAUIM și Escuela Tecnica Superior de Arquitectura de Madrid, s-a dorit o replică la ediția anterioară, dedicată arhitecturii vernaculare portuare, locul de desfășurare fiind inedit: cea mai mare dintre Insulele Canare, arhipelag spaniol situat în Oceanul Atlantic, în vecinătatea continentului african. Tema propusă a fost: Influența turismului în arhitectura și urbanismul vernaculare, scopul fiind acela de a investiga efectele exploatării turistice extrem de intense asupra zonelor de coastă cu o deosebită valoare patrimonială la nivel de topografie, peisaj, fond arhitectural, comunitate. Invitații au prezentat studii de caz diverse, din zona coastei mediteraneene și atlantice spaniole, din zona Mării Negre sau a unor lacuri elvețiene, creând astfel contextul potrivit pentru o abordare comparativă multicriterială a unor situații diferite, care pot reliefa metode de analiză, protecție și conștientizarea amenințărilor ce pot afecta patrimoniul de coastă. Lucrările atelierului au fost găzduite de Universitatea din Las Palmas, unde Directorul celui de-al Șaselea Atelier de Arhitectură Româno-Spaniol, profesorul Javier de Cárdenas y Chávarri a înființat, cu mulți ani în urmă, Școala de Arhitectură, însă participanții au fost invitați să descopere multe alte comori ale insulei: centrul istoric al orașului Las Palmas, dunele de nisip ale plajelor, situri rupestre și prototipuri de arhitectură vernaculară.

Echipa care a organizat evenimentul a fost compusă din mai multe cadre didactice din Spania: prof.dr.arh. Javier de Cárdenas y Chávarri,

marchiz de Prado Ameno, ETSAM, prof.arh. Santos Garcia, ETSAM, dr.ist. Jaime de Hoz Onrubia, Universitatea Alfonso X și ETSAM, dr.arh. Ignacio Gil Crespo, cercetător, prof.dr.arh. Francisco Ortega Andrade și prof.dr.arh. Agustín Juárez, Universitatea Las Palmas. Din partea UAUIM au participat conf.dr.arh. Beatrice Jöger, șef lucr.dr.arh. Codina Dușoiu, asist.drd.arh. Adrian Moleavin, UAUIM și doctoranzii arh. Dan Felix Paraschiv și arh. Ana-Maria Manda.

Posibilităţi de amenajare a plajelor marine protejate – câteva idei

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

Possibilities for developing protected coastal beaches – a few ideas

Extreme weather events in recent years—such as heatwaves and prolonged droughts followed by intense storms—have exacerbated, among other things, the degradation of coastlines; this affects both the Romanian coast—which already has a fragile geological makeup and suffers heavily from erosion—and coastal areas elsewhere in the world. This has brought back into focus the need for concerted, concrete actions to protect and develop coastal beaches. An interesting case study—since it combines marine geoclimatic characteristics with those of the Danube Delta—is the beach at Sulina, which until recently was one of the last pristine beaches in Europe.

At the same time, the situation of certain beaches on the island of Formentera (Balearic Islands) and the developments carried out there are presented. Despite being located thousands of kilometers apart and in different geographical settings—the Danube Delta/Black Sea versus the open Mediterranean—Sulina and Formentera share interesting similarities regarding their beaches (fine, light-colored sand; biodiversity; the relationship with the vegetation, which is generally low-growing, etc.). These common traits offer valuable insights when envisioning interventions intended to be in harmony with nature.

Fenomenele extreme din ultimii ani (caniculă și perioade extinse de secetă, urmate de furtuni intense) au accentuat, între altele deteriorarea coastelor marine, atât pe litoralul românesc, care oricum are o alcătuire geologică fragilă, fiind puternic afectat de eroziune, cât și în alte zone ale lumii. Acest fapt a readus în atenție necesitatea unor acțiuni concertate, concrete, de protecție și amenajare a plajelor maritime. Zona de frontieră a României, de pildă (rezervația naturală 2 Mai – Vama Veche) trece în prezent prin ample operațiuni de remodelare și consolidare a malului, în încercarea de a o readuce în funcțiune. Pe lângă această arie specială, una dintre puținele zone de coastă de pe teritoriul actual al țării noastre, litoralul românesc prezintă interesante porțiuni cu dune de nisip sau cu o biodiversitate remarcabilă (plajele din Agigea, Tuzla, 23 August, Cap Aurora, Vadu – grindul Chituc sunt doar câteva exemple în acest sens).

Un studiu de caz și mai interesant, deoarece combină specificul geoclimatic marin cu cel al Deltei Dunării, este plaja din Sulina, punctul cu cea mai joasă altitudine de pe teritoriul României (aprox. 4 m peste nivelul mării), plajă care a fost până de curând una dintre ultimele plaje virgine din Europa. Am studiat în detaliu acest obiectiv în cadrul celui de-al cincilea Atelier Româno-Spaniol. În prezent plaja este deschisă turismului, cu condiţia ca acesta să nu agreseze flora şi fauna ce dau identitatea locului. Este de la sine înțeles că în astfel de zone naturale, cu un grad de protecție sporită, intervențiile trebuie să fie minimale, din materiale locale, biodegradabile, corect inserate vizual în peisaj. Se simte pe de altă parte necesitatea unor amenajări și modernizări în vederea unei folosiri comode, corespunzătoare, a plajelor. Una dintre temele de proiectare care s-au cerut echipelor participante la workshopul "Arhitectura Vernaculară Portuară" din iulie 2010 a fost gândirea acestor amenajări într-un sistem coerent, ecologic, discret și util. Plaja Sulina are unele caracteristici proprii, este vastă, de până la 150 metri lățime, nisipul este extrem de fin, fiind filtrat de Dunare, iar marea aici nu este sărată, ca în partea de sud a litoralului. Plaja prezintă mai multe zone de vegetație, ce se cere a fi protejată: pitică și medie (stuful, papura, rogozul, salcia pitică), precum și înaltă (sălcii, plopi). Pentru amenajarea plajei s-a aprobat defrișarea și nivelarea unei suprafețe de 4 ha.

Echipa de studenți prezentă la atelierul din 2010, descris în ansamblu într-un capitol anterior, a propus într-un plan general de intervenție

Figura 1. Plaja Sulina: construcție cu spațiu comercial, 2010.

Figura 2. Plajă din rezervația 2 Mai – Vama Veche, consolidare și lucrări anti-eroziune, 2026.

zonificarea plajei în arii specifice, cu concentrarea spațiilor comerciale într-un singur punct central, cu realizarea unor pasarele și pontoane de lemn care să permită transport maritim de agrement cu ambarcațiuni mici și, în general, cu folosirea exclusivă a unor materiale naturale precum lemnul, textilele etc. și a unui design armonios. Una dintre ideile proiectului este aceea de a încuraja transportul cu bicicleta, în detrimentul celui auto, propunându-se amplasarea parcării de autoturisme la o distanță considerabilă de plajă și cea a suporturilor de biciclete în imediata vecinătate a acesteia.

În paralel cu referirea la rezolvarea temei de amenajare a plajei Sulina, prezint aici o documentare cu imagini surprinse pe câteva plaje din insula Formentera (Arhipelagul Balearelor) în aprilie 2010. Consider că abordarea din Formentera, cea mai sudică și cea mai mică dintre Insulele Baleare locuite, cu saline romane și platouri înalte, așezări din epoca bronzului și păsări marine rare, este un bun studiu de caz pentru intervenția asupra plajei din Sulina. Cu puțin peste un kilometru lățime în cel mai îngust punct al său, insula Formentera are o coastă neregulată, definită de stânci înalte, faruri izolate și plaje nesfârșite cu nisip alb-deschis. Am observat la acest loc mai ales caracterul său "sălbatic", care îi dă o similitudine cu așezarea de la vărsarea canalului Sulina în mare - densitate redusă a populației, natură bogată, puternic caracter vernacular al intervenţiilor umane. Am remarcat în

primul rând un prototip prezent în toată insula: nişte adăposturi pentru bărci, din lemn, dotate la partea inferioară cu un fel de şine de lemn pe care barca poate aluneca înspre apă, dar pe care poate fi şi oprită atunci când trebuie să rămână pe uscat. Acestea sunt uneori închise pe trei laturi, devenind un fel de tuneluri de scânduri care i-ar face invidioşi pe corifeii arhitecturii minimaliste de astăzi, alteori doar acoperite la partea superioară. Este remarcabilă integrarea perfectă a adăposturilor în peisaj, ajungând să îl ritmeze şi să se suprapună cromatic peste acesta. Într-una din imagini am surprins alăturarea dintre această veche formă de arhitectură portuară vernaculară şi o intervenţie contemporană - câteva bănci albe - paralelipipede din piatră.

Casele din vecinătatea imediată a plajei sunt în Formentera mai simple decât în Ibiza, faimoasa insulă din vecinătate, prezentând aici deschideri mici, învelitori în terasă sau cu olane şi portice spre mare, iar din punct de vedere cromatic omniprezentul alb este uneori alternat cu un ocru produs din pigmenţii rocilor locale.

Dotările de plajă pot cuprinde mai multe obiecte, printre care: foişoarele de observaţie pentru Salvamar, dotate cu depozitări pentru echipamentul necesar, indicatoare pentru turişti, integrate cromatic, dar nu neapărat realizate din lemn (am prezentat într-o imagine unul extrem de simplu şi discret făcut din fier ruginit), promenade din lemn către mare, pavate cu scânduri şi dotate cu mână curentă, cu ajutorul cărora să se poată

Figura 3. Adăpost pentru bărci pe plajă din insula Formentera, 2010.

proteja vegetaţia plajelor, dar să se şi îmbunătăţească traseul turistic, suporturi pentru biciclete şi copertine pentru locurile de parcare prea însorite situate în vecinătatea plajei etc. În toate exemplele prezentate se observă caracterul de integrare al amenajărilor în peisaj - atât cromatică, cât şi formală, datorată folosirii materialelor locale şi scării discrete a obiectelor, subordonate elementului natural.

Deși situate la mii de kilometri una de alta, și în contexte geografice diferite (Delta Dunării/ Marea Neagră, largul Mediteranei), Sulina și

Figura 4. Adăpost pentru bărci pe plajă din insula Formentera - detaliu, 2010.
Figura 5. Umbrar în zona parcării auto (Formentera), 2010.

Formentera prezintă la nivelul plajelor similitudini interesante (nisipul fin, de culoare deschisă, biodiversitate, relația cu vegetația, în general pitică etc.), asemănări ce pot fi speculate atunci când se imaginează intervenții ce se doresc în armonie cu natura.

Bibliografie

Administrația Națională „Apele Române" – Administrația Bazinală de Apă Dobrogea-Litoral. *Master Plan privind protecția și reabilitarea zonei costiere românești*. București/Constanța, 2012

Eames, Andrew; Bell, Brian, *Mallorca & Ibiza: Menorca & Formentera,* APA, 1990

Guvernul României, *Planul național de management actualizat aferent porțiunii din bazinul hidrografic internațional al fluviului Dunărea care este cuprinsă în teritoriul României*, 2023

Hamm, L., Capobianco, M., Dette, H. H., Lechuga, A., Spanhoff, R., & Stive, M. J. F. , *A summary of European experience with shore nourishment,* Coastal Engineering, 2002, 47(2), 237–264

Figura 6. Adăpost pentru bărci pe plajă din insula Formentera – varianta închisă, 2010.

Hanson, H., Brampton, A., Capobianco, M., Dette, H. H., Hamm, L., Laustrup, C., Lechuga, A., & Spanhoff, R., *Beach nourishment projects, practices, and objectives – a European overview,* Coastal Engineering, 2002
Rice, Christopher, *Ibiza & Formentera,* Thomas Cook, 2007, ediția a II-a
Staudt, F., Gijsman, R., Ganal, C., Mielck, F., Wolbring, J., Hass, H. C., Goseberg, N., Schüttrumpf, H., Schlurmann, T., et al. , *The sustainability of beach nourishments: a review of nourishment and environmental monitoring practice,* Journal of Coastal Conservation, 2001, 25, 34

Figura 7. Traseu amenajat pentru accesul pe plajă (Formentera), 2010.

Influența turismului asupra arhitecturii și urbanismului vernaculare. Cazul Mexicului

Prof.dr.habil.arh. Beatrice-Gabriela JÖGER, UAUIM

Abstract

Today, tourism is facilitated globally by the rapid means of transport - the plane - that connect us to points far from our home. Cultural tourism seeks to put destinations on the map not only as places of leisure but also as significant objectives for the history and culture of the places in question.

The Mexican Ministry of Tourism has a department dedicated to special development programs at the federal and local levels. The six regional programs: Northern Mexico, Mayan World, Route of the Gods, Colonial Treasures, In the Heart of Mexico and Beach Centers, have different characteristics and, together with the Magic Cities Program, combine to activate and develop regions and localities.

However, the orientation towards an overly pragmatic market and the desire to satisfy its tastes can lead to architectural and even cultural kitsch manifestations. Examples of good practices must be better promoted and multiplied, both to preserve the authenticity and to educate the public.

Introducere

Tema atelierului din acest an, împreună cu recenta experiență avută în Mexic, m-au determinat a alege drept studiu de caz Mexicul și nu țara mea, România.

Astăzi turismul este facilitat la nivel global de mijloacele de transport rapide - avionul - care ne leagă de puncte îndepărtate de casa noastră. Turismul cultural caută a pune pe harta destinațiilor nu doar locuri de loisir ci și obiective semnificative pentru istoria și cultura locurilor respective.

Mexicul, sau mai precis Statele Unite Mexicane, este format din 31 de state și Districtul Federal, și există o entitate federală care se ocupă de turism, Ministerul Turismului (*Secretaría de Turismo*, sau SECTUR), compus din numeroase departamente. SECTUR definește turismul cultural ca fiind „Acea călătorie turistică motivată de cunoașterea, înțelegerea și savurarea ansamblului de trăsături și elemente distinctive, spirituale și

materiale, intelectuale și afective care caracterizează o societate sau un grup social dintr-o destinație specifică”[1].

Având peste 11.000 km de plaje, o istorie complexă ce a lăsat atât urme fizice prehispanice și hispanice cât și urme imateriale (culturi, religii etc.), Mexicul a știut să se organizeze pentru a le pune în valoare și a profita. Astfel, la Ministerul Turismului există Direcția Generală de Programe Regionale, administratorul în teritoriu al SECTUR, organizată în trei Coordonări care generează șase Programe Regionale și Programul Orașe Magice (activ în 32 de localități cu caracteristici specifice). Programele regionale administrează fondurile federale, direcționându-le către diferitele state și ajută la orientarea strategică a proiectelor de dezvoltare. Astfel, investițiile s-au concentrat pe dezvoltarea de obiective turistice și infrastructură în loc de promovare. În fiecare stat, accentul se pune pe sublinierea unor segmente și caracteristici specifice de piață, fiecare poziționat cu avantaje comparative, în timp ce în alte cazuri răspunde nevoilor sociale ale comunităților sale. Există șase programe regionale:

1. Programul Mexicul de Nord
2. Programul Lumea Maya
3. Programul Traseul Zeilor
4. Programul Comori Coloniale
5. Programul În Inima Mexicului
6. Programul Centre de plajă, fiecare cu caracteristicile sale.

Fiecare stat participă la unul sau chiar mai multe programe datorită caracteristicilor pe care le are (Maya, plaje etc.) și fiecare încearcă să accentueze segmentele pe care le deține pentru a fi sprijinite de autorități. Fără a fi conștientă de această organizare și de programe, în timpul ședерii mele în Mexic am avut ocazia de a cunoaște unele dintre obiectivele înscrise în câteva dintre programe, dintre care au fost alese spre analiză exemplele din continuare.

Programul Lumea Maya (2)

La acest program iau parte statele Campeche, Chiapas, Quintana Roo, Tabasco și Yucatán, cumulând o suprafață de 241.784 Km^2, aproape cât cea a României. Programul este coordonat cu țări din America Centrală: Belize, El Salvador, Guatemala și Honduras, care fac parte din zona cu moștenenirea comună a acestei civilizații prehispanice. Yucatán face parte și din programul Centre de Plajă, împreună cu Baja California, Golful Mexic și Caraibe. Obiectivul principal al acestui program îl reprezintă promovarea

1 SECTUR-CESTUR, 2002

consolidării regiunii Lumea Maya, prin strategii și acțiuni care vizează dezvoltarea de noi produse și consolidarea ofertei existente, totul, în cadrul dezvoltării unui turism durabil, cu participarea sectoarelor public și privat și cu implicarea comunităților locale. Pentru îndeplinirea acestuia, regiunea oferă, atât turismului național cât și celui internațional, mai multe segmente: soare și plajă, cultură, ecoturism și aventură, scufundări, croaziere, afaceri și congrese.

Programul Centre de plajă (6)

Se adresează practic tuturor entităților federale care dețin plaje. Mexicul și-a orientat dezvoltarea turistică în această direcție, având o mare varietate de tipologii, datorate microclimei, compozițiilor naturale diferite, tipurilor de nisip, faunei și posibilității de a face surf. La Oceanul Pacific, Marea lui Cortés, Golful Méxic sau Marea Caraibelor, Mexicul are destinații importante, cu diferite atracții care sunt declanșatori ai activității economice. Destinațiile de plajă prezintă ca principală atracție produsul turistic de ”soare și plajă”, pentru care s-au depus eforturi în identificarea de alternative care să răspundă diferitelor grupuri de cerere și multiplelor motivații de călătorie, al căror interes a fost accentuat pe piețele sportive și nautice; sănătate; ecoturism și aventură; afaceri; congrese și convenții.

Cancun

Un exemplu caracteristic ar fi Riviera Maya, cu un important centru, Cancun. Acesta este rezultatul - extrem de discutabil - al unui proiect de urbanism și sistematizare al zonei, cu mari beneficii pentru turism, atât cel de ”soare și plajă” cât și cel ”cultural”. Este de ajuns a spune că dacă se dorește a cunoaște adevăratul Mexic, Cancun este ultima destinație pentru asta. Riviera este construită în anii 1970 și următori, conform standardelor nord americane, mai precis cele din Statele Unite ale Americii, ai cărei locuitori reprezintă și publicul țintă al acestui efort arhitecturalo-urbanistic.

Aici nu se poate vorbi despre o arhitectură vernaculară, așa cum a definit-o profesorul de Cárdenas, ca fiind cea a locului deoarece globalizarea arhitecturii o face extrem de comună, identică cu cea din orice colț de lume, deși unele clădiri, prin exagerările formale sau decorative, aspiră la evocarea moștenirii lumii prehispanice, pe ale cărei pământuri sunt construite. Falsul vernacular abundă, și nu doar aici, dar pare ceva mai puțin agresiv decât arhitectura fără nume și fără țară.

Într-o zonă de 20 km de plajă, hotelurile se înșiră unul lângă altul, indiferent de lanțul internațional de care aparțin, și chiar dacă sunt realizate

Figura 1. Hotel Camino Real (azi Hyatt Ziva Cancun), arh. Ricardo Legoreta 1975.

de arhitecți importanți (cum ar fi Ricardo Legoretta, de exemplu), sunt tot anonime sau globale, fără nimic care să identifice localizarea lor, sau frizând kitsch-ul prin încercările de a se inspira din elemente arhitecturale locale, cum ar fi bazele tronco-piramidale.

Totuși, chiar și aici, s-a dezvoltat în anii 1930 un tip de arhitectură vernaculară, ce mai poate fi observată azi pe alocuri, însă este înghițită de dezvoltarea stațiunii din ultimul sfert al secolului XX. Inclusiv piețele așa-zis tradiționale sunt, în această zonă, contaminate de globalizare, generând un fals vernacular, pentru a nu vorbi de omniprezentele mari centre comerciale (mall-uri) care imită locuri iconice (de ex. o mică Veneție cu canalele sale).

Trebuie menționat însă ca nu doar arhitectura este globalizată ci și modurile de a se distra. Desigur există forme inspirate de cele tradiționale, pentru atracția pe care o reprezintă, dar forma orginară este pierdută, manifestările folclorice sau de alt tip îmbracă formele mercantile și pragmatice nord-americane. Acestea se manifestă sub multe forme, de la infantilizarea celor care realizează trasee turistice, până la (ne)atractivele reclame comerciale sau ale firmelor. Cluburile, barurile și restaurantele sunt mixte, unele tipic americane, altele, cu meniu mexican, inspirate de arhitectura locală și prehispanică (forme de acoperișuri, formele golurilor de intrare), tot un fals vernacular, și realizate cu materiale naturale.

Figura 2. Fals vernacular, Cancun 2011.

”Cosmetizarea” turistică a monumentelor din această zonă le face a fi diferite de cele care - deși vizitate de un număr mai redus de turiști datorită unui acces mai dificil, fiind situate în interiorul țării și având mijloace de transport reduse - sunt mai puțin explorate, dar totodată mai autentice din punct de vedere arheologic și arhitectural.

Figura 3. Centru comercial, Cancun 2011.

Turismul cultural

Programul se concentrează pe destinații turistice specifice sau situri care au un impact semnificativ asupra turismului în ceea ce privește sosirile turiștilor, beneficiile economice și crearea de locuri de muncă. Au fost selectate următoarele:

- Zone arheologice, muzee, sanctuare, misiuni
- Orașe mexicane incluse în Patrimoniul Mondial
- Ruta *Camino Real de Tierra Adentro*
- Orașe istorice și culturale

Adeseori, în jurul destinațiilor culturale, există o arhitectură efemeră sau nu, chioșcuri pentru comerțul turistic, care imită arhitectura vernaculară. Pentru construcții se utilizează mult lemnul și frunzele de palmier (pentru acoperișuri), ce stau alături de pavilioanele de intrare în siturile arheologice, și ele ridicate cu materiale locale și emulând arhitectura prehispanică către care fac trecerea.

Chichen Itza

Partea din sit deschisă publicului este mult prea aranjată turistic, ca un bulevard. Arhitectura pavilionului de intrare preia formele unor goluri tipice maya. Aleile ce conduc de la un monument la altul sunt pline de comercianți ambulanți - artizanat - ce colorează traseul dar, din punct de vedere arhitectural reprezintă o poluare a sitului.

Trebuie spus că eforturile realizate în anii 1920-30 au accentuat importanța unor situri ca Chichén Itza sau Teotihuacán care s-au convertit, în timp, în referințe, în imagini de marcă ale Mexicului.

Figura 4. Comerț ambulant pe aleile sitului Chichen Itza, 2011.

Tulum

Este un sit arheologic maya la sud de Cancun, care face parte din programul de turism cultural dar totodată este foarte accesibil și celor care fac turism de ”soare și plajă” și ”ecoturism și aventură”, având alături parcul de aventură Xel-Ha.

Figura 5. Pavilion intrare sit Tulum, 2011.

Figura 6. Pavilion intrare Xel-Ha, 2011.

Ecoturism și aventură

Xel-Ha

Aflat în apropiere de Tulum. Tururile sunt tipic americane, de la organizare la infantilizarea turiștilor (prin adresare, jocuri în autocare etc.). Situl folosește materiale locale (diferite tipuri de lemn, frunze de palmier), naturale, inclusiv la signaletică, iar construcțiile noi (administrative și pentru turiști) se inspiră din volumetriile prehispanice. Clima permite realizarea unei arhitecturi deschise, cu spații fluide, cu o comunicare interior-exterior aproape permanentă.

Programul Traseul Zeilor (3)

În programul Traseul Zeilor, în centrul Mexicului, sunt incluse statele Oaxaca, Puebla, Tlaxcala, Veracruz și Districtul Federal, întinzându-se de la coasta Golfului Mexic până la Oceanul Pacific. Are atracții bogate în cultură, natură, gastronomie și tradiții, ceea ce îi permite să ofere circuite și trasee turistice pe segmentele de: cultură, afaceri, alternative și soare și plajă. Piața sa de origine este în primul rând națională și este completată de turism din Statele Unite și Europa.

Oaxaca

Stat și oraș capitală a statului, o zonă multiculturală prehispanică și colonială. Facultatea de Arhitectură este un exemplu de conservare și utilizare

a arhitecturii coloniale (Fig.9). Centrul istoric al orașului, organizat într-o grilă perfectă, este caracterizat de un regim de joasă înălțime (P și P+1) și este revitalizat în ultima vreme prin turism și cultură. Este un oraș foarte colorat, utilizarea tencuielii parietale fiind o tradiție prehispanică, structurile tronco-piramidale pe care le admirăm astăzi (”piramidele” refăcute) erau toate acoperite de o tencuială groasă pictată policrom. Vechile reședințe sau mănăstiri coloniale sunt astăzi hoteluri de lux (*paradores*), cu camerele pe cursive organizate în jurul unui patio central, loc liniștit în mijlocul orașului. Edificiile coloniale au utilizat parietale din piatră de talie sau o combinație de piatră și tencuială, păstrate ca atare. Există exemple de arhitectură din anii 1930-40, când s-au construit edificii în stil Art Deco, relativ bine conservate, ca și exemple de intervenții contemporane în stil postmodern pentru noile mall-uri ascunse dincolo de ziduri seculare. Porticurile de la parterul clădirilor sunt utilizate pentru extinderea activităților comerciale sau a restaurantelor. Completări constructive din anii 1960, au o arhitectură funcționalistă onestă.

Figura 7. Hotel Camino Real, fosta mănăstire Santa Catalina de Siena sec.XVI, Oaxaca.

Cacatxla

Face parte tot din Ruta culturală din centrul Mexicului, sit arheologic prehispanic important pentru picturile murale conservate. Situl este protejat de un acoperiș, iar edificiile administrative de la intrare sunt realizate cu materiale tradiționale.

Programul Orașe Magice

SECTUR definește un Oraș Magic (*Pueblo Mágico*) ca fiind o localitate care posedă atribute simbolice, legende, istorie, evenimente semnificative, viață de zi cu zi – pe scurt, MAGIE care emană din fiecare dintre expresiile sale socio-culturale și care astăzi reprezintă o mare oportunitate pentru dezvoltarea turismului.

Efectele aplicării programului depășesc cu mult ideea de îmbunătățire a imaginii orașului și sunt înrădăcinate în necesitatea de a conjuga eforturile pentru a le transforma în catalizatori pentru economia locală și regională. Creșterea turismului produce rezultate surprinzătoare în comunități cu un patrimoniu cultural puternic și medii urbane și naturale cu impact major.

San Cristobal de las Casas

Un exemplu reprezentativ este fostul Ciudad Real, unde arhitectura tipică a zonei maya era de pământ, paie și frunze de palmier, dar se conservă destul de bine cea colonială cu pereți din cărămidă de chirpici și acoperiș de olane, pe parter sau parter și 1-2 etaje adăugate ulterior. În centru, multe edificii vechi au fost transformate în hoteluri, de multe ori curtea interioară fiind acoperită, ca intervenție modernă. Aspectul exterior al clădirilor este păstrat cât mai originar, câteodată și un mobilier interesant (Art Deco, de exemplu), dar nu lipsesc facilitățile moderne (baie în cameră, internet etc.) și oamenii primitori și mesele gustoase servite de ei.

Figura 8. Hotel Santa Clara, construcție de secolul al XVI-lea numit și Casa sirenelor, datorită elementelor sculpturale care o decorează. San Cristobal de las Casas.

Concluzii

Deși existența unor programe guvernamentale de dezvoltare este benefică creșterii turismului, orientarea către o piață prea pragmatică și dorința de a satisface gusturile acesteia pot conduce la manifestări kitsch arhitecturale și chiar culturale. Exemplele de bune practici trebuie mai bine promovate și multiplicate, atât pentru prezervarea autenticului cât și pentru educarea publicului.

Bibliografie

Park, H. (2010) 'Heritage tourism', *Annals of Tourism Research,* 37(1), pp. 116–135. doi:10.1016/j.annals.2009.08.001.

SECTUR, *NORMA Oficial Mexicana NOM-011-TUR-2001, Requisitos de seguridad, información y operación que deben cumplir los prestadores de servicios turísticos de Turismo de Aventura.*

SECTUR, *NORMA Oficial Mexicana NOM-08-TUR-2002, Que establece los elementos a que deben sujetarse los guías generales y especializados en temas o localidades específicas de carácter cultural.*

SECTUR, *Estrategia de integración para la conservación y el uso sustentable de la biodiversidad 2016-2022.*

SECTUR, *Programa Sectorial de turismo 2013-2018.*

SECTUR, *Plano anual de evaluacion de pueblos Magicos, 2021.*

SECTUR, *Tercer informe de ejecución del plan nacional de desarrollo 2007-2012.*

Figura 9. Facultatea de Arhitectură "5 Mai", Oaxaca.

II.7. Al șaptelea atelier. Straturi și vestigii în Țara Hațegului, iulie 2012

Al șaptelea atelier româno-spaniol de arhitectură Țara Hațegului, Dealu Frumos, București, 9-18 iulie 2012

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

If one wished to illustrate the concept of a palimpsest, a visit to the Hațeg Country would be the perfect invitation. Rarely does one encounter a comparable place where historical, architectural, and living layers overlap and are preserved in such a complex manner: Dacian vestiges, Roman conquest-era strongholds, ancient stone churches incorporating the imposing stonework of the conquerors, wooden churches perpetuating an archaic faith and medieval fortresses built upon settlements of unknown origin. We had the opportunity to discover and reflect upon all of this during the 7th Romanian-Spanish-Italian Architecture Workshop, held at Sarmizegetusa and CSAV Dealu Frumos in July 2012 (marking the first time a university from Italy—Università Federico II in Naples—was officially invited to the Romanian-Spanish Workshop). The workshop unfolded along several axes: exploration (a study trip following an ambitious itinerary), investigation (direct engagement with the local realities and people), and communication (a dialogue between Latin cultures that evolved in distinct geographical regions).

Dacă cineva ar vrea să ilustreze noţiunea de palimpsest, cea mai potrivită invitație ar fi să viziteze Ţara Haţegului. Mai rar se poate întâlni un loc comparabil, unde straturile istorice, edificabile şi vii, se suprapun și se păstrează într-un mod atât de complex: vestigii dacice, cetăţi ale cuceririi romane, biserici vechi din piatră ce înglobează impozantele urme de piatră ale cuceritorilor, biserici de lemn continuatoare ale unei credinţe arhaice, cetăţi medievale pe aşezăminte a căror epocă nu se mai știe.

Am avut șansa de a descoperi toate acestea și de a medita asupra lor în cadrul celui de-Al Șaptelea Atelier de Arhitectură Româno-Hispano-Italian, organizat la Sarmisegetuza şi CSAV Dealu Frumos în iulie 2012 (pentru prima dată la Atelierul Româno-Spaniol a fost invitată oficial o universitate din Italia: Universitá Federico II din Napoli). Atelierul s-a desfăşurat pe mai multe axe: cunoașterea (o excursie de studii pe un traseu ambițios); investigarea (întâlnirea nemediată cu realitățile și oamenii locului) şi comunicarea (dialogul între culturi latine dezvoltate în spaţii geografice distincte).

Provocaţi de vechimea şi identitatea patrimoniului locului, studenţii participanţi s-au organizat în echipe de lucru şi au generat, sub îndrumarea profesorilor lor, idei pentru viitor - un viitor al trecutului şi un viitor prin trecut. Fiecare echipă s-a axat pe o anumită problematică, aplecându-se fie asupra ruinelor dacice şi romane, fie asupra circuitelor de vizitare care să includă şi componentele naturale (Geopark, rezervaţie de zimbri), fie asupra patrimoniului de arhitectură populară, remarcabil prin autenticitatea materialelor şi tehnicilor de construcţie, dar şi a modului de viaţă arhaic. S-a constatat insuficienta punere în valoare a siturilor istorice de primă importanţă (patrimoniu UNESCO) şi mai ales a ruinelor cetăţilor dacice, dar şi a bisericilor din piatră care încorporează fragmente dacice şi romane. O primă constatare formulată s-a referit la necesitatea protecţiei ruinelor cetăţilor dacice (Sarmisegetuza Regia, Blidaru, Costeşti, Piatra Roşie) prin structuri de acoperire gândite în mod reversibil, care să controleze efectul intemperiilor, însoririi excesive, căderilor de teren, factorilor biologici etc., ca şi necesitatea determinării unor trasee de vizitare marcate prin alei, pasarele, platforme, pentru a limita accesul direct al maselor de turişti la zidăria şi pavajele autentice, dar şi a facilita accesul către zonele de vizitat. S-a constatat de asemenea insuficienta semnalizare a siturilor arheologice şi lipsa unei promovări turistice şi culturale coerente şi de calitate. Pentru toate acestea s-au produs idei, proiecte, dezbateri.

Pentru cealaltă componentă de studiat: patrimoniul popular şi etnografic, la sugestia profesorului Dan Grigorescu (Universitatea Bucureşti), paleontolog, specialist al zonei, s-a ales ca studiu de caz satul Clopotiva, din vecinătatea Sarmisegetuzei romane. S-au descoperit aici case de lemn, realizate în tehnici tradiţionale. Caracteristicile construcţiilor de aici, denumite după formula arhitectului spaniol Fernando Chueca invarianţi, au fost evidenţiate la nivel de morfologie arhitecturală şi detalii constructive. Participanţii au mai propus soluţii de adaptare a acestui tip de case, cu beneficiile inerente conformării lor bioclimatice şi folosirii unor materiale naturale, la standardele locuirii actuale, fără a face rabat de la gândirea lor de bază, şi cu păstrarea elementelor valoroase.

Cadre didactice participante la cel de-al Șaptelea Atelier Româno-Hispano-Italian: dr.arh. Javier de Cárdenas y Chávarri, catedrático, prof.arh. Santos Garcia (ETSAM); prof.dr.arh. Agostino Bossi, prof.dr.arh. Ludovico Fusco, drd.arh. Paolo Cecere (Universitá Federico II, Napoli); prof.dr. Dan Grigorescu (Universitatea București), prof.dr.arh. Cristina Ochinciuc, lector dr.arh. Tana Lascu, conf.dr.arh. Beatrice Jöger, lector dr.arh. Codina Dușoiu, asist.drd.arh. Adrian Moleavin, drd.arh. Dan-Felix Paraschiv, drd.arh. Ana-Maria Labo (UAUIM).

Parteneriat practică - educație.
Limitele profesioniștilor tradiționali în arhitectură trebuie să devină mai interdependente

Prof.dr.arh. Cristina Victoria Ochinciuc (*in memoriam*), UAUIM

Abstract

Catalyzed by the 1992 Rio Earth Summit and Johannesburg – 2002 sustainability emerged as an international agenda for combined global and local economic opportunity, social equity, and environmental responsibility. If there is no perceived need, there will be no changes. We must know what the environment should look like, and so we will know the right way for change. To find solutions that create change we must look at the following variables: needs, perceptions, and knowledge. Recognizing that architecture must be a knowledge-based profession we recognize the first axiom. The second axiom: integrated design is an obligation. The third axiom: students might work at more innovative models of human productivity than their institution could implement. For the interdisciplinary summer practice, the context was offered by Natural Park of Hațeg. The students from the UAUIM identified the architectural heritage of Sarmisegetusa, then proposed a development strategy to help the community to increase turism in that area, in order to visit and know not only the arhaeological sites but also the traditional architecture of the area. The sustainability strand was being developed by the master students in partnership with local administration, in order to predict and measure the changes in sustainable buildings.

„O lume din ce în ce mai complexă necesită arhitecți care pot contribui la echipe mai mari și mai interdisciplinare. Lumea caută arhitecți care sunt lideri comunitari și activiști politici cu viziune, care sunt comunicatori familiarizați cu schimbările sociale și culturale și care sunt experți în limbi străine pentru a servi clienții la nivel internațional. Lumea are nevoie de arhitecți pricepuți în tehnologiile disponibile, capabili să conecteze și să partajeze informații într-un mediu multimedia." (Educarea arhitecților pentru un mediu sustenabil, Proiectul EASE, Marvin Rosenman, AIA, NCARB, Director, Joseph Bilello, Ph.D., AIA ianuarie 1998)

Catalizată de Summitul Pământului de la Rio din 1992 și de Johannesburg – 2002, sustenabilitatea a apărut ca o agendă internațională pentru oportunități economice globale și locale combinate, echitate socială și responsabilitate față de mediu.

Un drum lung și plin de substanță separa Johannesburg de Rio. Modele comparabile de AL 21 erau dezvoltate în diferite țări. Dar Johannesburg nu era doar un loc de analiză a acestor AL 21; Discuțiile s-au concentrat pe parteneriate, precum și pe sărăcie, vulnerabilitate și schimbări de mediu.

„Sărăcia este o cauză și un efect major al problemelor globale de mediu. Prin urmare, este inutil să încercăm să abordăm problemele de mediu fără o perspectivă mai largă care să cuprindă factorii care stau la baza sărăciei mondiale și a inegalității internaționale." (Comisia Mondială pentru Mediu și Dezvoltare, 1987)

Dacă nu există o nevoie percepută, nu vor exista schimbări. Trebuie să știm cum ar trebui să arate mediul și astfel vom ști calea corectă pentru schimbare. Pentru a găsi soluții care creează schimbare, trebuie să analizăm următoarele variabile: nevoi, percepții și cunoștințe. (Fig.1)

Recunoscând că arhitectura trebuie să fie o profesie bazată pe cunoaștere, înțelegem **prima axiomă.**

A doua axiomă: Designul integrat este obligatoriu.

Mulți dintre studenții noștri sunt crescuți și educați să separe valorile, să le ținem izolate unele de altele pentru a păstra lumi separate. Prețuim fiecare lucru pe baza meritelor sale, nu pe totalitatea sa.

Figura 1.

Pe de altă parte, dacă aplicăm principiile sustenabilității, trebuie să gândim și să acționăm în termeni ecosistemici: oamenii au devenit o resursă. Alternativ, sustenabilitatea are atât valori, cât și indicatori, cu o etică bazată pe bunăstarea comunității umane și a biosferei.

Figura 2.

A treia axiomă: studenții ar putea lucra la modele mai inovatoare de productivitate umană decât ar putea implementa instituția lor.

Dar cum am încercat să descifrăm conceptul de sustenabilitate în mediul construit?

Succesul sustenabilității în mediul construit depinde în mare măsură de modul în care instituțiile de învățământ superior răspund ideilor generate ca urmare a interesului larg răspândit pentru dezvoltarea durabilă.

Primul pas a fost dezvoltarea unei programe de masterat în arhitectură care să răspundă la fiecare nivel problemelor de sustenabilitate, energie și mediu: „Dezvoltare durabilă – Concept integrat de spațiu construit și audit energetic". Al doilea pas a fost îmbunătățirea programelor de studiu, iar al treilea pas important a fost combinarea componentei educaționale cu practica – puterea activă de interfață.

Practica interdisciplinară de vară

Contextul a fost oferit de Parcul Natural Hațeg. Universitatea din București, Facultatea de Geologie și Geofizică, Centrul „Geomedia", Universitatea din Petroșani și UAUIM au dezvoltat un adevărat AL 21 pentru comunitățile rurale care locuiau în interiorul Parcului Natural Hațeg. (Fig.3.)

Cine este implicat?

Studenții noștri de la Facultatea de Arhitectură și de la Facultatea de Urbanism, Secția Design Peisagistic, sunt implicați într-un mod arhitectural în practica interdisciplinară de vară. (Fig.4)

În primul an

Studenții au identificat patrimoniul arhitectural al localităților Sarmisegetusa, Clopotiva, Densuș și principalele caracteristici specifice ale arhitecturii vernaculare. (Fig. 5 și 6)

Observația:

- A reieșit că o mare parte din clădirile noi (locuințe sau case de vacanță) ignoră specificul local;
- A reieșit tendința de a demola clădirile vechi, vernaculare.

Propunerea

- un ghid regional de arhitectură vernaculară

Figura 3.

Figura 4.

● un program de construcții verzi pentru a încuraja dezvoltarea unei zone precum o zonă complexă de locuințe agroturistice.

În al doilea an

Propunerea studenților a fost de a dezvolta o strategie pentru a ajuta comunitatea Sarmizegetusa.

Observația se referă la populația săracă din mediul rural:

● după 1989, fiecare comunitate rurală încearcă să se adapteze la noul tip de economie, în opoziție cu cea totalitară.

Sarmizegetusa - Ulpia Traiana Augusta Dacica

Pentru schimbare avem nevoie de exemple convingătoare, distribuite pe scară largă.

Strategia pentru Sarmizegetusa

Turiștii vin aici pentru a vizita situl arheologic, apoi pleacă fără să știe nimic despre arhitectura interesantă din piatră și lemn a satului Sarmizegetusa și despre tradiția sa.

Observația

Unele gospodării din acest sat au o particularitate: peste 60% din

Figura 5.

Figura 6.

gardul care separă curtea de stradă este zidul de piatră (sau structura din lemn) al unui depozit, care și-a pierdut în prezent funcția inițială.

Propunerea de inventivitate (Fig.7)

- Studenții au propus prelungirea traseului turistic în interiorul satului.
- Propunerea inventivă a studenților noștri a fost eliminarea porții și crearea unor celule urbane în fața „depozitelor". Proprietarul poate dezvolta în interiorul acestei clădiri o activitate precum artizanat, cafenea sau restaurant, magazin etc.

În prezent

Participanții la masterat dezvoltă o metodologie pentru a prezice și măsura schimbarea în construcțiile durabile. Auditul energetic este inclus pe trei tipuri de case: structură din piatră, lemn și cărămidă.

Pentru viitor

Împreună, universitățile noastre și administrația locală intenționează să se gândească la un alt proiect pentru a încuraja într-un mod concret inițiativa comunitară.

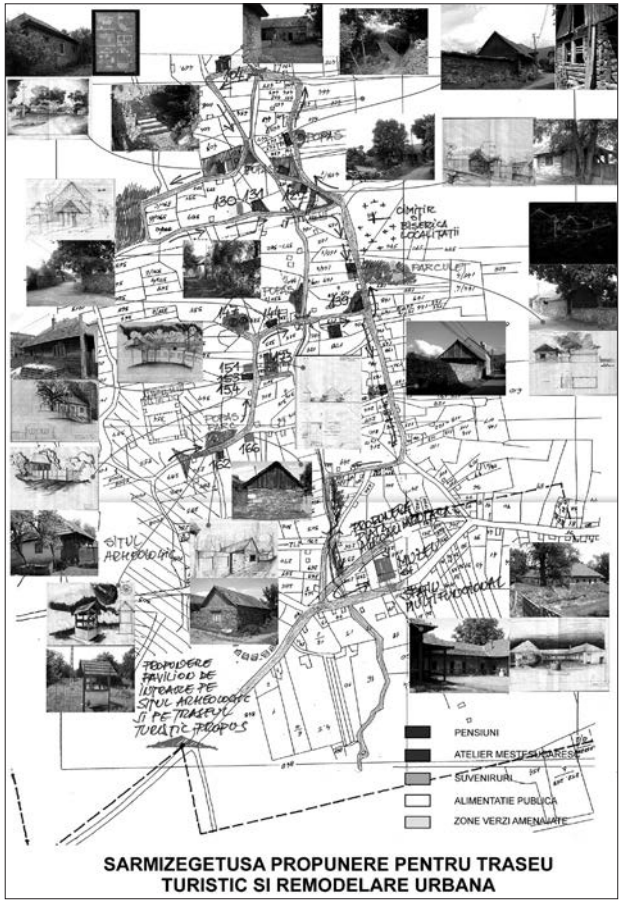

Figura 7.

Intervenția în preexistent: conceptul de oicologie

Prof.dr.arh. Agostino Bossi, Universitá Federico II Napoli, Italia

Abstract

This article outlines the concept of the "oikological vocation of architecture" which refers to the attitude of buildings to offer themselves over time as a home to people, while maintaining an unaltered ability to accommodate them within a space endowed with quality, even in historical conditions different from those of when the building was first conceived and constructed. It is a quality immanent to all structures that have been built in an open exchange with the earth, the natural environment, light, the place where they exist, and history. To this oikological end, the space of a building lends itself to accommodate people's experience of living in the fullness of its meaning if the space is able to accommodate within itself the elements of the universe, hence making them part of it.

Uneori, o idee prinde contur treptat în mintea noastră, dar, în ciuda căutărilor în memorie sau în dicționare, nu reușim să găsim un cuvânt care să transmită pe deplin sensul a ceea ce vrem să exprimăm. Acest fenomen apare mai ales atunci când curiozitatea intelectuală și plăcerea cercetării ne fac să zăbovim mult și profund asupra unui aspect al realității. Simțim că am surprins relații semnificative, am identificat conexiuni capabile să reasambleze elemente pe care anterior le puteam evalua doar izolat. Trăim atunci un sentiment care nu este unul de dezamăgire, ca atunci când, vorbind, uităm un termen care face parte din depozitul nostru lexical și care, printr-un capriciu al memoriei, se ascunde de mintea noastră, ci mai degrabă o stare de spirit care poate fi descrisă mai degrabă - iertați oximoronul - ca un fel de lipsă pregnantă. În fața concepției și gestației produsului intelectual, sinteza maieutică a conceptului realizată de un cuvânt revelator pare să lipsească. Aceasta este experiența pe care am trăit-o timp de mulți ani contemplând mari opere de arhitectură, fie că ne-au fost încredințate din trecutul îndepărtat, fie că sunt mărturii ale unor perioade istorice mai recente sau chiar expresii ale designului contemporan. Am deslușit în aceste clădiri, atât de îndepărtate unele de altele ca origine temporală și amplasare geografică, atât de eterogene ca dimensiuni, formă, stil și funcțiune, o atitudine comună, o forță imanentă, care le-a făcut constitutiv capabile să-i primească pe oamenii care le-au conceput pentru nevoile lor și, în același timp, capabile să răspundă cât mai

bine nevoilor de locuire impuse de generațiile din fiecare epocă. Am simțit, de asemenea, în ele, prezența unor resurse care, dacă sunt identificate corect, ar putea chiar oferi interpreților lor perspective noi și puternice asupra unui mod reînnoit de modelare a spațiului. Era o calitate care, în opinia mea, le făcea intrinsec contemporane sau, mai bine spus, intim deschise pentru a se adapta cel mai bine oamenilor din fiecare epocă și experiențelor lor de viață. De exemplu, favorizat de apropierea de Napoli, mi-am însoțit adesea studenții să viziteze mărturiile arhitecturale extraordinare ale orașelor antice Pompei și Herculaneum. I-am întrebat în mod regulat dacă vor să locuiască în acele orașe și în acele clădiri. De-a lungul anilor, nimeni nu a ezitat vreodată să răspundă afirmativ la această întrebare, pe care, apropo, am formulat-o astfel încât să evit ca răspunsul să dezvăluie vreo dorință de a-i face pe plac profesorului lor sau de a-i confirma așteptările. Adesea, în zilele următoare, le propuneam studenților, ca exercițiu de proiectare, intervenția în spațiul interior al uneia dintre *domus*-urile vizitate, pentru a-i educa asupra valorilor arhitecturii și pentru a-i încuraja să descopere, prin analiza și interpretarea acelor locuințe care datează de mai bine de două mii de ani, orizonturi spațiale care răspund cerințelor vieții noastre contemporane. Ipotezele lor de design demonstrau bogăția surprinzătoare de posibilități oferite de acele clădiri, potențialul lor inepuizabil de locuire și capacitatea lor de a dezvălui noi perspective de conformare a spațiului.

Odată cu trecerea anilor am devenit din ce în ce mai conștient de această calitate originară a arhitecturii. De exemplu, am găsit o confirmare autoritară a modului în care aceasta se putea manifesta poetic în opera lui Carlo Scarpa, ale cărui intervenții asupra clădirilor din trecut au exemplificat, aproape paradigmatic, capacitatea spațiului arhitectural, în forma sa cea mai autentică, de a fi întotdeauna un interpret fiabil al dorinței noastre de spații funcționale cu o valoare estetică ridicată. Mă gândesc, printre altele, la opera sa magistrală din Piazza San Marco, la interiorul clădirii care găzduiește expoziția Olivetti sau la Palermo, la Palazzo Abatellis.

Mai mult, studiind casele cu patio în stil mediteranean, arabo-hispanic și latino-american, am verificat că acestea aveau în comun faptul că erau amenajate ca locuri în care omul este primit împreună cu natura, într-o stare de pacificare și interacțiune cu entitățile și forțele universului.

Această chemare atrăgătoare, această atmosferă persuasivă de primire pe care o simțeam întotdeauna când intram în acele case, emana din arhitectură, din spațiul construit cu măiestrie. Rămânea, pentru mine, problema cuvântului care mi-ar permite să ridic la rangul de concept unificator acel set de condiții care face din arhitectură depozitarul unor valori spațiale permanente în timp.

În cele din urmă, cuvântul mi-a apărut sub forma unui neologism: calitatea inerentă spațiului construit a fost de atunci încolo identificată de mine drept calitate **oicologică**, iar metodologia de proiectare a noului ca și cea de reinterpretare a existentului, trebuia să se concentreze pe cercetare și pe deschiderea orizonturilor oicologice. Cu aceste adjective și cu matricea substantivă oicologie, am crezut că este posibil să dau o expresie terminologic eficientă și conceptual unitară acelui set de valori care nu lipsesc niciodată din clădirile concepute și construite pentru a conforma un spațiu autentic arhitectural. Oicosul este locuința pe care omul și-o construiește nu pentru a se apăra de o natură ostilă, pentru a se separa de ea, ci tocmai pentru a o primi, pentru a o face recognoscibilă, pentru a-i oferi acces, pentru a o face obiect de îngrijire și contemplare într-o relație pașnică cu ea; este locul unde lumea este primită și făcută locuibilă; unde omul nu numai că își îndeplinește cel mai bine funcțiile vitale, dar își cultivă sentimentele, spiritualitatea, dorința de frumos. În ea, prinde contur un spațiu cultural intenționat care marchează transcendența dimensiunii pur biologice a existenței. Oicosul este locul unde se desfășoară construcția umană a lumii, unde artificiul construcției ridică lumina, aerul, apa, pământul, plantele, cerul și stelele și orice alt element natural la rangul de fenomene semnificative din punct de vedere estetic, scoțându-le din indeterminarea haotică și organizându-le sub forma unui Cosmos. Spațiul construit care întruchipează aceste caracteristici oicologice este spațiul arhitectural prin excelență și, ca atare, este inerent locuibil.

Conceptul de oicologie poate reprezenta, în opinia mea, o cheie eficientă de citire și interpretare, în special în intervențiile de restaurare, chiar și atunci când acestea se referă la clădiri aparținând tradiției populare.

În virtutea acestei constituții oicologice, fiecare clădire, chiar și după secole, se poate oferi ca o resursă extraordinară pentru viața noastră contemporană și poate sugera, celor care interpretează potențialul său arhitecturalo-spațial în raport cu prezentul, orizonturi extraordinare de sens. În schimb, o clădire capabilă să permită lumii să pătrundă în interiorul său doar sau predominant prin dispozitive extrinseci sau suplimentare, adică într-o manieră forțată instrumental, va fi mai mult sau mai puțin marcant lipsită de valori oicologice și, este puțin probabil ca la momentul oportun, când condițiile reunite care au justificat-o se vor schimba, să fie disponibilă pentru a fi restaurată, deoarece nu va avea vocație intrinsecă de a sugera soluții spațiale, locuibilitatea sa depinzând în mare măsură de sisteme instrumentale extra-arhitecturale. Din acest punct de vedere, așa-numitele automatizări și oicologia se configurează ca modalități neconciliabile de înțelegere a locuinței, deoarece primul postulează eliberarea și înstrăinarea locuinței de lume, în timp ce a doua speră la contaminarea constantă a spațiului de locuit

de către lume; primul aspiră la autosuficiență și primește realitatea exterioară în sine doar în forme neutralizate și virtualizate din punct de vedere tehnic; în timp ce a doua experimentează relaţia concretă cu lumea exterioară ca o îmbunătăţire şi nu ca o deteriorare. Locuința prefigurată de automatizare se pretează cel mult la reparații, dar adevăratul său destin este să fie înlocuită de un dispozitiv nou și mai sofisticat; locuința, înțeleasă ca spațiu oicologic, are în sine vocația de a se moderniza prin restaurare și, prin urmare, de a dăinui, și prin dăinuirea în timp, de a contribui la permanența lumii constituite istoric.

În sprijinul acestor argumente, consider oportun să propun un repertoriu de imagini care, în ciuda diversității situațiilor și contextelor istorico-geografice la care se referă, mărturisesc cum forța durabilă a arhitecturii constă în a da naștere unui spațiu care are în sine aptitudinea de a fi locuit, în virtutea căruia o clădire va putea întotdeauna, chiar și peste secole, să indice, celor care știu să-i interpreteze calitatea originară, să sugereze forme de locuire care răspund cerințelor vieții contemporane.

Figurile 1, 2 și 3 . Arh. Karl Friedrich Schinkel, Charlottenhof, Potsdam
În parcul Palatului Potsdam din secolul al XVIII-lea, arhitectul, însărcinat de împăratul Friedrich Wilhelm al III-lea să-i construiască o reședință la scară umană, a conceput, în 1824, o clădire integrată în verdeața grădinilor. Este aproape o transpunere fidelă a planului *domus pompeiane*, demonstrând cum acel mod original de modelare a spațiului se pretează la deschiderea unor orizonturi noi și rodnice de locuit. Rezultatul extraordinar al

Figura 1.

Figura 2.

proiectului, care depășește simpla citare a elementelor morfologice, confirmă puterea formativă și evocatoare a planului de referință original.

Figura 3.

Figura 4.

Figurile 4 și 5. Arh. Agostino Bossi, O fermă în Sassinoro

La marginea unui sat medieval între Benevento și Campobasso, o fermă, rămășiță a unei societăți agro-pastorale cu caracteristici arhaice, prin virtutea vocației sale spațiale primare, oferă elementele pentru o reconfigurare a interiorului arhitectural și crearea unui mediu de viață care, prin consolidarea relației organice dintre clădire și natură, are ca rezultat o locuință capabilă să ofere ocupantului său un loc retras de studiu și un sentiment de pace cu pământul.

Figura 5.

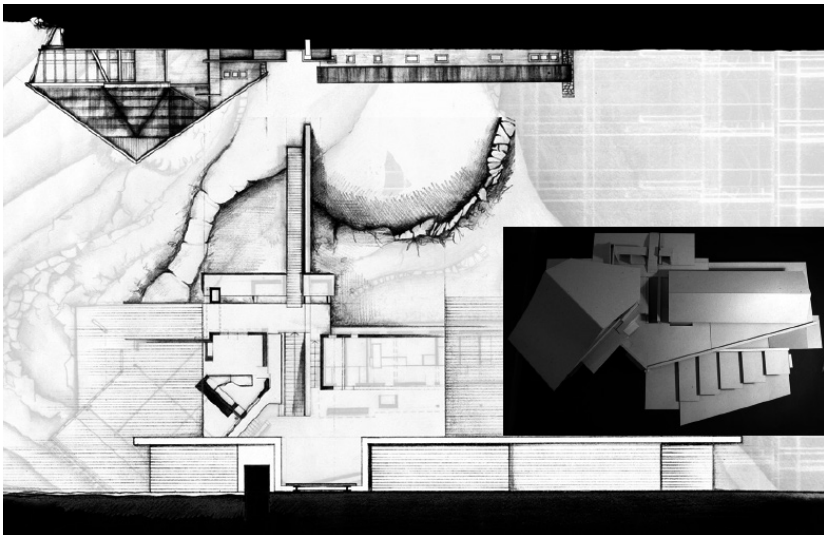
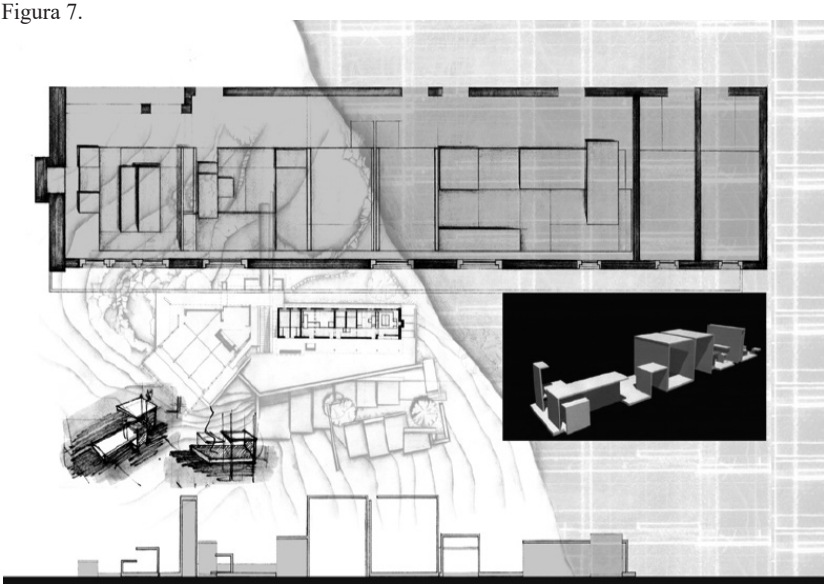

Figura 6.

Figurile 6 și 7. Arh. Giuseppina Ciaccio, Intervenție asupra modernului. Ventorrillo de la Buena Vista, din orașul Villa Serrana, Uruguay, construit în 1948 de Julio Vilamajó, este discutat într-o teză care integrează structura existentă cu noi utilizări, transformând-o din funcția sa inițială de cantină într-un centru de cercetare științifică. Teza propune o renovare care, respectând structura originală, realizează potențialul inerent clădirii existente.

Figura 7.

Valori ale permanenței și nevoia de transformare

Prof.dr.arh. Ludovico Maria Fusco, Universitá Federico II Napoli, Italia

Abstract

The constructed land. Constructed land is intended as the complex of cities, rural settlements, countryside, woods, parks, together with natura naturans *and* natura naturata. *This shows the huge complexity of the definition.The isolated monument, the rural home, in particular, together with natural elements, can be considered not only as elements of the urban structure but also as those of the formal structure of the land.We therefore affirm the possibility of the study of the land as a big product applying the description, the classification, and the analysis, as tools to be utilized in its transformation. The knowledge obtained through analysis and the transformation obtained through the project are part of a single process that belongs to the architectural discipline. This discipline is legitimized to carry out the transformation of land at a formal level as happens for cities or for any architectural product that expresses the needs of preservation, but also those of adaptability to new needs and uses.*

Teritoriul Construit

Credem că teritoriul, în ansamblu, își exprimă propriul potențial de proiectare și că, prin urmare, este posibil să fie analizată „structura sa formală" dincolo de complexitatea naturii sale sociale și economice. În opinia noastră, studiul teritoriului și al elementelor sale constitutive se încadrează probabil în sfera disciplinei arhitecturale, iar tehnicile și instrumentele sale de observare științifică pot fi aplicate acesteia.

Există două aspecte, unul administrativ și celălalt dimensional, fără nicio specificare calitativă, care ne permit să vorbim atât despre planificarea teritorială regională, dezvoltarea teritorială municipală, ecologia teritorială, cât și despre analiza expansiunii urbane și a luptelor sociale din teritoriu etc., făcând ca termenul să coincidă, în generalitatea definiției sale, pe de o parte cu lumea fizică în general și pe de alta cu lumea socială, economică și culturală în ansamblul ei. Teritoriul este înțeles exclusiv fie ca loc nedeterminat al unor expansiuni la fel de nedeterminate, fie ca locul, și mai generic, al ciocnirii și/sau al evoluției forțelor sociale și/sau economice, negând astfel posibilitatea

Figura 1. Ustica, Sicilia, Italia, Peisaj.

evaluării practicabilității cunoașterii *teritoriului* ca entitate fizică autonomă și, prin urmare, a unei aprofundări științifice a structurii sale formale. Aceasta se datorează și rupturii care s-a stabilit în cultura modernă între diferitele discipline, ale căror experiențe nu au putut să se îmbogățească reciproc din cauza unei concepții echivoce a interdisciplinarității.

Teritoriul, înțeles ca ansamblul de orașe, așezări rurale, câmpuri, păduri și parcuri, constituie un ansamblu de *natura naturans* și *natura naturata* și prezintă un grad ridicat de complexitate în definire.

Să extindem examinarea etimologică la termenul *Peisaj*. În dicționarul Zingarelli citim: „Aspectul unui oraș, al unei zone rurale cu dealuri, râuri, copaci etc.”. Să comparăm această definiție cu alte explicații, cum ar fi cele ale lui Pietro Fanfani și Giuseppe Rigutini: „Un oraș întreg sau o parte a acestuia, în măsura în care este ales pentru a fi reprezentat într-o pictură”. În acest moment, observăm că termenii aleși pentru definiție sunt în esență diferiți și se referă la *estetică* ca la un element calitativ fundamental. În dicționarul Palazzi putem citi: „Oraș: întindere mai mult sau mai puțin mare de teritoriu locuit și cultivat” iar în Enciclopedia Rizzoli: „Peisaj: parte de teritoriu care este cuprinsă cu vederea și care se prezintă sub un anumit aspect / set de caracteristici care atribuie unei regiuni înfățișarea sa tipică.” Aceste definiții conțin câteva puncte interesante pentru disertația noastră: faptul de a-și manifesta propriul caracter estetic (așa cum notează Rizzoli cu expresiile „parte din” sau „sub un anumit aspect”), faptul de a fi o parte modificată a

Figura 2. Ustica, Sicilia, Italia, Urme ale unor așezări antice.

intervenției omului (așa cum citează Palazzi când spune „locuit și cultivat") și faptul de a-și declara propria identitate prin elementele tipizabile care o structurează (așa cum menționează din nou Rizzoli cu sintagma „set de caracteristici").

„Omul a pornit de la mediul natural și l-a transformat, în etape, într-unul artificial. Celebrele celule rupestre ale călugărilor Urgub din Anatolia sunt unul dintre cele mai cunoscute exemple; alte exemple includ igluurile eschimoșilor, construcțiile din chirpici ale mexicanilor sau *furneddi* din Puglia, care sunt chiar pietre pure culese de pe câmpuri și transformate în construcții semicilindrice comparabile cu elementele terenului. Dar în fiecare țară din lume a fost posibil să fim martorii transformării naturii într-un obiect arhitectural care și-a păstrat aproape intacte caracteristicile naturale originale, chiar dacă purtând amprenta indelebilă a omului. Și ca dovadă în acest sens, să luăm în considerare exemplul admirabil al peisajului rural toscan" (Dorfles, 1968)

Vocația pentru transformare, cu scopul de a îmbunătăți mediul înconjurător conform unei intenții estetice, înseamnă că putem vorbi despre teritoriu nu într-un mod generic, ci despre *teritoriu construit* și că putem afirma că, la fel ca orașul, teritoriul este o creație umană și, ca atare, aparține disciplinei arhitecturale ca disciplină științifică capabilă să studieze și să analizeze atât *fenomenele urbane* cât și *fenomenele teritoriale*. De aici rezultă posibilitatea studierii teritoriului ca o mare operă aplicând descrierea,

clasificarea și analiza cu scopul transformării acestuia; astfel, cunoștințele obținute prin *analiză* și transformarea prin *proiect* fac parte dintr-un singur proces ce aparține domeniului disciplinei arhitecturale și, prin urmare, legitimitatea sa de a aborda problema teritoriului în termeni formali este evidentă.

Orașul, creație umană, și mediul rural, patrie artificială, sunt așadar elemente ale unui *teritoriu construit* de om, alături de lucrările de irigații, terasamente, industrii și lucrări de salubrizare.

Individualizarea termenului de *teritoriu construit* ne-a ajutat să specificăm, cel puțin parțial, elementele constitutive și acum, așa cum este normal, trebuie să înțelegem relațiile pentru a interveni asupra acestuia și, în consecință, asupra elementelor, pentru a le confirma sau modifica și pentru a putea exprima o posibilitate reală de transformare și proiectare. Numai prin cunoaștere și sublinierea diferențelor pot apărea regulile și condițiile intervenției de proiectare, care nu are legătură cu planificarea teritorială de tip economic, atât de des dorită, deși aceasta este indispensabilă pentru o dezvoltare funcțional organică, ci cu posibilitatea de a face explicită o vocație de proiectare realizată parțial sau doar exprimată sau chiar sugerată doar parțial. Teritoriul construit nu este o rețea omogenă doar cu diferențe cantitative sau productive; procesul său de construcție are loc prin episoade distincte și prin clădiri sau locuri privilegiate care definesc nodurile valorice primare ale întregii structuri. „Uneori așezarea, adesea un loc sau o operă, definește relativ forma teritoriului până când aceasta devine canonică, astfel încât să poată fi transmisă epocilor ulterioare" (Agostino Renna, 1979).

Definirea structurii formale a *teritoriului construit* înseamnă extrapolarea părților recognoscibile din cadrul acestuia; exprimarea proiectării teritoriului poate avea loc, așadar, doar prin definirea caracteristicilor formale, definibile morfologic și tipologic, ale diferitelor părți, ceea ce face necesară verificarea posibilității aplicării teoriei „orașului părților" la teritoriul construit.

La fel ca orașul, teritoriul este alcătuit și el din părți, iar fiecare dintre ele are o caracteristică; trebuie deduse elementele și omogenitatea care le structurează și identificate cele care constituie punctele fixe ale dinamicii lor; definirea părții înseamnă stabilirea structurii, definirea *omogenităților* unei părți implică și definirea limitelor acesteia. Când studiem *teritoriul construit*, trebuie mai întâi să definim mediul său; acest mediu, care constituie câmpul de observație, poate fi definit și descris prin elemente mai generale care aparțin teritoriului în ansamblu (forma câmpurilor, sistemul rutier sau așezarea rurală). Câmpul de observație ales poate fi o abstracțiune (din motive metodologice) sau poate coincide și cu o zonă definită prin caracteristici

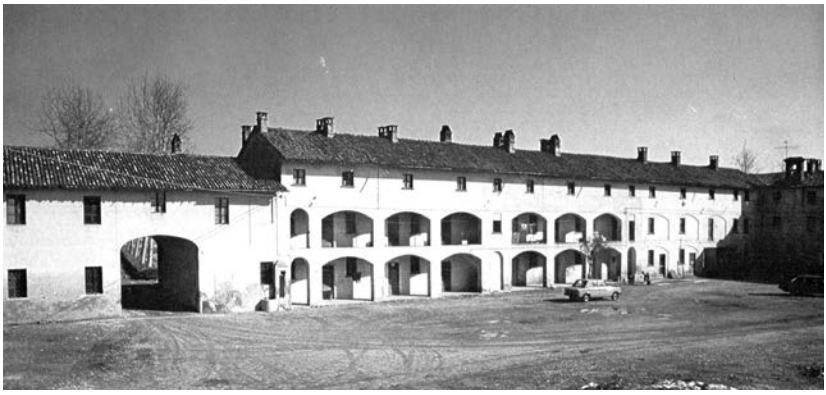

Figura 3. Fermă veche, Lombardia, Italia.

istorice; aceasta înseamnă că domeniul sau zona aflată sub observația noastră științifică are caracteristici concrete, calități specifice, iar definirea diferitelor calități ale părților ne apropie de structura elementelor care constituie teritoriul construit. Rossi vorbește despre oraș în acești termeni: „Orașul nu este prin natura sa o creație care poate fi redusă la o singură idee fundamentală. Acest lucru este adevărat în raport cu metropola modernă, dar este adevărat și în raport cu însăși conceptul de oraș, care este suma multor părți, cartiere și districte care sunt foarte distincte și diferențiate în caracteristicile lor formale și sociologice. [...] Orașul, în imensitatea și frumusețea sa, este o creație care a apărut din mai multe momente diferite de formare; unitatea acestor momente este unitatea urbană în ansamblu, posibilitatea de a citi orașul cu continuitate rezidând în caracterul său formal și spațial proeminent" (Aldo Rossi, 1966).

Monumentul izolat, casa rurală, devin elemente, mai mult decât ale structurii urbane, ale structurii teritoriale într-un întreg cu elementele naturale.

Figura 4. Casă rurală, Ancona, Marche, Italia.

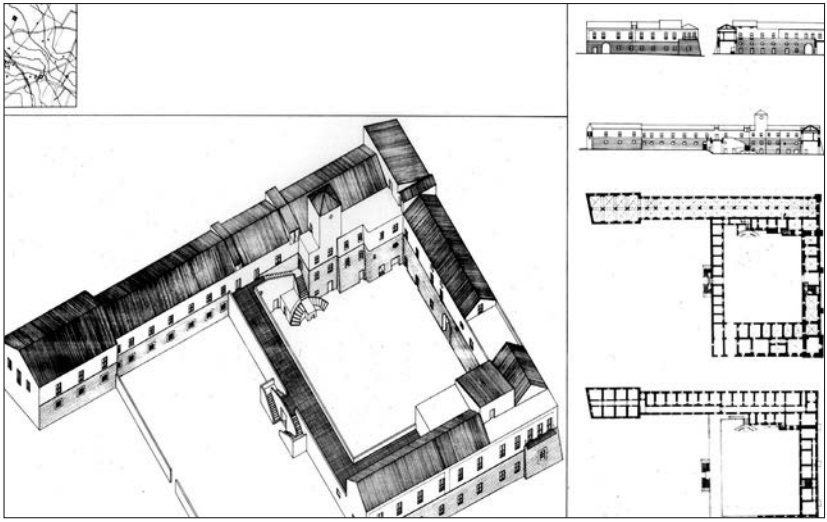
Vedem că o analogie între oraș și sat este posibilă; totuși, părțile trebuie definite prin limitele lor și prin elementele care le delimitează, definind astfel spațiul și caracterul: spațiul înțeles ca organizarea tridimensională a elementelor sale componente, iar caracterul ca denotația atmosferei generale care reprezintă proprietatea cea mai globală și răspândită. Ceea ce explică partea și îi manifestă caracterul este *detaliul*. Detaliul poate fi definit ca elementul fondator al părții; structura sa este determinată de relația sa cu celelalte elemente constitutive. Căutarea și înțelegerea *detaliului* duce astfel la definirea părții, la cunoașterea acesteia și la clasificarea ei în raport cu alte părți și cu teritoriul în ansamblu. La rândul său, *detaliul* poate fi formațiunea orografică, forma câmpurilor sau a caselor, sau o relație specifică dintre o casă și un teren, sau dintre un câmp și un drum.

Teritoriul, ca construcție umană și ca operă măreață, ne permite să-l percepem, asemenea orașului, ca fiind compus din părți omogene care se diferențiază și îl definesc; câmpul cultivat, parcelele agricole, drumurile mari care sunt delimitate în el, podurile, autostrăzile, parcurile, sunt toate elemente ale construcției teritoriului, *verdele* este definit ca aspect al arhitecturii, parcurile și grădinile ca elemente ale arhitecturii orașului și peisajului.

Bibliografie

Dorfles, Gillo, *Il Kitsch. Antologia del cattivo gusto*, 1968
Renna, Agostino, *Costruzione e progetto. La valle del Belice*, clup, Milano 1979
Rossi, Aldo, *L'architettura della città*, Padova: Marsilio 1966

Figura 5. Vila Albertini, fermă, Nola, Campania, Italia.

Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe

Abstract

An initial observation of the participants concerned the need to protect the ruins of the Dacian fortresses (Sarmizegetusa Regia, Blidaru, Costești, Piatra Roșie) using reversible protective structures designed to mitigate the impact of weather, excessive sunlight, landslides, biological factors etc. It also highlighted the necessity of establishing visitor routes—marked by paths, walkways, and platforms—to limit direct tourist access to the authentic masonry and paving while simultaneously facilitating access to the sites themselves. These issues sparked various ideas, projects, and debates.

Regarding the second component of the study—folk and ethnographic heritage—the village of Clopotiva, located near Roman Sarmizegetusa, was selected as a case study at the suggestion of Professor Dan Grigorescu (University of Bucharest), a paleontologist and specialist on the region. Wooden houses built using traditional techniques were discovered there. The characteristics of these structures—referred to as "invariants" following the terminology of Spanish architect Fernando Chueca—were analyzed in terms of architectural morphology and construction details. Participants also proposed solutions for adapting this type of house—leveraging the inherent benefits of their bioclimatic design and use of natural materials—to modern living standards, without compromising their fundamental design principles or sacrificing valuable architectural elements.

Echipa I: Silvia Batres, Maria Garcia, Mihai Mohan, Elena Vadillo, Andra Velicu (ETSAM/UAUIM)

Cinci trasee de vizitare pentru Țara Hațegului. Amenajarea unor situri arheologice dacice

Studiul a avut la bază o serie de observaţii legate de moştenirea existentă. *Arhitectura vernaculară trebuie prezervată, în primul rând, pentru că reprezintă baza pe care s-a dezvoltat arhitectura cultă şi stimulează permanent dezvoltarea acesteia.*

În Ţara Haţegului pare a lipsi o abordare de ansamblu, transpusă într-un traseu turistic cu caracter unitar, majoritatea proiectelor realizate în acest sens promovând punctual cetăţi şi castele medievale ori cetăţi dacice. Considerăm necesară coroborarea eforturilor în realizarea câtorva trasee

turistice extinse sau restrânse, în vederea transmiterii mai eficiente a infomaţiei. În sprijinul materializării acestui obiectiv, am analizat situaţia existentă, am identificat necesităţile ansamblurilor supuse studiului şi am încercat să găsim elementele care să confere un caracter unitar întregului parcurs.

În urma lecturii ţinutului Ţării Haţegului propunem cinci trasee turistice, dintre care patru restrânse – cetăţi dacice şi romane, biserici de piatră, castele şi cetăţi medievale, biserici de lemn şi unul extins care include obiective din toate cele patru categorii menţionate anterior. În general, cetăţile fiind amplasate pe platforma cea mai înaltă a dealului, pot fi observate într-o perspectivă monumentală de la baza acestuia. În ciuda valorii de monument şi a caracterului lor de reper geografic, identificăm o serie de probleme proprii construcţiilor supuse studiului. Este necesară mai întâi implementarea urgentă a unor măsuri de protecţie a ruinelor, apoi conservarea, şi în cele din urmă o strategie de restaurare complexă şi susţinută.

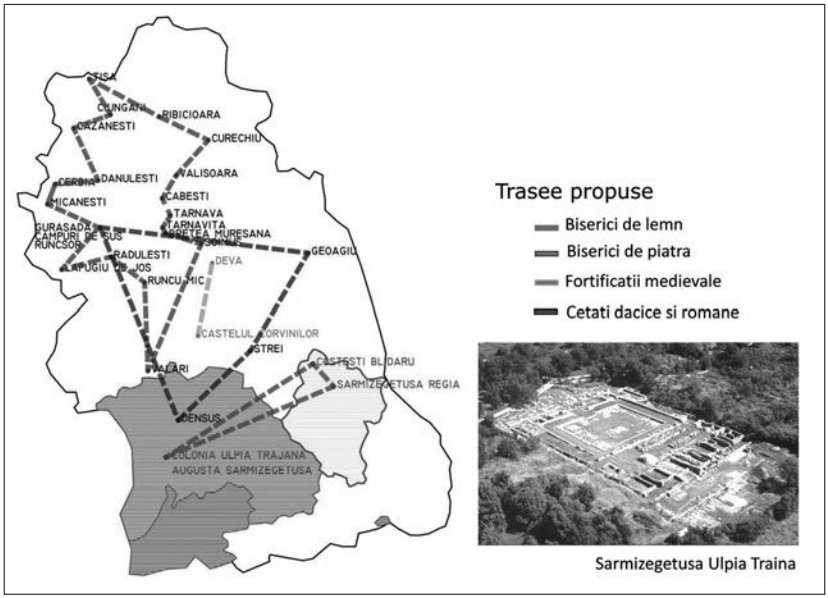

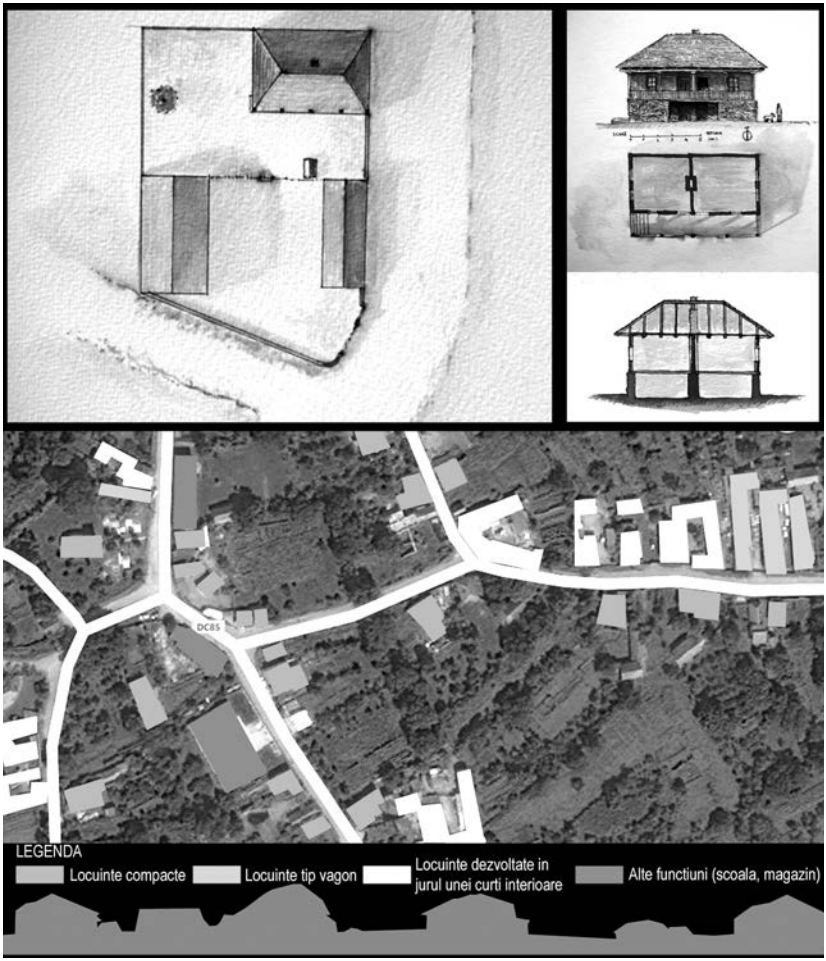
Figura 1. Extras din Proiectul Echipei I.

Echipa II. Elena Marilena Popa, Andreea-Alexandra Frăţiman, Alina-Gabriela Catrina, Andreas Beneitez Dominguez, Álvaro Bonet López (UAUIM/ETSAM)

Analiza aşezării Clopotiva: studiu urbanistic, arhitectural, morfologic, antropologic

Prin studiul efectuat, am urmărit analiza arhitecturii tradiţionale din zonă (satul Clopotiva – studiu de caz) şi evidenţierea elementelor arhitecturale pozitive şi negative, în scopul obţinerii unor direcţii de urmărit pentru următoarele intervenţii. Astfel, am analizat zona plecând de la o perspectivă generală până la detalii, atingând mai multe puncte: localizare, limite, tipologii arhitecturale, spiritul locului, caracteristicile unei aşezări tipice, volumetrie şi dispunere interioară, goluri şi accese, acoperire, detalii constructive, decoraţii, materiale.

Figura 2. Extras din Proiectul Echipei II.

Echipa III. Doctoranzi: Cristiana Barone, Paolo Cecere, Alessia Oliviero, Giusi Randazzo, Bruna Sigillo; arh.Otilia Călin, studenţi arhitecţi: Corina Anghelescu, Oana Codru, Alexandra Crăciun, Gabriela Cristea, Alexandra Diaconu, Bianca Diaconu, Simona Dinescu, profesori: Agostino Bossi şi Ludovico Fusco (Universitá Federico II/ UAUIM)

Studiu de caz asupra arhitecturii românești: tipologia locuinței din Clopotiva, propunere arhitecturală

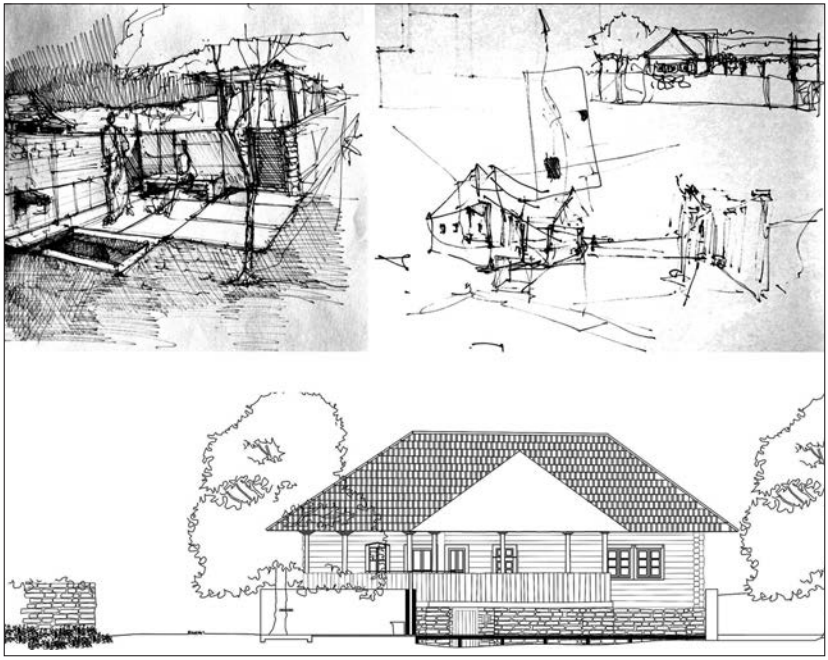
Confruntarea cu arhitectura românească oferă o preţioasă ocazie de reflecţie asupra construirii calitative a spaţiului şi pentru a orienta proiectul contemporan către re-evaluarea efectivă a valorilor constitutive ale arhitecturii. În orice context geografico-cultural locuinţa ţărănească oferă mărturie despre materializarea unei experienţe de a construi sedimentate de secole şi formate pe baza unui raport conştient cu pământul şi cu ambientul natural. Caracterul arhaic al acestor edificii, prin intermediul manifestării unui mod primitiv de a răspunde exigenţelor habitatului, revelează prin aceasta imanenţa principiilor fondatoare ale locuirii umane. Arhaicitatea este semnul unei relaţii profunde cu ceea ce se află dintotdeauna la originea edificării umane. Adjectivul arhaic conţine în sine cuvântul arché*, care în greaca veche şi în limbajul primilor filosofi încarnează principiul viu care operează în interiorul realităţii şi care o desemnează conform unei anume ordini. Arhitectura, înţeleasă drept cunoaştere şi aplicare a principiilor ce prezidează edificarea, exprimă şi ea o legătură constitutivă cu ceea ce stă la originea lumii construite, o relaţie originară cu acei* archai *care conferă un logos spaţiului şi conformează opera ca pe un cosmos, adică asemenea unui tot ordonat după o regulă recognoscibilă. Expresia forţei arhaice care emană din locuinţele rurale din Transilvania este aşadar semnul intrinsecii constituiri arhitectonice care o caracterizează. Înrădăcinarea în cultura locuirii a unor tipologii, forme şi tehnici, constituirea unei tradiţii capabile să împrumute un teritoriu şi să formeze un peisaj, probează ştiinţa profundă a artei de a construi de-a lungul unor generaţii de meşteri anonimi, capacitatea lor de a utiliza în mod optim resursele prezente în mediul lor şi de a le exulta valoarea prin intermediul edificării. Este mărturia unei civilizaţii care merită protejată nu doar ca memorie a trecutului, ci şi ca resursă pentru proiectul contemporan. În general, arhaicul are în sine capacitatea de a exprima în mod frust, dar pregnant, esenţa însăşi a fenomenului, confruntarea cu arhaicul, retrimitere către o realitate a începutului, este întotdeauna fecundă. La fel şi opera unor artişti precum Constantin Brâncuşi, care constituie una dintre cele mai înalte expresii ale culturii secolului XX, lasă recognoscibilă acea forţă expresivă ce derivă din artefactele unor epoci apuse. Coloana sa din Târgu Jiu, aidoma coloanelor dorice ale Parthenonului, obeliscurilor*

sau civilizaţiei aksumite, ne arată într-o formă inedită principiul universal al acestui artefact uman. Cine ar vrea să imagineze o nouă imagine a coloanei sau să revoluţioneze însăşi ideea de coloană, va fi obligat să plece de la acestea, să se confrunte cu arché *pe care acestea îl incorporează. În confruntarea cu arhaicul principiul nu poate fi însă preluat prin imitare: a se mişca în această direcţie înseamnă a se expune la kitsch. Principiul trebuie căutat în studiul elementelor generatoare şi în interpretarea operei în sens radical.*

Transferând aceste consideraţii în orizontul proiectului de arhitectură, confruntarea cu arhaicitatea tradiţiei constructive transilvane se poate revela extrem de prolifică. Din aceasta se naşte mai întâi de toate totala permisivitate a locuinţei de a primi în sine natura. Artefactul constructiv, prin modul său de a se diferenţia de elementele ambientului natural, nu pretinde să le excludă, ci le integrează ca resurse în conformarea spaţiului destinat locuirii. Se afirmă în aceste edificii principiul conform căruia cu cât casa este mai predispusă interacţiunii cu natura, cu atât ea se deschide mai mult să primească omul şi lumea sa. *Această vocaţie originară a locuinţei tradiţionale este chiar aceea care o face capabilă să dureze şi să se perpetueze. Este vorba despre o atitudine care se poate defini ca oicologică. Este acea atitudine pe care proiectul trebuie să o adopte când este chemat să interpreteze pre-existenţa consemnată de către tradiţie, pentru a o face aptă de a răspunde cerinţelor locuirii contemporane. Aceasta înseamnă a pune în valoare acele caracteristici esenţiale şi fondatoare ale spaţiului locuinţei umane şi ale oricărei construcţii conformate pentru a primi omul, natura şi universul. Casa oicologică are grijă de pământul pe care este aşezată, dialoghează cu arborii, cu iarba, cu lumina, cu apa. Respectă anotimpurile, caracteristicile mediului în care se situează; este constituită în aşa fel încât raportul cu frigul, cu căldura, cu ploaia să nu fie de închidere defensivă sau de extrovertire, ci de acceptare şi integrare pozitivă. Nu doreşte să omologheze în mod artificial situaţiile climatice, ambientale şi antropologico-culturale, ci le recunoaşte ca pe o resursă pentru individ şi pentru comunitate. Este conformarea însăşi a spaţiului, cea care face ca raportul cu natura, cu lumina şi cu vietăţile să nu fie niciodată traumatizant. Relaţia între manufactură şi ambient este mai degrabă de alianţă şi solidaritate. Casa bine construită nu este un adăpost, ci locul unde omul, în afara câştigării stării sale de bine fizice, încearcă deasemenea să îşi ridice mintea şi spiritul, să investigheze lumea, să contemple frumuseţea. Arhitectura tradiţională a acestei regiuni a României vorbeşte un limbaj care nu doreşte să fie interpretat într-o cheie de anticariat: aceasta ar fi o mortificare a potenţialului ei, care îşi aşteaptă dezvoltarea tocmai pentru a promova o modalitate de locuire care se proiectează până*

departe în viitor. Prin principiile prin care sunt intim alcătuite, aceste edificii vin în faţa ochilor noştri ca opere paradigmatice a unei concepţii de a construi care astăzi este masacrată de marcajele dezvoltării durabile, ale culturii ecologiste sau ale altor denumiri sugestive, elaborate în ultimele decenii mai mult din raţiuni ideologico-propagandistice decât dintr-o efectivă voinţă de a revedea critic sistemul folosirii destructive a resurselor, alimentat de criteriul profitului economic. În realitate tocmai aceste clădiri, care depozitează o antică oicosofie, depun mărturie de faptul că arhitectura, atunci când este expresia unor principii autentice ale construirii, este deja în sine garanţia unui raport echilibrat cu mediul încojurător. *Nu plecând de la un concept abstract de dezvoltare durabilă proiectul se învecinează cu aceste artefacte; din contra, prin studiul şi înţelegerea valorilor oicologice pe care acest patrimoniu le poartă trebuie regândit un raport de tutelă reciprocă între artefact şi natură. Din ce în ce mai adesea, în spatele lozincii dezvoltării durabile se găseşte voinţa unor grupuri politico-economice de a supune logicii profitului teritorii şi resurse care pentru diferite raţiuni istorice s-au salvat în mod miraculos din procesul de cucerire economică şi de omologare culturală. Noi suntem cei care putem şi trebuie să extragem din arhitectura*

Figura 3. Extras din Proiectul Echipei III.

tradiţională o lecţie a calităţii spaţiului edificat. Nu cu cuvinte magice se poate valoriza un patrimoniu de opere, de ştiinţă şi cunoştinţe constituite de-a lungul secolelor şi care cere înainte de toate să fie studiat pentru ceea ce el exprimă în sine. A utiliza categoria sustenabilităţii în cazul arhitecturii tradiţionale riscă să rămână profund reductiv. Este vorba, în fapt, de un model teoretic elaborat într-un context cultural care este cel al modernităţii capitaliste care e închisă în conceptul supravieţuirii sale şi, în acest scop, se dedică fabricării unor strategii totalitare de apropiere economico-culturală, după cum totalitar este modul său de aservire a terenului. Inteligenţa proiectării, atunci când i se cere să intervină pe aceste preexistenţe, mai mult decât să plece de la modele preconstituite de sustenabilitate, trebuie să se dedice ascultării raţiunilor profunde care au permis acestor forme de locuire să sfideze secolele contemplând, în însuşi modul lor de a fi, exigenţele omului şi legile naturii. Arhaicul, aşadar, tocmai prin învecinarea sa cu rădăcinile generative, poate revela interpretului orizonturi inedite şi poate solicita proiectului să întreprindă demersuri alternative celor impuse de sistemul economic al profitului şi logicii consumiste sau, şi mai rău, retoricii omologante a ecologismului.

Ipoteza proiectării, prefigurată sintetic de lucrul în echipă având ca subiect o intervenţie pe o casă ţărănească din satul Clopotiva, încearcă să propună o metodologie şi alegeri coerente în contextul analizei enunţate anterior. Este o propunere elaborată în contextul unui seminar de studii asupra arhitecturii tradiţionale din Transilvania, ca fruct al colaborării dintre Facultatea de Arhitectură şi Filosofie.

II.8. Al optulea atelier. Arhitectura vernaculară și drumul de pelerinaj. Camino de Santiago, iulie 2013

Al optulea atelier româno-spaniol de arhitectură Camino de Santiago, El Bierzo, 8-13 iulie 2013

Prof.dr.habil.arh. Beatrice-Gabriela JÖGER, UAUIM

Abstract

On the road to Santiago de Compostela... Although some of us had already reached the journey's end—literally Finisterre—during a 2009 workshop in Galicia (without enduring the hardships of a true pilgrimage), our Spanish hosts wanted to show us another stretch of the route in 2013, one punctuated by significant Romanesque architectural monuments. The El Bierzo region, where the workshop took place, encompasses a substantial section of the road to Santiago de Compostela; the town of Villafranca del Bierzo is a key stop along this path, situated at the gateway to the mountainous region of Galicia and serving as the pilgrimage's terminus for those unable to continue due to health reasons.

In keeping with established tradition, this workshop offered an opportunity to explore remarkable areas of the host country, with its architecture and sites revealed through lectures by professors and guest speakers, guided study visits led by faculty and specialists, and the execution of projects or practical assignments.

Pe drumul spre Santiago de Compostela.... Deși prin atelierul desfășurat în 2009 în Galicia, unii dintre noi am atins punctul final - la propriu Finisterre - al acestui parcurs de pelerinaj, fără a ne supune vicisitudinilor unui adevărat pelerinaj, în 2013 gazdele noastre spaniole au dorit să ne arate o altă tramă din acest drum, punctat de importante monumente de arhitectură romanică. Regiunea El Bierzo, unde a avut loc atelierul, cuprinde o parte însemnată a drumului către Santiago de Compostela, iar orașul Villafranca del Bierzo reprezintă un important punct pe acest parcurs, fiind situat la intrarea în zona muntoasă a Galiciei, și uneori punct final al pelerinajului pentru cei ce nu-l puteau continua din motive de sănătate.

Așa cum a devenise deja tradițional, și acest atelier a prilejuit cunoașterea unor zone deosebite ale țării-gazdă, arhitectura și locurile fiind descoperite prin intermediul conferințelor ținute de profesori și invitați, prin vizite documentare ghidate de profesori și specialiști și prin realizarea unor proiecte sau lucrări practice.

La ediția din 2013, pe lângă numeroșii studenți, au participat în total 8 cadre didactice: din partea UAUIM - conf.dr.arh. Elena-Codina Dușoiu și conf.dr.arh. Beatrice-Gabriela Jöger, din partea ETSAM - prof.em.dr.arh. Javier de Cárdenas y Chávarri, prof.dr.arheol. Fernando Vela Cossío, prof. dr.arh. José Miguel Merino de Cáceres, prof.dr.arh.Santos García Alvarez, asist.prof.arh. Rosario Velasco, iar din partea Universidad Alfonso X, Madrid - prof.dr.ist. Jaime de Hoz Onrubia.

Tema atelierului din El Bierzo a fost "Poduri și drumuri în ambientul lor istoric". Conferințele au avut loc la Teatrul din Villafranca del Bierzo, sub patronajul Primăriei orașului și în prezența consilierului cultural dl. Luis Manuel Prieto Gaztelumendi. Tot primăria orașului a oferit cazare studenților într-un adăpost pentru pelerini. Evenimentul a fost semnalat printr-un articol dedicat în "Diario de León" din data de 10 iulie 2013.

Importanța drumurilor de pelerinaj europene - către Roma, Jaffa și Santiago de Compostela - și semnificația lor a fost prezentată și reliefată în conferința ținută de prof.dr.ist. Jaime de Hoz Onrubia. Urmând tema drumurilor-poduri, conf.dr.arh. Elena-Codina Dușoiu a prezentat o conferință despre principalele artere ale Bucureștiului, prezentate în context european, zonal și local, ca poduri/punți de legătură dar și ca drumuri podite. Conf. dr.arh. Beatrice-Gabriela Jöger a susținut în continuare o conferință despre transformarea Podului Mogoșoaei în actuala Calea Victoriei, istoria acestei căi fiind prezentată prin transformările urbane și arhitecturale ce au avut loc de-a lungul ei în ultimii circa 200 de ani.

Programul de vizite documentare în regiune a fost extrem de dens, cuprinzând orașele Astorga (catedrala, palatul episcopal), Villafranca del Bierzo (biserici romanice, mănăstiri), Ponferrada (Castelul templierilor, biserici, Muzeul Energiei), numeroase biserici romanice ascunse în satele de pe parcurs dar și o veche mină de aur romană în zona Las Médulas.

Atelierul a avut punctul final la Boceguillas, la sediul CIAT - Centrul de Cercetare pentru Arhitectural Tradițională a ETSAM, unde prof. dr.arh. José Miguel Merino de Cáceres a ținut o conferință despre importanța prezervării patrimoniului arhitectural autentic și metode de identificare precum și restaurarea realizată de domnia sa, pe parcursul a 25 de ani, a Mănăstirii Santa Maria de Sacramenia. Conferința a fost urmată de o vizită la această mănăstire, vizită privilegiată (fiind domeniu privat) și posibilă doar datorită ghidului excepțional pe care l-am avut în persoana arhitectului autor al restaurării.

Programul încărcat a lăsat totuși timp studenților participanți de a-și completa "Jurnalul de călătorie". Acest jurnal, ce a trebuit realizat pe parcursul atelierului pe caietele primite la începutul drumului, a reprezentat

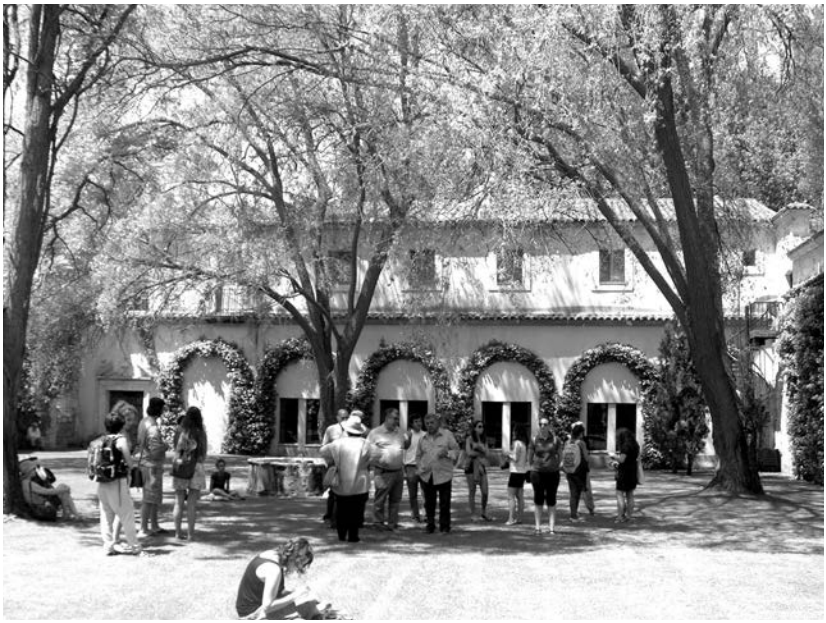

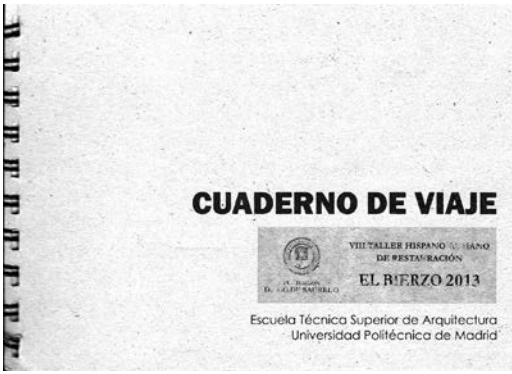
Figura 1. Vizita la Mănăstirea Santa Maria de Sacramenia.

în acest an lucrarea practică a studenților, o experiență de lucru individual stimulată de anunțarea și oferirea, de către prof.em.dr.arh. Javier de Cárdenas y Chávarri a unor premii pentru cele mai bune jurnale de schițe de călătorie. În ultima zi a atelierului, la Boceguillas, juriul a acordat următoarele premii:

- Premiul I (300 Euro) - stud.arh. Lakatos Edmond, UAUIM
- Premiul II (200 Euro) - stud.arh. Shikhil Dana, UAUIM
- Premiul III (câte 100 Euro) - stud.arh. Diaconu Bianca, UAUIM și stud.arh. Alvaro Bonnet, ETSAM

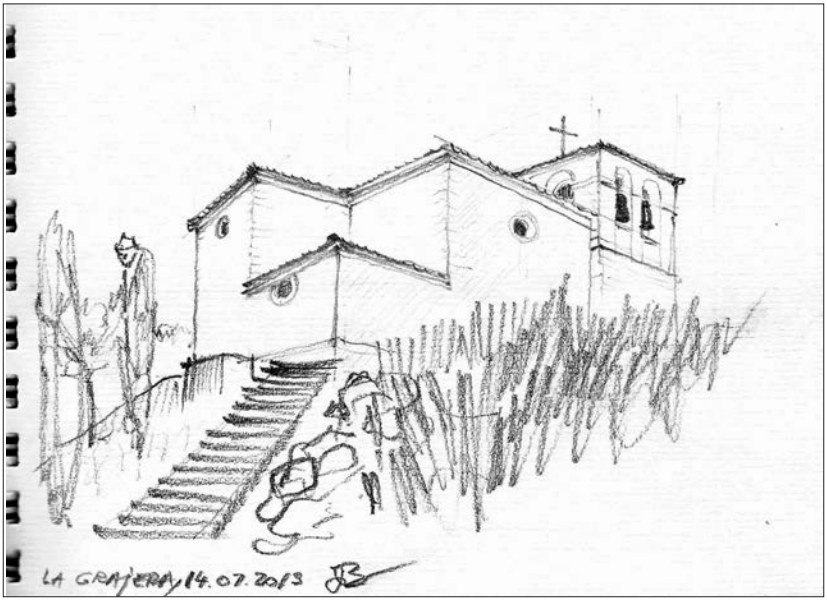
Este de menționat faptul că în aprecierea jurnalelor a contat exact calitatea acestora de a fi "jurnale de călătorie", de a ilustra experiențele trăite pe parcurs și nu de a fi doar niște caiete cu desene frumoase.

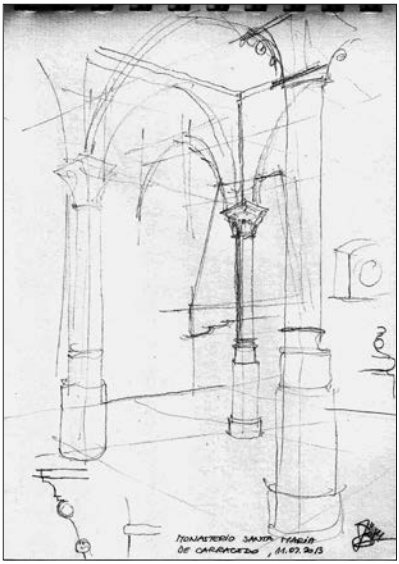
Deși nu avem jurnale ale studenților participanți sau premiați, în continuare sunt câteva desene din jurnalul subsemnatei (Fig.2-7), deoarece noi, cadrele didactice, am dorit a da exemplu studenților și am întocmit, de asemenea, jurnale.

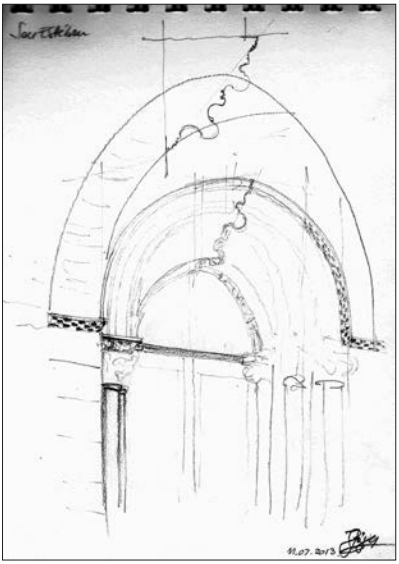

Figurile 2-4. Coperta și pagini din jurnalul Beatrice-Gabriela Jöger.

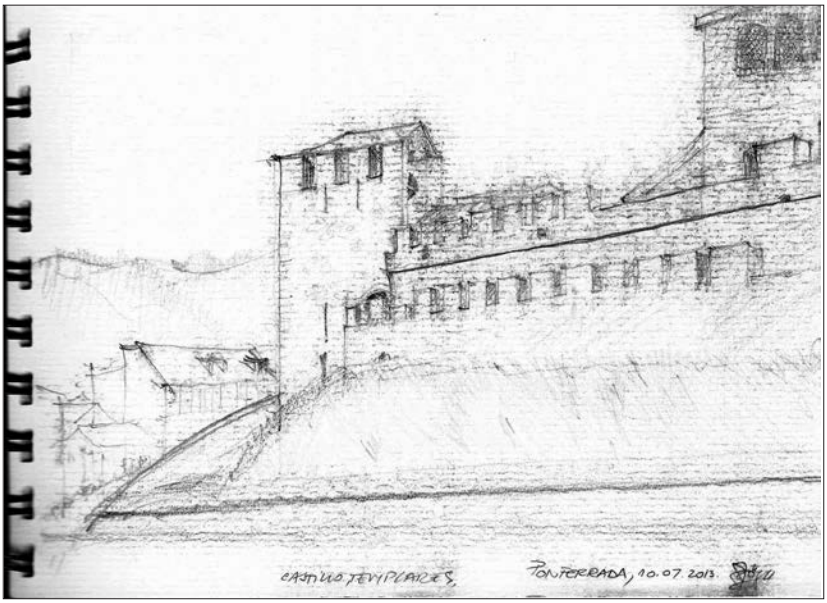

Figurile 5-7. Pagini din jurnalul Beatrice-Gabriela Jöger.

Drumuri comerciale din vechiul București – axe ale orașului

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

The presentation offers a historical overview of the main urban axes that shaped the fabric of Bucharest, running both north-south and east-west, together with the direction defined by Dâmbovița, the main river of the city. The oldest roads were trade routes connecting the city to several relevant points of south-eastern Europe —a fact that left its mark on the city's character. The earliest axes were Calea Victoriei, Calea Moșilor, and Calea Rahovei (historically known as Podul Mogoșoaiei – Mogoșoaia Bridge, Podul Târgului din Afară – Outside Fair Bridge, and Podul Calicilor – Bridge of the Poor). The term bridge originated from the practice of using wooden paving for the street surfaces. The interwar period introduced major thoroughfares designed to accommodate the automobile (Magheru Boulevard being the most well-known example), while the socialist era disrupted the city's traditional urban fabric through the brutal insertion of the artery known as "Victoria Socialismului" (Victory of Socialism). Present-day Bucharest is still seeking its urban identity as it attempts to implement major projects.

București: o capitală cu tradiție comercială

Caracterul Bucureștiului – „un oraș deopotrivă iubit și urât", așa cum l-a descris poetul și locuitorul său devotat Tudor Arghezi – a fost conturat cu o claritate și un spirit de observație aparte de către cercetătoarea Dana Harhoiu în cartea sa „București – un oraș între Orient și Vest" (Editura Simetria, 1996). Probabil a fost pentru prima dată când s-a afirmat limpede – prin argumente academice bazate pe suprapunerea și compararea planurilor urbane – că Bucureștiul reprezintă o îmbinare perfectă între Istanbul (moștenitorul Constantinopolului bizantin) și Paris (un oraș modelat în mare măsură de intervențiile moderne ale lui Haussmann). Aceste intervenții și-au găsit corespondentul ideal în axele moderne trasate în Bucureștiul de la începutul secolului al XX-lea. Totuși, acest caracter modern – definit prin bulevarde largi, proiectate ținând cont de scara și necesitățile automobilului – nu a reușit să umbrească o trăsătură fundamentală a orașului: comerțul.

Mărturia arhitecturală a acestei activități este chiar Centrul Vechi, fapt vizibil atât în tipologia specifică a clădirilor – „hanul" (echivalentul valah

al *fondaco*-ului venețian și al *caravanseraiului* oriental) –, cât și în denumirile străzilor: Lipscani (comercianți veniți din Lipsca – Leipzig), Șelari, Șepcari, Cavafii Vechi (nume care indică diverse bresle meșteșugărești)...

Merită descrisă pe scurt tipologia hanului: o clădire cu parter și unul sau două etaje, organizată în jurul unei curți interioare – spre care erau orientate toate încăperile – și care oferea un spectacol plin de viață și veselie.

În 1860, călătorul francez Auguste Lancelot a oferit o descriere sugestivă a Hanului lui Manuc, un complex vast cu curți prevăzute cu galerii, devenit un punct de reper al Bucureștiului. Redăm un fragment din text pentru a evoca acea atmosferă: „Domnește acolo o lipsă incredibilă de reținere și de pudoare... din locul unde stăteam, puteam vedea o nemțoică blondă spălând rufele indispensabile pe care le așteptau copiii ei, un bărbier ambulant bărbierind bărbi și ceafe, o țigancă dansând în fața unor turci veseli sau un artist într-o cămașă ponosită învățând o maimuță să danseze..."

Hanul reunea trei funcții principale: **cazare, comerț** și **apărare** (mărfurile erau depozitate, de regulă, în încăperile de la parter, în timp ce căruțele și animalele erau adăpostite în curtea interioară). Printre trăsăturile definitorii ale acestei tipologii arhitecturale se numără zidurile groase din cărămidă (atingând uneori o grosime de 2 metri) și subsolurile boltite, precum și galeriile vitrate („geamlâc" – termen de origine turcă) orientate spre curțile interioare și acoperișurile placate cu țiglă în stil arab (cunoscută în Țara Românească drept „țiglă turcească").

Astăzi, aceste hanuri istorice se integrează armonios în viața culturală și comercială a orașului. Hanul lui Manuc, un veritabil simbol al Bucureștiului din secolul al XVIII-lea, funcționează în prezent ca restaurant, incluzând o cafenea și spații de cazare. Hanul cu Tei a servit multă vreme drept punct de întâlnire pentru artiștii plastici aflați în căutare de materiale de desen și pictură, găzduind totodată o galerie de artă renumită. Hanul Gabroveni (numit astfel după Gabrovo, un oraș comercial din Bulgaria) a fost inclus într-un program finanțat de Uniunea Europeană pentru restaurare și a fost transformat în centru cultural. Hanul Solacolu – una dintre cele mai vechi clădiri de pe Calea Moșilor – recâștigat de proprietarii săi de drept, dar rămas multă vreme în stare de ruină, a intrat recent într-un program de reabilitare al Primăriei Municipiului București. Tineri arhitecți și studenți la arhitectură au lucrat activ de-a lungul anilor la propuneri pentru revitalizarea și punerea în valoare a acestor monumente, fapt ce a contribuit semnificativ la sensibilizarea opiniei publice cu privire la valoarea lor.

București – răscruce de drumuri europene

În lucrarea menționată, Dana Harhoiu se concentrează asupra câtorva rute comerciale paneuropene care se intersectează la București - precum Istanbul–București–Cernăuți–Liov–Cracovia–Leipzig (sau Cracovia–Gdańsk ori Liov–Kiev), București–Pitești–Sibiu–Cluj–Oradea–Budapesta–Viena și București–Brașov–Sibiu–Cluj–Oradea–Budapesta–Viena - sau care trec tangențial pe lângă capitala României, cum este ruta Istanbul–Plovdiv–Belgrad–Budapesta–Viena. Această poziție geografică ilustrează limpede caracterul capitalei Țării Românești, de îmbinare perfectă între Orient și Occident, precum și sincronizarea armonioasă a influențelor răsăritene și apusene într-un oraș care a găzduit o diversitate impresionantă de comunități alături de populația majoritară românească - inclusiv greci, armeni, turci, tătari, evrei și ruși.

Axele care formau traseul urban al Bucureștiului ca "poduri"

O caracteristică a principalelor artere din București este asocierea lor cu noțiunea de „pod". Această referință simbolică își are originea în legătura cu materialitatea podurilor, care erau construite, în mod tradițional, din lemn. Căci, oricât de neobișnuit ar părea astăzi, vechile străzi ale Bucureștiului erau pavate cu scânduri lungi de lemn, asemănătoare, într-o oarecare măsură, cu vechile linii de cale ferată. Se utilizau și blocuri masive de lemn, de formă cubică, dovadă în acest sens putând fi văzută și astăzi în zona de intrare a Hanului lui Manuc.

Bucureștiul secolului al XVIII-lea avea două artere principale, sau „poduri": Podul Mogoșoaiei (numit Calea Victoriei după 1877, anul în care România și-a dobândit independența definitivă față de Imperiul Otoman) și Podul Târgului din Afară (numit ulterior Calea Moșilor). În timp ce Podul Mogoșoaiei constituia axa reprezentativă ce făcea legătura între palatul domnesc oficial – situat în apropierea râului Dâmbovița – și Mogoșoaia, reședința de vară a domnitorului Constantin Brâncoveanu, Podul Târgului din Afara corespundea întocmai rutelor comerciale care traversau țara spre nord-est, conducând către marele târg de la marginea orașului; acesta se dezvolta cu precădere în perioada „Moșilor" – o sărbătoare care, în calendarul religios ortodox, marca pomenirea tuturor sfinților și a celor trecuți în neființă.

Imaginea străzii pavate cu lemn, ca simbol al Bucureștiului, continuă să fie explorată și dezvoltată. Este de remarcat proiectul „Podul Mogoșoaiei – Trotuar temporar pe Calea Victoriei", care propune acoperirea cu lemn a unei porțiuni din actuala Cale a Victoriei, pentru a-i reda o parte din aspectul

istoric. Acest proiect, realizat de arhitecții Justin Baroncea, Jean Craiu, Radu Enescu, Ștefan Ghenciulescu, Constantin Goagea și Carmen Popescu, a fost premiat în cadrul Expoziției Anuale de Arhitectură din București din anul 2008.

Figura 1. Proiect „Podul Mogoșoaiei – Trotuar temporar pe Calea Victoriei", 2008, autori arh. Justin Baroncea, Jean Craiu, Radu Enescu, Ștefan Ghenciulescu, Constantin Goagea și Carmen Popescu.

Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei) – axă reprezentativă a orașului

Palatul Mogoșoaia – reședința de vară din secolul al XVII-lea a domnitorului Constantin Brâncoveanu – era un obiectiv suficient de important încât să dea numele arterei principale care traversa Bucureștiul de la nord la sud: Podul Mogoșoaiei. La fel ca alte străzi bucureștene descrise în relatările călătorilor francezi din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, Podul Mogoșoaiei nu se remarca prin pavaj sau prin trotuare drepte, mărginite de piatră. Dimpotrivă, scândurile sale din lemn de stejar erau aproape înghițite de noroi, în care roțile căruțelor și potcoavele cailor se afundau adânc. Cu toate acestea, drumul – caracterizat printr-un lux bizar și vetust – strălucea datorită palatelor și reședințelor nobiliare, inclusiv palatul domnesc al Țării Românești, înlocuit ulterior de Palatul Regal. Secolul al XIX-lea a adus pe Calea Victoriei clădiri monumentale, eclectice, în stil parizian, proiectate fie de arhitecți francezi (precum sediul Casei de Economii și Consemnațiuni, realizat de Albert Galleron, și Ateneul, opera lui Paul Gottereau), fie de arhitecți români formați la École Nationale des Beaux-Arts din Paris - precum Dimitrie Maimarolu (Cercul Militar Național), Alexandru Orăscu

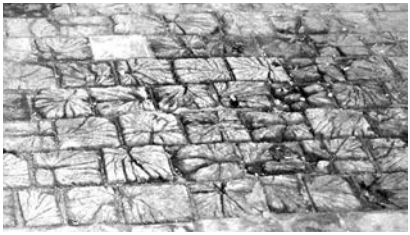

Figura 2. Pavaj din calupuri din lemn masiv la intrarea în hanul lui Manuc, 2008.

Figura 3. Imagine cu Calea Victoriei, colț cu fosta stradă Regală, 2008.

(Grand Hotel du Boulevard) și I.D. Berindey (Palatul Cantacuzino) - alături de reședințele familiilor nobiliare Vernescu și Monteoru, restaurate de Ion Mincu la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Chiar și în ultimii ani, Calea Victoriei și-a păstrat caracterul distinctiv - o succesiune de case intercalate cu grădini spațioase, unele dintre ele având arbori seculari, precum cei de pe proprietatea casei Cesianu, situată spre capătul străzii.

Podul Târgului din Afară (Calea Moșilor) – principalul drum comercial al Bucureștilor. Târgul Moșilor

Sărbătoarea „Moșilor" – fie de vară, fie de iarnă – marchează, în primul rând, comemorarea tuturor strămoșilor decedați ai familiilor, în strânsă legătură cu tradiția calendarului ortodox. Aceste sărbători prilejuiau mese bogate în familie – din care se oferea hrană și celor nevoiași – precum și distribuirea unor bunuri de uz casnic. Prin urmare, nu este o coincidență faptul că cele mai mari târguri ale anului au loc în perioada „Moșilor", o practică devenită tradiție nu doar în București, ci în întreaga țară. Atmosfera târgului de Moși a servit drept sursă de inspirație pentru numeroși pictori, artiști și ilustratori ai Bucureștiului din secolul al XIX-lea, printre care Carol Pop de Szathmary și Sava Henția.

Figura 4. Târgul Moșilor, 1927.

Târgul de Moși era supranumit și „târgul din afară”, datorită amplasării sale la periferia orașului; totodată, drumul numit „Podul Târgului din Afară” (devenit ulterior Calea Moșilor) – care traversa orașul de la vest la est – a devenit principala axă comercială a capitalei, în contrast cu târgurile care se desfășurau în interiorul orașului („târgul dinlăuntru”).

Calea Moșilor a făcut parte din primele trasee de tramvai ale Bucureștiului – începând cu tramvaiele trase de cai și trecând ulterior la cele electrice. Fiind o arteră comercială, era mărginită de numeroase magazine,

Figura 5. Imagine din zona veche a Căii Moșilor, 2008.

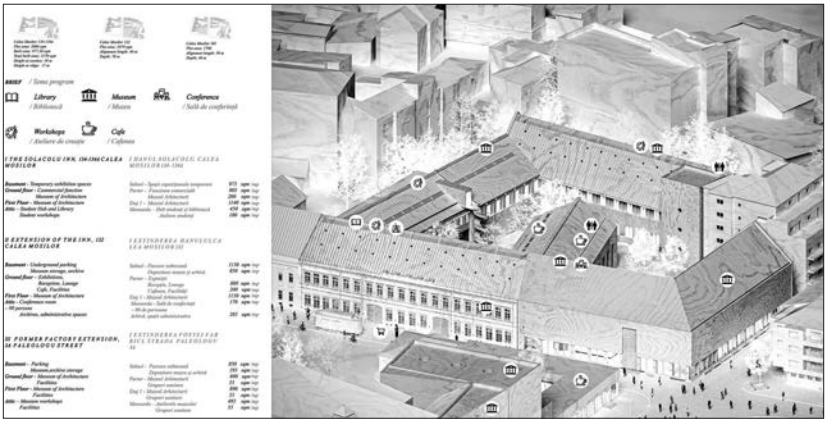

Figura 6. *Rusticitas et Urbanitas*, proiect de diplomă de reabilitare a hanului Solacolu, 2025, arh.int. Cristina Popescu, îndrumător conf.dr.arh. Elena-Codina Dușoiu.

ateliere meșteșugărești și studiouri artizanale care îi defineau caracterul unic, precum și de clădiri de tip han; cea mai importantă dintre acestea este Hanul Solacolu, aflat pentru multă vreme în ruină, în prezent în curs de reabilitare.

Podul Calicilor (Calea Rahovei) – un traseu pierdut ce poate fi recuperat

O altă axă urbană importantă – care făcea legătura între zona râului Dâmbovița (unde se termina Podul Mogoșoaiei) și cartierul din sud-vest (cunoscut astăzi sub numele de Filaret-Rahova) – era Podul Calicilor, redenumit ulterior Calea Rahovei. Denumirea de „Podul Calicilor" i-a deranjat pe proprietarii înstăriți din zonă timp de peste un secol; o vreme, aceștia au încercat să impună numele de „Podul Caliței" (după o nobilă bogată). Problema a fost soluționată definitiv după anul 1877, când strada a primit numele de Calea Rahovei, iar cartierul a fost numit Rahova, în amintirea cetății bulgărești eliberate de sub dominația otomană de către armata română.

O caracteristică distinctivă a Căii Rahovei era continuitatea sa practică față de Calea Victoriei, traversând râul prin intermediul „Podului Rahovei" – o construcție care nu mai există astăzi.

Din păcate, axa Căii Rahovei s-a numărat printre zonele cele mai grav afectate de proiectele masive de demolare realizate de comuniști în anii '80. Aceste operațiuni au distrus o suprafață din centrul istoric al Bucureștiului egală cu cea a Veneției, schimbând iremediabil chipul orașului prin crearea imensului bulevard „Victoria Socialismului" și a clădirii „Casa Poporului" – astăzi Palatul Parlamentului.

O singură stradă, Sfinții Apostoli, ascunsă acum în spatele blocurilor masive de beton din anii '80 – mai amintește de traseul inițial al Căii Rahovei. Reconstrucția vechiului „Pod al Rahovei", care se afla odinioară în fața Tribunalului București, ar reprezenta un gest necesar pentru orașul modern, care în prezent pare să-și întoarcă spatele față de propriul râu. O evoluție cu atât mai nefirească cu cât Dâmbovița, matca ei veche, apoi transformată, a constituit de-a lungul secolelor un reper al evoluției orașului. Istoricul C. Giurescu afirmă: "Bucureștenii ziceau Dâmboviță, apă dulce, cin' te bea nu se mai duce, și această zicală a fost înregistrată de mulți dintre străinii care au trecut prin orașul nostru".

Evoluția modernă. Când străzile încetează a se numi poduri...

Dezvoltarea înregistrată de România modernă în perioada interbelică a introdus în peisajul urban conceptul de stradă largă, arteră proiectată și dimensionată pentru nevoile automobilului și armonizată cu clădiri înalte, funcționale, caracterizate prin fațade ample și deschideri orizontale ce vizau puritatea proporțiilor. Astfel au apărut bulevardele Magheru și Carol/Regina Elisabeta, constituind noile axe *cardo* și *decumanus* ale orașului și punând, totodată, capăt epocii „străzilor-pod", lăsate în urmă împreună cu caracterul și istoria lor unice.

Bulevardul Magheru a devenit simbolul unei Românii moderne, în plină dezvoltare, care a început să privească mai degrabă către New York ca model urbanistic de dezvoltare, decât către Paris, așa cum eram obișnuiți. Din păcate, această frenezie a arterelor de circulație generoase, a edificiilor înalte din beton armat și a decorațiilor în stil Art Déco a fost curmată tragic în urma cutremurului devastator din 10 noiembrie 1940, care, împreună cu următorul cutremur din 4 martie 1977, au forțat arhitecții și inginerii să revizuiască normele de construcție și i-au făcut mai puțin cutezători în ceea ce privește dominantele verticale.

Fig.7. Bd. Magheru, imagine de ansamblu, 1967 (înainte de cutremurul din 1977).

Anii ’80 ai perioadei socialiste au adus o ruptură fără precedent în trama orașului, prin trasarea brutală a axei E-V denumită la acea vreme „Victoria Socialismului”, axă ce a segregat complet țesutul tradițional de fronturile masive nou-construite, ascuzându-l, practic, în spatele acestora. O încercare de unificare, de rețesere urbană a orașului, a fost concursul internațional de arhitectură București 2000, organizat în ultimii ani al secolului XX și câștigat de biroul de arhitectură von Gerkan din Germania, proiect nepus în practică, din păcate.

Figura 8. Fostul bulevard “Victoria Socialismului” (actualmente bd. Unirii), 2008.

Astăzi, Bucureștiul rămâne un oraș care are nevoie să își completeze identitatea urbanistică, un oraș care are în plan proiecte ambițioase, precum Cartierul de Justiție de pe malul Dâmboviței și care este tot mai preocupat de punerea în valoare a patrimoniului său arhitectural.

Bibliografie și referințe

Arghezi, Tudor, *Cu bastonul prin București*, București, Editura pentru Literatură, 1961

Cinà, Giuseppe, *București, de la sat la metropolă. Identitate urbană și noi tendințe*, București, Editura Capitel, 2010
Crutzescu, Gheorghe, *Podul Mogoșoaiei. Povestea unei străzi*, ediția a III-a, București, Biblioteca Bucureștilor, 2011
Ghenciulescu, Ștefan, *Orașul transparent. Limite și locuire în București*, București, Editura Universitară „Ion Mincu" / Zeppelin, 2010
Giurescu, Constantin C., *Istoria Bucureștilor*, București, Editura Vremea, 2009
Harhoiu, Dana, *Bucuresti –un oraș între Orient și Occident*, Editura Simetria, 1996
Ionescu, Grigore, *București. Orașul și monumentele sale*, București
Lascu, Nicolae, *Bulevardele bucureștene până la primul război mondial*, București, Editura Simetria, 2011
Pănoiu, Andrei, *Evoluția orașului București*, București, Editura Fundației Arhitext, 2011
Potra, George, *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985
Zahariade, Ana Maria, *Arhitectura în proiectul comunist. România 1944–1989*, București, Editura Simetria, 2011

De la Podul Mogoşoaei la Calea Victoriei

Prof.dr.habil.arh. Beatrice-Gabriela JÖGER, UAUIM

Abstract

The Mogoşoaei Bridge, today Calea Victoriei, is one of the oldest and most important arteries of the capital. Constantly present on maps from the last three hundred years, they reveal its evolution, as sinuous as the route itself. Witness to the transformation of the city, from a dusty small town with fields and orchards to a dense and dynamic metropolis, Calea Victoriei currently preserves some of the most important buildings of Bucharest, a walk along it providing an opportunity to explore the architectural history of the city. The histories of places and buildings are as intricate as they are interesting, revealing both the replacement of some functions with modern ones and the perpetuation of others, in certain places.

An urban, social, commercial and leisure landmark of the city, Calea Victoriei transforms with the times, adopting new fashions as a strategy for survival over time.

1. Un pic de istorie și urbanism

Orașul București a fost menționat pentru prima dată într-un document la 19 septembrie 1459 a fost, începând din 1698, a patra capitală a Țării Românești, iar în prezent este capitala României. Celelalte trei capitale au fost: Câmpulung (1330-1369), Curtea de Argeș (1369-1396) și Târgoviște (1396-1698), toate așezări situate în munți; Bucureștiul, situat în Câmpia Română nu a fost niciodată cel mai potrivit loc pentru o capitală.

Datorită poziției sale geografice, era foarte greu de apărat, însă perioada în care a fost stabilit drept capitală a coincis aproape cu impunerea – de către Imperiul Otoman – a distrugerii zidurilor fortificate ale orașelor românești. Legenda fondării Bucureștiului spune că un păstor pe nume Bucur a ajuns cu turma sa de oi prin vechii Codri ai Vlăsiei și s-a oprit într-o poiană de pe malul micului râu Dâmbovița, care se pare că avea o apă foarte dulce, așa că a decis să se stabilească acolo. Una dintre cele mai vechi biserici din București se numește „Bucur", după numele păstorului menționat.

Din păcate, nu au supraviețuit hărți mai vechi ale orașului București; există o reconstituire a situației din a doua jumătate a secolului al XVII-lea

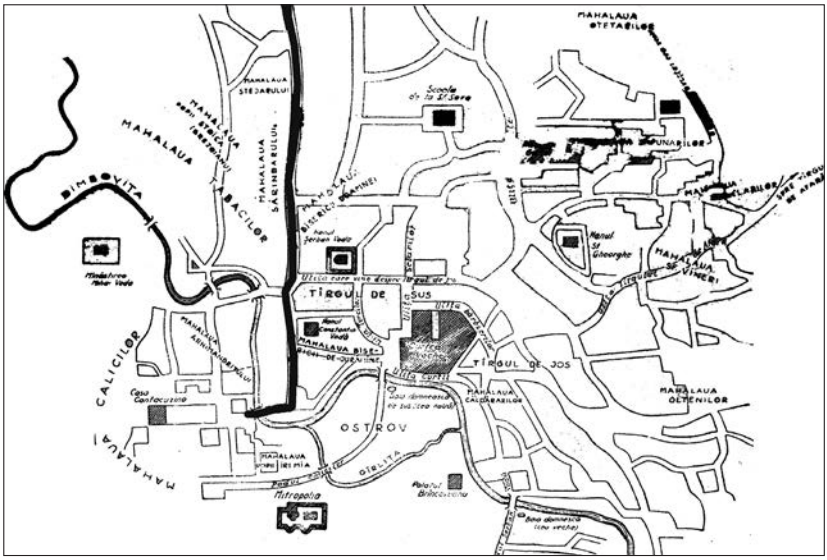

Figura 1. Reconstituire a planului de la jumătatea secolului al XVII-lea, Dan Berindei.

(Fig. 1), în care putem observa deja axa care se întinde dinspre sud spre nord-vest – Podul Mogoșoaia – și râul Dâmbovița, cu un curs șerpuit. Albia râului s-a schimbat mult de-a lungul timpului, fiind sistematizată pentru prima dată la sfârșitul secolului al XIX-lea, iar ulterior în anii 1970-80, la construirea metroului.

Denumirea de „Podul Mogoșoaei" provine din faptul că acesta era drumul de ieșire din oraș, pornind de la palatul prințului Constantin Brâncoveanu, situat în centru, pe malul drept al râului Dâmbovița, către moșiile sale din nord-vestul Bucureștiului. Prima oprire pe acest traseu era la Mogoșoaia, unde a dispus construirea unui palat (1702). „Mogoșoaia" înseamnă „soția lui Mogoș", fosta proprietară a acelor pământuri. Pe vremuri, drumul era întrerupt de pământurile prințului și ale altor nobili români și ale mănăstirilor. Erau vaste proprietăți cu reședințe, livezi, podgorii și grădini întinse în interiorul orașului, precum și moșii la periferie, deoarece acolo unde astăzi se află centrul – Palatul Regal și biserica Crețulescu (1722) – în secolul al XVII-lea erau porțile orașului.

Drumul șerpuia și așa a rămas până în prezent, în ciuda eforturilor urbaniștilor, deoarece urma creasta dealului orientat spre nordul orașului, zona respectivă fiind mai uscată decât valea. La început erau puțini proprietari dar, cu timpul, terenurile au fost împărțite astfel încât loturile s-au înmulțit și s-au construit tot mai multe locuințe și alte clădiri. În a doua jumătate a secolului

al XVIII-lea, podul începea să fie pavat cu lemn deși, pentru a traversa strada, nobilii mergeau călare sau luau trăsura, deoarece era mult noroi și multe gropi în care se putea cădea și un existau trotuare. Tot atunci prințul Mavrocordat a emis primele reguli de circulație pe stradă: „*...ca cei care se deplasează călare sau în căruțe și trăsuri să aibă grijă la pietoni*".

Majoritatea planurilor vechi ale orașului datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea și au fost realizate de topografi sau ingineri străini, cu scopul de a fi utilizate în diversele războaie care au avut loc pe aceste meleaguri (1770 Războiul ruso-turc, 1790 Planul lui Specht, 1822-1824 Planul lui Moritz von Ott (Fig. 2), 1828-1830 hărți ale Armatei Ruse). Astfel, se poate observa evoluția orașului care, la începutul secolului al XIX-lea, și-a modificat întinderea și porțile, ajungând la ceea ce astăzi reprezintă al doilea inel de circulație al orașului, una dintre porțile orașului aflându-se unde astăzi este punctul terminus al Căii Victoriei, Piața Victoriei. Pe hărți se pot identifica întotdeauna Podul Mogoșoaia și râul Dâmbovița, ambele cu un traseu destul de sinuos.

O hartă foarte importantă a Bucureștiului este aceea realizată de maiorul baron Rudolf Borroczyn în 1847/1852 (Fig. 3), foarte detaliată, cu toate parcelele și proprietarii acestora, cu clădirile și forma lor, hartă de referință pentru cercetările istorice și urbanistice.

Figura 2. Planul din 1822-1824, Moritz von Ott.

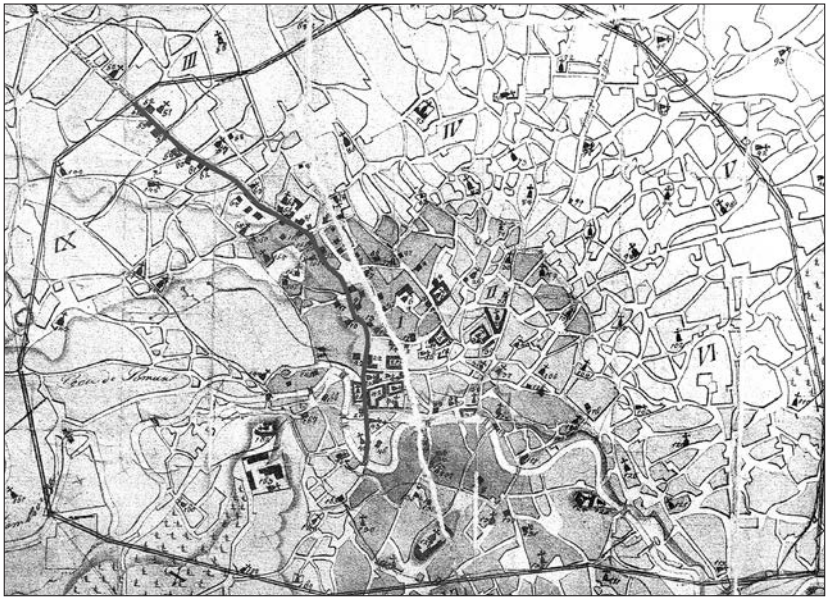

Figura 3. Planul Borroczyn, 1852.

Harta din 1871 (Fig. 4) ne arată deja organizarea orașului în cinci sectoare, delimitate prin culori, iar în sectoarele Roșu și Galben se distinge Podul Mogoșoaei, cu identificarea loturilor, a proprietarilor și a clădirilor acestora. În 1877, Podul Mogoşoaei, care trecea prin fața palatului Domnitorului, a fost martorul defilărilor trupelor victorioase din Războiul de Independență și și-a schimbat numele în Calea Victoriei, denumire pe care o păstrează și astăzi.

La începutul secolului al XX-lea, pe o hartă modernă a Bucureştului (Fig. 5), se observă că Dâmboviţa a fost sistematizată, iar odată cu această modificare unele clădiri şi-au schimbat partea râului pe care se află. Până în

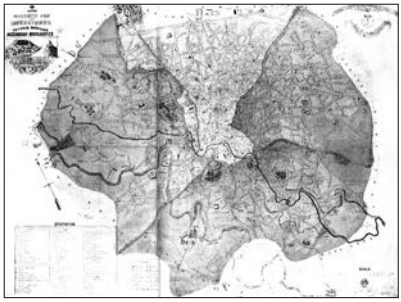

Figura 4. Planul de la 1871, sectoare pe culori.

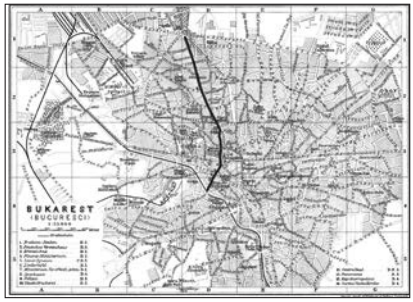

Figura 5. Planul de la 1900.

prezent, solul de pe ambele maluri este mai puțin stabil și mai umed decât în alte părți ale orașului, deși s-a construit mult pe malul râului și chiar în zona mlăștinoasă a Cotroceniului.

Secolul al XX-lea începe cu proiecte și concursuri de sistematizare a orașului conform standardelor moderne, cu ideile axelor Nord-Sud și Est-Vest care vor apărea și în concursurile din anii ’30 și, ulterior, în marile intervenții din perioada comunistă de la sfârșitul anilor ’70 și din anii ’80.

Calea Victoriei rămâne aproape paralelă cu o parte a axei N-S, păstrând majoritatea clădirilor din secolul al XX-lea. Intervenția din 1978 este o consecință a cutremurului din 1977, care a determinat începutul celei mai mari distrugeri a unui oraș care a avut loc în timp de pace, demolând o suprafață egală cu cea a orașului Veneția (Italia) pentru a construi noul „centru politico-administrativ” al țării comuniste.

2. Pas cu pas, de la sud la nord

Podul Mogoşoaei, bulevardul principal al orașului cu reședințele nobililor și Palatul Regal, ducea spre nordul orașului, în zona Herăstrău și a Șoselei, unde oamenii se plimbau pe aleile din păduri și de-a lungul lacurilor. Trebuie subliniat faptul că în ultimul sfert al secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea, unele dintre clădirile emblematice ale orașului au fost ridicate de-a lungul acestui bulevard, care și-a schimbat de multe ori profilul urban și care astăzi prezintă zone de trecere destul de înguste pentru nevoile actuale. Operele arhitecților străini invitați de Regele Carol I, în majoritate de origine franceză, alternează cu cele ale arhitecților români care, formați la Paris, se întorc în țară pentru a contribui la dezvoltarea acesteia. Astfel, stilul marilor clădiri este, la sfârșitul secolului al XIX-lea, unul eclectic, ceea ce le conferă un caracter monumental și ne plasează, din punct de vedere arhitectural, în sincronicitate cu ceea ce se întâmpla în Europa.

Calea Victoriei începe deasupra albiei râului Dâmbovița, care în trecut se întindea până la mica biserică Sfântul Spiridon (sec. XVII și 1747, demolată 1984, reconstruită în anii ’90). În Piața Națiunilor Unite (fosta Piață a Senatului) exista o platformă deasupra Dâmboviței. Pe fundațiile clădirii care urma să găzduiască Senatul României s-a construit un ansamblu de clădiri cu primul turn din București, punct de reper vizibil atunci când cobori pe Calea Victoriei spre râu (Fig.6). De cealaltă parte a râului, piața este delimitată de două clădiri construite de arhitectul Paul Smărăndescu – Agricola Fonciera (1926) și de arhitectul Petre Antonescu – Palatul Adriatica-Trieste (1926), precum și de o clădire din anii ’60 (Fig. 7).

Strada urcă ușor de la malul râului, clădirile moderne amestecându-se cu cele mai vechi sau cu proprietățile tradiționale care adăpostesc reședințe celebre reconstruite pe același loc, cum este cazul Casei Văcărescu/Belu/Prager, transformată și extinsă de mai multe ori în ultimele două secole (Fig.8).

Se ajunge în zona tradițională centrală și comercială a Bucureștiului, unde numeroasele hanuri construite în jurul bisericilor dădeau pe atunci

Figura 6. Piața Națiunilor Unite, cu blocul turn și Tribunalul (în stânga).

Figura 7. Piața Națiunilor Unite, Agricola Fonciera și Palatul Adriatica-Trieste (în dreapta).

numele cartierelor: Sfântul Ioan cel Mare, Constantin Vodă, Zlătari, Șerban Vodă, Sfântul Dumitru etc. Modernizarea de la sfârșitul secolului al XIX-lea, a transformat această zonă în centrul bancar al orașului, vechile hanuri fiind înlocuite de clădiri moderne cum sunt Banca de Economii (arh. Paul Gottereau, 1896-1900) și Palatul Poștei Centrale (astăzi Muzeul Național de Istorie al României, arh. Alexandu Săvulescu, 1899) (Fig. 9).

Figura 8. Casa Văcărescu/Belu/Prager.

Figura 9. Muzeul Național de Istorie a României.

Continuând, pe partea stângă se afla Hotel de France, înlocuit astăzi de clădirea (ex) Bancorex (arh. Ruxandra Fotino, Sorin Gabrea, 1994), prima clădire cu turn din centrul istoric. Alături se află primul magazin universal, „Galeries Lafayette" (arh. Herman Clejan, 1928), după modelul său parizian, numele fiind schimbat în Victoria (Fig. 10). Alături sunt casele familiei baronului Meitani, care au fost închiriate poliției din secolul al XIX-lea, păstrând această funcțiune și azi, în clădirea construită în anii '30, iar la Bulevardul Elisabeta este Gran Hotel du Boulevard (arh. Alexandru Orăscu, 1859).

Figura 10. CEC, Bancorex, Magazinul Victoria.

Figura 11. Banca de Comerț Exterior, Pasajul Vilacrosse.

În fața și în spatele Muzeului Național de Istorie se afla hanul Zlătari (al argintarilor), din care s-a păstrat doar biserica (sec. XVII/1715/1905), încadrată de blocuri din anii 1980. Din construcțiile secolului al XVIII-lea s-au păstrat doar tipul de teren cu curte interioară și tradiția comercială a acestor locuri, sub forma mai multor magazine. Trebuie menționate frumosul pasaj în formă de Y, Pasajul Vilacross-Macca (arh. Felix Xenopol, 1891) și Banca de Comerț Exterior (arh. Radu Dudescu, 1938) (Fig. 11).

Ajungem la cea mai veche intersecție a orașului, cea dintre Calea Victoriei și Bulevardul Elisabeta, care la începuturi a purtat numele de Bulevardul Academiei (Academia, arh. Alexandru Orăscu, 1864, cea mai importantă clădire din oraș). De cealaltă parte a Bulevardului Elisabeta se află o piață formată în urma demolării Mănăstirii Sărindar, rămânând doar fântâna, astăzi decorativă, dar care pe vremuri aproviziona orașul cu apă potabilă. Aici, arhitectul Dimitrie Maimarolu a construit în 1900 Cercul Militar, lăcaș impunător care a traversat timpul fără a suferi modificări. Alături de acesta, Hotelul Louvre (azi Capitol), în echilibru cu Grand Hotel du Boulevard și cu Casa Capșa (înființată în 1852), care încearcă să păstreze și astăzi tradiția cafenelei literare, a restaurantului de calitate și a patiseriei pe care le avea încă din secolul al XIX-lea. (Fig. 12)

Între această casă și fosta Piață a Teatrului Național a existat o zonă de divertisment: sălile de dans din secolul al XIX-lea ale lui Bossel și Mómolo, teatrele și grădinile de vodevil Oteteleșanu, tematică păstrată până astăzi datorită prezenței teatrelor Odeon-Majestic, Constantin Tănase, Țăndărică. Clădirile au fost construite în diferite epoci, ceea ce confirmă

Figura 12. Grand Hotel du Boulevard, Cercul Militar, Hotel Capitol, Casa Capșa.

dinamica permanentă a dezvoltării urbane a zonei, fie din cauza necesităților de dezvoltare naturală și urbană, fie din cauza intervențiilor de după cutremurul din 1977.

Clădirea impunătoare a Palatului Telefoniei (arh. W.Froy, L.Weeks, E. van Saanen-Algy, 1929-1935) a fost primul zgârie-nori construit în București cu structură metalică, asemenea celor din SUA, și este restaurată recent. Alături se înalță azi Hotelul Novotel, un exemplu de arhitectură internațională. Intrarea sa este o copie a Teatrului Național (arh. E.Heft, 1852) aflat pe acel loc, primul teatru românesc care, bombardat în aprilie 1944, a fost demolat de autoritățile comuniste (Fig. 13). Vizavi se află Hotelul Continental, continuator al vechiului Hotel Broft. Piața este închisă de clădirea de birouri „Adriatica" (arh. Rudolf Fraenkel, Teller, Dem. Săvulescu, 1937) și de o clădire de apartamente și spații comerciale.

Piața Palatului este astăzi mai puțin bine definită din punct de vedere urbanistic, în comparație cu configurația sa de la începutul secolului al XX-lea. Spațiul urban era delimitat de clădiri în stil eclectic, sedii ale unor companii care încadrau Fundațiile Regale Carol I (arh. Paul Gottereau, 1895, 1914), astăzi Biblioteca Centrală Universitară. În fața acesteia se află noua statuie ecvestră a regelui Carol I, cea originală fiind topită de comuniști. Pe partea de vest, Palatul Regal (Fig. 14) format din vechile case ale nobilului Dinicu Golescu (1815), închiriate în 1859 prințului Alexandru Ioan Cuza, după unirea celor două țări române, și în 1866 prințului Carol. Acesta a constatat că nu corespundeau standardelor reședinței unui principe domnitor

Figura 13. Palatul Telefoniei, Teatrul Național (foto epocă), Imobilul Adriatica.

și a dispus efectuarea unor lucrări de extindere cu spații pentru îndeplinirea atribuțiilor oficiale. În anii 1930 au fost realizate alte lucrări de extindere, stilul arhitectural trecând de la eclectismul francez la neoclasic. Odată cu venirea comunismului, clădirea a fost transformată în Muzeul Național de Artă, funcțiune îndeplinită și astăzi.

La sud de Palat se află biserica Creţulescu (1722, mănăstire construită pe locul unei biserici mai vechi), care în secolul al XVII-lea avea în fața sa poarta de nord a orașului. Mănăstirea a fost demolată la începutul secolului al XX-lea, arhitectul George Matei Cantacuzino construind clădirea Creţulescu.

Figura 14. Clădirea Creţulescu, Biserica Creţulescu, Muzeul Național de Artă (Palatul Regal).

Alături de acest spațiu amplu se află piața Ateneului Român (Fig. 15). Clădirea a fost ridicată pe terenurile episcopiei din Râmnicu Sărat, expropriate în 1864, la fel ca alte proprietăți private de dimensiuni mai mari și mănăstirile din România. În 1868, Constantin Exarhu a venit cu ideea că Bucureștiul trebuie să aibă o sală de concerte și a înființat Societatea Ateneului Român pentru a strânge fonduri destinate construcției. Complexul, proiectat de arhitectul Albert Galleron, cuprinde, pe lângă sala de concerte (cea mai bună acustică din România), săli de expoziții temporare, o pinacotecă și o bibliotecă. Pentru terminarea clădirii s-a apelat la o subscriere publică, fiecare cetățean participând sub deviza: „dă un leu pentru Ateneul", iar clădirea a fost inaugurată în 1888. Alături se află hotelul Athénée Palace, astăzi Intercontinental, aflat la a treia sa etapă de existență, care în perioada interbelică a trecut de la stilul Art Nouveau la cel raționalist (arh. Duiliu Marcu, 1938).

Din păcate, mai departe, pe Calea Victoriei, există un tronson lung pe care nu găsim nimic interesant din punct de vedere arhitectural, cu câteva

Figura 15. Hotel Athénée Palace, Ateneul Român, Biblioteca Centrală Universitară (Fundațiile Regale).

excepții din anii ’30, clădirile anterioare fiind înlocuite cu construcții din perioada comunistă. Pe lângă această demolare sistematică, cutremurul din 1977 a constituit un pretext în plus pentru a distruge trecutul arhitectural al bulevardului. Au rămas mica Biserică Albă și câteva case izolate, care fac parte din „casele care plâng”, din cauza stării lor de degradare continuă, fie pentru că nu au un proprietar care să le întrețină, fie pentru că proprietarii lor nu au posibilitatea să le restaureze așa cum ar trebui. Putem menționa cazul Palatului Ştirbey (arh. Joseph Hartl și M. Sanjouand, 1835), care, rămas mult timp neglijat, a fost restaurat de curând (2025) și redat circuitului public ca un magazin cu mărci de lux.

Vizavi se află o clădire reprezentativă pentru modernismul românesc, Casa Autonomă a Monopolurilor de Stat (arh. Duiliu Marcu, 1941) (Fig. 16).

Ultimul tronson al Căii Victoriei, de la Calea Griviței până la Piața Victoriei, este marcat de palate și reședințe care rămân ca mărturii ale vremurilor de glorie ale acestei străzi.

Pe partea stângă sunt: Palatul Romanit, fostul Facca (astăzi Muzeul Colecțiilor de Artă), de la începutul secolului al XIX-lea, extins în anii 1881-1884, dobândind aspectul actual (Fig. 17); Casa Monteoru (a doua jumătate a secolului al XIX-lea, arhitect Ion Mincu, 1887-1889), până în 2013 sediul Societății Scriitorilor Români; Sediul Academiei Române, cu o bibliotecă

Figura 16. Casa Autonomă a Monopolurilor de Stat.

Figura 17. Muzeul Colecțiilor de Artă (Palatul Romanit).

modernă realizată de arhitecții Duiliu Marcu și Nicolae Sburcu (1937) și o nouă aripă proiectată de arhitectul Romeo Belea (2000); Casa Lenș-Vernescu (a doua jumătate a secolului al XIX-lea, arh. Ion Mincu 1887-
1889) care, în perioada comunistă, a fost destinată și Societății Scriitorilor, fiind astăzi cazinou și restaurant. Ultimul palat de pe Calea Victoriei, Palatul Cantacuzino (arh. Ion D. Berindey, 1898-1906) (Fig.18), care a aparținut lui Gheorghe Grigore Cantacuzino („Nababul"), conservat astăzi ca Muzeul George Enescu, întrucât compozitorul Enescu a fost căsătorit cu fosta soție a lui Cantacuzino, Maria.

Pe partea dreaptă: Casa Dimitrie Cesianu (sec. XIX), Palatul Grădișteanu-Ghica (a doua jumătate a secolului al XIX-lea) restaurat la

Figura 18. Palatul Cantacuzino - Muzeul George Enescu.

sfârșitul anilor 1990, Casa Dissescu (astăzi Institutul de Istoria Artei; a doua jumătate a secolului al XIX-lea, arhitecți G. Cerchez și A. Clavel, 1905-1912).

În Piața Victoriei, printre blocurile de locuințe din perioada comunistă, se vede în prim-plan Muzeul Țăranului Român (arh. Nicolae Ghika Budesti, 1912-1938), alături de acesta Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa" și Muzeul de Geologie.

Până la începutul secolului al XX-lea, în Piața Victoriei se aflau încă două clădiri importante: cea a Societății Serviciilor Publice și Palatul Sturdza, care a găzduit Ministerul Afacerilor Externe. În prezent, aici se află sediul Guvernului României (arh. Duiliu Marcu, 1937-1947, fostul Minister al Afacerilor Externe) și mai multe clădiri din perioada comunistă sau din anii 1990 și 2000 (Fig.19).

Aici se încheie istoria Căii Victoriei, care a traversat peste trei secole și nenumărate transformări, dar care își păstrează încă ritmul lent și ezitant, lăsându-se privită și admirată pentru bogăția sa arhitecturală.

Bibliografie

Berindei, Dan, *Oraşul Bucureşti, reşedinţă şi capitală a Ţării Româneşti 1459-1862*, Editura Pro Universitaria, 2013

Cruţescu, Gheorghe, *Podul Mogoşoaei*, Editura Meridiane, Bucureşti 1986

Georgescu, Florian coord., *Istoria oraşului Bucureşti*, Ed. Muzeul de Istorie al Oraşului Bucureşti 1963, vol.I

Octavian, Tudor, *Bucureştiul interbelic - Calea Victoriei*, Noi Media Print, Bucureşti 2006

Pănoiu, Andrei, *Evoluţia oraşului Bucureşti*, Editura Fundaţiei Arhitext Design, Bucureşti 2011

Figura 19. Vedere a Pieții Victoriei, latura de sud-est. Sus, în 1900, jos în 2013.

II.9. Al nouălea atelier. Cetatea medievală Giurgiu: propuneri de revitalizare, iulie 2014

Al nouălea atelier româno-spaniol de arhitectură Giurgiu, 14-21 iulie 2014

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

Should ruins be restored? This dilemma framed the architectural workshop dedicated to the restoration of the ruins of the Giurgiu Fortress (most likely built by Voivode Mircea the Elder in the late 14th century). Ultimately, the question prompted a process of personal introspection—echoing the reflections of Ruskin, Viollet-le-Duc, and Giovannoni, as well as Renaissance architects—regarding this issue.

The 9th Romanian-Spanish architectural workshop, focused on the Giurgiu Fortress, aimed to explore the realm of contemporary interventions on ruins, in accordance with the latest applicable European and international charters. The workshop was held under the patronage of the Giurgiu Municipality and brought together two universities from Spain—ETSAM and the University of Alicante, as well as UAUIM. Participants also benefited from the expertise of numerous specialists from Giurgiu who explained in detail the context, history, and condition of the fortress.

Trebuie să restaurăm ruinele? Faut-il restaurer les ruines? Sub această dilemă s-a situat atelierul de arhitectură dedicat restaurării ruinelor Cetății Giurgiu (ridicată cel mai probabil de voievodul Mircea cel Bătrân, la sfârșitul secolului al XIV-lea). Întrebarea s-a tradus în final într-un gest de introspecție al fiecăruia, așa cum au meditat asupra acestei probleme Ruskin, Viollet-le-Duc și Giovannoni, dar și arhitecții Renașterii...

Cel de-al IX-lea atelier de arhitectură româno-spaniol, dedicat cetății Giurgiu, și-a propus o incursiune în lumea intervențiilor actuale pe ruine, în conformitate cu ultimele carte europene și internaționale în vigoare. S-au evidențiat o serie de principii de intervenție: principiul reversibilității, principiul minimei intervenții, principiul punerii în valoare a etapelor constructive, cât și a operațiilor contemporane. Având la dispoziție un material documentar bogat (istoric, arheologic, arhitectural, literar) studenții au propus soluții inedite pentru punerea în valoare a ruinelor cetății medievale Giurgiu, având ca surse de inspirație intervenții arhitecturale în situri arheologice din Spania, Portugalia, Elveția, Germania, Franța etc., cu evidențierea structurilor de integrare și acoperire și a materialelor folosite, cât și studii de caz explicate pe larg.

Atelierul s-a desfășurat sub patronajul Primăriei Municipiului Giurgiu (primar Nicolae Barbu, arhitect-șef Anne-Marie Gacichevici, fostă cursantă a ediţiilor anterioare ale Atelierului Româno-Spaniol) și a reunit două universități din Spania: ETSAM (prof.em.dr.arh. Javier de Cárdenas y Chávarri, prof.arh. Santos Garcia, dr.arh. Ignacio Gil Crespo) și Universidad de Alicante (prof.arh. Daniel Sirvent) și UAUIM (reprezentată de prof.em.dr. arh. Sorin Vasilescu, conf.dr.arh. Beatrice-Gabriela Jöger, conf.dr.arh. Codina Dușoiu, lector dr.arh. Tana Lascu, drd.arh. Raluca Boroș). De asemenea participanții au beneficiat de o mulțime de specialiști giurgiuveni, care au explicat în detaliu contextul, istoricul și starea cetății (col. Dan Căpăţînă, arheolog, dr. Emil Păunescu, istoric, dr. Gheorghe Dumitrescu, dr. Cosmin Georgescu).

Noli me tangere: O atitudine în reabilitarea clădirilor (despre zombi și alți monștri)

Prof.dr.arh. César Daniel Sirvent Pérez, Universidad de Alicante

Abstract

*What does it mean "to add value" to a ruin? This question is the starting point of a parable structured into three acts, in which the issue of intervention in built heritage is presented. The storyline revolves around the metaphor or analogy between evolutionary pattern of any building and the cycle of life of living animals. This unique theory (neither scientific nor rigorously grounded) states that any architectural intervention on heritage must respect the current state of the ruins (*noli me tangere*) as the last stage of its circle of life, and assuming that they are dead bodies that should not be raised by the addition of new material, conceptual or functional layers...*

Rândurile ce urmează nu își propun să ofere un verdict definitiv asupra unui subiect discutat și dezbătut pe larg de-a lungul anilor – și chiar al secolelor. De asemenea, ele nu fac parte dintr-un studiu exhaustiv pe această temă; nici măcar nu pretind a fi, fie și vag, științifice sau structurate. Acest text reprezintă, pur și simplu, perspectiva mea personală asupra unei chestiuni specifice: intervenția în clădiri aflate în ruină – sau asupra vestigiilor acestora – prin intermediul arhitecturii contemporane. Nu vă așteptați la reflecții profunde sau la afirmații dogmatice. Priviți, citiți și, desigur, nu ezitați să vă exprimați dezacordul dacă nu împărtășiți punctul meu de vedere. În cele din urmă, consider că principala valoare a acestui material constă în asumarea unei poziții extreme – adoptarea unei atitudini oarecum radicale – menite să ofere un punct de plecare pentru o dezbatere pe această temă[1].

1. Introducere

Noli me tangere. Nu mă atinge (nu mă reține). Acestea au fost cuvintele lui Iisus către Maria Magdalena când, după ce L-a recunoscut pe Hristos cel Înviat, ea s-a apropiat de El și și-a întins mâna cu intenția de a-L atinge[2]. Din acel moment, scena a devenit o temă recurentă pentru pictori din toate epocile și stilurile[3]. Totuși, există anumite constante în majoritatea

1 Contact autor: sirvent@ua.es

2 Evanghelia după Ioan, cap. 20, vers. 17.

3 Între altele, se pot cita operele lui Giotto di Bondone (1296-1329), Fra Angelico (1440-41),

Figura 1. *Noli me tangere* (fragment), Giotto di Bondone, 1296-1329.

acestor tablouri: distincția dintre două trupuri — unul muritor și celălalt nemuritor — care, deși rămân în imediata apropiere, nu se ating niciodată cu adevărat. Și tocmai acea distanță mică, acel gol, constituie punctul de tensiune maximă din întreaga pictură[4]. Întocmai ca în celebra scenă a *Creării lui Adam*, pictată de Michelangelo pe bolta Capelei Sixtine între anii 1508 și 1512. Rareori o absență - un gol - poartă o asemenea semnificație.

Dar să o luăm de la capăt. Acest text își propune să prezinte o serie de reflecții asupra diferitelor moduri de a interveni asupra patrimoniului. Poate ar trebui să începem prin a prezenta personajele: ce (sau cine) este patrimoniul? Și de ce trebuie să intervenim asupra lui?

Acestea sunt câteva dintre întrebările care mi-au venit în minte când am fost invitat să particip la acest atelier internațional despre „Conservarea, restaurarea și valorificarea cetății medievale (sau, mai degrabă, a *ruinelor* acesteia) din Giurgiu, România". Avem acum o a treia întrebare: ce înseamnă „valorificare"?

Înainte de a ne pierde într-o mare de incertitudini - lucru deloc surprinzător, având în vedere complexitatea și amploarea subiectului - să începem cu prima întrebare. Termenul „patrimoniu" are diverse semnificații, deși definiția sa principală, conform RAE, este „bunuri moștenite de la înaintași"[5]. Astfel, în sens larg, putem spune că patrimoniul este ceea ce primim de la generațiile anterioare. Această definiție ridică noi întrebări: Ce facem cu el? Cum ar trebui să-l transmitem generațiilor viitoare? Exact așa cum l-am găsit (recunoscând că s-ar putea deteriora sau chiar pierde)? Sau încercăm să-l conservăm (ceea ce implică intervenția și, într-un anumit sens, „alterarea" lui)?

Las deoparte, în mod deliberat, aceste noi chestiuni și trec la a treia întrebare: ce poate însemna „punerea în valoare" a ruinelor? Ce se așteaptă de

Botticelli (1491-93), Durer (1511), Tizian (1512), Jerónimo Cósida (1570), Jan Brueghel cel Tânăr (1625), Rembrandt (1638).

4 Interesant este că acel spațiu intermediar — acel vid dintre lucrurile existente — este definit sugestiv în cultura japoneză: conceptul de *ma* se referă la acest interval dintre obiecte, deși poate desemna și timpul sau pauza dintre un fenomen și altul.

5 *Diccionario de la lengua española (22ª edición)*, Real Academia Española, 2001. Consultat 26 oct. 2014.

la un arhitect atunci când i se propune o astfel de sarcină? La prima vedere, ne vin în minte două opțiuni diferite:
1. Restaurarea fidelă a ruinelor, readucerea lor la starea inițială.
2. Recunoașterea faptului că teritoriul, orașele și clădirile din cadrul acestora alcătuiesc o țesătură vie și, prin urmare, adăugarea sau suprapunerea unui nou strat peste această țesătură, în acord cu canoanele, stilurile și sensibilitățile epocii[6].

În ciuda diferențelor dintre ele, ambele opțiuni implică o acțiune – „a face ceva". Totuși, o reflecție atentă asupra subiectului dezvăluie o a treia cale – opusă celor două anterioare și schițată pe scurt în paragraful precedent: aceea de a nu face absolut nimic. De a lăsa ruinele exact așa cum sunt. De a crea o arhitectură nouă în apropierea, în jurul sau alături de ruine, respectându-le fără a interveni direct asupra substanței lor. În acest punct, abordez a doua întrebare (de ce trebuie să intervenim?), pe care o lăsasem anterior, în mod deliberat, fără răspuns.

În acest moment, este oportun să introducem un ultim personaj în această narațiune: „ruina". Este o entitate arhitecturală capabilă să facă vizibilă o variabilă greu de perceput, de măsurat și – desigur – de gestionat sau de surprins: timpul. În contextul acestui document, definesc conceptul de „ruină" drept un cadavru – trupul lipsit de viață al unui lucru care a fost cândva creat și locuit, pentru ca ulterior să fie abandonat (sau, în anumite cazuri specifice, chiar distrus intenționat).

Acțiunea începe.

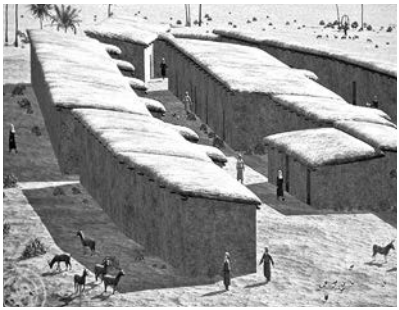
2. Nud

Am avut noroc. Am vizitat peste 60 de țări - în special locuri izolate, aflate departe de traseele turistice bătătorite[7]. Din acest motiv, îmi este foarte greu să răspund la o întrebare care mi se pune constant: „Care este cel mai ciudat, curios sau unic loc pe care l-ai vizitat vreodată?"

Totuși, câteva locuri au fost atât de radicale și extreme încât ocupă un loc special în memoria mea. Unul dintre ele este Poliske, din Ucraina. Este un loc pe care cu siguranță nu îl vei găsi pe hartă, deoarece pur și simplu nu mai există. Este un oraș-fantomă — un sit al ruinelor moderne.

Adesea prefer să nu-mi planific călătoriile; acest lucru îmi oferă libertatea de a mă deplasa în funcție de starea mea de spirit. Dacă îmi place un loc, rămân mai mult; dacă nu, pur și simplu îmi fac bagajele și plec în altă

6 În acest sens, trebuie să menționez (cel puțin) două documente provenind de la două organizații diferite: a) UNESCO și *Convenția privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural*, din 1972. IPCE (Instituto del Patrimonio Cultural de España), și b) *Documento de Madrid*, 2011.
7 Pentru a fi mai precișii, nu a fost chiar noroc, ci un obiectiv urmărit în mod minuțios.

Figurile 2 și 3. La Rábita, Guardamar del Segura (Spania), stânga: recrearea ideală a situației din sec. X, dreapta: situația actuală.

parte. Totuși, această lipsă de organizare mă face uneori să ratez locuri care necesită puțină planificare prealabilă. Mai exact, accesul în Pripyat - orașul ucrainean abandonat de lângă nefericita centrală nucleară de la Cernobîl, locul uneia dintre cele mai mari catastrofe nucleare din istorie - necesită obținerea unor permise cu cel puțin 15 zile înainte. Este un lucru pe care (bineînțeles) nu l-am făcut la momentul respectiv. În schimb, am găsit un plan alternativ care s-a dovedit a fi cu adevărat palpitant (deși nesăbuit): să caut pe cont propriu alte orașe abandonate din „Zona de Excludere" (o zonă contaminată, cu acces restricționat, situată pe o rază de 30 de kilometri în jurul Cernobîlului). Așa am ajuns la Poliske.

Pe 26 aprilie 1986, reactorul nr. 4 de la Cernobîl - situat la aproximativ 100 km nord de Kiev - a explodat. La treizeci și șase de ore după accident, a început evacuarea urgentă și în masă a orașului Pripyat și a altor localități mici din apropiere[8]. Viața a dispărut brusc din interiorul clădirilor, care au rămas - de atunci - exact așa cum le-au lăsat proprietarii în timpul fugii lor grăbite din acea noapte fatidică de primăvară. În doar 25 de ani, natura a recucerit aceste structuri, devorându-le într-un ritm uluitor[9]. Imaginile pe care am reușit să le surprind (și să le păstrez) în Poliske[10] stau mărturie în acest sens.

Ceva similar s-a întâmplat într-un alt loc îndepărtat, deși din motive foarte diferite. În timp ce străzile din Havana abundă de viață la fiecare colț

8 Evacuarea completă a orașului Cernobîl și a localităților aflate pe o rază de 30 de kilometri (inclusiv Poliske) a avut loc abia la șase zile după catastrofă.

9 Acest proces poate fi observat și în regiunile tropicale, unde creșterea rapidă a vegetației ajunge să ascundă complet ceea ce odinioară erau mari centre urbane; printre exemple se numără orașele mayașe din Mexic, Guatemala și Belize sau templele spectaculoase de la Angkor Wat, din Cambodgia.

10 La câteva minute după ce am intrat în orașul pustiu, soldații ucraineni mi-au detectat prezența și m-au obligat să părăsesc Zona de Excludere, impunându-mi totodată să șterg o mare parte din imaginile pe care le surprinsesem. Am reușit să păstrez doar câteva dintre ele.

(spre deosebire de cele din Poliske), clădirile de acolo se transformă și ele rapid în ruine[11], în principal din cauza lipsei totale de întreținere. Totul a rămas exact așa cum era în noaptea de Anul Nou din 1959; chiar și vehiculele care străbat zilnic acest mare oraș caraibian sunt, practic, aceleași care circulau pe atunci. Dar aceasta este o altă poveste, pe care o voi spune cu altă ocazie...

Revenind la Poliske, întâlnim pe străzile sale ruine contemporane – un fel de „cadavru" recent, aflat în descompunere: rămășițele lipsite de viață ale unor clădiri devorate de natură. În acel loc izolat și abandonat, învăluit într-o liniște copleșitoare, am putut observa clar că structurile urmează un tipar care – în mod curios – oglindește ciclul de viață al oricărei ființe vii: clădirile se nasc (sunt proiectate și construite), cresc (suferind modificări și transformări din diverse motive), se reproduc (sunt replicate în proiecte urbane de amploare) și, în cele din urmă, mor (căzând în desuetudine și abandon). În acel moment, începe o transformare lentă, dar implacabilă: de la clădire (ceva viu, aflat în uz) la ruină (rămășițe moarte, scoase din uz).

Figura 4. Poliske (Ucraina). Imagine realizată de autor, marți, 21 august 2012.

În acest punct, este momentul să revenim la premisa inițială și să ne punem o întrebare nouă: ce înseamnă „a interveni asupra patrimoniului"? Din perspectiva descrisă anterior, acest lucru presupune nici mai mult, nici

11 Se spune că, în Havana Veche, o clădire se prăbușește la fiecare cinci zile. Indiferent de exactitatea acestei cifre, rămâne cert faptul că procesul de degradare din centrul istoric al orașului este evident.

mai puțin decât alterarea unui ciclu de viață - un act atât de nenatural încât, în mitologie, este rezervat exclusiv zeilor. Și - anticipându-vă gândurile - nici arhitecții, nici istoricii sau arheologii și, cu siguranță, nici politicienii nu sunt zei.

Conform acestei teorii, a interveni asupra patrimoniului ar echivala cu învierea morților. Aici este momentul să introducem ultimul personaj al acestei povești: *zombii* (și alți monștri). Literatura și cinematografia science-fiction îi înfățișează pe acești indivizi legendari drept „strigoi" – adică oameni care, după ce au murit, sunt readuși la viață în diverse scopuri. Extinzând analogia, intervenția asupra unei clădiri abandonate (care, în esență, a „murit") – fie pentru a o conserva, fie pentru a-i propune noi utilizări – reprezintă, la propriu, un act nenatural care creează un zombi. Unul dintre strigoi. Un mort viu.

O analiză mai detaliată relevă faptul că această analogie poate oferi răspunsuri la întrebări pe care nici nu ne-am oprit să le formulăm – dar care sunt, într-un anumit sens, prezente în subconștientul nostru ori de câte ori observăm restaurarea sau reabilitarea patrimoniului construit.

În general, abordarea unor astfel de proiecte este complexă, întrucât este dificil să tragem o linie de demarcație între "ceea ce a fost" clădirea și "ceea ce va deveni" odată cu adăugarea unor noi straturi materiale, conceptuale și funcționale. Dacă privim spre zombi, observăm aceeași dihotomie: un

Figura 5. Sus - Teatrul Roman din Sagunto (Spania). Jos - câțiva dintre zombii din legendarul serial de televiziune „The Walking Dead".

singur corp care găzduiește două personalități extrem de diferite – o identitate scindată. Căci este evident că, deși un zombi posedă același corp ca o anumită persoană vie, el nu are nicio legătură cu acel individ. Intervenția arhitecturală presupune reunirea a două straturi temporale distincte – două personalități distincte – în același loc, în cadrul acelorași coordonate spațiale X-Y-Z (același corp). Ea creează un monstru cu două capete. Sau, mai exact, un „caz straniu": Dr. Jekyll și Mr. Hyde.

O clădire care a trecut printr-o intervenție este întotdeauna ceva bizar, anomal și paradoxal. Ceva nu se leagă niciodată pe deplin, indiferent cât de bine executat ar fi proiectul. Zombiul posedă o natură ambiguă, nedeterminată și chiar incoerentă: mortul-viu. Cum poți explica, înțelege sau reprezenta ceva ce este, simultan, *mort și viu*? Această dualitate se manifestă ca o incapacitate de a recunoaște fosta persoană vie în zombi, deși ambele – persoana și zombiul – împart același corp. Revenind la pasajul *noli me tangere*, însăși Maria Magdalena nu-l recunoaște pe Iisus cel Înviat până când nu se apropie și îl examinează cu atenție. (Trebuie spus că pare oarecum ciudat să vorbești despre Iisus și despre zombi în același paragraf...)

Figura 6. Casă în Alenquer (Portugalia), arh. Aires Mateus, construită între 1999-2001. Pereți de piatră ai casei preexistente (sus) și aceiași pereți după ce au fost modificați și integrați în estetica contemporană a noii case (jos).

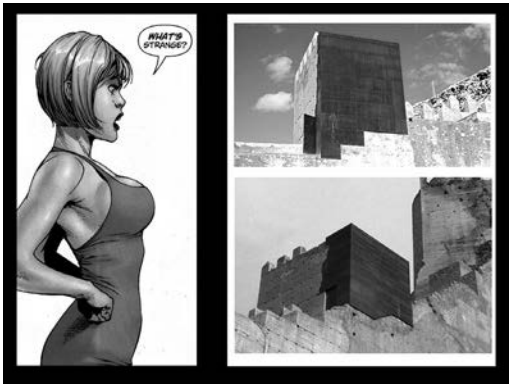

Figura 7. Zidul Jayran, Almeria (Spania), construit în secolul al XI-lea, reconstruit în secolul al XXI-lea.

Pe de altă parte, pare evident că se produce o schimbare și la nivelul corpului însuși atunci când o persoană vie moare și este ulterior readusă la viață. În romane și filme, zombii sunt înfățișați ca ființe stângace, lente și lipsite de conștiință sau voință. Corpul nu mai este ceea ce a fost înainte de moarte și înviere, când aparținea unei persoane vii. Nici nu mai funcționează acest corp material așa cum o făcea odinioară; în general, se află într-o stare mai precară (repetăm: stângaci, lent și lipsit de conștiință). În încercarea de a conserva anumite ruine – de a le face „nemuritoare" sau, cel puțin, de a le prelungi existența dincolo de durata lor naturală de viață – se apelează la pansamente, proteze, petice și alte elemente străine corpului; acestea reprezintă în mod clar ceva nenatural și îi alterează esența. Recrearea a ceva ce nu există în prezent (chiar dacă a existat cu adevărat în trecut) constituie, într-un anumit sens, o formă de minciună, de înșelăciune sau de mistificare.

În cele din urmă, definiția termenului „zombi" dată de RAE introduce o nuanță nouă, pe care nu am abordat-o încă: „o persoană considerată moartă, care a fost reanimată prin vrăjitorie pentru a i se controla voința"[12]. Cu alte cuvinte, aceasta implică existența unei a doua persoane care readuce o alta la viață. Acest scenariu evocă, de pildă, mitul Golemului din Praga[13] – o ființă animată, făurită din materie neînsuflețită. În mod curios, în această poveste, Golemului i se dă formă din lut, aidoma relatării biblice despre crearea lui Adam. Totuși, spre deosebire de Adam, Golemului îi lipsește sufletul. Oricum ar fi, ambele istorisiri au în comun faptul că „cineva" este responsabil pentru readucerea la viață a unui corp mort, de obicei în scopuri egoiste sau interesate: pentru a folosi zombiul sau ființa creată, în primul rând, spre a-și satisface propriile nevoi. Acest detaliu, cel puțin, ar trebui să ne dea de gândit...

12 *Diccionario de la lengua española (22ª edición)*, Real Academia Española, 2001. Consultat 26 oct. 2014.

13 Aceasta este o poveste populară din mitologia evreiască, în care renumitul rabin din secolul al XVI-lea, Judah Loew, creează Golem-ul pentru a apăra ghetoul din Praga împotriva atacurilor antisemite. Mitul Golem-ului a fost adaptat pentru ecran de Paul Wegener, care a realizat o trilogie bazată pe această legendă între anii 1915 și 1920.

3. Rezultat

În copilărie, nu am manifestat un interes deosebit față de „pietre”. Aș îndrăzni să generalizez și să spun că același lucru este valabil pentru o mare parte dintre tineri și adolescenți. Poate că motivul era incapacitatea noastră de a înțelege conceptul de ruină – rămășițele lipsite de viață ale unei clădiri din trecut – și faptul că, în ciuda imaginației bogate specifice copiilor, nu vedeam în ele decât o „clădire în ruină”. Chiar și acum, ajunși la maturitate, nu stăpânim pe deplin capacitatea de a călători în timp; de aceea ne bazăm pe centre de interpretare și pe reconstituiri ale vestigiilor și descoperirilor arheologice.

Figura 8. Heraion: Templul Herei, Delos (Grecia). Ruinele unui templu doric construit la sfârșitul secolului al VI-lea î.Hr., pe locul unui templu mai vechi.

Îmi vine în minte o întâmplare din vara trecută, când am avut ocazia să vizitez câteva situri elene din arhipelagurile Saronice și Ciclade. Însoțitorii mei își îndreptau privirea spre mine, așteptând să le explic cum trebuie să fi arătat clădirile originale – „trupurile vii” – prin contrast cu „cadavrele”, adică ruinele care ni se înfățișau. Ei presupuneau că arhitecții își însușesc această abilitate în timpul studiilor. Din păcate, rareori se întâmplă acest lucru.

De-a lungul anilor dedicați studiului acestei discipline fascinante, am învățat să desenăm, să măsurăm și chiar să transformăm materia; am învățat să creăm obiecte și să le deplasăm pe axele X, Y și Z. Cu toate acestea, nimeni nu ne-a învățat vreodată cum să navigăm într-o a patra dimensiune: timpul. De

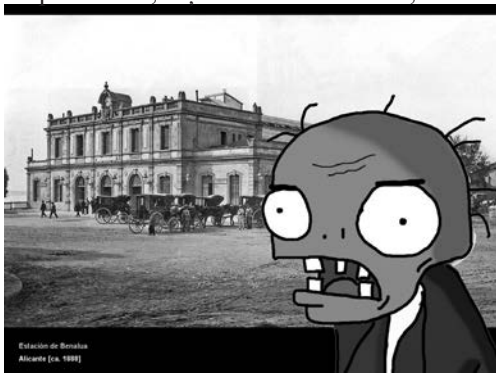

Figura 9. Gara Benalúa, Alicante (Spania), construită în 1888, închisă în 1974. Abandonată și nefolosită de atunci, deși recent a fost întreprins un proiect ambițios de renovare, care a rămas neterminat din cauza lipsei de investiții... Nașterea unui nou zombi?

asemenea, odată cu diploma de arhitect, nu primim nici un glob de cristal, nici o mașină a timpului care să ne ajute să vizualizăm un loc așa cum arăta el cu secole în urmă...

În cel mai bun caz, unii dintre noi descoperă că operele geniale și precise, văzute cândva în cărți sau reviste, se dovedesc a fi cu totul altceva atunci când decidem să călătorim și să le vizităm *in situ*. Îmbătați de propriul ego - clădit practic din nimic, de-a lungul anilor de dedicare exclusivă din facultatea de arhitectură - tot ce reușim să spunem, confruntați cu dezamăgirea provocată adesea de starea actuală a unei clădiri (o dovadă clară a timpului ca a patra dimensiune) în comparație cu imaginile văzute atât de des (un instantaneu înghețat în timp), sunt observații stângace: „au folosit materiale de proastă calitate", „utilizatorii n-au înțeles lucrarea și au distrus-o" și alte banalități similare.

În culmea stupidității noastre, credem uneori că discernem ceva asemănător timpului („petele de pe beton sunt patina timpului"), dar, în adâncul nostru, ceea ce vedem de fapt este lipsa de pricepere a arhitectului în alegerea materialelor potrivite sau în rezolvarea unui anumit detaliu constructiv.

Una dintre marile probleme ale erei informaționale (deși unii ar putea-o considera o virtute) este supraabundența imaginilor de arhitectură în toate mediile: reviste, televiziune, internet... Această suprasaturație vizuală duce la o interpretare rudimentară și superficială a arhitecturii: în loc să aprecieze caracteristicile și elementele specifice - precum spațiul, lumina și funcționalitatea -, oamenii prețuiesc doar forma exterioară, aspectul, silueta. Acest lucru a declanșat o cursă nesăbuită în rândul unor arhitecți de a găsi cea mai inedită formă sau cel mai spectaculos efect vizual, rezultând într-o serie irațională de structuri absurde. Este un spectacol lipsit de substanță, în care singurul obiectiv este surprinderea privitorului - o atracție pentru mase (care nu sunt neapărat inițiate în domeniu). Și știm cu toții - cel puțin în Spania - cum s-a încheiat această epocă a nesăbuinței.

Figura 10. Blocul Spațial, Hanoi (Vietnam), arh. Kazuhiro Kojima, construit în 2003 (stânga). Stare în 2008 (dreapta), doar 5 ani mai târziu.

Arhitectura este tot mai des *privită*, dar tot mai rar *trăită*, pierzându-și astfel una dintre valorile sale esențiale.

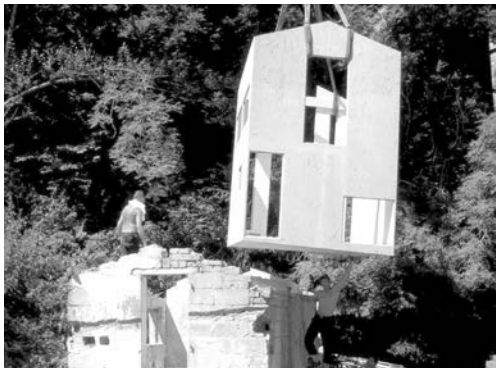

Figura 11. S(ch)austhall, Ramsen (Germania), arh. Naumann. architektur 2008.

Privind constant imagini de arhitectură - să nu uităm că „o imagine este o fracțiune de secundă *înghețată* în timp" - ajungem să credem că arhitectura arată mereu așa cum apare în reviste, că rămâne neschimbată, exact așa cum o înfățișează imaginile. Totuși, o vizită simplă (sau, uneori, nu atât de simplă) la o anumită clădire dezvăluie informații pe care nicio revistă nu le poate transmite: trecerea timpului și modul în care aceasta a afectat arhitectura. Îi vedem ridurile (îmbătrânirea naturală a materialelor) și cicatricile (modificările și transformările operate de proprietari, de obicei pentru că clădirea nu le mai satisfăcea nevoile).

Doar în cazuri rare timpul - acel judecător implacabil - îmbunătățește cu adevărat arhitectura, demonstrând, mai bine decât orice critic de artă, valoarea arhitectului care a conceput-o și a construit-o, precum și justețea deciziilor sale.

Concluzii

După aceste etape preliminare, vine momentul luării deciziilor. Ruinele trebuie „valorificate", trebuie întreprinse acțiuni privind patrimoniul, trebuie făcut ceva... dar ce atitudine ar trebui adoptată?

Figura 12. Casa Ruinelor, Saka (Letonia), arh. NRJA. Ruinele în decădere și construcțiile noi se leagă una de cealaltă fără a se atinge. Asemenea figurilor din pictura lui Tizian *Noli me Tangere* (1511-12).

D e s p ă r ț i r i l e reprezintă întotdeauna un moment extrem de dificil în viața oricui - o situație grea, încărcată de emoție. Fie că

Figura 13. Renovare casă, Alicante (Spania), arh. Daniel Sirvent, 2003. Două fragmente din pictura „Noli me Tangere" de Jerónimo Cósida (1570) au fost suprapuse peste detaliul constructiv, care prezintă un perete în starea sa originală și o nouă adăugire arhitecturală cu un spațiu gol mare și respectuos între ele.

este vorba despre despărțiri temporare, într-o gară sau pe un aeroport, fie despre cele definitive, la mormântul unei persoane dragi, natura umană tinde să se agațe de ceea ce are; ne este greu să ne desprindem de cei dragi, de amintiri și chiar de obiecte[14] - deși este adevărat că acest materialism sau cult al obiectului nu este universal valabil pentru toate civilizațiile[15]. În aceeași ordine de idei, ne este greu să acceptăm că anumite clădiri nu mai există, deoarece ciclul lor de viață s-a încheiat. Totuși, văzându-le „cadavrele" – trupurile lipsite de viață (ruinele lor) –, instinctul nostru natural este să încercăm să le resuscităm, să le readucem la viață. Nu realizăm că o astfel de abordare greșită nu face decât să „dea viață unui lucru deja mort". Și ce este un zombi, la urma urmei, dacă nu un mort viu?

Fără să ne dăm seama pe deplin, noi, arhitecții - alături de profesioniști din alte domenii, precum istorici, arheologi și politicieni (nimeni nu este exceptat aici) - creăm o întreagă armată de zombi în orașele noastre. Putem vedea doar materia aflată chiar în fața noastră - obiectele pe care le putem atinge. Este o realitate tridimensională pe care, în urma anilor de studiu, am învățat să o desenăm, să o măsurăm și să o construim. Cu toate acestea, nimeni nu ne-a învățat să privim dincolo de fotografii - acele „momente înghețate în timp" - sau să înțelegem a patra dimensiune, să măsurăm timpul și, mai presus de toate, să-l respectăm. Nimeni nu ne-a învățat să înțelegem natura umană și ciclul vieții ori să acceptăm pierderea ca pe o parte intrinsecă a acestuia.

Respectarea ciclului vieții - acceptarea morții ca parte a existenței - implică luarea unei decizii dificile în domeniul patrimoniului construit: aceea de a lăsa ruinele exact așa cum le-am găsit. Înseamnă să acceptăm că ele

14 Binecunoscutul „sindrom Diogene", întâlnit la anumite persoane – în special la vârstnici – constă în acumularea irațională a unor cantități mari de obiecte.

15 În acest sens, filosofia orientală este ceva mai pragmatică: „După cum spunea Buddha, omul împovărat de bunurile sale este asemenea unei nave care ia apă: singura speranță de a ajunge în siguranță constă în lepădarea încărcăturii."

ar putea continua să se degradeze sau chiar să dispară definitiv. Oricât de drastică ar părea această măsură, încercarea de a le conserva ar echivala cu îmbălsămarea unui cadavru sau cu transformarea lui într-o mumie (o imagine care evocă trupul lipsit de viață al lui Lenin din mausoleul său din Piața Roșie – un lucru, fără îndoială, sordid și de un gust îndoielnic).

Respect.

Noli me tangere.

Bibliografie

Espuelas, Fernando, *El claro en el bosque*, Fundación Caja de Arquitectos, Barcelona, 1999.

Ferrada, Mario, *Proyectar sobre proyectos. Algunos aspectos a considerar en el proyecto de intervención sobre preexistencias arquitectónicas y urbanas,* Apuntes del Taller de Rehabilitación Arquitectónica, UNAB, 2010.

Nancy, J.L., *Noli me tangere. Ensayo Sobre el levantamiento del cuerpo,* Trotta, Madrid, 2006.

OUT_ARQUIAS, *El patrimonio como intruso*, http://www.laciudadviva.org/blogs/?p=2145. Publicat 25 august 2009.

Pancorbo, Maria; Twose, Pablo, *La tensión del vacío,* Revista Engawa, nº 00 (enero 2010), pp. 5-9.

Sirvent Pérez, César Daniel, *Construyendo utopías: Micro-arquitecturas para la isla de Tabarca*, Universidad de Alicante, Alicante, 2013.

Twose, Pablo, *Donde la luz y el polvo eran felices* , http://twobo.blogspot.com.es/2010_04_01_archive.html. Publicat 23 aprilie 2010.

AAVV, *Criterios de intervención en el Patrimonio Arquitectónico del Siglo XX*, Conferencia Internacional CAH20thC. Documento de Madrid 2011. Ministerio de Cultura, Madrid, 2011.

Cetatea Giurgiu (România)

Dr.arh. Ignacio Javier Gil Crespo
Titular. Arquitectura y Patrimonio, SLP / ICOMOS-ICOFORT / Membru distins al Catedrei Gonzalo de Cárdenas de Arhitectură Vernaculară din Havana / Academician corespondent în Insulele Azore al Academiei de Științe, Inginerie și Științe Umaniste din Lanzarote / Membru al Consiliului de Administrație al Societății Spaniole pentru Istoria Construcțiilor / Membru al Consiliului de Administrație al Asociației Spaniole a Prietenilor Castelelor / Director al revistei Castillos de España

Abstract

The Fortress of Giurgiu was one of the most important strongholds on the Lower Danube, controlling a strategic crossing between Wallachia and the Balkans. Established in the late fourteenth century and later strengthened by the Ottomans, it became a key frontier fortress protecting navigation and military communications. Throughout the sixteenth to eighteenth centuries, it played a major role in conflicts involving the Ottoman, Wallachian, Habsburg and Russian forces. Following the Treaty of Adrianople (1829), its military function declined and much of the fortress was demolished. Archaeological investigations have confirmed its outstanding historical significance and its importance in the evolution of Danubian military architecture. In 2014, the Spanish-Rumanian Workshop of Restauration was held in Giurgiu. In it, students and professors could learn and work about this fortress.

Introducere

Cetatea Giurgiu reprezintă un exemplu esențial de arhitectură militară de pe cursul inferior al Dunării. Situată pe malul nordic al fluviului – vizavi de orașul bulgar Ruse de astăzi –, poziția sa permitea controlul uneia dintre cele mai importante căi de trecere între Țara Românească și teritoriile balcanice. De-a lungul Evului Mediu târziu și al epocii moderne timpurii, Giurgiu a servit drept port, punct strategic de frontieră și bază logistică, fiind totodată scena a numeroase conflicte între principatele creștine de la nord de Dunăre și Imperiul Otoman. Astăzi, vestigiile vizibile sunt modeste, având în vedere importanța istorică a sitului. Demolarea sistematică a complexului în secolul al XIX-lea, refolosirea materialelor de construcție și dezvoltarea urbană ulterioară au redus cetatea la simple fundații, baze ale zidurilor și structuri

scoase la lumină prin săpături. Cu toate acestea, campaniile arheologice desfășurate începând cu mijlocul secolului al XX-lea au permis reconstituirea principalelor etape de dezvoltare a sitului și evidențierea continuității dintre fortificația munteană de la sfârșitul secolului al XIV-lea și adaptările otomane ulterioare.

Importanța orașului Giurgiu rezidă, așadar, nu doar în evenimentele militare asociate acestui sit, ci și în oportunitatea de a studia modul în care o fortăreață medievală a fost transformată progresiv pentru a răspunde noilor cerințe ale războiului bazat pe artilerie. O analiză coroborată a documentației istorice, a planurilor militare și a dovezilor arheologice oferă o înțelegere deosebit de cuprinzătoare a evoluției sistemului defensiv al sitului.

Figura 1. Ruinele cetății Giurgiu.

Dunărea și poziția strategică a așezării Giurgiu

Timp de secole, cursul inferior al Dunării a servit drept frontieră politică și culturală majoră. Încă din epoca romană, fluviul a îndeplinit simultan rolul de barieră defensivă, cale de transport și zonă de schimburi. În Evul Mediu, acesta separa — deși cu limite fluctuante — principatele situate la nord de fluviu de puterile stabilite în Peninsula Balcanică. Controlul asupra vadurilor, porturilor și insulelor era esențial pentru asigurarea circulației trupelor, a mărfurilor și a tributului.

Giurgiu era situat pe o insulă mică, în apropierea malului muntean. Apele din jur ofereau o protecție naturală pentru o mare parte a perimetrului

și îngreunau apropierea mașinăriilor de asediu. Totodată, amplasamentul domina rutele terestre care legau Bucureștiul de Dunăre, precum și căile de comunicație fluvială dintre fortărețe-cheie precum Vidin, Nicopole, Ruse și Silistra. Cetatea nu poate fi înțeleasă izolat; ea făcea parte dintr-o rețea de poziții fortificate care asigurau controlul militar și fiscal asupra fluviului.

Amplasarea sa insulară explică rezistența locului în fața numeroaselor asedii. Curentul apei, brațele secundare ale Dunării și luncile inundabile din jur serveau drept elemente de apărare exterioară. Aceste avantaje naturale erau completate de ziduri groase, turnuri proeminente, spații de depozitare și structuri portuare capabile să susțină o garnizoană permanentă.

Figura 2. Amplasarea cetății Giurgiu pe o hartă din 1871 (întocmită de autor pe baza lucrării Popescu 2014, 42). Cetatea era situată pe un braț al Dunării, controlând un vad de trecere la granița dintre Imperiul Otoman și Principatul Țării Românești (actuala frontieră dintre România și Bulgaria).

Originile cetății

Originile orașului Giurgiu au făcut obiectul unor interpretări diverse. O tradiție răspândită încă din secolul al XIX-lea a atribuit întemeierea acestuia unor negustori genovezi, asociind numele localității cu Sfântul Gheorghe. Prezența comercială italiană în bazinul Mării Negre și de-a lungul Dunării a conferit credibilitate acestei ipoteze; cu toate acestea, săpăturile arheologice nu au furnizat încă dovezi concludente privind existența unei fortărețe genoveze anterioare etapei valahe. Prima mențiune documentară certă datează de la

începutul secolului al XV-lea, din timpul domniei lui Mircea cel Bătrân. Acest domnitor a promovat o politică de consolidare a granițelor Țării Românești în fața expansiunii otomane și a sprijinit sau reorganizat diverse avanposturi dunărene. Majoritatea cercetătorilor atribuie construcția cetății medievale — confirmată prin dovezi arheologice — domniei sale, deși nu poate fi exclusă existența unei așezări anterioare, de dimensiuni mai mici.

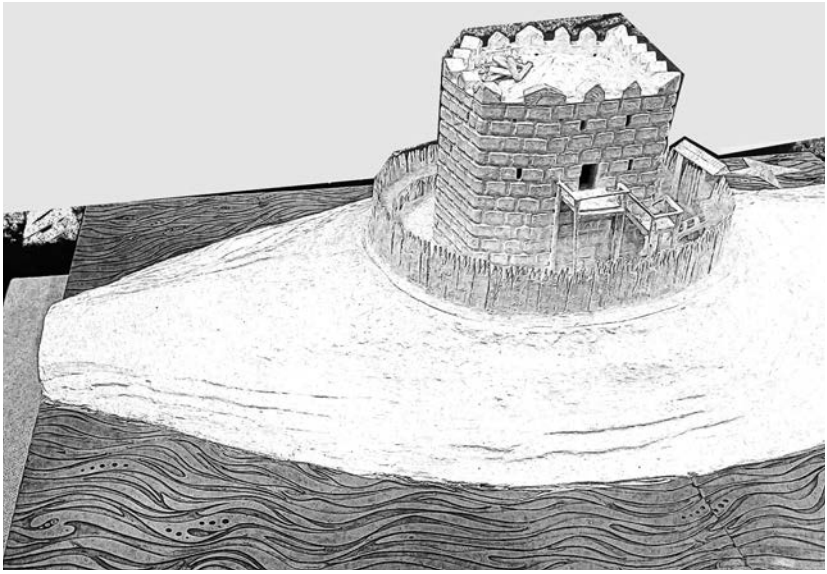

Figura 3. Machetă care ilustrează ipoteza structurală privind prima formă a cetății Giurgiu, datând din secolele XI–XII.

Întemeierea sa trebuie înțeleasă în contextul consolidării politice a Țării Românești. Giurgiu păzea calea de acces dinspre sud către principat și asigura legătura cu fluviul. Construcția sa a necesitat nu doar o investiție militară, ci și organizarea unor linii de aprovizionare, a unor debarcadere și a unor drumuri. Prin urmare, încă de la început, a funcționat mai degrabă ca un element de infrastructură teritorială decât ca o simplă incintă defensivă.

Săpăturile au scos la iveală un plan aproximativ patrulater, adaptat topografiei insulei. Zidurile erau extrem de groase, fiind alcătuite din două fețe de piatră și un nucleu interior din zidărie de piatră brută și mortar. Acest sistem — întâlnit frecvent în fortificațiile medievale din sud-estul Europei — asigura o masă suficientă pentru a rezista impactului mașinăriilor de asediu și al artileriei timpurii.

Complexul dispunea de turnuri de colț sau bastioane proeminente, menite să protejeze zidurile de curtină prin foc de flanc. A fost identificat, de

asemenea, un donjon impunător, interpretat drept principalul punct fortificat și, probabil, reședința comandantului. Spațiul interior găzduia încăperi pentru garnizoană, depozite, zone de serviciu și căi de circulație care făceau legătura cu intrările și cu portul.

Configurația medievală respecta în continuare o logică a verticalității: ziduri relativ înalte, turnuri masive și puncte de acces controlate. Totuși, grosimea considerabilă a zidurilor de curtină sugerează că constructorii erau deja conștienți de impactul armelor timpurii cu praf de pușcă. Astfel, Cetatea Giurgiu reprezintă o etapă de tranziție între sistemul defensiv medieval tradițional și soluțiile impuse ulterior de dezvoltarea artileriei.

Încorporarea în sistemul defensiv otoman

Expansiunea otomană spre Dunăre a transformat Giurgiu într-o țintă prioritară. Cetatea a fost cucerită de sultanul Mehmed I în 1417, deși a trecut de mai multe ori dintr-o stăpânire în alta în cursul secolului al XV-lea. Voievozii munteni, sprijiniți ocazional de monarhia ungară, au încercat să o recucerească, în timp ce otomanii o considerau esențială pentru securizarea campaniilor lor la nord de fluviu.

Odată cu consolidarea stăpânirii otomane, Giurgiu a fost integrat într-un sistem defensiv și logistic mai amplu. Garnizoana controla traficul fluvial, păzea depozitele de aprovizionare și facilita traversarea trupelor. Inginerii otomani au consolidat structurile existente în loc să le înlocuiască în întregime. Această continuitate explică de ce săpăturile au scos la iveală ziduri medievale care au fost refolosite, înălțate și înglobate în construcții ulterioare. Modificările au inclus îngroșarea anumitor secțiuni, construirea unor platforme pentru artilerie, reorganizarea punctelor de acces și adăugarea unor lucrări de fortificație din pământ, menite să absoarbă mai eficient impactul proiectilelor. Cetatea și-a păstrat nucleul medieval, însă funcția sa s-a adaptat treptat la cerințele impuse de artilerie și de o garnizoană mai numeroasă.

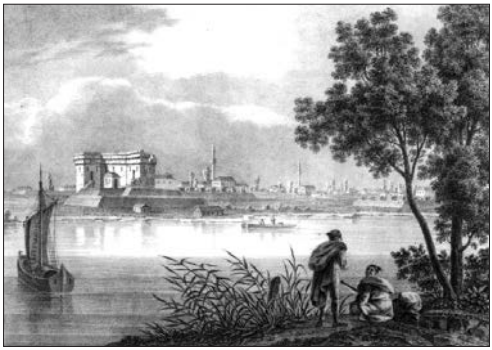

Figura 4. Vedere istorică a orașului Giurgiu de pe malul opus al Dunării. În prim-plan se distinge o mare structură fortificată, având în fundal silueta orașului.

Cetatea Giurgiu de-a lungul războaielor purtate între sec. XVI și XIX

Spre sfârșitul secolului al XVI-lea, Giurgiu a căpătat o importanță deosebită în timpul „Războiului cel Lung" împotriva otomanilor. În anul 1595, forțele lui Mihai Viteazul, sprijinite de contingente creștine, au atacat fortăreața în urma bătăliei de la Călugăreni. Asediul și cucerirea cetății au fost prezentate de propaganda europeană drept o victorie majoră, întrucât au paralizat temporar una dintre principalele baze otomane de pe Dunăre.

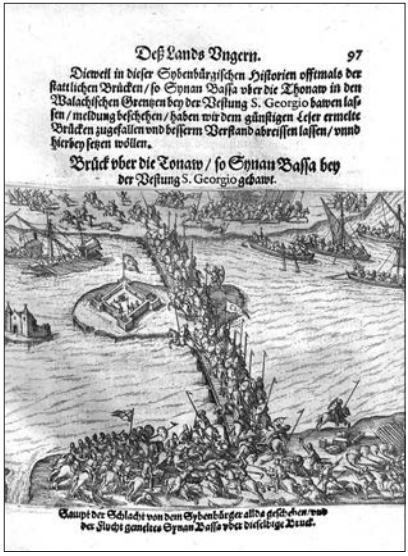

Figura 5. Reprezentarea bătăliei dintre Sigismund Báthory și Mihai Viteazul, voievodul Țării Românești.

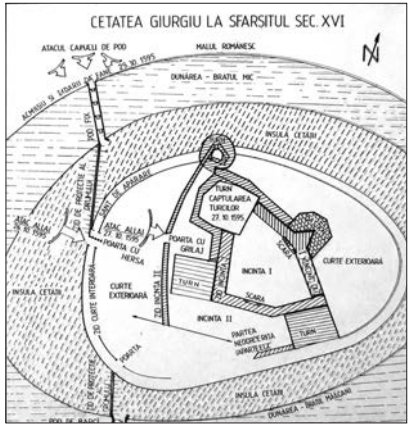

Figura 6. Planul arheologic al cetății în Bătălia din Octombrie 1595.

Stăpânirea creștină a fost de scurtă durată, iar fortăreața a revenit sub control otoman. Dovezile arheologice privind distrugerile provocate de incendii și proiectilele recuperate au fost asociate cu aceste episoade, deși identificarea precisă a fiecărui strat necesită prudență. Lucrările de reparație și modificare au continuat pe parcursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, reflectând expunerea fortăreței la frecvente tensiuni militare.

Războaiele ruso-turce din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea au accelerat declinul acesteia; Giurgiu a fost ocupat, bombardat și evacuat în repetate rânduri. Inginerii ruși și austrieci au realizat planuri detaliate ale complexului – documente esențiale în prezent pentru reconstituirea configurației sale finale. Aceste planuri dezvăluie un sistem complex de fortificații, cuprinzând un nucleu insular, lucrări exterioare, șanțuri de apărare,

platforme de artilerie și legături cu așezarea urbană. Sistemele defensive, atât cele ale castelului, cât și cele ale zidurilor orașului, s-au dovedit eficiente în numeroase rânduri; pentru a cuceri orașul, forțele ruse și austriece au fost nevoite să ridice fortificații de campanie impresionante, și chiar și atunci, au reușit să mențină controlul asupra orașului otoman doar pentru câteva luni.

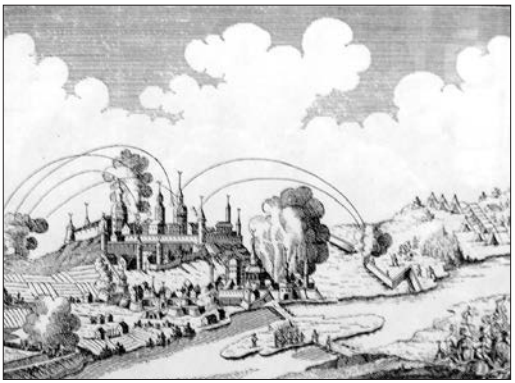
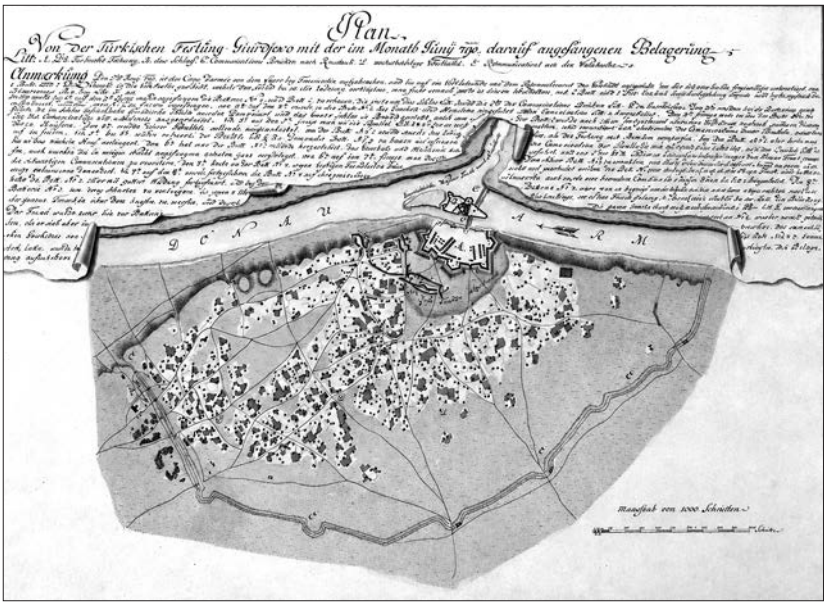

Figura 7. Asediul din 1770 al armatei ruse, care a ocupat în cele din urmă fortăreața în 1771, an în care aceasta a revenit imediat în mâinile otomane.

Figura 8. Hartă a asediului - de asemenea nereușit - din 1790 din timpul războiului austro-turc, ilustrând fortăreața insulară de pe brațul Dunării care proteja podul, orașul cu zidurile sale bastionare și linia de circumvalație construită de austrieci în perioada în care Giurgiu se afla sub stăpânire otomană.

Distrugere și abandon

Războiul ruso-turc din 1828–1829 a marcat sfârșitul rolului militar al orașului Giurgiu. Tratatul de la Adrianopol a impus retragerea otomană din anumite poziții situate la nord de Dunăre și demolarea mai multor fortărețe. Complexul fortificat a fost dezafectat treptat, iar piatra rezultată a fost refolosită în construcții civile și în dezvoltarea urbană modernă.

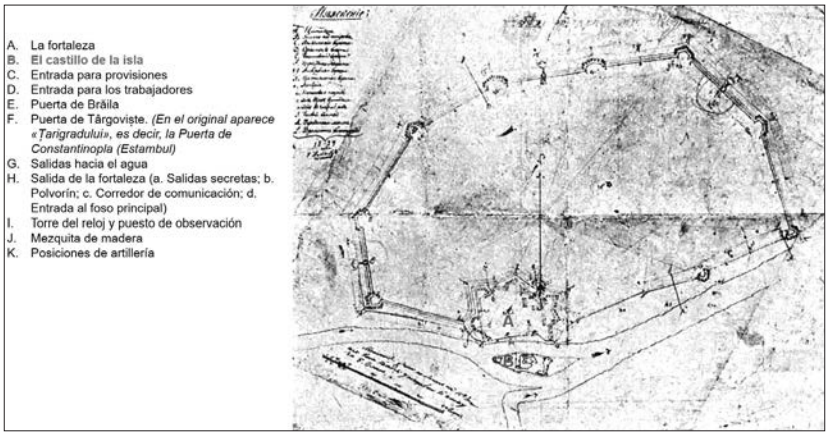
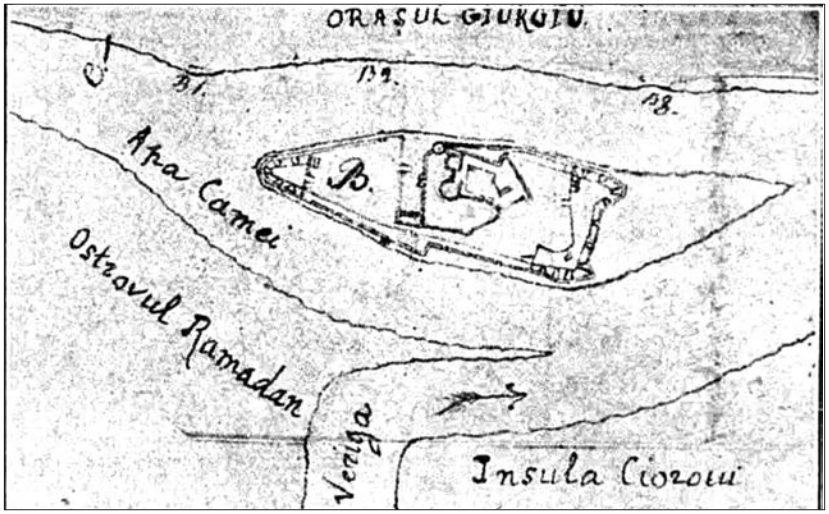

Figura 9. Harta orașului Giurgiu după războiul ruso-turc din 1828-1829, întocmită în decembrie 1829 de ofițerii de stat major ai generalului rus Pavel Kiseleff, imediat după retragerea otomană.

Figura 10. Așa-numitul „castel de pe insulă”.

Dispariția sa nu a fost instantanee. Unele elemente au rămas în picioare timp de decenii, în timp ce altele au fost îngropate sub materiale de umplutură sau noi construcții. Transformarea insulei și a zonei portuare a modificat, de asemenea, modul în care este interpretat peisajul istoric. Până la momentul începerii cercetărilor arheologice sistematice, o mare parte a fortăreței mai putea fi identificată doar prin intermediul fundațiilor. Din acest motiv, planul rusesc din 1829 prezintă o valoare extraordinară. Acesta constituie una dintre ultimele reprezentări ale complexului înainte de demolarea sa și permite compararea datelor documentare cu structurile identificate în timpul săpăturilor. Includerea sa în dosarul grafic trebuie să se bazeze pe o reproducere verificabilă și citată corect.

Investigații arheologice și valoare patrimonială

Primele campanii sistematice au început în 1955, sub coordonarea lui Ion Barnea, Paul Cernovodeanu și Constantin Preda. Aceste cercetări au stabilit succesiunea stratigrafică de bază a sitului, au identificat zidurile principale și au formulat ipoteze inițiale privind configurarea medievală a complexului. Rezultatele au fost publicate în revista *Materiale și Cercetări Arheologice,* lucrare ce rămâne o sursă fundamentală pentru studiul acestui sit.

Săpăturile ulterioare, desfășurate în deceniile ce au urmat, au aprofundat cunoștințele despre sit. Activitatea cercetătorilor Dan Căpățână, Cristina Harhoiu și Virgil Vrabie a oferit o înțelegere mai detaliată a etapelor de construcție și a relației dintre nucleul medieval și modificările ulterioare. Planul sitului, publicat în 1980, constituie o referință esențială pentru orice studiu arhitectural sau grafic al cetății.

Investigațiile au documentat ziduri, turnuri, donjonul principal, pavaje, construcții interioare, precum și structuri legate de circulație și de activitatea portuară. Printre vestigiile descoperite se numără ceramică, monede, arme, proiectile și obiecte de uz cotidian. Acest ansamblu de materiale permite studierea nu doar a arhitecturii defensive, ci și a vieții garnizoanei și a schimburilor economice centrate pe port.

Vestigiile vizibile în prezent constau în principal din fundații și secțiuni de ziduri cu înălțime redusă. Absența unor structuri monumentale păstrate în elevație poate fi înșelătoare, întrucât sub nivelul actual al solului se conservă o succesiune arheologică remarcabil de complexă. Interpretarea sitului necesită corelarea zidurilor păstrate cu hărțile istorice și cu planurile publicate de echipele de cercetare.

Valoarea patrimonială a sitului de la Giurgiu rezidă în capacitatea sa de a ilustra evoluția unei zone de frontieră. Situl reunește vestigii ale

fortificației valahe, ale ocupației otomane, ale modificărilor impuse de evoluția artileriei și ale distrugerilor din secolul al XIX-lea. De asemenea, acesta documentează relațiile politice, militare și comerciale dintre teritoriile situate de o parte și de alta a Dunării.

Demersurile de valorificare a sitului ar trebui să evite reconstrucțiile volumetrice lipsite de o justificare solidă. Abordări mai adecvate includ consolidarea vestigiilor, prezentarea etapelor istorice prin planuri și machete distincte, precum și restabilirea vizuală a legăturii sitului cu fluviul. O abordare muzeografică riguroasă trebuie să facă întotdeauna distincția între dovezile arheologice, ipotezele de reconstrucție și reprezentările artistice.

În 2014, la Giurgiu a avut loc cea de-a noua ediție a Atelierului hispano-român de arhitectură și restaurare, organizat de Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu" (UAUIM) și Fundația Cárdenas. Tema evenimentului a fost „Recuperarea ruinelor: între poetică și tehnologie"; studenții au lucrat asupra ruinelor cetății pentru a le restaura și a le pune în valoare patrimonială prin intermediul unor proiecte și instrumente arhitecturale. Rezultatele atelierului pot fi vizualizate pe site-ul UAUIM. (www.uauim.ro/evenimente/workshop-romano-spaniol-giurgiu-2014/).

Figura 11. Fotografii de la atelierul din 2014.

Concluzii

Cetatea Giurgiu a reprezentat un element-cheie al sistemului defensiv de la Dunărea de Jos între secolele al XIV-lea și al XIX-lea. Amplasarea sa pe o insulă a permis controlul asupra căilor de comunicație fluviale și a uneia dintre principalele treceri dintre Țara Românească și Balcani. Structura medievală, asociată cu numele lui Mircea cel Bătrân, a fost transformată de otomani, care au adaptat-o noilor cerințe logistice și războiului bazat pe artilerie.

Asediile succesive, campaniile lui Mihai Viteazul și războaiele ruso-turce și-au pus amprenta profund asupra sitului. Demolarea survenită în urma Tratatului de la Adrianopol a distrus majoritatea structurilor vizibile, însă săpăturile arheologice începute în 1955 au permis reconstituirea planimetriei și a etapelor de construcție. Datorită acestor demersuri, cetatea de la Giurgiu constituie astăzi un studiu de caz fundamental pentru înțelegerea arhitecturii militare din Europa de Sud-Est.

Listă de referințe

Barnea, Ion, Paul Cernovodeanu și Constantin Preda, *Șantierul arheologic Giurgiu,* în Materiale și Cercetări Arheologice 4, 1957

Căpățână, Dan, Cristina Harhoiu și Virgil Vrabie, *Cetatea din insulă – Giurgiu*, în Materiale și Cercetări Arheologice 14, 1980

Ciobanu, Mihai Anatolii, *Giurgiu în cartografia istorică a marilor imperii: Epoca războaielor de la 1769 la 1854*. Giurgiu: Muzeul Județean „Teohari Antonescu", 2022

Croitoru, Gabriel-Felician, *O cronică a cercetărilor arheologice de la cetatea Giurgiu,* Collegium Mediense 2, 2012

Curinschi Vorona, Gheorghe, *Istoria arhitecturii în România,* Editura Tehnică 1981

Ebhardt, Bodo, *Der Wehrbau Europas im Mittelalter,* 3 vols. Stollham, 1939.

Gheorghiu, Teodor Octavian, *Arhitectura Medievală de Apărare din Romania,* Editura Tehnică, 1985

Giurescu, Constantin C, *Istoria românilor,* Vol. 2., Editura Științifică și Enciclopedică, București 1976

Institutul Național al Patrimoniului. s. f. «Cetatea medievală Giurgiu». Repertoriul Arheologic Național.

Institutul Național al Patrimoniului. Repertoriul Arheologic Național, ficha 100530.01, *Cetatea medievală Giurgiu – Insula*

Muzeul Județean „Teohari Antonescu" Giurgiu. s. f. *Materiales históricos y arqueológicos sobre la fortaleza de Giurgiu*.

Oltean, Radu, *Cetăți, castele și alte fortificații din România de la începuturi până spre anul 1540,* Art Historia, 2016

Popescu, Toader, *Proiectul feroviar românesc (1842-1916),* Simetria, București, 2014

Stăncescu, Scarlat, *Din trecutul orașului Giurgiu,* Institutul Modern de Arte Grafice "Unirea", București, 1935

Dunărea – un fluviu pentru viitorul Europei

Prof.dr.habil.arh. Beatrice-Gabriela JÖGER, UAUIM

Abstract

The Danube, the second largest river in Europe, has represented an axis of the continent since antiquity, being both the border and a means of uniting the countries it flows through. Beyond its dimensions and flows, the Danube represents both a natural wealth, through the diverse and often unique fauna and flora it shelters, and an economic value through the production of electricity, facilitating transport and tourism.

Depository of thousands-year-old history, the Danube was conducive to the founding of European towns and capitals, unites cultures and inspires creators from all fields of art. Its protection is the objective of numerous national, European and international organizations that work together to use it according to good practices and ensure a quality future.

La cel de al IX-lea Atelier de Arhitectură româno-spaniol, desfăşurat în România la Giurgiu şi în contextul temei atelierului: „Conservarea, restaurare şi punerea în valoare a Cetăţii Giurgiu”, în care Dunărea deţine un loc important atât pentru cetate cât şi pentru oraş, am prezentat pe scurt fluviul care nu doar influenţează ci şi determină viaţa oraşelor şi a oamenilor.

1. Dunărea în Europa

Dunărea, fluviu ale cărui ape unesc vestul cu estul Europei indiferente la graniţele stabilite de oameni, a reprezentat încă din antichitate şi continuă şi astăzi a fi o axă asupra căreia se concentrează atenţia a numeroase ţări şi organizaţii în scopul unei evoluţii concertate.

Numele Dunării, declinat în numeroasele limbi ale popoarelor ale căror teritorii le străbate (bulgară și sârbă: *Дунав/Dunav*, croată: *Dunav*; germană: *Donau*, maghiară: *Duna*, slovacă: *Dunaj*, rusă şi ucraineană: *Дунай (Dunai)*, turcă: *Tuna*), păstrează în sonoritatea sa rădăcina latină: *Danubius* (Zeul fluviilor), derivată la rândul său dintr-o rădăcină antică indoeuropeană, ajunsă în limba latină prin limbile celtice în forma *danu(w)-yo-*, sau prin limbile sciţilor şi sarmaţilor ce aparţineau ramurii iraniene în care în limba avestică *dānu*, înseamnă râu. Rădăcina este astfel prezentă şi în denumirile altor râuri europene: Doneţ, Nipru, Don etc.

Dunărea este cel mai mare fluviu din Uniunea Europeană, dintre puținele care curge de la vest la est și al doilea fluviu ca mărime în Europa după Volga. De la izvoare până la vărsarea în mare, Dunărea străbate 10 țări (Germania, Austria, Slovacia, Ungaria, Croaţia, Serbia, România, Moldova, Ucraina) și influenţează viaţa a zeci de milioane de oameni.

2. Date şi fapte despre Dunăre

2.1. Hidrologie

Dunărea (Fig.1), al doilea fluviu din Europa ca lungime este totodată şi unul dintre cele mai mari fluvii din lume. Lungimea sa de la izvoare la vărsarea în mare măsoară 2857 km, iar lăţimea sa maximă este de 1,5 km, adâncimea variind între 1 şi 8 m. Bazinul hidrografic al Dunării adună zeci de râuri şi acoperă o suprafaţă de 817.000 km², Delta Dunării având la rândul său circa 6750 km².

Izvorul Dunării se află în Munţii Pădurea Neagră din Germania, prin pârâurile Brigach şi Breg care se unesc la Donaueschingen, punct oficial de pornire a fluviului. Bazinul său hidrografic este alimentat de râuri din 19 ţări ce însumează 83 milioane de locuitori, fiind astfel fluviul cel mai internaţional din lume.

Considerat dintotdeauna o axă a vieţii europene, astăzi, Comisia Europeană îl recunoaşte drept "cel mai important corp de apă non-oceanică din Europa" şi "o viitoare axă centrală pentru Uniunea Europeană".

Figura 1. Harta Dunării.

Bazinul său hidrografic este împărţit în trei zone: Bazinul superior - de la izvoarele din Germania până la Bratislava (Slovacia); Bazinul Median - de la Bratislava până la Porţile de Fier (România şi Serbia); Bazinul Inferior - de la Porțile de Fier la Delta Dunării. Dintre afluenţiii importanţi ce alimentează debitul crescând al Dunării, se pot enumera: Inn, Morava, Drava, Tisa, Sava, Olt, Siret, Prut.

Debitul fluviului creşte de la 580 m³/s în amonte de Passau, la 1900 m³/s la Viena, la 2350 m³/s la Budapesta şi la 6500 m³/s la intrarea în Deltă. Aceasta duce la un viteză medie de 8-9 km/h, cu o curgere turbulentă, bazinul său variind de la 400 la 10.000 m³ cu o medie de 2000 m³/s. Curgerea rapidă este datorată şi diferenţei de altitudine dintre izvoare şi vărsare, aceasta fiind de 1078 m.

Modernizarea cursului Dunării a dus la faptul că astăzi există extrem de puţine zone în care fluviul curge liber, în ultimele decade fiind construite 59 de baraje pe primii 1000 km ai cursului său, în medie un baraj la 16 km. Cel mai mare baraj este însă cel de la Porţile de Fier I şi II, în defileul Djerdap, lung de 117 km, dintre Serbia şi România. Barajele au peste 300 m şi respectiv 30 m. Aici, fluviul ajunge cu un debit de 5500 m³/s, iar barajul are o cădere de 34 m la interior. Prin aceste baraje sunt oprite anual circa 20 milioane de tone de sedimente. După baraj, fluviul parcurge liber cei 860 km rămaşi până la Deltă.

Calitatea apei

Dunărea reprezintă o bună sursă de apă potabilă, accesibilă direct - ca în regiunea Stuttgart şi Alb-Donau, unde circa 30% din apa potabilă vine din Dunăre, sau prin intermediul puţurilor sau după filtrarea prin nisip. Poluarea Dunării se situează la nivel moderat, dar poate fi încă redusă. În scopul îmbunătăţirii calităţii apei, ţările străbătute de fluviu conlucrează prin planuri de tratare a apelor uzate şi de readucere la starea iniţială naturală a bazinului Dunării, prin crearea de zone umede în scopul prevenirii inundaţiilor sau a secetei.

2.2. Biodiversitate

Dunărea favorizează existenţa a numeroase formaţiuni naturale inedite sau unice şi a unei extrem de bogate flore şi faune.

Dintre formaţiunile naturale sunt de menţionat, în Delta Dunării, insulele de pietriş, în continuă transformare prin aluviunile aduse de fluviu, şi pădurile de luncă - un ansamblu de specii de plante ce pot suporta umiditatea nu doar câteva zile ci timp de săptămâni sau luni de inundaţii, ceea ce ajută la dispersarea energiei inundaţiilor. Totodată acestea adăpostesc şi numeroase specii de păsări.

Delta Dunării, rezervație naturală, a fost înscrisă în anul 1991 în Parimoniul Mondial al Siturilor UNESCO.

Flora și fauna a căror viață este facilitată și protejată de întregul bazin al Dunării numără circa 2000 specii de plante și 5000 de specii de animale, inclusiv unele pe cale de dispariție, majoritatea acestora fiind dependente de apă sau specii acvatice. Multe dintre cele peste cele 110 specii de pești sunt la limita dispariției, drept consecință a unei exploatări intensive și a modificării mediului natural de reproducere prin construirea de baraje. Se pot menționa: crapul, somnul, știuca, bibanul, avatul, plătica, carasul, scrumbia de Dunăre și cinci specii diferite de sturioni care furnizează icrele negre cunoscute sub numele de caviar.

Ecosisteme unice

În bazinul Dunării există cea mai lungă suprafață mlăștinoasă de pe continentul european și una dintre cele mai mari zone de stufăriș din lume. Pădurea Letea, o zonă unică este cea mai nordică pădure subtropicală (bancuri de nisip maritime) și adăpostește mai multe specii de plante. Pe fluviu cresc și diferite specii de nuferi.

Din păcate această biodiversitate este supusă pericolului dezvoltării rapide a unor specii invazive străine, nou apărute și cu o dezvoltare agresivă, a proastei gestionări a terenurilor și a fragmentării habitatelor tradiționale prin construcțiile realizate de oameni.

2.3. Economie

Dunărea reprezintă și o valoroasă resursă economică atât în beneficiul direct la oamenilor, ca loc de agrement cât și prin alternativa ecologică pe care o propune pentru transport.

Loc de agrement

De-a lungul Dunării au fost conservate și amenajate rezervații și parcuri naturale: Obere Donau (Germania), Valea Wachau și Donau Auen National Park (Austria), Gemenc (Ungaria), Kopacki Rit (Croația), Porțile de Fier (Serbia și România), Rezervația naturală Srebarna (Bulgaria), Delta Dunării (România). Deasemenea, a fost amenajat Traseul pentru Ciclism al Dunării, lung de 2875 km, ce pornește din Donaueschingen și urmărește fluviul până la vărsarea sa în Marea Neagră. În diferite zone pot fi practicate sporturi ca: înotul, canotajul, pescuitul sau drumeția. Eco-turismul durabil reprezintă de fapt modelul în beneficiul tuturor: al regiunii, al rezidenților și al vizitatorilor.

Navigația - transportul alternativ ecologic

Dunărea este Coridorul VII de transport al Uniunii Europene. Prin deschiderea în 1992 a canalului Rin-Main-Dunăre, practic Marea Neagră

este pusă în legătură cu portul Rotterdam și Marea Nordului, acoperind o distanţă de 3500 km. Cei 60 de afluenţi sunt navigabili de către nave de mare capacitate, ce facilitează transportul de mărfuri.

Acest tip de transport prezintă însă şi unele puncte negative: intensificarea transportului fluvial duce la o poluare mai mare și poate împiedica migrația naturală a peștilor; modificările aduse structurilor naturale ale râurilor, pentru nevoile de navigare sunt ireversibile şi reprezintă o puternică imixtiune în viaţa fluviului.

3. Istorie, oraşe şi cultură

Dunărea - graniţă naturală

Dunărea a constituit timp de milenii o frontieră naturală, fiind instituționalizată astfel odată cu formarea Imperiului Roman, când a devenit graniţa sa naturală de nord, de la perioada de apogeu până în secolul al IV-lea când declinul imperiului s-a accentuat. Începând cu Evul Mediu Timpuriu, Dunărea nu mai reprezintă o graniţă, fiind în mare parte integrată Imperiului lui Carol cel Mare. În Evul Mediu, Dunărea constituie graniţa de sud a Ţării Româneşti cu Imperiul Otoman, ce se extinsese în Balcani, continuând astfel până în secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX, când transformările politice din zonă au dus la învecinarea către sud cu noile state create, Bulgaria şi Serbia. Astăzi, pe cursul inferior ea formează parte din granița de sud a României, cu Serbia și Bulgaria, și în est cu Moldova și Ucraina.

Orașe și cetăţi de pe teritoriul României de azi

Pe malurile Dunării au fost construite încă din antichitate cetăți aflate pe teritoriul României de astăzi. Istoria lor continuă și astăzi, ca orașe cu vechime milenară sau seculară.

Drobeta

Dezvoltată în apropierea castrului roman Drobeta (Fig.2), punct strategic de trecere a Dunării devenit al treilea centru urban din provincia Dacia, după Sarmizegetusa şi Apullum. Municipiu (121 d.Ch.) şi apoi Colonie (193 d.Ch.), castrul a rezistat năvălirilor barbare până la începutul secolului VII d.Ch. În apropiere a fost construită în evul mediu cetatea Severinului (Fig.3), distrusă la rândul său de Imperiul Otoman în 1526. Oraşul modern Turnu Severin a fost întemeiat în 1833, devenit în 1841 capitala judeţului, din 1972 numele de Drobeta-Turnu Severin unind siturile şi denumirile istorice.

Turnu Măgurele

Orașul de astăzi a fost înființat oficial în 1836, dar existau deja așezări mai vechi în zonă. Situat la confluenţa Oltului cu Dunărea, pe malul

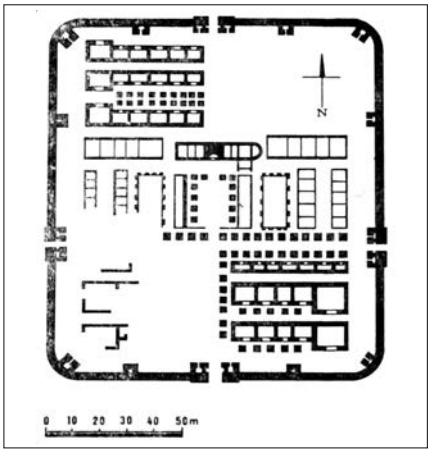

Figura 2. Planul castrului Drobeta, Apolodor din Damasc, 105-120 d.Ch.

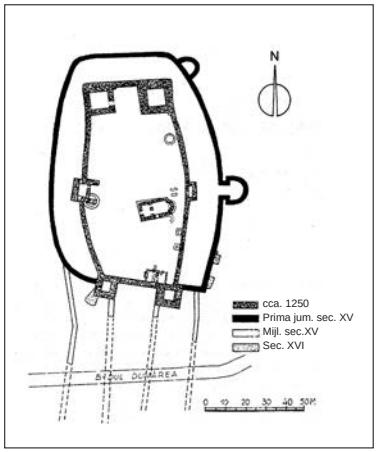

Figura 3. Planul cetății Severinului, sec. XIII-XIV.

stâng al Oltului, aşezarea nu a făcut parte din provincia romană Dacia, graniţa de est a acesteia fiind constituită din castre pe ambele maluri ale râului Olt - *limes alutanus.* Cetatea Turnu (Fig.4) a fost construită spre finalul secolului al XIV-lea de Mircea cel Bătrân, fiind un important punct de apărare al Ţării Româneşti în luptele purtate cu Imperiul Otoman. Devenită parte din raiaua turcească Turnu între 1417-1829, a fost restituită ca urmare a Tratatului de la Adrianopole la încheierea războiului Ruso-Turc. Fost important port comercial la Dunăre, astăzi Turnu Măgurele a devenit un punct de trecere a frontierei cu bacul către oraşul bulgăresc Nicopole şi încearcă să-şi regăsească un loc în viaţa economică a ţării.

Giurgiu

Astăzi capitală de judeţ, municipiul Giurgiu este un important port la Dunăre şi punct de trecere rutieră a frontierei cu Bulgaria. Urmele de aşezări umane în zonă datează încă din mezolitic (mileniile 10-7 î.Ch.), reprezentând o arie dens populată şi în antichitate pe timpul dacilor. La începutul secolului al VI-lea împăratul roman Iustinian a construit aici oraşul Theodorapolis. La începutul secolului al XV-lea este menţionată cetatea Zorio (Fig.5), distrusă de turci în războaiele cu Mircea cel Bătrân. La fel ca cetatea Turnu, cetatea Giurgiului a intrat sub stăpânire turcească până în 1829. În 1869, prima cale ferată din România era inaugurată între Bucureşti şi Giurgiu. Podul Prieteniei a fost realizat între 1952-1954, oraşul fiind declarat municipiu în 1968, fiind un important punct de graniţă şi reşedinţă de judeţ.

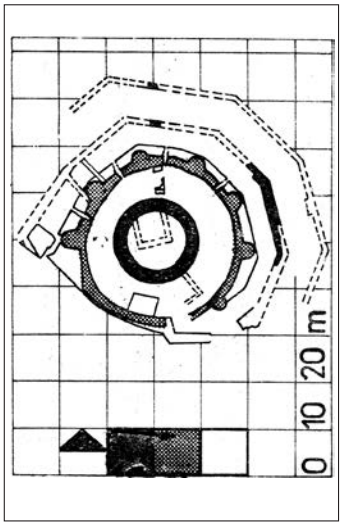

Figura 4. Planul cetății Turnu (Măgurele) sec. XIV.

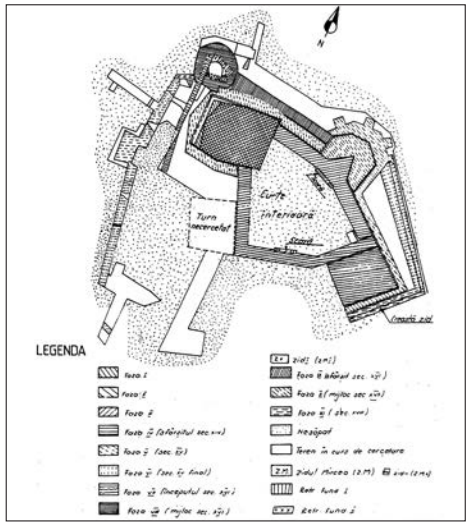
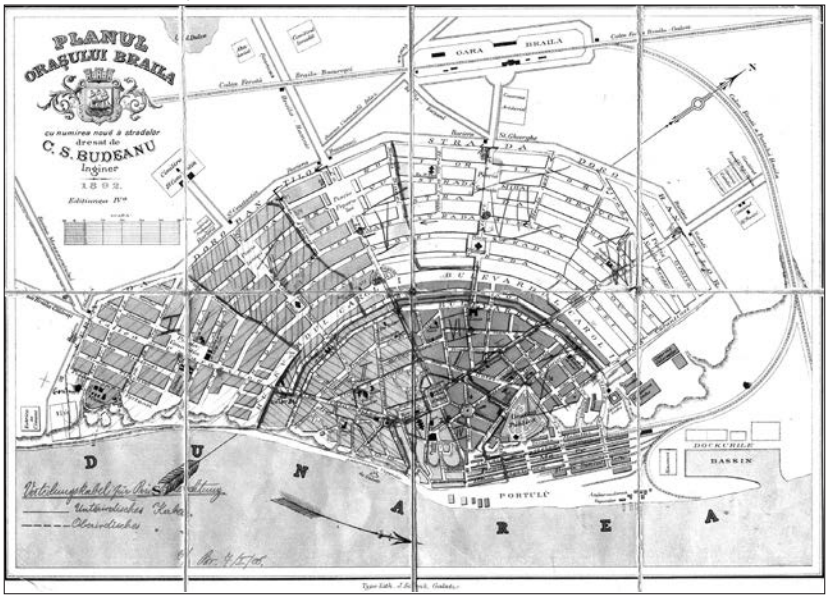

Figura 5. Planul cetății Zorio (Giurgiu) sec. XV.

Figura 6. Planul orașului Brăila la 1892.

Brăila

Reşedinţa şi cel mai mare oraş al judeţului omonim, Brăila (Fig.6) este o veche aşezare aflată pe malul stâng al Dunării. Documentată în scrieri spaniole şi hărţi încă din secolul al XIV-lea cu numele de Drinago, apare la 1368 cu denumirea de Brayla în relaţie cu neguţătorii braşoveni. A fost raia turcească între anii 1554-1829. Începutul secolului XX a constituit o perioadă fastă pentru oraş, devenit un important port de mărfuri al României şi centru pentru Bursa Agricolă de cereale a Europei. Aceasta a favorizat şi dezvoltarea culturală a oraşului, cu şcoli şi licee de renume, teatru permanent, societăţi muzicale şi festivaluri de teatru şi muzică.

Istorie şi modernizare

În calitate de graniţă naturală, Dunărea a fost martora a nenumărate expediţii de cucerire şi războaie purtate pe ambele sale maluri. Apolodor din Damasc a fost primul care a construit pentru împăratul Traian un pod peste Dunăre şi Via Traiana, ale cărui ultime urme se pot observa încă şi astăzi.

În aceeaşi zonă, unul dintre cele mai impresionante locuri de pe Dunăre sunt Cazanele Dunării, defileu stâncos ce constrânge apele Dunării să îşi adune energia într-un şuvoi învolburat ce se strecoară abil şi cu forţă printre malurile abrupte. Climatul plăcut din zona Banatului şi prezenţa în apropiere a unor ape cu proprietăţi terapeutice a favorizat apariţia încă din antichitate a unor renumite staţiuni balneare: Băile Herculane (*Thermae Herculis - Ad aquas Herculis sacras ad Mediam*) şi Mehadia (*Ad Mediam*).

Modernizarea fluviului s-a realizat în secolul XX cu pierderea unor forme de relief naturale şi a unor aşezări seculare. Un exemplu în acest sens îl constituie insula Ada Kaleh, care a fost înghiţită de apele Dunării cu ocazia construirii barajului de la Porţile de Fier. Aşezarea turcească şi mai apoi austriacă, în timpul cărora a fost construită o cetate de tip Vauban, devenită un important punct turistic prin pitorescul său, a fost sacrificată în numele progresului industrializat şi al necesităţii de a produce energie electrică prin exploatarea imensului debit al Dunării şi a forţei sale.

Sursă de inspiraţie pentru creaţia artistică

Peisajele pitorești, frumuseţile locurilor şi ale locuitorilor din diferite zone au fost imortalizate în picturi, gravuri, scrieri și descrieri, constituind o sursă de inspirație pentru nenumăraţi artişti şi călători.

Poetul romantic german Friedrich Hölderlin (1770-1843) spunea că Dunărea este *un râu răcoritor, dulce, spumant, uneori greu, uneori întâmplător visător*. Celebrul scriitor francez Jules Verne (1828-1905) a dedicat Dunării scrierea *Frumoasa Dunăre galbenă* (*Le beau Danube jaune*, 1896) publicată postum sub titlul *Pilotul de pe Dunăre* (*Le Pilote du Danube,* 1908).

Cea de-a şaptea artă, prin realizările sale SF - ce corespund unei viziuni a viitorului ce pare la fel de fantastic ca unele dintre ideile lui Jules Verne - în universul *Star Trek* din seria *Deep Space Nine*, a denumit Dunărea o clasă de nave utilizate de către Flotila Federației Stelare.

Aparţinând mai puţin creaţiei artistice, numele Dunării a fost folosit de armata britanică pentru a-şi numi prima sa armă nucleară "Dunărea albastră".

În domeniul muzical muzical, curgerea vioaie şi apele adânci ale Dunării au inspirat compozitori a diferite generaţii. De la Johann Strauss-fiul ce a compus celebrul vals *Pe frumoasa Dunărea albastră (An der schönen, blauen Donau)* în 1867 şi contemporanul său român Iosif Ivanovici cu *Valurile Dunării* din acelaşi an, la contemporanul nostru Erich Josef "Joe" Zawinul ce a compus simfonia *Poveşti ale Dunării* a cărei primă audiţie a avut loc în 1993 la Festivalul Bruckner din Linz. Importanţa fluviului este subliniată mai ales în imnul naţional bulgar *Мила Родино* (*Mila Rodino*/ Stimata Patrie), unde Dunărea reprezintă frumuseţile naturale ale acestei ţări. Chiar şi în folclorul lituanian, ţară mai îndepărtată de Dunăre, aceasta apare în cântecele populare mai des decât cel mai important râu al ţării, Neman.

4. Programe şi idei pentru viitor

Un râu comun aduce și responsabilități comune, care au fost asumate încă din secolele trecute. Comisia Europeană a Dunării (CED, 1856-1938) a fost prima organizaţie internaţională înfiinţată cu scopul stabilirii liberei circulaţii pe Dunăre şi neutralitatea Mării Negre. Marile puteri occidentale, ce aveau interesul de a avea o cale de comunicare transcontinentală au luat hotărârea de a înfiinţa această comisie mai ales datorită războaielor din zonă şi a recent încheiatului (atunci) Război al Crimeii. Puterile reprezentate erau: Imperiul Austro-Ungar, Al Doilea Imperiu Francez, Regatul Unit, Prusia, Imperiul Rus, Regatul Sardiniei şi Imperiul Otoman. Principatul Moldovei a avut doar rol consultativ la început, iar după unirea principatelor, câştigarea independenţei României şi incorporarea Dobrogei, Regatul României a devenit membru cu puteri depline.

Astăzi, aceste organizaţii sunt mult mai numeroase, unele create sub egida Uniunii Europene, reunind diferite ţări ce conlucrează pentru a ajuta la protejarea și conservarea resurselor unice ale Dunării.

Dunărea uneşte nu doar organizaţiile politice sau de protecţie a mediului ci şi cele universitare, prin Conferinţa Rectorilor Dunăreni (Danube Rectors Conference - DRC) ce reuneşte aproximativ 70 de universităţi din 15 ţări din bazinul lărgit al Dunării. Prin această organizaţie universităţile

organizează conferinţe, ateliere, şcoli de vară, pot dezvolta programe comune de cercetare, în mod special cele legate de protecţia şi dezvoltarea zonei Dunării, pot aplica concertat la programele de cercetare finanţate din fonduri europene şi îşi pot astfel complementa capacităţile pentru o utilizare mai bună a resurselor. Totodată, DRC contribuie activ la Grupurile de Lucru ale Ariilor Prioritare ale Strategiei UE pentru Regiunea Dunării.

Se doreşte astfel ca viitorul Dunării să îmbine atât o viaţă de calitate în fluviu şi în bazinul său hidrografic, cât şi o exploatare durabilă a sa în folosul oamenilor.

Bibliografie

Association of Hungarian Settlements and Regions Developers, *DaNet Conference Final Brochure*, Budapest 2013 Cantacuzino, Gh.I., *Elemente de caracter bizantino-balcanic în fortificațiile medievale din Țara Românească,* BMI, Anul XL, Nr.3, pg. 24-31, București, 1971

Danube Delta National Institute for Research and Development, *Reassessment of current functional zones of Danube Delta Biosphere Reserve and management proposals of the core areas in Danube Delta Biosphere Reserve,* Tulcea 2010

Frank, G. (Coord.), E*TC-SEE Project Danube Parks Work Package 3* (EU number SEE EoI/A/064/2.3/X), 2011

Gheorghiu, T.O., *Arhitectura medievală de apărare din România,* Ed. Tehnică, București 1985

Mateescu, Bogdan, *Giurgiu - de la cetate la oraș. Epoca modernizării 1830-1860,* Ed. Integral, Muzeul județean ”Teohari Antonescu”, 2023

Stoica, Cornelia (coord.), *Cronica Cercetărilor Arheologice Campania 1997,* la A XXXII-a Sesiunea națională de rapoarte arheologice, Călărași 20-24 mai 1998, Ed: Comisia Națională de Arheologie, Ministerul Culturii, Direcția Monumentelor Istorice, https://biblioteca-digitala.ro, accesat 23 august 2026

Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe

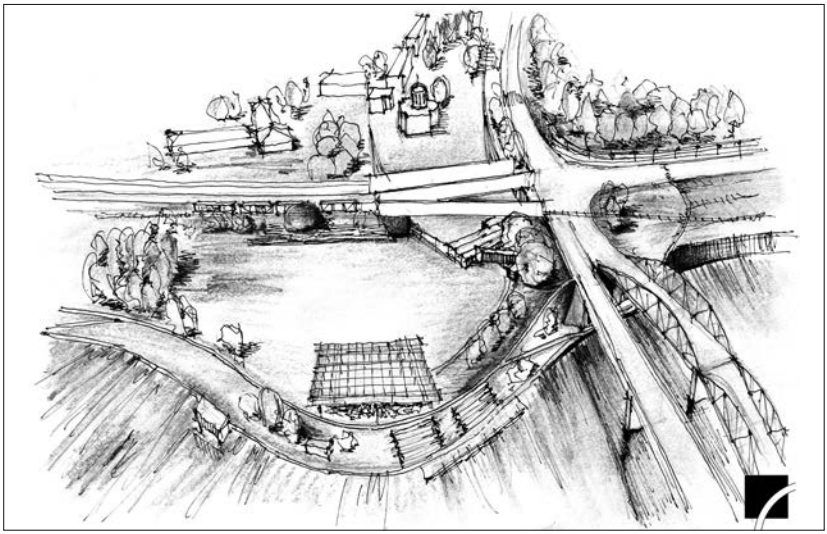
Abstract

During the week spent in Giurgiu, the Spanish, Argentine, and Romanian students benefited from the expert guidance of numerous architects, archaeologists, historians, and others; they demonstrated a profound understanding of the local context and a freshness of thought characteristic of their age and training, while also showing maturity and an ability to adapt to local realities. The workshop highlighted the fact that a sound architectural proposal for showcasing the fortress could not be developed without an in-depth analysis of the urban and natural setting. As Deputy Mayor Alexandru Vladu noted during the plenary presentation of the workshop results, virtually any of the five proposals has the potential to serve as a future strategy for the city of Giurgiu.

Echipa I: Andreea Blaga, Bianca Diaconu, Edmond Lakatoș, Laura Marinaș
Analiza contextului urban al cetății. Relația cu fluviul

Proiectul a debutat cu o analiză a zonei, ținând cont de complexitatea situației urbanistice: distanța până la fluviu, zona abandonată (fostă insulă),

Figura 1. Extras din proiectul Echipei I.

canalul Cama, legătura cu orașul și cu obiectivele turistice ale acestuia. În plus, echipa a efectuat o mini-anchetă sociologică și o analiză a vegetației din zona cetății. Cuvântul-cheie al propunerii au fost traseele – atât în studiul relației vizuale cu canalul, cât și în legătura cu orașul. Se are în vedere integrarea traseelor pentru bicicliști, a celor pietonale, a liniei de cale ferată, dar și a sporturilor acvatice, toate aceste activități făcând din cetate un nucleu de interes. Din punct de vedere arhitectural, funcțiunile propuse au fost rezolvate într-o construcție-belvedere alcătuită din containere reciclate. Pentru ruine s-a propus o structură de acoperire casetată, din metal. Elementul inedit al proiectului a fost propunerea unei legături pietonale (esplanadă în trepte) între biserica Sf. Nicolae din apropiere (al cărei material de construcție provine din cetate) și zona cetății.

Echipa II: Ester González Valero, Macarena García Alonso, Enrique Ramírez Sanchez, Guillermo Bernaldo de Quirós Gonzalo, Ștefania Alexe

Cetatea ca punct de interes pe traseul Dunării

Proiectul a pornit de la ideea includerii tuturor cetăților de pe malul Dunării într-un circuit turistic – atât în Serbia, cât și în Bulgaria și România. Acest traseu ar dispune de facilitățile necesare pentru a fi parcurs cu bicicleta, în totalitate sau pe porțiuni. Din ideea traseului rezultă și soluția arhitecturală, care propune înconjurarea ruinelor cetății cu o pasarelă care permite observarea lor din orice punct de pe perimetru, în continuitatea drumului propus în lungul Dunării. Orizontala traseului ciclist este combinată cu dominanta-verticală a unui turn-belvedere, care permite observarea zonei până în depărtare și concentrează utilitățile necesare vizitatorilor.

Figura 2.Extras din proiectul Echipei II.

Echipa III: Irina Maria Simion, Elena Escudero, Leandro Moreno Diaz, Pedro Ruiz Funes, Álvaro Bonet

Legătura dintre zona canalului Cama și oraș

Propunerea de arhitectură a rezultat din observația că ar fi necesară amenajarea unei zone de expansiune a orașului către fluviu, actualmente creșterea urbană fiind exact în sens contrar. În plus, șoseaua extrem de tranzitată care leagă România de Bulgaria este tangențială orașului. Se naște astfel ideea unei rețele urbane care să interconecteze diverși poli de interes, dintre care unul, extrem de important, este cetatea. Echipa consideră fundamentală această interconexiune a cetății cu celelalte obiective turistice ale orașului, de aici rezultând scoaterea ei din izolare. Proiectul propune o serie de funcțiuni conexe cetății (agrement, sporturi, punct de informare,

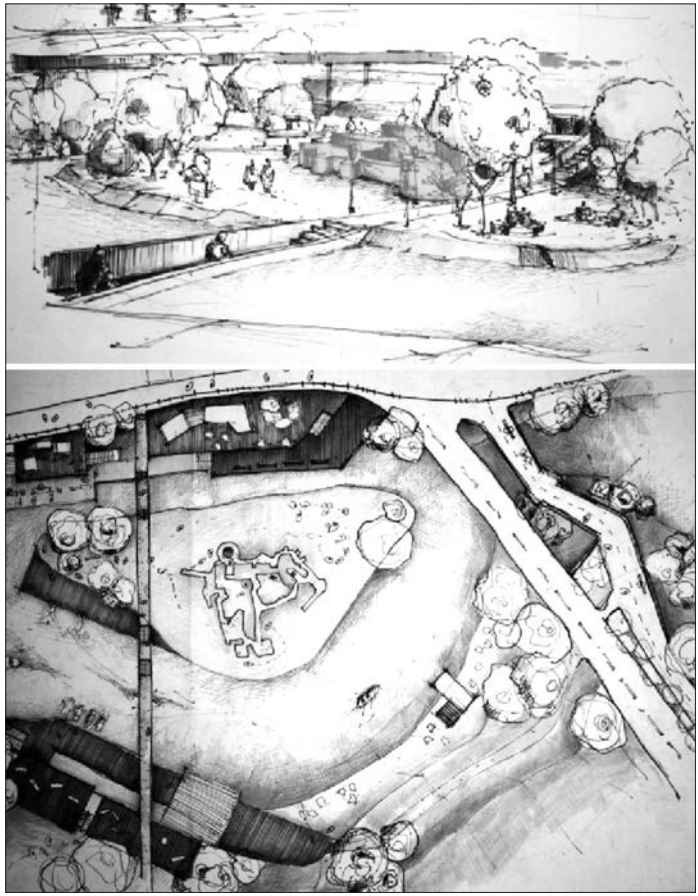

Figura 3. Extras din proiectul Echipei III.

alimentație publică, relaxare etc.), cât și reconfigurarea spațială a insulei pe care aceasta era amplasată. Un traseu pietonal urmează să lege toate aceste funcțiuni cu cetatea, pusă în valoare prin sistematizarea verticală a terenului, terasamente, trasee de circulație.

Studentul Alváro Bonet, de la ETSAM, și-a imaginat o frumoasă scrisoare din partea vechii cetăți:

Scrisoare din vechea cetate a orașului Giurgiu către Atelierul de Arhitectură Hispano-Român, din manuscrisul original găsit în misterioasa pădurea de stejari „pădurea Bălănoaia" din Giurgiu.

"Giurgiu, 19 iulie 2014

Suntem patru pietre... doar noi am rămas; timpul le-a luat pe celelalte. Timpul nu iartă, știi? timpul desface cu răbdare ceea ce oamenii au făcut cu mâinile și cunoștințele lor.

Am făcut parte dintr-o idee, o fortăreață: Am apărat o națiune... sau am fost pur și simplu complici la nebunia omului și martori la bătăliile și nebuniile sale? Ne înălțam pe vremuri cu mândrie, dar am devenit victime ale timpului.

Alte pietre dispăruseră, ștergând urmele și, cum suntem mute, nu putem arăta decât baza care susținea nou-nouța cetate, poartă de acces spre România.

Mulți ani am fost îngropate și uitate, dar în aceste ultime zile suntem obiectul unui interes de care nu ne mai aminteam: se gândesc din nou la noi! La vârsta noastră, faptul că oamenii ne observă ne dă o mare speranță și ne

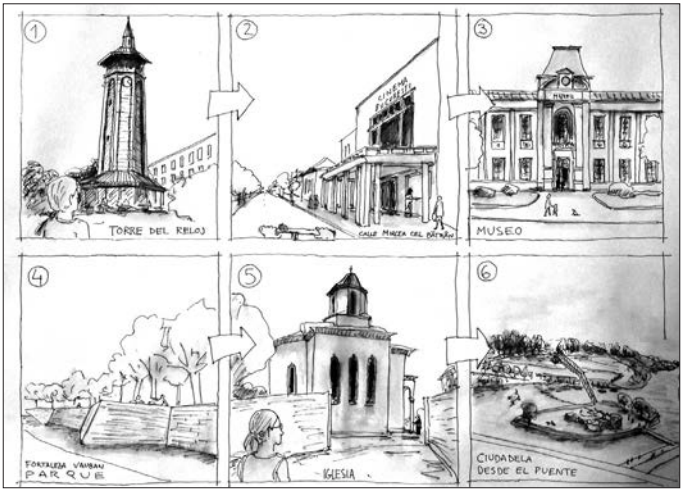

Figura 4. Desen de Alvaro Bonet.

întărește stima de sine: suntem încă ceva valoros pentru umanitate, putem încă participa la viață.

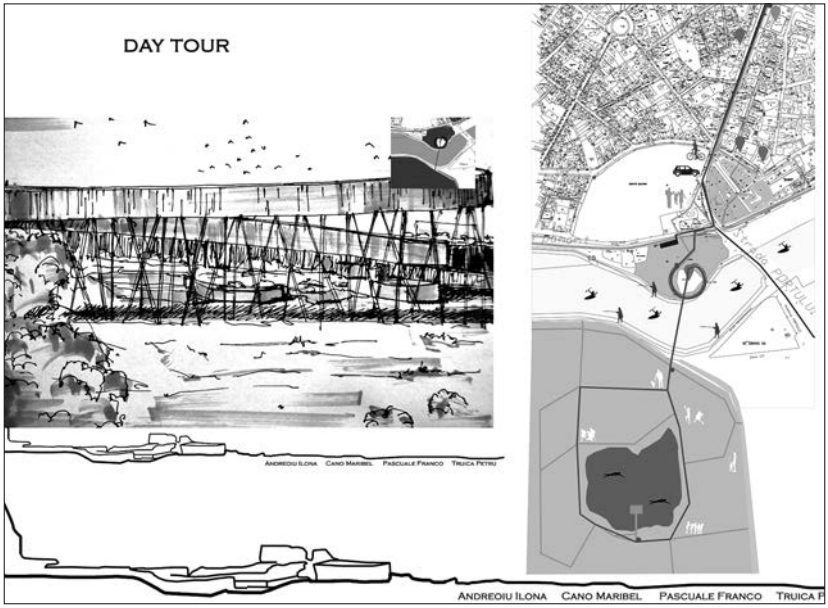
Cu această speranță nou descoperită, nu ne mai putem resemna. Vrem să ne întoarcem la lumină, să fim scăldate în după-amiezile aurii de soare, încălzite după secole de frig și întuneric!

Cetățenii ne vor privi cu curiozitate și vor putea afla cât de importantă a fost existența noastră în istoria Dunării de Est."

Echipa IV: Maribel Cano, Ilona Andreoiu, Petru Truică, Franco Pascuale
Zona de agrement "Cetatea Giurgiu"

S-a propus integrarea cetății într-o zonă extinsă de agrement care să ia locul actualei zone industriale abandonate de pe fosta insulă. În acest context, cetatea ar acționa ca element de legătură între aceasta și oraș. S-a dorit punerea în valoare a cetății printr-o construcție perimetrală, panoramică, chemată să grupeze o întreagă serie de funcțiuni: comerț, cultură, relaxare. Din punct de vedere arhitectural, a rezultat o spirală, de forma literei φ, parțial suspendată pe o structură metalică. Volumul propus este complet vitrat atât către cetate, cât și în exterior. Protecția solară se asigură prin dublarea fațadei cu un sistem de panouri alcătuite din lamele de lemn. S-a propus semnalizarea volumului noaptea, cu ajutorul unor fascicule luminoase

Figura 5. Extras din proiectul Echipei IV.

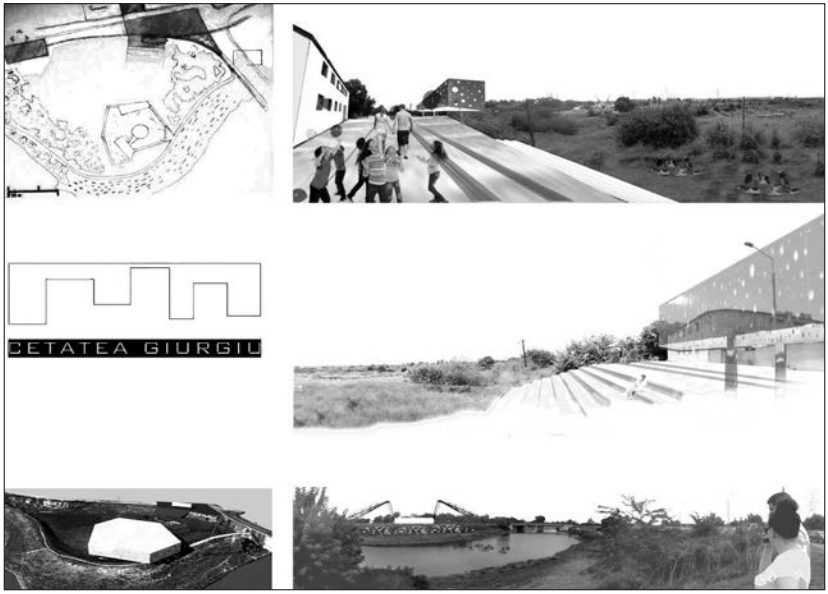

verticale și reutilizarea infrastructurii existente, de sprijin al fostelor conducte de termoficare, pentru susținerea pasarelelor-belvedere.

Echipa V: Radu Nacea, Maria Charco, Marina López, Alexandra Diaconu
O legătură port-cetate

O propunere inedită a fost transportul către oraș al turiștilor ce vin cu numeroasele croaziere organizate în lungul Dunării. Echipa a propus pentru aceasta o linie de tramvai care să refolosească parțial traseul fostei căi ferate industriale. Un alt punct important de revigorare a vieții sociale îl constituie punerea în evidență de-a lungul anului a diferite sărbători ale orașului, specifice fiecărui anotimp. În acest context, cetatea devine un pol de interes, care atrage localnici și vizitatori cu ocazia acestor evenimente. Intervenția arhitecturală asupra cetății are o poetică specială: se propune reutilizarea unor macarale portuare abandonate pentru suspndarea unei structuri de acoperire din materiale ușoare, care este de fapt o reconstituire a vechiului volum al cetății, cu cele 4 turnuri de colț. S-a propus de asemenea conversia clădirii industriale dezafectate, interpuse între cetate și biserică, într-o stație de tramvai.

Figura 6. Extras din proiectul Echipei V.

II.10. Al zecelea atelier. Patrimoniul mudejar în Aragon, Daroca (Zaragoza), iulie 2015

Al zecelea atelier româno-spaniol de arhitectură Boceguillas, Daroca (Zaragoza), 14-21 iulie 2015

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

This anniversary edition of the Romanian-Spanish Workshop (and the last to be held in Spain) began at CIAT Boceguillas—serving as the initial starting point—and was subsequently hosted by the municipality of Daroca. This medieval settlement, with its Muslim roots, is home to remarkable examples of both Romanesque architecture and the Mudéjar style (the architecture and art created by Christians following the Reconquista, yet strongly influenced by the preceding Eastern culture). Indeed, the summer school itself was dedicated to the Mudéjar heritage of the Aragon province, with participants from Romania highlighting the interplay between our own architecture and the Eastern world. This approach led to unexpected discoveries as well as fruitful parallels and comparisons, providing a foundation for future research into the cultural affinity between Romania and Spain—two worlds situated at opposite ends of our continent, yet spiritually close neighbors.

Această ediție aniversară a Atelierului Româno-Spaniol (și ultima desfășurată în Spania) a fost începută la CIAT Boceguillas, ca prim punct de plecare, și apoi găzduită de Primăria localității Daroca, așezare medievală cu rădăcini musulmane, care adăpostește în același timp mostre remarcabile de arhitectură romanică, dar și exemple ale stilului *mudéjar* (arhitectura și arta creștinilor de după Reconquista, influențate puternic de cultura orientală anterioară). De altfel școala de vară a fost dedicată în sine patrimoniului *mudéjar* din provincia Aragónului, participanții din România punând în evidență interacțiunea arhitecturii noastre cu lumea orientală. Această abordare a condus către descoperiri neașteptate, paralele și comparații fecunde, ce au rămas ca substanță pentru viitoarele cercetări privind comuniunea culturală dintre România și Spania, două lumi aflate la extremitatea continentului nostru, însă învecinate spiritual.

Profesorul emerit dr.arh. Sorin Vasilescu a arătat în conferința sa „Reflexe islamice în arhitectura românească" faptul că, de fapt, trebuie să căutăm originile mult mai departe, în Imperiul Roman creștin, impropriu numit „de Răsărit" sau „bizantin". Conf.dr.arh. Codina Dușoiu a propus o paralelă între modele spațiale ale arhitecturii românești și modele consacrate ale Spaniei musulmane, în lumina teoriei arhitecturii comparate, formulate de

regretatul profesor Gheorghe Curinschi-Vorona („De la Córdoba la Moldovița. O analiză comparativă a prototipurilor arhitectonice orientale"). În încheiere, conf.dr.arh. Beatrice Jöger a făcut o prezentare exhaustivă a influenței culturii orientale în general (incluzând, pe lângă cultura islamică, și pe cea persană) în arhitectura de interior de pe teritoriul României (mobilier, finisaje interioare, țesături), dar și o paralelă cu exemple consacrate din Spania („Influența islamică în arhitectura de interior din România și Spania").

Gazdele s-au preocupat de explicarea patrimoniului *mudéjar* din provincia Aragonului, cât și de prezentarea evoluției arhitecturale și urbane a orașului Daroca (prof.em.dr.arh. Javier de Cárdenas y Chávarri, prof.dr. arheolog Fernando Vela Cossio, prof.dr. istoric Jaime de Hoz Onrubia, dr. arheolog Luis Fernando Abril Urmente).

La această a zecea ediție au participat doar studenți UAUIM, aceștia elaborând un studiu aprofundat asupra centrului istoric al localității Daroca (inventarierea fronturilor stradale, compararea unor elemente morfologice și detaliilor de arhitectură, cu evidențierea caracteristicilor locale etc.).

De la Córdoba la Moldovița. O analiză comparativă de prototipuri spațiale orientale

Conf.dr. habil. arh. Codina Duşoiu, UAUIM

Abstract

Taking as its starting point the evident geometric similarities between the vault structures of some religious (and secular) architectural monuments in the Western Islamic world (Andalusia) and the East (Northern Moldavia, Armenia, etc.), this study addresses the subject of ***comparative architecture****—a field that draws upon the theory of comparative literature. It is grounded in the dichotomy between sources and influences—aspects that may manifest in similar ways (acting from outside the local environment, being primary or associated etc.) yet also differ: the source establishes a genetic relationship with the phenomenon under investigation, whereas influence represents the action of factors encountered through processes of evolution or contact.*

These observations can be illustrated through specific examples by comparing the vault of the mihrab from the Mosque of Córdoba with the pronaos vault of Moldovița Church (Northern Moldavia)—both derived from the star-octagon pattern—or by contrasting the vaulted ceilings of the Alhambra's halls in Granada (Sala de las Dos Hermanas, Sala de los Reyes, Sala de los Abencerages) with the vaults of Geghard Monastery in Armenia. The influence of this central geometry, based on the star octagon, persisted in the Christian world in subsequent centuries, as evidenced by the cimborrio (lantern tower) of Burgos Cathedral (Late Gothic) or the ribbed vaults designed by Guarino Guarini in Turin.

This series of comparative analyses places the architecture of the painted churches of Northern Moldavia within a historical context that marries the Byzantine vision with Gothic rationality—a connection we were able to discover firsthand through the Romanian-Spanish workshops.

Fascinația arhitecturii comparate: o interpretare a istoriei arhitecturii

Arhitectura comparată este un domeniu pe cât de fascinant, pe atât de fragil, lăsând teoriile și observațiile deschise câmpului interpretării și ipotezei. Înrudită cu literatura comparată, care oferă un câmp mult mai vast de acțiune,

arhitectura comparată folosește instrumente comune la nivelul limbajului, structurii și analizei paralelismelor, influențelor și izvoarelor (surselor). În lucrarea sa "Principii de literatură comparată" (1969), Al. Dima propune "o diviziune trihotomică", bazată pe cercetarea relațiilor literare internaționale, a paralelismelor și a caracterelor diferențiale ale fiecărei cercetări în parte, în detrimentul mai vechii viziuni care se referea strict la studiul izvoarelor și influențelor. Consider că această abordare se poate transfera destul de fidel în arhitectură, unde există curente internaționale, se pot stabili invarianți ai (caracteristici proprii ale) acestora și se pot realiza paralelisme între aceștia.

Istoricul de arhitectură Gheorghe Curinschi-Vorona este unul dintre pionierii arhitecturii comparate în România, el generând o serie de paralele provocatoare la nivel de spațialitate și morfologie arhitecturală, lucrând în principal cu exemple de pe continentul european, dar nu numai.

Istoria arhitecturii tratează fenomenul arhitectural în mod științific, rațional, oferind întotdeauna explicații legate de filiațiunile limbajului și de traseul inovațiilor structurale. Arhitectura comparată ne arată că nu întotdeauna lucrurile se pot explica, cel puțin nu cu instrumentele clasice. Pe lângă acestea, interacțiunea intrinsecă, realizată uneori sub presiunea conflictului, între culturi puternice, așa cum sunt cea creștină și cea musulmană, de pildă, generează nu de puține ori prototipuri surprinzătoare, supuse natural comparației.

În timp am realizat că atelierele de arhitectură româno-spaniole sunt, în primul rând, din perspectivă generală, o puternică interacțiune între două culturi situate la extremități geografice opuse ale continentului nostru, însă cu o matrice comună (prezervarea latinității și a religiei creștine într-un context cu profunde influențe islamice). Poate că, din această perspectivă, nu ni se mai par atât de stranii similitudini spațiale cum sunt cele între acoperirea mihrab-ului moscheii din Córdoba și bolțile stelate ale pronaosului bisericii mănăstirii Moldovița, din Bucovina.

Surse și influențe

Al. Dima explică diferența dintre izvoare (le-am denumit surse) și influențe ca pe cea dintre relaționarea genetică cu fenomenul investigat și analiza acțiunii factorilor întâlniți în procesul de evoluție și de contact. Pe de altă parte, cele două noțiuni se pot ușor confunda, deoarece izvoarele (sursele) continuă să-și exercite influența pe parcursul dezvoltării fenomenului pe care îl generează, proces peste care se suprapun diverse alte influențe, atât sursele, cât și influențele sunt forțe care acționează din afara mediului autohton și atât sursele, cât și influențele pot fi primare sau asociate. Pe de altă parte, izvoarele

depind prin definiție de optica receptorului, pe când influențele se referă la cea a emițătorului.

Curinschi-Vorona enunță următoarele tipuri exemple de izvoare în arhitectura comparată: originile vernaculare ale arhitecturii culte (de exemplu, casele țăranilor egipteni care au modelat aspectul distinctiv al templelor; casele din chirpici cu structură din lemn care au inspirat stilul gotic), arhitectura din Antichitate, ca sursă de inspirație pentru Renaștere sau fenomenul „Byzance après Byzance" în România. Ca exemple de influențe sunt prezentate influențele siriene sau iraniene sasanide asupra arhitecturii creștine timpurii din Armenia, influențele arhitecturii bizantine asupra arhitecturii romanice din Italia și Franța, influența clasicismului regal francez asupra arhitecturii din Rusia sau Germania (secolele XVIII–XIX).

Într-un context mai apropiat de tematica atelierelor româno-spaniole de arhitectură, putem vorbi despre influența goticului transilvan asupra bisericilor pictate din nordul Moldovei sau influența arhitecturii spaniole asupra creației lui Ion Mincu.

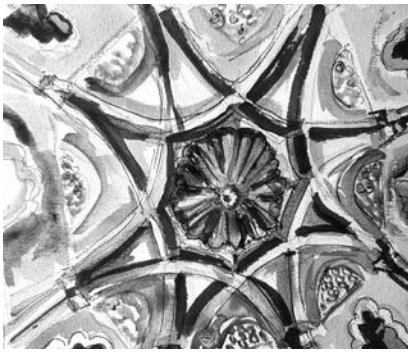
Geometria și paralelismul anistoric. Bolți și acoperiri

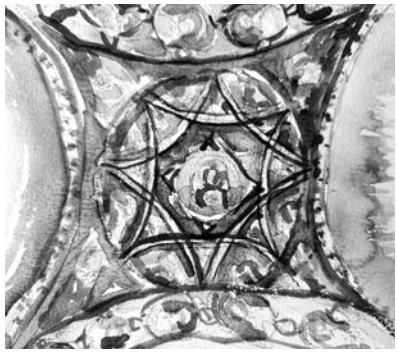
Una dintre cele mai frapante alăturări ale imaginilor unui spațiu arhitectural este cea a bolților unor spații religioase creștine și musulmane (de pildă de la bisericile Moldovița sau Dragomirna – sec. XVI și de la moscheea din Córdoba sau alte spații de cult islamic sau sefard din Toledo, de pildă). Baza acestor spații este schema geometrică de plan central, bazată pe o tramă octogonală sau hexagonală și pe o serie de poligoane stelate rotite între ele. Cel mai obișnuit model de bază este cel al octogonului stelat obținut din două pătrate rotite la 45°. Din punct de vedere simbolic, este interesant de punctat importanța simbolică pe care octogonul o are în lumea islamică, fiind considerat element al tranziției între lumea materială și cea spirituală. Numărul 8 este asociat ordinii cosmice, paradisului, ideii de echilibru și stabilitate. Această geometrie cu origine sacră s-a păstrat de-a lungul secolelor, fiind reinterpretată în compoziția tavanelor mudejar, alcătuite din mici piese de lemn întrețesute. Acoperirea mihrabului (spațiu sfânt orientat către Mecca) moscheii din Córdoba (sec. X) pornește de la schema octogonului stelat, definit de nervuri intersectate care generează în mijloc un miez octogonal umplut cu sectoare de calote sferice. O schemă similară, mai elansată și ceva mai simplă în zona centrală, se poate întâlni în cazul cupolei gavitului din biserica de la Horanašat, Armenia (1251).

În cazul bisericilor mănăstirilor din Nordul Moldovei, aceeași schemă a octogonului stelat este simplificată la nivelul nervurilor, care

rămân simple arce, compoziția câștigă în complexitate prin pictură, care este subsumată schemei geometrice, având-o pe Maica Domnului ca personaj central. Astfel de acoperiri întâlnim în pronaosurile bisericilor mănăstirilor din Hârlău (1470), Probota (1530), Moldovița (1532) sau în pridvorul bisericii Bogdana din Rădăuți (1552). Biserica mănăstirii Dragomirna (1602-1609) prezintă o definire mai pronunțată a nervurilor acoperirilor stelate prezente atât în pronaos, cât și în naos.

Este greu de oferit o explicație de necombătut a acestor asemănări evidente, din punct de vedere istoric putem însă observa că dinastia Omeiazilor, fondatorii moscheii din Córdoba, proveneau din Siria, iar pe de altă parte arhitectura musulmană din Siria a suferit influențe armenești. Curinschi-Vorona lansează ipoteza că Armenia ar fi putut fi, de fapt, puntea de legătură între aceste influențe.

Figurile 1 și 2. Acoperirea mihrab-ului (spațiu sfânt de rugăciune) din moscheea din Córdoba (sec. X)/ acoperirea pronaosului bisericii mănăstirii Moldovița (sec. XVI) – acuarele realizate de autoare (2026).

Alhambra de Granada versus Armenia (Geghard)

O comparație interesantă cu spațialitatea unor spații religioase din Armenia se poate realiza prin asocierea acoperirilor din perioada nazari ale palatului Alhambra din Granada cu cele ale complexului monastic Geghard din Armenia. Acestea, deși aparent complexe, se bazează pe o schemă geometrică radială și poligonală (cel mai adesea octogonală), bazată pe divizarea centrului în module repetitive. Deși ambele acoperiri mizează pe efectul de dematerializare dat de rețeaua de ornamente suspendate, la Geghard efectul este obținut în principal prin masivitatea și materialitatea pietrei, sculptura și austeritatea spațiului monastic, în timp ce Alhambra urmărește tratarea suprafețelor prin ornament, lumină, apă și repetiție geometrică.

Geometria nervurilor – o inovație a Evului Mediu

Schema stelată de plan octogonal nu se oprește în Occident la arhitectura moscheii din Córdoba. O reîntâlnim, definită de nervuri solide, în cazul catedralei din Burgos, Castilia, în partea care aparține fazei goticului avansat (sec. XVI) sau în creația din perioada barocă a lui Guarino Guarini (Torino, sec. XVII).

Evul Mediu a adus în arhitectură inovația constructivă a bolții sprijinite pe nervuri, o interpretare în piatră a ideii de schelet interior al unei structuri (realizat la origine din lemn, cu umplutură de pământ). Această inovație constructivă nu a ocolit lumea bizantină, putând să o regăsim în boltirile bisericii mănăstirii Chora (sec.XI) sau a bisericii Sf.Maria Pammakaristos (sec. XII), ambele din Constantinopol.

Figurile 3 și 4. Acoperirea naosului bisericii mănăstirii Dragomirna (sec. XVI) și acoperire din biserica Cristo de la Luz (fostă moschee, sec.X), Toledo, 2018, 2014.

Figurile 5 și 6. Nervurile cupolei în interpretare bizantină. Acoperiri din pronaosul și naosul bisericii mănăstirii Chora (sec. XI), Constantinopol (Istanbul), 2013.

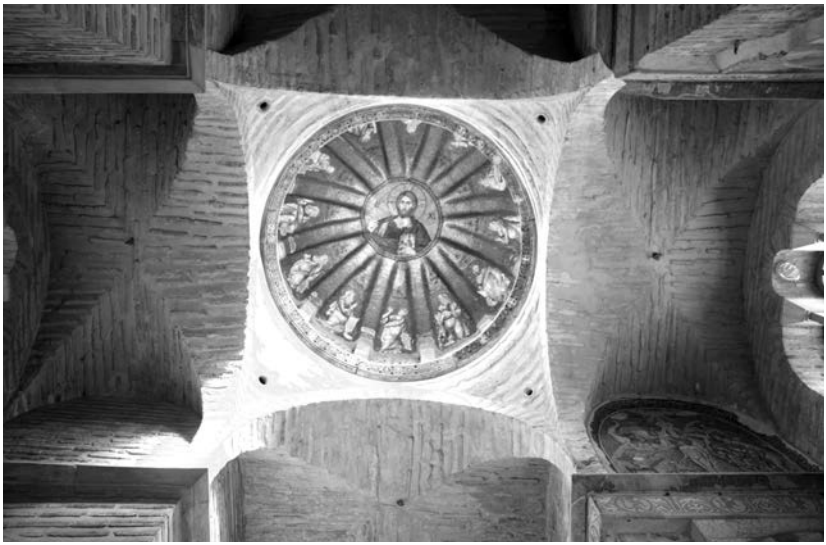

Figura 7. Acoperire din naosul bisericii Pammakaristos (sec. XII), Constantinopol (Istanbul), 2013.

Arhitectura moldavă ca o sinteză gotico-bizantină

Particularitatea arhitecturii bisericilor din nordul Moldovei este aceea de a combina spațialitatea bizantină, produs al Imperiului Roman de Răsărit, cu gândirea constructivă gotică, aspect care le face unice și le transformă în sine într-o sinteză a gândirii spațiale orientale și occidentale din perioada medievală.

Putem concluziona?

Arhitectura comparată nu are, de obicei, ambiția de a stabili filiații indiscutabile, ci mai degrabă de a ridica întrebări. Fără îndoială, asemănările spațiale și constructive observate demonstrează o dată în plus legătura culturală intrinsecă dintre două culturi profund similare, chiar dacă sunt aflate la extremele continentului nostru: cea română și cea spaniolă.

Bibliografie

Benevolo, Leonardo, *History of Modern Architecture*, MIT Press, 1977

Crescenzi, Carmela, *Geghard: il nucleo antico del monastero Ayrivank (Armenia). Indagine e documentazione*, 2025

Curinschi Vorona, Gheorghe, I*ntroducere în arhitectura comparată*, Editura Tehnică Bucureşti, 1991
Der Manuelian, Lucy, *The Monastery of Geghard: A Study of Armenian Architectural Sculpture in the 13th Century*, Boston University, 1980
Dima, Al., *Principii de literatură comparată*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969
Dodds, Jerrilynn D. (ed.), *Al-Andalus: The Art of Islamic Spain*, The Metropolitan Museum of Art / Abrams, 1992
Gamiz Gordo, Antonio, *Entre paisaje y formas arquitectónicas. La Alhambra nazarí*, Arte y Ciudad, nr. 9, 2016
Guarini, Guarino, *Architettura civile*, Torino, 1737
Guarini, Guarino, *Dissegni d'architettvra civile et ecclesiastica*, Torino, 1686
Ionescu, Grigore, *Arhitectura în România. Perioada medievală*
Pérez-Gómez, Alberto, *Architecture and the Crisis of Modern Science*, MIT Press, 1983
Robert Hillenbrand, *Islamic Architecture: Form, Function and Meaning*
Sahinian, Alexandr; Manoukian, Armen; Aslanian, A. T., *G(h)eghard*. Milano, Edizioni Ares, 1973
Sinigalia, Tereza, *Biserici din Moldova / Églises de Moldavie / Churches of Moldavia*, Institutul Național al Monumentelor Istorice, București, 2007

Influența orientală în arhitectura de interior din România și Spania

Prof.dr.habil.arh. Beatrice-Gabriela JÖGER, UAUIM

Abstract

Regarding the oriental influence in interior architecture in Romania and Spain, we can speak of an influence of traditional oriental architecture. The Orient entered Europe on the trade route traveled by camels through the arid deserts, which crossed continents and was named after the luxury material that since ancient times was valued by Europeans with its weight in gold and the Chinese sacredly kept the secret of its production: the Silk Road. The traditional tent, regardless of its typology and geometry, is made of textile materials and "furnished" with pieces made of these. The modest and resistant exterior is contrasted by an often luxurious interior – kilim and knotted carpets that play the role of interior wall and "floor" finishes but also form the furniture, also transposed to the sustainable version of architecture.

The Ottoman influence in Romania and the Moorish influence in Spain, traced temporally through a few examples, demonstrate to us that the adoption through inclusion of foreign elements requires time for their distillation and incorporation, of a language and even a compositional syntax, and for their integration, until they naturally merge into/with the existing background.

Introducere

Arhitectura, la fel și cea a interioarelor, ne apar astăzi a avea o tendință de globalizare și uniformizare. Dăm vina pe facilitatea comunicării, pe omniprezența internetului care transmite instantaneu imagini de la un capăt la celălalt al lumii, pe o nouă standardizare generată de ”cultura” influencerilor.

Dar, la altă scară și cu un alt ritm al schimbării, acest lucru s-a întâmplat întotdeauna. Este adevărat că mijloacele de comunicare și deplasare erau mult mai lente, astfel încât dura uneori și zeci de ani ca sursa să fie primită și integrată apoi în receptor. Astfel, în ceea ce privește influența orientală în arhitectura de interior din România și Spania, putem vorbi de o influență a arhitecturii tradiționale orientale. Orientul a pătruns în Europa pe ruta comercială străbătută de cămile prin aridele deșerturi, ce traversa

continente și a fost denumită după materialul de lux ce încă din antichitate era evaluat pentru europeni cu greutatea sa în aur[1], iar chinezii păstrau cu sfințenie secretul producerii sale[2]: Drumul Mătăsii. Bunurile aduse erau cele ușor transportabile, iar nomadismul a adus și modelul arhitectural, cortul.

Cortul tradițional, indiferent de tipologia (beduin, iordanian, arab, anatolian (Fig.1) sau iurta Topakev (Fig.2)) și de geometria sa (plan rectangular sau circular, cu o culme lungă și patru ape sau cu doi popi și multiple ape etc.), este realizat din materiale textile și ”mobilat” cu piese făcute tot din acestea. Exteriorului modest și rezistent îi contrastează un interior adesea luxos – covoare chilim și cu noduri care joacă rolul de finisaje interioare parietale și pe ”pardoseală” dar formează și mobilierul. Varianta ”așezată” a acestei arhitecturi nomado-efemere este mobilată identic: divane perimetrale, acoperite cu țesături prețioase și perne comode, cu covoare ce acoperă centrul încăperii, cu măsuțe joase ce stau în apropiere purtând delicatesuri și cafele (Fig.3). Nu este vorba de bogăția tipologiei mobilierului ci de bogăția sa decorativă, creativitate ce se transferă apoi și asupra altor materiale în construcțiile durabile.

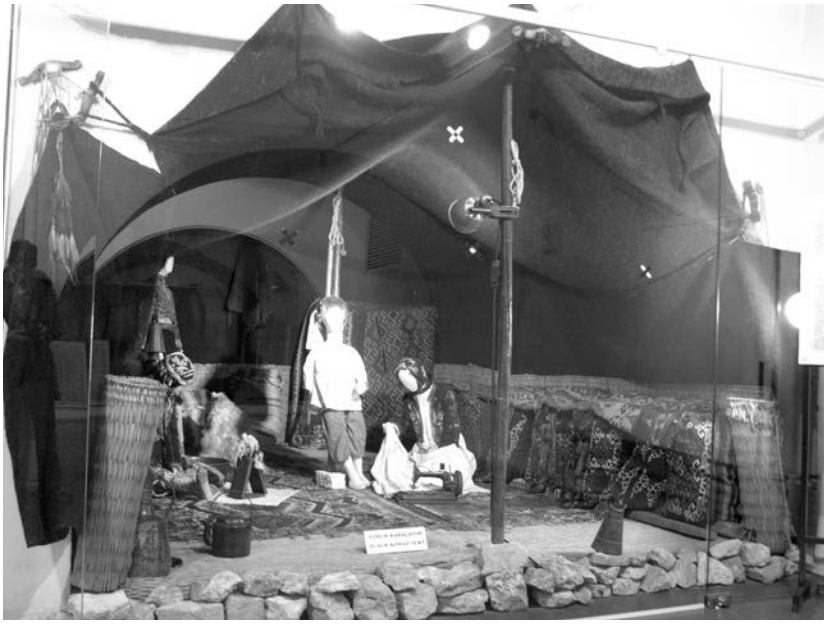

Figura 1. Cortul negru anatolian, Muzeul de Artă Turcă și Islamică, Istanbul.

1 Marcus Aurelius, *Historiae Augustae*, Ed. Loeb Classical Library, MCMXXXII, Vol. III, pg.28
2 Coulin Weibel, Adele, *Two Thousand Years of Textiles*, Pantheon Books, New York 1952, pg.5.

Figura 2. Iurta Topakev, exterior și interior, Muzeul de Artă Turcă și Islamică, Istanbul.

Figura 3. Interior otoman, Muzeul de Artă Turcă și Islamică, Istanbul.

Influența orientală pătrunde în Europa prin cele două extreme ale sale, reprezentate azi de România și Spania, extreme și ale unui imperiu de mult apus, Imperiul Roman. Aceasta se face nu doar prin comerț ci și printr-o apropiere teritorială, pe de o parte prin cucerirea maură a Peninsulei Iberice în secolul al VIII-lea și pe de altă parte cea a Imperiului Otoman de Bizanț, pe care îl și cucerește în 1453.

În România

Pentru România, respectiv Țara Românească și Moldova, în Evul Mediu, apropierea până la vecinătate a Imperiului Otoman a însemnat o

”convieţuire” pentru circa 500 de ani, cu lupte, tributuri, supuneri, dar şi cu împrumuturi culturale, lingvistice, gastronomice etc.

Varietatea tipologică şi numărul mare de piese textile ce îmbogăţesc interioarele tradiţionale a dus la folosirea termenului ”a îmbrăca”[3] pentru a desemna aranjamentul lor, mai ales în ”camera curată”. Această ”îmbrăcare” interioară, cu variate piese ce acoperă principalele obiecte de mobilier – patul, masa, culmea, lada de zestre – alături de ”căptuşirea” pereţilor cu scoarţe şi lăicere, este pe cât de decorativă, datorită culorilor şi motivelor decorative utilizate, pe atât de funcţională prin comoditatea patului oferită de saltele, perne şi cergi sau protecţia îmbrăcăminţii de pe culmi prin prostirile de culme. Putem observa în scoarţele întinse pe pereţi o similaritate cu decorarea interioară cu covoare a corturilor orientale.

Figura 4. Interior casa din Şanţ, Bistriţa-Năsăud, 1876. Muzeul Naţional al Satului Dimitrie Gusti Bucureşti.

Interioarele româneşti au însă o gamă variată de piese de mobilier, în mediul urban existând inclusiv importuri din Europa Centrală şi de Vest, obiectele textile servind, la fel ca şi în Occident, la decorarea mobilierului, la separarea spaţiilor (draperii) şi la decorarea lor.

Vieţuirea timp de secole sub tutela Imperiului Otoman a impus în moda urbană şi mai ales în costumul corespunzător funcţiilor administrative

3 Stoica, Georgeta & Horşia, Olga, *Meşteşuguri artistice tradiţionale*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti 2001, pg.102.

ale statului, o îmbrăcăminte de tip oriental: șalvarii largi, caftanele lungi și bogate din țesături scumpe ce arată nu doar funcția ci și statusul social al purtătorului; işlicul ce atinge forme și dimensiuni ridiculizante. Interioarele, mai ales saloanele de primire, urmează această modă, piesele de lux folosite la decorarea lor demonstrând astfel și statutul social al proprietarului (Fig.5).

Figura 5. Salon oriental, Muzeul Colecțiilor de Artă, București, 2001.

În același timp, orientarea mai fățișă către Occident era subliniată și prin modul de a se îmbrăca. Este suficient a privi portretele a doi domni contemporani, Constantin Brâncoveanu (Fig.6) și Dimitrie Cantemir (fig.7), ambii cunoscători în profunzime ai celor două culturi, ultimii domni pământeni pentru mai bine de o sută de ani.

◄ Figura 6. Constantin Brâncoveanu, portret contemporan la Mănăstirea Sf. Caterina de la Muntele Sinai, 1696.

Figura 7. ► Dimitrie Cantemir, portret contemporan din *The History of the Growth and Decay of the Othoman Empire* 1734, Londra.

Odată cu prima jumătate a secolului al XIX-lea, când se caută a se pune în evidență originea latină a românilor și se începe a privi mai mult către Occident, se adoptă din ce în ce mai mult moda ”nemțească” (pentru bărbați) și franțuzească (pentru femei, Parisul era epicentrul modei). În interioare se păstrează însă, ca piese de preț – ceea ce și sunt - covoarele chilim și cu noduri (de Bukhara, Tebriz sau Ispahan) care acoperă nu doar mobila, ci și pardoselile. Putem aminti și atracția exoticului, ceea ce face ca și în castelul început a fi construit la Peleș din 1873, de către Regele Carol I, ca sediu al proaspăt întemeiate dinastii, să existe saloane de orientale: unul otoman și unul maur (arab) (Fig.8 a, b). În secolul XX, intelectuali și artiști care călătoresc și apreciază arta în toate formele ei, îmbină de multe ori piese tradiționale românești cu unele orientale – cum a făcut și George Enescu în amenajarea camerei sale de la vila Luminiș de la Cumpătu-Sinaia (Fig.9).

Figura 8 a și b. Salonul otoman și cel maur, Castelul Peleș, Sinaia, sec. XIX.

Figura 9. Dormitorul lui George Enescu, Vila Luminiș, arh. Radu Dudescu, Sinaia, 1926.

Tradiția prestigiului covorului ”persan” (adică cel cu noduri) se continuă chiar și în perioada comunistă, când România producea în câteva fabrici din Transilvania copii sau prelucrări ale covoarelor anatoliene importate și aflate în colecțiile bisericilor săsești, așa-numitele ”covoare de Transilvania”, și când deținerea unui asemenea exemplar devenea un titlu de glorie și mândrie casnică.

În Spania

Peninsula Iberică, cucerită de mauri în 711-756 d.Ch., condusă de Califatul din Córdoba peste 7 secole (*Reconquista* se încheie în 1492 odată cu cucerirea Granadei), păstrează urme și influențe mult mai adânci ale culturii și civilizației orientale. De la cuvintele care încep cu *al-* (*alhambra, albaicin, albanil* etc.), la feluri de mâncare și deserturi devenite tradiționale (*turrón*, de exemplu[4]), la o arhitectură a detaliului decorativ generat de acel *horror vacui* care domină suprafețele exterioare și interioare. Este suficient să privim câteva dintre saloanele Alcázarului din Segovia – Camara Regia, Sala tronului, Sala Ananasului (Fig.10) – pentru a vedea amprenta imaginarului repetitiv generat de vegetal și geometric.

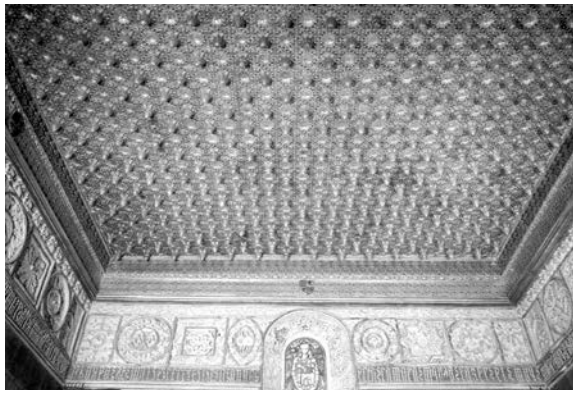

Figura 10. *Sala de las Piñas*, Alcazar de Segovia, Spania, sec. al XV-lea.

Prezența maurilor în peninsula Iberică aduce și meșteșugul realizării covoarelor cu noduri, cu o licență: inventarea ”nodului spaniol” (Fig.11), a cărui alcătuire permite o mai mare flexibilitate a produsului finit, fiind mai puțin dens decât cel turcesc și cel persan. Folosit mai ales între secolele VIII-XVII, este înlocuit de cel turcesc, folosit și în manufacturile franceze, pentru a putea copia modelele acestora.

În Spania reîntregită găsim ecoul spațiilor mobilate spartan (după criteriile noastre) cu estrade pentru femei, acoperite de covoare și perne care făceau ședederea comodă, în casele lui Miguel de Cervantes (sec. al XVI-lea) și Lope de Vega (sec. al XVII-lea) (Fig.12a și b).

4 Quesada Rettschlag, Fernando R., *El origen del turron*, 3 enero, 2018, https://www.frquesada.com/el-origen-del-turron/, accesat 27 august 2026

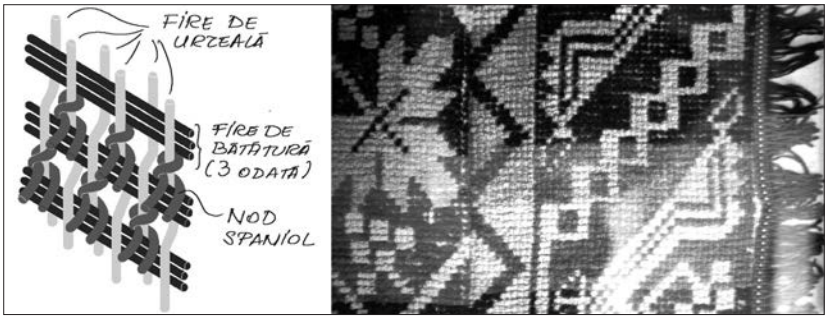

Figura 11. Nod spaniol (schema autorului) și fragment de covor (foarte uzat) țesut cu nod spaniol, Muzeul de Arte Decorative Madrid, 2002.

Arhitectura mudejară - în care cărămida se îmbină cu faianța în complexe decorațiuni, arcul se frânge în forma potcoavei (a calului pur sânge arab care poartă războinicii de-a lungul deșerturilor) și grilajul decorativ (*mashrabiya*) din lemn asigură intimitatea - se continuă chiar secole mai târziu, în programe de arhitectură inovatoare, cum sunt gările secolului al XIX-lea. Tradiționalele *mashrabiya*, element ce filtrează privirea față de exterior și pe care le întâlnim în tot orientul arab sunt reinterpretate în arhitectura contemporană, generând motive decorative și o semitransparență căutată în arhitectura de astăzi (Fig.13).

Figura 12a și b. Estrade pentru femei în casele-muzeu Miguel de Cervantes și Lope de Vega, Madrid, Spania, sec. XVI-XVII, foto din 2002.

Concluzii

Într-o epocă în care mixajul influențelor în arte (inclusiv arhitectură) este multivalent, dat fiind că acestea provin nu doar din imediata apropiere ci sunt adesea alese pe criteriul (conștient) al preferinței personale, decelarea acestora este sau facilă, prin caracteristicile pregnante expuse, sau dificilă, datorită unei subtile sinteze. Scurta analiză a influenței orientale în două culturi înrudite prin latinitate, dar care au evoluat la parametri total diferiți ca stabilitate istorică și anvergură, ne demonstrează că adoptarea prin includere a unor elemente alogene cere timp pentru distilarea și încorporarea acestora, a unui limbaj și a chiar a unei sintaxe compoziționale și pentru integrarea lor, până la contopirea naturală, în/cu fondul existent.

Bibliografie

***, *Călători străini despre ţările române,* vol. I-VI, Bucureşti 1970-1976

Marcus Aurelius în *Historiae Augustae*, Ed. Loeb Classical Library, MCMXXXII, Vol. III, pg.284

Coulin Weibel, Adele, *Two Thousand Years of Textiles*, Pantheon Books, New York 1952

Iorga, Nicolae, *Les arts mineurs en Roumanie*, Bucureşti, Editions de l'Imprimerie de l'Etat 1934

Quesada Rettschlag, Fernando R., *El origen del turron*, 3 enero, 2018, https://www.frquesada.com/el-origen-del-turron/, accesat 27 august 2026

Stoica, Georgeta & Horşia, Olga, *Meşteşuguri artistice tradiţionale*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti 2001

Stoica, Georgeta, *Interiorul locuinţei ţărăneşti,* Ed. Meridiane, Bucureşti 1973

Figura 13. Reinterpretarea *masharabiya* la pavilionul de intrare la Palatul Congreselor, arh. Oscar Tusquets 1997, Las Palmas de Gran Canaria, Spania, 2011.

Proiectele elaborate de studenți. Un ghid de intervenție pentru centrul istoric al localității Daroca

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

The projects produced by the students participating in the workshop reflected a detailed understanding of the urban development and heritage aspects of Daroca; the study focused on three streets crucial to defining the town's urban fabric—Calle Mayor, Calle Grajera, and Calle Valcaliente and involved cataloging valuable houses and the architectural morphological elements that define their typology. One team focused on the detailed study of these elements (windows, doors, balconies, cornices, façade ornamentation, etc.), another one mapped and inventoried representative houses and building complexes along the studied streets—ranging from the overall complex to the inventory of specific details—thereby compiling a collection of documentation sheets for the area under analysis. The students' studies were publicly presented to local administration representatives and could serve as components of future intervention regulations for Daroca's historic center.

Proiectele studenților participanți la atelier au reflectat o înțelegere în detaliu a aspectelor de dezvoltare urbană și patrimoniu ale localității Daroca, din care s-a studiat traseul a 3 străzi importante pentru definirea țesutului urban: Calle Mayor, calle Grajera și calle Valcaliente (Viorela Bogatu, Alexandra Bratu, Maria Manea, Ioana Simion), inventariindu-se casele valoroase și elementele de morfologie arhitecturală ce definesc tipología acestora. O echipă s-a ocupat cu studiul în detaliu al acestor elemente (ferestre, uși, balcoane, cornișe, decorații de parament etc.) – Ana Dincă, Andreea Dobrescu, Mădălina Ion. O altă echipă a cartat și inventariat case și ansambluri reprezentative de pe străzile studiate, de la ansamblu până la inventarul elementelor de detaliu, alcătuind o colecție de fișe de documentare pentru zona analizată.

Deși schițate într-un timp foarte scurt, studiile studenților au fost prezentate public în fața reprezentanților administrației locale și pot deveni elemente într-un viitor regulament de intervenție pentru centrul istoric al orașului Daroca.

Figura 1. Afișul celui de al X-lea Atelier.

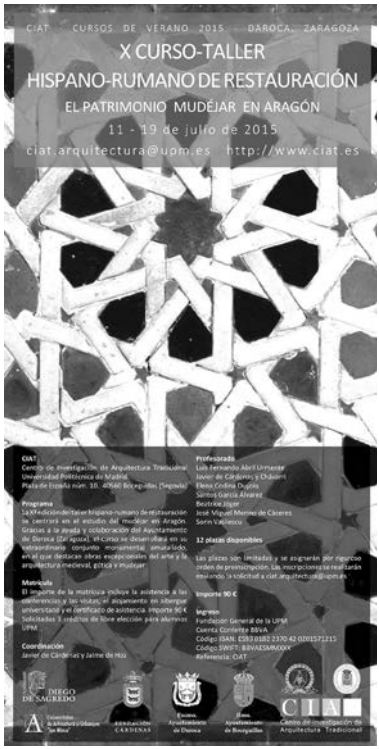

Figura 2. Studenții în vizita documentară ghidată în Daroca, Spania.

II.11. Al unsprezecelea atelier. Revitalizarea podului Bizetz din Giurgiu, iulie 2016

Al unsprezecelea atelier româno-spaniol de arhitectură Giurgiu, 11-17 iulie 2016

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

With the support of the Giurgiu Municipality, UAUIM succeeded in organizing the Romanian-Spanish Architecture Workshop once again in 2016, thereby ensuring its uninterrupted continuation since 2006. Unfortunately, the Madrid School of Architecture (ETSAM) did not participate in this edition, primarily due to the illness of Professor Javier de Cárdenas, who had been the driving force behind these workshops for a decade. The partners on this occasion were the Faculty of Architecture at the University of Alicante and the Barcelona School of Architecture (ETSAB).

The workshop topic was proposed by the Giurgiu Municipality and focused on the preservation and showcasing of the Bizetz Bridge—a historical and engineering monument built in 1905—as well as the revitalization of the surrounding area.

Cu sprijinul Primăriei Municipiului Giurgiu, UAUIM a reușit să organizeze din nou în 2016 Atelierul Româno-Spaniol de Arhitectură, asigurând astfel desfășurarea neîntreruptă din 2006. Din păcate la această ediție nu a mai fost prezentă Școala de Arhitectură de la Madrid (ETSAM), fapt cauzat în principal de îmbolnăvirea profesorului Javier de Cárdenas, care timp de 10 ani fusese motorul absolut al acestor ateliere. Partenerii de această dată au fost Facultatea de Arhitectură a Universității Alicante și Școala Tehnică Superioară de la Barcelona (ETSAB).

Tema atelierului a fost propusă de Primăria Municipiului Giurgiu, ținând cont de prioritățile prezente de dezvoltare ale orașului, referindu-se la conservarea și punerea în valoare a podului Bizetz, monument istoric, și la revitalizarea zonei adiacente. Podul Bizetz, dat în folosință în 1905, are virtuți inginerești deosebite (este considerat ca fiind primul pod în curbă în plan orizontal din Europa). Cei 20 de studenți participanți la workshop au formulat la sfârșitul unei perioade intense, de muncă, cunoaștere, dar și destindere, 5 propuneri diferite care au furnizat idei pentru dezvoltarea ulterioară a zonei.

Au organizat și participat la experiența numită Școala de Vară Giurgiu 2016: Primarul Municipiului Giurgiu, dl. Nicolae Barbu, membrii Compartimentului Arhitectură Urbană și Amenajarea Teritoriului din Primăria Municipiului Giurgiu, profesorul de istorie Gheorghe Dumitrescu, prof.

arh. Daniel Sirvent, Universitatea Alicante, prof.arh. Lluis Gimenez Mateu, ETSA Barcelona, iar de la UAUIM prof.dr.arh. Tiberiu Florescu, conf.dr.arh. Beatrice-Gabriela Jöger, conf.dr.arh. Elena-Codina Dușoiu, șef lucr.dr.arh. Mihaela Zamfir.

Nu întâmplător, atelierul s-a încheiat cu o plimbare cu hidrobicicleta de pe noul debarcader de pe canalul Cama imaginat de către participanții la al IX-lea Atelier Româno-Spaniol de Arhitectură, din iulie 2014, pe care Primăria l-a construit între timp!

Podul Bizetz, 2016.

Poduri peste Dunăre. Inginerul Anghel Saligny

Prof.dr.habil.arh. Beatrice-Gabriela JÖGER, UAUIM

Abstract

Situated in the workshop's theme, the article deals with the topic in two parts.

The first is dedicated to presenting the route of the Danube River and some of the bridges that connect its banks. Numbering over 220 today, the bridges vary in typology from pedestrian ones, some centuries old, to those over the dams of power plants (also very numerous) that produce energy but, on the other hand, have also led to changes in the ecological system of the Danube. The choice was difficult and we settled on some located in cities with antiquity or administrative or economic importance.

The second part briefly presents the biography and professional activity of engineer Anghel Saligny, author of some construction firsts for Romania and worldwide and who remained in the national consciousness through the bridge that today bears his name and which, at the inauguration, was called King Carol I, the initiator of the connection between Dobrogea and the Romanian Plain.

Locul ales pentru cea de a XI-a ediţie a Atelierelor de Arhitectură româno-spaniole desfăşurată în România între 11-17 iulie 2016, a fost, pentru a doua oară, oraşul Giurgiu. Tema atelierului - care a reprezentat totodată şi cea de a patra Şcoală de vară organizată de Primăria Municipiului Giurgiu în parteneriat cu Universitatea de Arhitectură şi Urbanism "Ion Mincu" din Bucureşti - a fost „Valorificarea turistică a Podului Bizetz şi revitalizarea zonei adiacente”. Ca şi la alte ediţii ale Atelierului organizate în parteneriat cu primăriile locale, tema a răspuns unei necesităţi stringente a oraşului gazdă, studenţii, prezentând soluţiile lor la problema pusă.

Deoarece la ediţia din 2014 am prezentat în conferinţa ”Dunărea: un fluviu pentru un viitor european” fluviul Dunărea prin istoricul său şi o serie de ”date şi fapte despre Dunăre” precum şi acţiunile pentru un viitor sustenabil al acestui fluviu european, în articolul prezent ne-am concentrat asupra câtorva oraşe şi a podurilor lor şi asupra prezentării unui remarcabil inginer al secolului al XIX-lea, Anghel Saligny, constructor al unor premiere inginereşti europene şi mondiale, la timpul său.

1. Poduri peste Dunăre

1.1. Dunărea - graniță a imperiulului roman

Străbătând continentul de la vest la est (doar Padul mai face asta în Europa) și în calitate de al doilea fluviu european ca lungime, după Volga, Dunărea a fost întotdeauna o importantă limită de trecut, între nord și sud.

Încă din antichitate, a reprezentat limita de nord a Imperiului Roman înainte de cucerirea Daciei de către împăratul Traian (106 d.Ch.) și după abandonarea provinciei de către împăratul Aurelian (276 d.Ch.). Cât Dacia

Figura 1. Traseul Dunării.

a fost provincie romană parte din Dunăre a fost înglobată în Imperiu - de la Drobeta la Marea Neagră. Construcția celebră a podului de la Drobeta, realizată de Apolodor din Damasc, care a permis trecerea trupelor romane spre Dacia, va fi prezentată mai în aval, deoarece am ales a trata podurile în acest articol conform succesiunii lor de-a lungul râului și nu cronologic.

1.2. Câteva poduri peste Dunăre

Astăzi, cursul Dunării este traversat de peste 220 de poduri, tipología lor variind de la cele pietonale la cele ale unor centrale electrice, marcând puncte importante cum sunt orașe cu rădăcini antice sau zone de relief favorable transformării energiei apei în cea electrică.

Dintre toate, am ales a menționa doar câteva, aflate în orașe cu vechime considerabilă sau având ele o venerabilă vârstă.

În Germania, acolo unde Dunărea primește afluenții Blau și Iller, se află orașul Ulm, documentat încă din anul 854 d.Ch. Oraș Imperial din secolul

al XII-lea (Frederic Barbarossa), începând din epoca napoleoniană, Dunărea a devenit un fel de graniță pentru oraș, împărțindu-l în Ulm, în landului Baden-Wurtemmberg, și Neu-Ulm, în landul Bavaria. Deși multe poduri au fost distruse la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial, putem menționa pentru vechime podul azi pietonal, Schiefeshausbrücke, din secolul al XVII-lea, peste pârâul Blau, și Neutorbrücke, construit în 1907, pentru asemănarea sa cu podul Saligny, de care vom vorbi mai departe.

Un alt oraș german important de pe cursul Dunării este Regensburg, documentat ca fortul Castra Regia în anul 179 d.Ch., și care are un pod de

Figura 2. Steinernebrücke, Regensburg.

piatră din secolul al XII-lea (1135-1146) (Fig.2), care a fost singurul pod din oraș până în 1930, tipologia sa servind drept model și altor poduri europene celebre, cum sunt podul Londrei și cel din Avignon. Timp de secole a fost și singurul pod peste Dunăre între Ulm și Viena, ceea ce a întărit importanța orașului Regensburg ca centru comercial și administrativ.

În Linz, al treilea oraș ca mărime din Austria și al șaptelea ca mărime dintre cele de pe Dunăre, anticul oraș roman Lentia, există un pod cu o istorie zbuciumată, Eisenbahnbrücke (Fig.3), construit în 1900. Pod feroviar ce

Figura 3. Eisenbahnbrücke, Linz.

a supraviețuit celui de Al Doilea Război Mondial, a tot fost inclus și scos de pe lista Monumentelor istorice din Austria, în funcție de regimul său de proprietate și de starea fizică. Renovat în 1982, finalmente a fost demontat, actualul pod fiind construit între 2016-2021. Deși s-a încercat, nu au putut fi reutilizate secțiuni viabile din vechiul pod.

Viena este primul oraș capitală de pe cursul Dunării, zona fiind locuită din neolitic și atestată ca localitatea romană Vindobona din anul 15 î.Ch. Unul dintre cele mai importante poduri, reconstruit de trei ori pe același amplasment, este Reichsbrücke. Acesta leagă cartierul Leopoldstadt, de pe malul drept, cu Insula Dunării. Primul pod, construit în 1876 sub numele de

Figura 4. Reichsbrücke, Viena.

Kronprinz-Rudolph-Brücke, facilita trecerea Dunării, nesistematizată la acea vreme. Între 1934-1937 a fost construit un nou pod, pe aceeași amprentă, prin translatarea celui vechi cu 26 de metri in aval. Astfel, pe durata construcției, traficul nu a fost întrerupt. Prăbușit la 1 august 1976, actualul pod a fost inaugurat în 1980 (Fig.4).

Bratislava este a doua capitală de pe Dunăre, și ea oraș cu o istorie milenară. Aici Dunărea primește afluentul Morava. Dintre multiplele poduri, demn de remarcat este *Most Slovenského národného povstania* (Podul Revoltei Naționale Slovace) (Fig.5), construit între 1967-1972, ca fiind cel mai lung pod din lume cu un singur stâlp și cabluri într-un singur plan.

Figura 5. Podul Revoltei Naționale Slovace, Bratislava.

Figura 6. Podul cu lanțuri, Budapesta.

Budapesta, așezare atestată din anul 106 d.Ch. ca Aquincum, și capitală ce se desfășoară pe ambele maluri ale râului, are numeroase poduri care funcționează inclusiv ca atracție turistică: Podul cu lanțuri (1849, William Tierney Clark) (Fig.6), Podul Erszebet (1903/2005) sau Podul Libertății (1894-1896 János Feketeházy), care imită structura unuia cu lanțuri.

Belgrad, oraș situat la confluența râurilor Sava și Dunăre, așezare paleobalcanică și romană (Singidunum, 33 d.Ch.) și capitală a Serbiei, are nenumărate poduri, unele cu semnificație istorică, cum este și podul Regele Alexandru I care, distrus în 1941, a fost reconstruit în anul 1956 ca Podul Branko.

Figura 7. Podul Branko, Belgrad.

Tot pe Dunăre, între Serbia și România au fost construite hidrocentralele Porțile de Fier I (1964-1972) (Fig.8) și II (1977-1984), prima având și un pod cu o lungime de 300 m.

Ajungem astfel și la primul pod cunoscut peste Dunăre, Podul lui Traian de la Drobeta / (Turnu) Severin, proiectat în anul 105 d.Ch. de Apolodor din Damasc. Interpretarea lui Otto Benndorf a *Tabula Traiana (Fig.9)*: *Împăratul Caesar, fiul divinului Nerva, Nerva Traian, Augustus, Germanicus, Pontifex Maximus, învestit pentru a patra oară tribun, Părinte al Patriei, Consul pentru a treia oară, săpând munți de piatră și folosind grinzi de lemn, am construit acest pod.*

Între România și Bulgaria există două poduri: Podul Prieteniei la Giurgiu-Ruse (Fig.10), construit în 1954 și Podul Noua Europă de la Nikopol-Vidin, din 2013. Tot la Giurgiu, peste un braț al Dunării, a fost construit în anul 1905 Podul Bizetz, de ing. Ion Ionescu.

Figura 8. Porțile de Fier I.

Figura 9. Imagine din 1908 a *Tabula Traiana* de la piciorul podului lui Traian.

Figura 10. Podul Prieteniei, Giurgiu-Ruse.

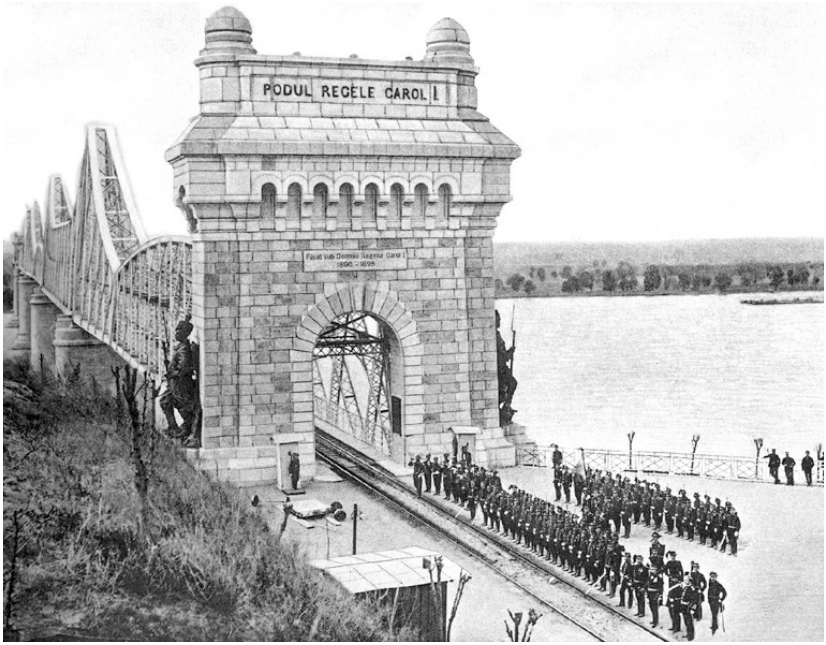
După Războiul de Independență și integrarea Dobrogei în România, era necesară o legătură permanentă cu această parte a țării care, timp de circa 500 de ani, fusese inclusă în Imperiul Otoman. Astfel, între 1890-1895 a fost construit Podul Regele Carol I (Fig.11), pod feroviar ce unea Fetești cu Cernavodă (21 km) peste insula Borcea, redenumit în perioada comunistă Podul Anghel Saligny, după numele inginerului care l-a proiectat. Podul are o deschidere centrală de 190 m și alte 4 de 140 m, precum și un viaduct cu 15 deschideri de câte 60 m peste brațul Borcea, podul avea 3 deschideri de 140 m și un viaduct cu 11 deschideri de 50 m. Complexa construcție, de peste 4 km de poduri reprezenta la acea vreme cel mai lung pod din România și al treilea din lume.

În vremea construirii sale, ultimul pod peste Dunăre era la aproape 1000 km în amonte, la Novi-Sad. Actualmente este monument istoric.

Alături de acesta a fost construit în 1987 Podul Cernavodă, deschis atât traficului feroviar cât și celui auto.

Tot legând Dobrogea de Câmpia Română este și podul de la Giurgeni-Vadul Oii, construit în anul 1970.

Figura 11. Podul Regele Carol I, la Cernavodă.

2. Inginerul Anghel Saligny

2.1 Biografia

Născut în Moldova, la Șerbănești, în Plasa Tecuci, azi județul Galați, la 2/14 mai 1854, Anghel Saligny era de descendență franceză. Tatăl său, Alfred Saligny, emigrase din Prusia în Moldova, unde înființase o școală franceză la Focșani. Originea sa coboară până în secolul al X-lea, ramura Chatillon-Coligny a familiei fiind atestată din anul 944. Familia hughenotă părăsește Franța lui Ludovic al XIV-lea în 1686, se refugiază în Olanda, apoi un membru al familiei se mută în ducatul Wurtemberg, de unde, mai târziu tatăl lui Anghel Saligny, Alfred Saligny, ajunge în Prusia, unde se întâlnește cu Mihail Kogălniceanu. Invitat de acesta ca preceptor al copiilor săi, Alfred Saligny înființează la Focșani un pension și se căsătorește cu o poloneză cu rude în Moldova. Anghel Saligny a avut un frate mai mare, Alfred Rudolf (1853-1903), chimist cu studii la Berlin și membru al Academiei Române. Născut pe timpul unei călătorii a părinților în satul Șerbănești, ploile torențiale care au însoțit nașterea sa au prevestit parcă dedicarea viitoare a copilului, lupta cu apele. Anghel Saligny a studiat în Germania, mai întâi la Universitatea din Berlin, astronomia, pentru ca apoi să urmeze cursurile de inginerie la Școala Tehnică Superioară din Charlottenburg, absolvite în 1874. S-a căsătorit cu Tereza Kohna, având trei copii. După studii a lucrat câțiva ani în nordul Prusei la lucrări hidraulice și căi ferate.

A fost membru fondator al Societății Politehnice din București (azi Universitatea Politehnica București) și a ministru al Lucrărilor Publice. Ales membru al Academiei Române în 1892, a fost președinte al acesteia între 1907-1910. S-a stins din viață pe 17 iunie 1925, după o zi normală de lucru, fiind înmormântat cu funeralii naționale.

2.2. Activitatea profesională

Anghel Saligny s-a întors în țară în 1875, într-o perioadă când România, sub Principele (mai apoi Regele) Carol I, beneficia de proiectele acestuia de dezvoltare a țării, pentru a se ridica la standardele vestului european. Eforturile acestuia, concentrate pe dezvoltarea unei rețele de căi ferate, drumuri, a industriei, modernizarea agriculturii, dar și a culturii și arhitecturii, au prilejuit unei pleiade de creatori români cu studii în Occident sau invitați străini de acolo să contribuie din plin la toate lucrările ce aveau loc pe tot cuprinsul țării.

Astfel, proaspăt revenit, Saligny a fost angajat la Căile Ferate Române (1875-1880), ca inginer asistent, contribuind la construcția liniilor Ploiești/Predeal, Adjud/Tg.Ocna și a Șoselei Kiseleff din București.

Figura 12. Gara din Târgu Ocna, imagine de epocă.

Numit Inginer ordinar clasa I la Serviciul Poduri și Șosele în 1881, proiectează și construiește poduri de cale ferată pe liniile Adjud/Tg.Ocna, Bârlad/Vaslui. Tot din această poziție construiește poduri peste Siret, Trotuș, funicularul și stațiile CFR de la Târgu Ocna (Fig.12) și Râmnicu Sărat.

În data de 10 mai 1883 (Ziua Națională a României, la acea dată), a fost avansat ca Inginer Șef, fiind numit în 1884 ca șef al primului Serviciu de Poduri al noului înființat Minister al Lucrărilor Publice. Între 1884-1901 deține și funcția de Șef al Serviciului Docuri.

Funcțiile administrative nu l-au împiedicat a profesa, proiectând și executând silozurile de la Galați și Brăila, cu o mare capacitate (peste 25.000 tone), terminate în 1889. Acestea au fost realizate cu o premieră mondială, din plăci prefabricate din beton, sistemul de montare și rigidizare al acestora fiind și ele premiere mondiale.

Numit în 1887 șef interimar la serviciul Lucrări noi de la CFR, proiectează linia ferată Filiași-Tg. Jiu, noi viaducte la Crasna-Huși și Leorda-Dorohoi, precum și tunelul de fontă Mostiștea.

Tot atunci, propune și un proiect pentru complexul de poduri peste Dunăre la Fetești-Cernavodă, fiind apoi numit șef al Serviciului de Studii a acestei linii și definitivând proiectul împreună cu N.Herjeu și A.Bădescu. Piatra de temelie a fost pusă în prezența Regelui Carol I, la 9 octombrie 1890, podul de la Cernavodă, numit Podul Carol I, fiind inaugurat la 14/26 septembrie 1895. Podul, ce reunește unele premiere inginerești europene, a fost supus încercărilor apelor Dunării chiar din 1897, dar rezistă și astăzi, deși nu mai este în funcțiune.

Figura 13. Podul de la Cernavodă, numit astăzi Anghel Saligny.

Pe lângă aceste lucrări, Saligny a mai construit docurile și moara Violattos-Lykyardopol-Valerianos din Brăila (Fig.14) și silozurile de cereale și stația de petrol din Constanța unde a utilizat în premieră în România la construcțiile portuare, piloții și radierele din beton armat.

Retras în glorie de la Ministerul lucrărilor publice în 1910, Saligny își continuă activitatea în domeniul îmbunătățirilor funciare, lucrând la

Figura 14. Moara Violattos-Lykyardopol-Valerianos din Brăila.

proiecte de îndiguire insubmersibilă a Luncii Dunării. Din păcate, discuțiile prelungite și două războaie (Balcanic și Primul Război Mondial), au întrerupt lucrările, astfel Anghel Saligny nu și-a văzut realizate aceste proiecte.

Bibliografie

Buhociu, L. și Buhociu, C.-A., *Anghel Saligny și îmbunătățirile funciare,* Ediția a II-a, București 2015
Buletinul Societăţii Politehnice, Nov. – Dec. 1925, Număr comemorativ închinat lui Anghel Saligny. Redacţia Buletinului, Bucureşti.
http://www cernavoda.wordpress.com
https://www.themayor.eu/en/a/view/the-bridge-builders-of-linz-5320

Figura 15. Silozurile din Portul Constanța.

Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

The participating students organized themselves into five teams, proposing distinct concepts for revitalizing the Bizetz Bridge and its surrounding area; all proposals addressed the challenge of integrating this industrial artifact—along with its various elements—into both the surrounding landscape and the life of the local community. The five proposals were given evocative names: FLOOR YOU! (a proposal for smart, unifying paving designed to connect the entire area adjacent to the bridge); MAGIC BRIDGE (highlighting the monument through urban context elements, specifically water and light features); BETWEEN THE LINES (establishing a perpendicular urban axis to enhance the visibility and perception of the monument); WALKING ON WATER (an intervention on the surface of the Cama Canal designed to showcase the bridge's structure as viewed from below); and FESTIGIU (proposing a community cultural event—complete with the necessary infrastructure—to draw the public to the area).

Echipa I: Katia Vasquez Alvarez, Jaume Nadal i Vila, Cristiana Elena Călin, Diana Cîrdeiu

FLOOR YOU! Un pavaj inteligent

Echipa găsește o soluție pe cât de simplă, pe atât de ingenioasă pentru a unifica o serie de date urbanistice aferente zonei deloc ușor de împăcat (ruinele cetății medievale Giurgiu, podul Bizetz - monument, podul nou dedicat traficului auto, construcții și echipamente industriale dezafectate, biserica sf. Nicolae – fostă moschee, noua zonă de agreement de pe canalul Cama etc.). Este vorba despre un pavaj unitar care, ridicat în plan vertical poate forma și locuri de stat, debarcadere, dotări urbane și care face legătura până în centru, la Turnul Ceasornicului. De altfel forma hexagonală a dalei de pavaj propuse se inspiră din planimetria acestui turn, devenind un element de identitate al orașului.

Echipa II: Gloria Herranz, Ingrid Morancho, Irina Cristescu, Gianina Toader

MAGIC BRIDGE. Integrarea podului în peisaj

Proiectul se centrează pe punerea în valoare a elementului natural al locului, apa, pe care o folosește într-o multitudine de jocuri vizuale, sonore

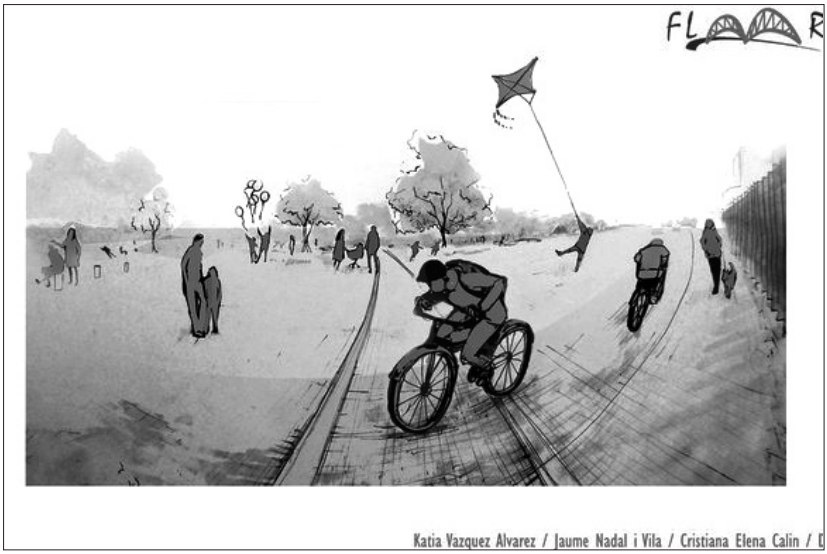

Figura 1. Extras din proiectul Echipei I.

sau tactile – fântâni arteziene, perete de tip cascadă, care poate primi proiecții video și jocuri de lumini etc. Brațul principal al podului își modifică funcția din loc de trecere în loc de stat și relaxare, invitând trecătorul la o interacțiune

Figura 2. Extras din proiectul Echipei II.

imediată. Tot amenajările care folosesc apa rezolvă subtil disfuncțiile zonei (de pildă creând o perdea vizuală și acustică înspre breteaua circulată de camioane).

Echipa III: Bianca Mihaela Stuparu, Ines Garcia Lezana, J. Angela Trujillo Mora, Mihaela Ghimpu
BETWEEN THE LINES. Axe și trasee

Proiectul se dezvoltă pe o axă perpendiculară pe traseul creat de podul Bizetz și podul carosabil alăturat către port, care este de fapt axa canalului Sf. Gheorghe. Se generează un sistem alternativ de circulații pietonale și platforme din lemn care ajung până la rasul apei, permițând o relație directă cu aceasta, nu numai vizuală, dar și tactilă. Rezolvarea spațială pe mai multe niveluri permite și o perspectivă inedită de sub pod, ceea ce îl pune în valoare suplimentar. Echipa mai propune și punerea în valoare a căii ferate existente pe sit (în prezent dezafectată) și aducerea aici a unui tren de epocă, care să marcheze faptul că Giurgiu-București a fost prima cale ferată din regatul României.

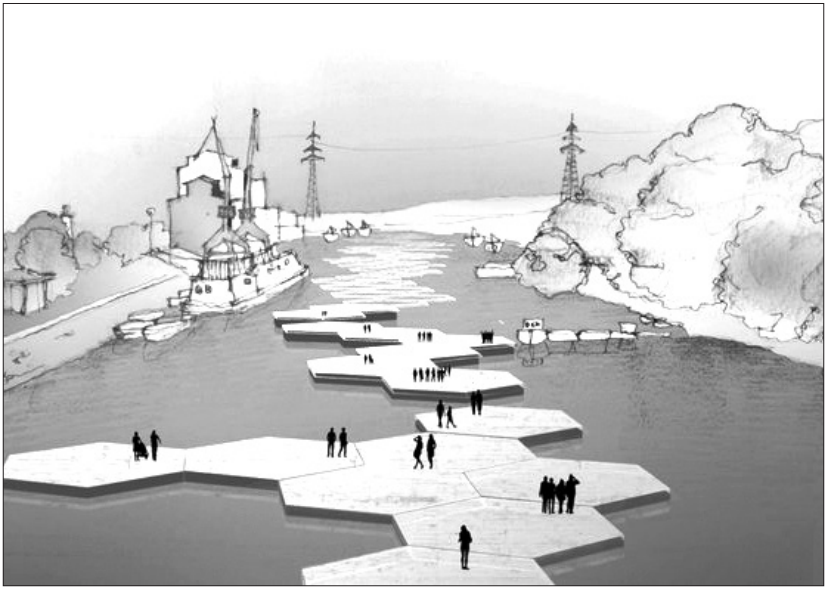
Figura 3. Extras din proiectul Echipei III.

Echipa IV: Ana M.Conejero Lopez de la Osa, Thomas Herrera Sandu, Iris Martin Gonzalez, Laura Mazălu
WALKING ON WATER. O intervenție la suprafața apei

Echipa prezintă o propunere sensibilă, care crează un sistem modular de platforme hexagonale prin care spațiul public se extinde chiar la suprafața apei. Sistemul este în așa fel gândit încât să poată permite flexibilitate funcțională atât cât este necesar – platformele pot primi o serie întreagă de activități de relaxare, culturale etc., dar se pot și retrage, permițând navigația și activitățile sportive atât pe canalul Cama, cât și pe Sf. Gheorghe. La nivel urbanistic, proiectul analizează necesitatea creării unui semnal, amplasat într-un punct-cheie, de inflexiune, care să atragă participanții la traficul intens de pe ruta România-Bulgaria și să le propună alternativa de a vizita pentru câteva ore portul Giurgiului, unde se pot răcori chiar la… cafeneaua de pe podul Bizetz.

Figura 4. Extras din proiectul Echipei IV.

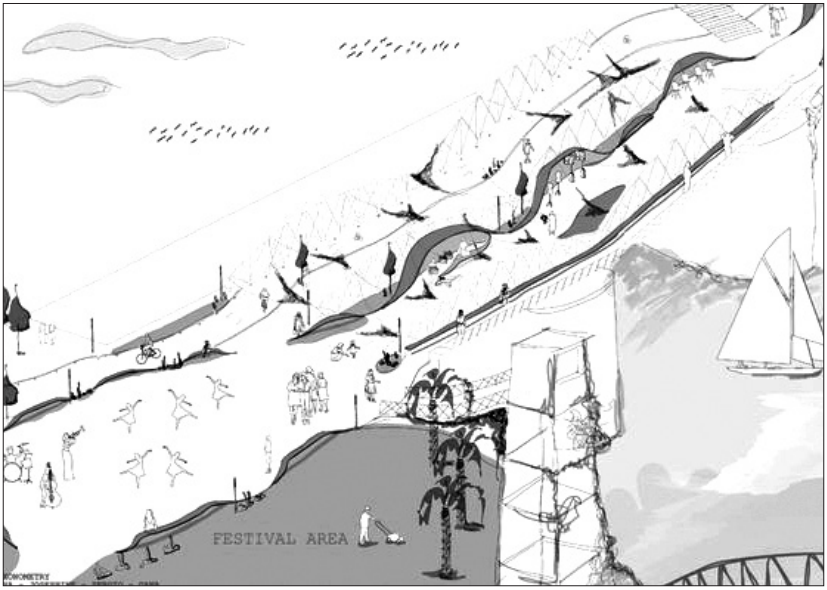

Echipa V: Ana Maria Arbona Bolufer, Josephina, Sergio Piña Belmonte, Oana Dăscăloiu

FESTIGIU 2016. Punerea în valoare a patrimoniului printr-un eveniment urban

Studiul proiectului a pornit de la observarea zonelor industriale abandonate, care reclamă astăzi o viață nouă. Această viață nouă se propune a se genera prin spațiu public, determinat de niște repere volumetrice și formale unitare: fâșii de pavaj care se ridică și devin construcții, putând adăposti o serie de activități diverse, de la mici concerte, puncte de vânzare, până la centre de închirieri biciclete, puncte de informare etc. Spațiul arhitectural este conceput pentru a adăposti un eveniment anual care să dea identitate orașului Giurgiu, pe care autorii l-au denumit FESTIGIU.

Figura 5. Extras din proiectul Echipei V.

II.12. Al doiprezecelea atelier. Câmpulung Muscel. Cadru natural. Arhitectură. Tradiție, noiembrie 2018

Al doisprezecelea atelier româno-spaniol de arhitectură Câmpulung Muscel, 31 octombrie - 4 noiembrie 2018

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

The twelfth Romanian-Spanish architecture workshop marked the 15th anniversary of the UAUIM Faculty of Interior Architecture and took place in early November 2018. The workshop continued the legacy of the 11 previous editions held in Romania and Spain, as well as the tradition of seven other Romanian-Spanish workshops and numerous academic events organized by the Câmpulung Muscel Municipality, in which the Ion Mincu University of Architecture and Urbanism participated as either an organizer or a guest. Participants included students from all faculties of our university (Architecture, Interior Architecture, and Urbanism), as well as from the University of Alicante, its partner institution.

Al doisprezecelea atelier româno-spaniol de arhitectură a fost dedicat împlinirii a 15 ani de existență de către Facultatea de Arhitectură de Interior a UAUIM și a avut loc la început de noiembrie, în anul 2018. Atelierul a continuat atât cele 11 ediții precedente, desfășurate în România și Spania, cât și tradiția altor 7 ateliere româno-spaniole și a numeroase evenimente academice organizate de Primăria Municipiului Câmpulung Muscel, la care Universitatea de Arhitectură și Urbanism Ion Mincu a participat ca organizator sau invitat. La eveniment au participat studenți de la toate facultățile din cadrul Universității noastre (Arhitectură, Arhitectură de Interior, Urbanism), cât și de la Universitatea Alicante, instituție parteneră. Organizarea a fost asigurată de conf.dr.arh. Codina Dușoiu, asist.dr.arh. Mihaela Lazăr, lector dr.arh. Tana Lascu de la UAUIM și profesorul dr.arh. Daniel Sirvent din partea Universidad de Alicante, fiind susținut de conf.dr.arh. Beatrice-Gabriela Jöger, în calitate de Decan al FAI – UAUIM. În cadrul atelierului au mai susținut comunicări șef lucrări dr.arh. Dragoș Dordea (UAUIM) și arh. Ioana Pavel (absolventă FAI-UAUIM). Pe durata atelierului și în următoarele zile în holul Primăriei a a avut loc o expoziție aniversară de proiecte de diplomă realizate în cadrul Facultății de Interior a UAUIM, acoperind aproape toată durata existenței sale.

Atelierul, care a pus în evidență multiplele paliere de valoare ale așezării muscelene, cu comunitatea și tradițiile sale, a fost găzduit de Primăria

municipiului Câmpulung. În plus, anul centenar de aniversare a Marii Uniri a României a fost marcat, simbolic, printr-o vizită la mausoleul eroilor căzuți în primul război mondial de la Mateiașu, în imediata vecinătate a orașului Câmpulung.

Proiectele elaborate de studenți, prezentare pe echipe

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Dușoiu, UAUIM

Abstract

Many students from the Faculty of Interior Architecture participated in this anniversary edition, but also from the other faculties from UAUIM. Together with their colleagues from U.Alicante, they ellaborated projects and studies analyzing several layers of Câmpulung Muscel – from topography and urbanism, to architecture, history, tradition, architectural details and crafts.Teamwork fostered communication, hands-on learning, and intercultural exchange. Students participating in the workshop returned home with a wealth of knowledge and experiences that undoubtedly contribute to their professional development; faculty members gained valuable contacts within the academic and administrative communities of Câmpulung; and the Ion Mincu University of Architecture and Urbanism acquired new proposals and ideas for collaboration with both the local administration and the municipality's high schools.

Echipa I - Maria Alexandra Dan, Miruna Patricia Lup, Alexandra Andreea Mitu, Elena Beatrice Năstase, Marian Fîntînă

Pe jos sau cu bicicleta prin Câmpulung (trasee de plimbare). Biserici, case de târgoveți, case neoromânești, vile, licee și școli, cruci votive etc. Hartă, identitate vizuală

Echipa alcătuită din studenți la Facultatea de Arhitectură de Interior și Facultatea de Urbanism a UAUIM a analizat posibilitățile de cartare, promovare și punere în valoare a unor trasee cu obiective clasificate pe categorii din oraș și împrejurimi, elaborând deasemenea propuneri de identitate vizuală, semnalistică, intervenții urbane.

Figura 1. Extras din proiectul Echipei I.

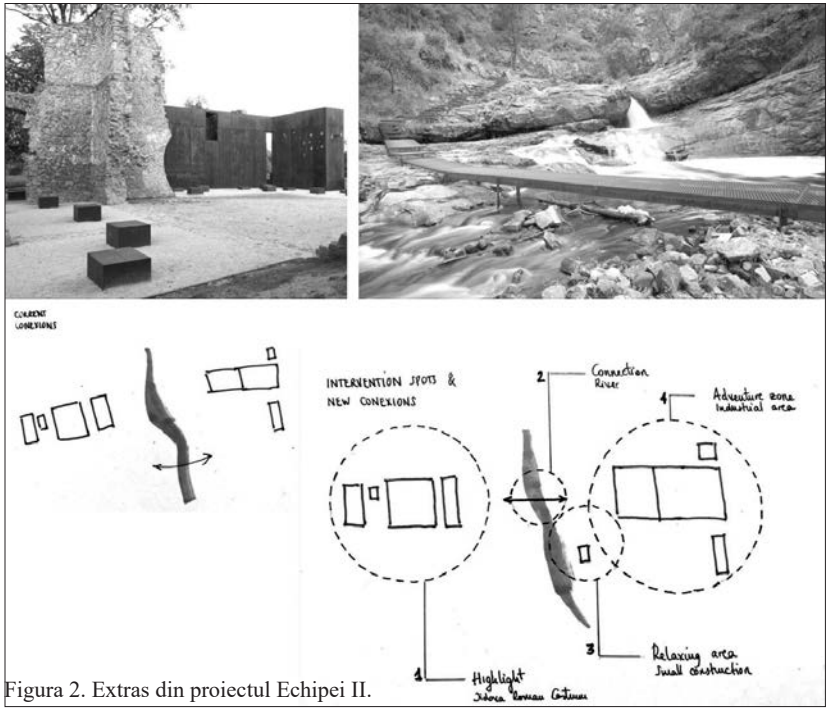

Figura 2. Extras din proiectul Echipei II.

Echipa II - Ionela Ramona Păduraru, Diana Nițu, Cristian de Gea Cano, David Martinez Rodriguez, Marina Perals Parra
Câmpulung – arheologie versus arheologie industrială. Castrul roman Jidova și situl industrial din vecinătate – identitate vizuală, semnalistică, informare turistică, idei de dezvoltare

Echipa formată din studenții Universității din Alicante, Spania și studenți ai Facultății de Arhitectură de Interior a UAUIM a evidențiat binomul arheologie-arheologie industrială, prezent în formă unică în cazul sitului castrului roman Jidova. Propunerea de arhitectură elaborată a urmărit legarea celor două realități aparent incompatibile într-un unic sit de interes, care prin conversie funcțională poate deveni o atracție pentru oraș.

Propunerea este valoroasă și constituie o mărturie a locului, în contextul în care în august 2026 a fost dinamitată uzina electrică Câmpulung Muscel, aflată în vecinătatea sitului arheologic.

Echipa III - Nadia Bazaz, Alexandru Cortez, Miruna Gheorghe, Carmen Ifrim, Silvia Pușcașu, Cristiana Ștefănescu, Andrei Vârlan
O culegere de perspective aeriene emblematice ale orașului Câmpulung. Indicarea reperelor geografice și antropice, hartă cu localizarea imaginilor, semnalistică

Echipa formată din studenți la Facultatea de Arhitectură de Interior, Facultatea de Arhitectură și Facultatea de Urbanism a UAUIM a identificat punctele de belvedere asupra orașului cu impact vizual maxim și modalitățile de a le accesa, propunând trasee, amenajări arhitecturale și semnalizări ale acestora, precum și promovarea lor în cadrul unor itinerarii turistice.

Figura 3. Extras din proiectul Echipei III.

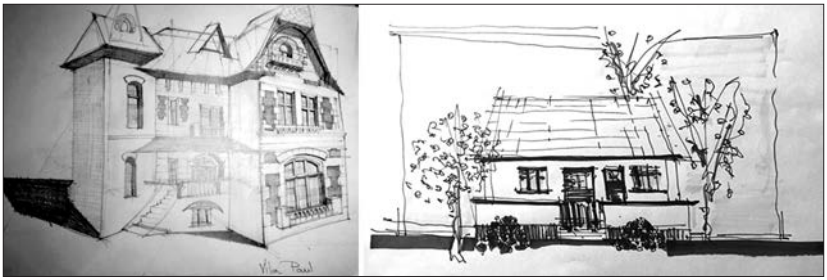

Figura 4. Extras din proiectul Echipei IV.

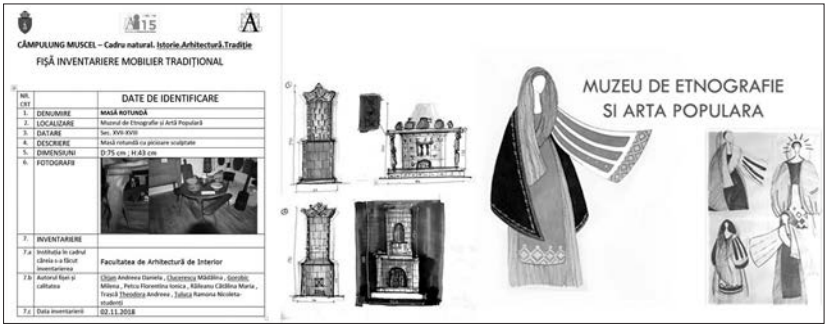
Echipa IV - Iulia Baltă, Ada Costache, Sebastian Mărgărit, Rareș Orzac, Alexandra Rață, Cristina Stahie și Echipa V - Victor Stoicescu, Loredana Susan

Inventariere a unor case reprezentative pentru oraș (case de târgoveți, case cu elemente românești, case realizate cu materiale tradiționale).

Cele două echipe formate din din studenți la Facultatea de Arhitectură de Interior a UAUIM au cartat *in situ* case reprezentative pentru oraș din punct de vedere arhitectural, stilistic, al relației cu peisajul, al vechimii, al folosirii unor materiale și tehnici tradiționale. Nu de puține ori studenții au stat de vorbă cu proprietarii caselor, adunând pe teren un bogat material documentar. Fiecare dintre echipe a avut în studiu o zonă urbană (dinspre piața centrală a Primăriei spre NE și din același punct către SV). S-au completat fișe de inventar cu localizarea caselor, fotografii, schițe, plan, date etc, s-a procedat la realizarea de interviuri cu proprietarii/utilizatorii caselor și la elaborarea hărții caselor inventariate.

Echipa V - Andreea Cârjan, Milena Gorobic, Mădălina Clucerescu, Florentina Petcu, Theodora Trașcă, Ramona Țuluca, Cătălina Răileanu

Figura 5. Extras din proiectul Echipei V.

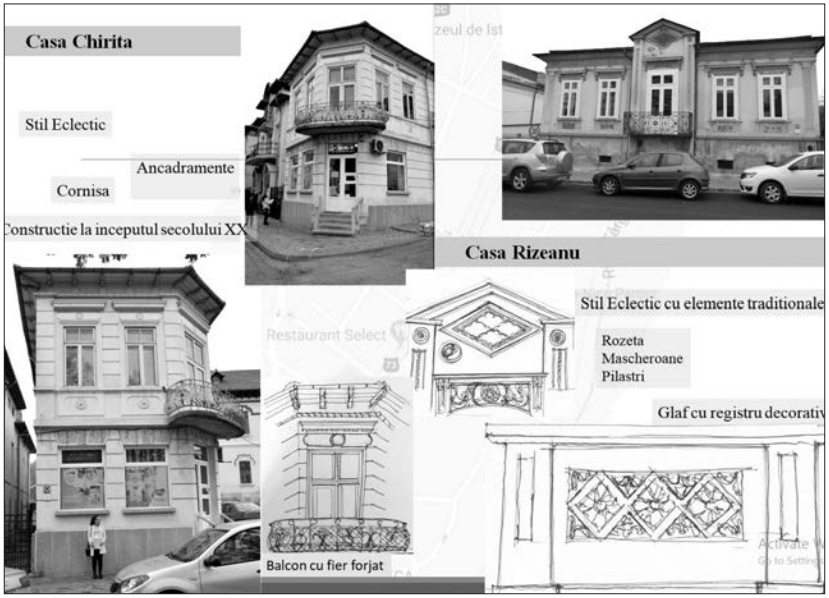
Inventariere a unor interioare tradiționale/neoromânești. Schițe, releveu mobilier, detalii finisaje

Echipa formată din studenți la Facultatea de Arhitectură de Interior a UAUIM s-a ocupat cu predilecție de inventarierea unor piese de mobilier și interior de arhitectură valoroase, dar și de interpretarea acestora în posibile noi propuneri. S-au studiat elemente de interior tradiționale, țărănești, neoromânești etc.

Echipa VI - Codruța Brișan, Maria Cristina Duduveche, Nadia Khalil, Tabita Ionescu, Andra Minculete, Oana Stan-Vlad și Echipa VIII - Oana Badea, Alexandru Leru, Andreea Petroiu, Maria Popovici, Ana Rotaru
Câmpulung în detalii de arhitectură – realizarea unui compendiu de detalii arhitecturale emblematice pentru oraș, care să se poată constitui în „simboluri vizuale" ale acestuia

Cele două echipe formate din studenți la Facultatea de Arhitectură de Interior a UAUIM au cartat *in situ* detalii de arhitectură ale unor case reprezentative pentru oraș, evidențiind materiale și tehnici tradiționale, precum și elemente specifice vocabularului arhitecturii românești și muscelene, în special. Fiecare dintre echipe a avut în studiu o zonă urbană (dinspre piața centrală a Primăriei spre NE și din același punct către SV).

Figura 6. Extras din proiectul Echipei VI.

II.13. Modelul atelierelor româno-spaniole de arhitectură la Câmpulung Muscel 2009-2015

Strategii pentru o evoluție sustenabilă a orașului Câmpulung Muscel, bazate pe rezultatele atelierelor hispano-române 2009-2015

Conf.dr.habil.arh. Elena-Codina Duşoiu, UAUIM

Abstract

Strategies for a Sustainable Evolution of the Town of Câmpulung Muscel through the Results of the Spanish-Romanian Workshops 2009-2015

This presentation aims to conclude on the previous intervention projects realized on the city of Câmpulung with the volunteer contribution of the participants to the Spanish-Romanian workshops (which took place yearly between 2009 and 2015). The proposals developed within these workshops cover a multitude of the architectural, urbanistic, landscape and social aspects of the present Câmpulung, constructing a network of ideas connected to the future. Putting everything together could lead to a coherent strategy of development of the city, connecting the various layers of this medieval settlement: historical and architectural heritage, archeological sites (industrial archaeology included), commercial routes, climatic potential as summer resort, natural landscape, vernacular architecture and traditions etc. The various working themes proposed for the workshops covered the rehabilitation of "St. Elias" central market and its surrounding area, a guide of intervention in the city center (Pardon avenue, Negru-Vodă and Republicii streets, Jurământului square, "minor" squares and areas), the urban regeneration of the river's area, a proposal of vertical extension of the Town hall and suggestions of visual identity elements. The international En-Route Seminar organized by UNISCAPE in Câmpulung in October 2016 and the 12th Romanian-Spanish Workshop, previously presented, organized to celebrate 15 years of existence of the Faculty of Interior Architecture of UAUIM, are also important architectural events held in Câmpulung Muscel worth to be mentioned.

Ideea organizării unor ateliere anuale de arhitectură în orașul Câmpulung a apărut ca urmare a colaborării hispano-române dintre Școala Tehnică Superioară de Arhitectură din Madrid și Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu" din București. Grație colaborării dintre fundația personală a profesorului Javier de Cárdenas (Diego de Sagredo) și Fundația

Familiei Rațiu și Fundația Pro Patrimonio din România – și beneficiind de sprijinul ferm al municipalității, precum și de implicarea directă a primarului Călin Andrei – la Câmpulung a luat naștere, în 2009, o tradiție paralelă cu atelierele româno-spaniole „originale", continuată constant până în anul 2015. Fiecare atelier de arhitectură a abordat o problemă actuală a orașului, ideile proaspete și entuziaste ale studenților spanioli reușind să pună bazele unei viitoare strategii de dezvoltare urbană pentru Câmpulung, prin luarea în considerare a unor aspecte precum reabilitarea clădirilor, gestionarea traficului sau amenajarea cadrului urban. Iată o scurtă descriere a celor șapte ateliere de arhitectură hispano-române desfășurate la Primăria din Câmpulung începând cu anul 2009:

1. Reabilitarea pieței centrale (Sf. Ilie) și a spațiului urban din fața ei - 2009

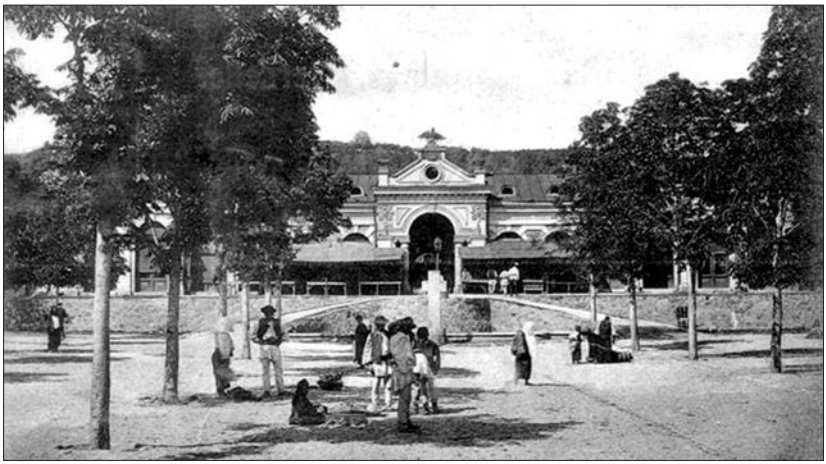
Piața centrală a orașului a fost percepută imediat de vizitatorii aflați la prima vizită drept un punct focal al activităților, un nucleu vibrant al vieții urbane. Locul este legat de o tradiție seculară: numele de „Sfântul Ilie", atribuit pieței, provine din obiceiul de a organiza marele târg al regiunii de ziua acestui sfânt (20 iulie). De altfel, și biserica situată în imediata apropiere a pieței îi este dedicată Sfântului Ilie. Edificiul, ridicat în secolul al XIX-lea, posedă o valoare arhitecturală remarcabilă, însă dispune de o extindere în partea posterioară – acoperită cu o structură metalică – care nu prezintă un stil arhitectural definit și necesită, în mod evident, o intervenție arhitecturală.

Totuși, elementul cel mai important al ansamblului este piațeta din fața pieței propriu-zise. Mărginită pe latura dreaptă de un monument istoric – fostul hotel „Carol I" –, piațeta găzduiește în centru „Crucea Jurământului", una dintre cele mai importante cruci votive ale orașului. Tradiția spune că această cruce era folosită de edili pentru a depune jurământul că vor respecta legile și vor aduce prosperitate comunității. O analiză socială actuală a zonei relevă un amestec eterogen de locuitori ai blocurilor de locuințe colective ieftine (lipsite de stil arhitectural), construite în perioada comunistă, și utilizatori ai pieței, care este amenajată necorespunzător. Clădirile cu valoare arhitecturală se află într-o stare fizică precară, fiind complet neglijate și mascate de construcțiile improvizate din vecinătatea pieței, în timp ce piațeta duce lipsă de amenajări urbane, mobilier, iluminat și pavaj adecvat. Proiectele au vizat amenajarea urbană a pieței centrale – acordând o atenție deosebită punerii în valoare a crucii votive, astfel încât aceasta să ocupe un rol central –, precum și sistematizarea traficului auto în zonă și reabilitarea clădirii pieței, cu respectarea elementelor sale arhitecturale valoroase. (Fig.1)

Figura 1. Propunere de spațiu public în centrul istoric al orașului Câmpulung, de Laura Amoretti Vila și Rebecca Gomez Vila, studente la ETSA Madrid

Figura 2. Vedere istorică a Pieței Sf.Ilie, 1902

2. Sistematizarea și regenerarea urbană a malurilor râului care traversează orașul (Râul Târgului) - 2010

Cel de-al doilea atelier s-a concentrat asupra elementului principal al peisajului natural al orașului: râul. Orașul s-a dezvoltat istoric de-a lungul râului și al drumului principal – axa comercială care, în Evul Mediu, făcea legătura între Țara Românească și Transilvania. Totuși, cele două maluri ale râului au cunoscut o dezvoltare inegală: nucleul istoric s-a concentrat pe malul vestic, în timp ce zona estică a rămas mai haotică și neglijată. De asemenea, râul nu a fost valorificat ca punct de interes pentru viața urbană și nu s-au realizat intervenții de amenajare de-a lungul malurilor sale. Participanții la atelier au conștientizat potențialul major al râului ca element de peisaj natural și au conceput zone vaste de agrement urban pe ambele maluri, reconectând astfel cele două părți ale orașului, perceput în prezent ca fiind divizat în două. (Fig.3)

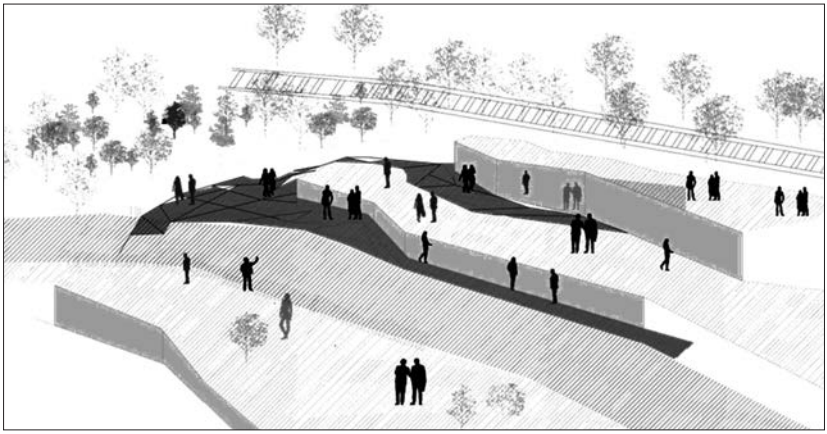

Figura 3. Propunere de intervenție urbană pe ambele maluri ale râului, de Marta Sánchez și María Expósito, studente la ETSA Madrid, 2010

3. Un ghid de intervenție pentru axa urbană principală a centrului orașului (Bulevardul Pardon) – 2011

Elaborarea unui ghid de intervenție pentru centrul istoric al orașului și-a demonstrat utilitatea în România încă dinaintea reabilitării centrului istoric al Sibiului. Inițiativa realizării unui astfel de document a beneficiat de sprijinul GTZ – o agenție a guvernului federal german – și al Primăriei Municipiului Sibiu. Ghidul nu și-a propus să fie un compendiu de legislație urbanistică, ci o colecție de exemple de bune practici și de soluții inacceptabile privind reabilitarea clădirilor istorice, pusă la dispoziția cetățenilor în mod gratuit. Documentul și-a dovedit eficiența, contribuind la educația urbanistică

și arhitecturală a locuitorilor și, în cele din urmă, la conferirea unui aspect coerent și corect centrului orașului restaurat.

Bulevardul Pardon reprezintă axa centrală principală a orașului Câmpulung, fiind legat de cele mai importante valori arhitecturale ale acestuia și evocat în opere literare celebre. Proiectul realizat în cadrul celui de-al treilea atelier hispano-român desfășurat la Câmpulung propune o serie de principii de intervenție asupra fațadelor clădirilor situate de-a lungul bulevardului, precum și o intervenție urbanistică asupra axei de promenadă, transformată integral într-un spațiu public pietonal.

4. Conservarea clădirilor considerate patrimoniu arhitectural, situate pe străzile Negru Vodă și Republicii, precum și a celor situate între Grădina Merci și Hotelul Regal – 2012

5. Conservarea clădirilor cu valoare de patrimoniu arhitectural situate în zona Piața Jurământului – Mănăstirea Negru Vodă – 2013

Ambele ateliere (din 2012 și 2013) au continuat aceeași strategie de intervenție în zona centrului istoric, inclusă pe Lista oficială a monumentelor sub denumirea „situl urban Orașul Istoric Câmpulung" și având codul AG-II-s-A-13545. Această zonă cuprinde o varietate de locuințe – în principal case ale negustorilor și meșteșugarilor din secolele XVIII–XX, dar și case tradiționale românești – care integrează principalele elemente morfologice arhitecturale definitorii pentru identitatea unui stil național (Lista Monumentelor Istorice, 2010). Ulterior, aceste elemente au fost reinterpretate de arhitecți moderni, dând naștere unui nou stil: cel neoromânesc (pentru definiții și comentarii privind stilul național românesc, a se vedea Ştefănuț, A., 2010). Ideea „formării unei arte naționale" – dublată de o mai bună organizare a învățământului public, reprezentat la Câmpulung prin instituții de prestigiu precum colegiile „Dinicu Golescu" și „Carol I" – a fost susținută de personalități precum Alexandru Odobescu. Acesta afirma că arhitecții trebuie să pătrundă în „spiritul arhitectural al vieții" și să extragă din rândul populației ideea unei noi arhitecturi. (Ionescu, G., 1982). În paralel cu restaurarea acestor clădiri valoroase într-un stil unitar, participanții au acordat o atenție deosebită necesității de a asigura orașului spațiile publice indispensabile, garantând astfel continuitatea urbană și viața socială.

6. Propuneri de identitate vizuală (design publicitar) pentru comercianții din zona centrului istoric și un proiect de extindere pe verticală a clădirii Primăriei (prin utilizarea podului) - 2014

Primăria din Câmpulung a fost construită între anii 1928 și 1934 de către arhitectul local Dumitru Ionescu-Berechet, reflectând stilul neoromânesc

cu elemente specifice zonei Muscel. Clădirea, care a găzduit anterior Prefectura, este o construcție monumentală ce se remarcă prin spații interioare vaste, detalii rafinate și finisaje realizate din materiale elegante, precum piatra locală de Albești (Andreșoiu, B., Mirea M., 2012). Atelierul din 2014 a vizat atât necesitățile imediate ale Primăriei (o eventuală extindere a spațiului în zona mansardei), cât și elaborarea unei liste de modele de semnalistică publicitară destinate antreprenorilor din centrul istoric al orașului (în această abordare regăsindu-se modelul intervenției de reabilitare aplicat în centrul orașului Sibiu).

7. Intervenție peisagistică în zona situată între Podul Gobej și Complexul Billa (strada Alexandru cel Bun), precum și în parcul din fața Școlii nr. 5 de pe strada Negru Vodă – 2015

De această dată, atelierul hispano-român s-a concentrat asupra așa-numitelor spații „minore", vizând extinderea conceptului de spațiu public integrat în oraș și în comunitate către zonele rezidențiale ale muncitorilor, situate pe malul estic al râului Târgului. Strada Alexandru cel Bun urmează un traseu paralel cu râul, constituind principala axă de circulație a zonei estice, însă nu prezintă coerență în ceea ce privește volumetria arhitecturală și nici nu dispune de spații publice specifice unei zone rezidențiale. Experiența spaniolă în intervențiile contemporane asupra spațiului public a condus la propuneri de proiectare interesante și viabile. Piețele, după cum remarca marele arhitect G.M. Cantacuzino, reprezintă „expresia vie a vieții urbane. Ele exprimă demnitatea și mândria orașului". Cu toate acestea, actuala capitală a României „nu are piețe, iar un oraș fără piețe este un oraș lipsit de viață socială". (Cantacuzino, 1977)

Prin multitudinea aspectelor abordate și varietatea propunerilor, precum și prin analiza aprofundată a evoluției istorice a orașului și a trăsăturilor definitorii ale patrimoniului său arhitectural, rezultatele celor șapte ateliere hispano-române de la Câmpulung constituie piesele unui puzzle ce fundamentează o strategie complexă de dezvoltare urbană. O mențiune specială se cuvine profesorului Javier de Cárdenas y Chávarri, care s-a implicat în acest proiect cu întreaga sa experiență profesională. Este de menționat și concursul inedit de literatură "Câmpulung în 100 de cuvinte", câștigat de o studentă din Spania, pe care profesorul l-a finanțat în 2014 din fonduri proprii.

Doresc, de asemenea, să o menționez pe doamna Corina Hopârtean – reprezentantă, la acea vreme, a Fundației Familiei Rațiu și a Fundației Pro Patrimonio –, care a participat la cel de-al treilea atelier româno-spaniol

organizat de Universitatea „Ion Mincu” la Iași, Suceava și Dealu Frumos și a avut inițiativa de a aplica acest model în orașul Câmpulung. Primarul Călin Andrei a acceptat imediat propunerea și a susținut proiectul. O contribuție deosebită a avut și doamna Cornelia Oprișan, președinta Fundației Pro Patrimonio din Câmpulung.

Ceea ce am descoperit în cele din urmă, cu toții, este că Câmpulungul – asemenea satelor românești primordiale și, într-un fel, spre deosebire de marile orașe – poartă „expresia unei tinereți eterne”, care ne cheamă să-l înțelegem și să-l păstrăm. (Cantacuzino, 1977)

Bibliografie

Andreșoiu, B., Mirea M., *Câmpulung Muscel. Schițe pentru o monografie arhitecturală*, 2012. 200: p.116

Cantacuzino, G.M., *Izvoare şi popasuri*, 1977. 519: p. 155, p.203-206

Ionescu, G., *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul secolelor,* Ed. Academiei R.S.R., București 1982. 712: p.547

Ştefănuţ, A., *Arhitectură şi proiect românesc. Stilul naţional românesc*, 2010. 118: p.17-68

Lista monumentelor istorice din municipiul Câmpulung Cf. Ordin Nr.2361/2010

http://www.primariacampulung.ro/index2.php?continut=sub&id=78 – link pe care au existat mai mulți ani proiectele elaborate în cadrul Atelierului de Arhitectură de la Câmpulung

https://www.uauim.ro/evenimente/atelier_de_restaurare_romano_spaniol/

III. COLABORĂRI ÎN ERA IA

III.1. Inteligența artificială în arhitectură: cronica a trei ateliere internaționale (2023-2026)

Prof.asoc.dr.arh. Isidro Navaro Delgado
Prof.asoc.dr.arh. Janina Puig Costa, ETSAB

Abstract

Architectural education is at a historical threshold where the convergence between human creativity and complex computational processing is redefining the role of the architect. Since the emergence of generative artificial intelligence (AI) for images with Dall-e (January 2021) and the normalization of large language models like ChatGPT (2022), AI has evolved continuously, providing architects with new methodologies for image creation and project promotion.

Under this premise, the ARC (Architectural Representation Center) of the Department of Architectural Representation at the Barcelona School of Architecture (ETSAB-UPC) has spearheaded an unprecedented teaching innovation node. This initiative has materialized into a series of three international workshops connecting talent from Spain, Romania, Italy, and Mexico. It integrates prestigious institutions such as the "Ion Mincu" University of Architecture and Urbanism in Bucharest, the University of Palermo, and several Mexican universities: UAM-Azcapotzalco, University of Guadalajara (UdG), UNAM-FES Acatlán, and the Autonomous University of Baja California (UABC).

Each workshop has been conducted during a different academic year, spanning from 2023-2024 to 2025-2026. The organization of the sessions has remained consistent since the beginning, with three scheduled days per course: conceptualization (Day 1), development (Day 2), and presentation and delivery (Day 3). Working in groups, students tackle different architectural challenges linked to the Barcelona metropolitan area. The final edition of the workshop in the Catalan city culminates in 2026, coinciding with Barcelona serving as the host for the International Congress of Architecture.

Figura 1. Entități participante și colaboratoare la Atelierele Internaționale (2023-2026).

Contextul rețelei de cooperare interuniversitară

Inițiativa și planificarea seriei de ateliere din perioada 2023–2026, coordonate de Școala de Arhitectură din Barcelona (ETSAB), sunt rezultatul unei colaborări internaționale între numeroase instituții: Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu" din București, Universitatea din Palermo (UNIPA) și mai multe universități din Mexic – UAM-Azcapotzalco, Universitatea din Guadalajara (UdG), UNAM-FES Acatlán și Universitatea Autonomă din Baja California (UABC). Numărul universităților partenere nu este întâmplător; acesta reflectă un angajament comun de a analiza modul în care Inteligența Artificială (IA) va transforma practica profesională prin utilizarea resurselor online, a software-urilor avansate și a modulelor (*plug-in*-uri) specializate. De la apariția DALL-E (2021) – primul instrument de IA generativă pentru crearea de imagini – numărul aplicațiilor disponibile pentru designeri și arhitecți a crescut exponențial. În prezent, asistăm la o explozie și o proliferare a agenților de IA (precum Google Studio și Gemini Notebook) capabili atât să interpreteze, cât și să genereze materiale și formate diverse, inclusiv text, imagini, sunet, video, infografice și prezentări.

În acest context, internaționalizarea seriei de ateliere reprezintă un pilon fundamental. Studenți de la diverse niveluri de studiu – de la licență până la doctorat – formează echipe mixte pentru a-și lărgi orizonturile și a interacționa cu un mediu de lucru globalizat. Coordonarea se realizează în mod sincron prin intermediul platformei Discord, care funcționează ca un studio de arhitectură digitală pentru gestionarea apelurilor video, a schimbului

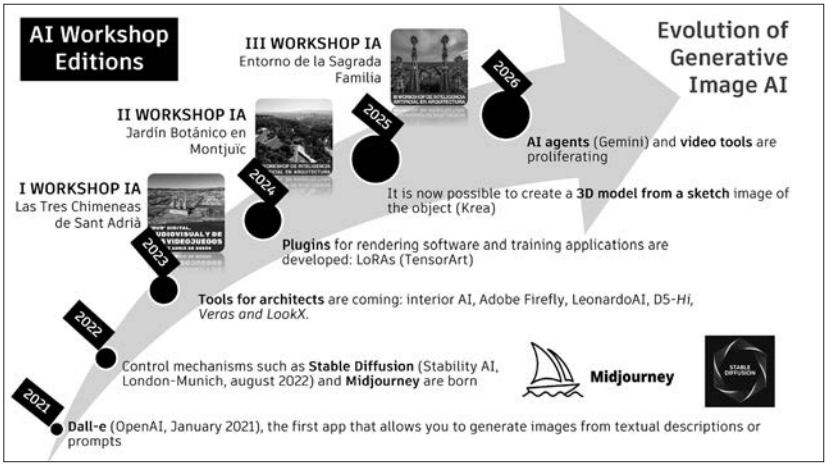

Figura 2. Plasarea edițiilor atelierului în contextul evoluției exponențiale a instrumentelor de generare a imaginilor bazate pe inteligență artificială.

de documente și a mentoratului continuu, facilitând totodată colaborarea în ciuda diferențelor de fus orar.

Evoluția și profilul participanților

Gradul de participare a crescut semnificativ de la o ediție la alta. A început cu 71 de studenți în anul universitar 2023–2024, a urcat la 100 în 2024–2025 și a atins un vârf de 147 de studenți în ediția 2025–2026. Această creștere exponențială a participării demonstrează interesul tot mai mare al studenților față de oportunitățile profesionale și strategiile generate de apariția inteligenței artificiale în arhitectura și urbanismul contemporan. Totodată, distribuția pe genuri a studenților participanți a rămas echilibrată pe parcursul celor trei ediții, înregistrându-se o ușoară majoritate masculină (aproximativ 58% bărbați față de 42% femei). Rețeaua facilitează transferul de cunoștințe pe verticală, reunind studenți de la diverse niveluri de studiu, de la licență până la masterat și doctorat.

În ceea ce privește diversitatea geografică, se remarcă o prezență semnificativă a studenților din Mexic, provenind de la instituții precum UNAM (FES Acatlán), UAM (Azcapotzalco), Universitatea din Guadalajara (UDG CUAAD), TEC de Monterrey și UABC. Numărul acestora a crescut de la 46 de studenți la prima ediție la peste 100 la cea de-a treia. România, reprezentată de Universitatea „Ion Mincu”, și-a menținut o prezență puternică și constantă (între 16 și 22 de studenți anual), impunându-se drept principalul partener strategic european. Spania și Italia completează nucleul european,

ETSAB-UPC jucând un rol-cheie în calitate de gazdă și coordonator, alături de Universitatea din Palermo, care s-a alăturat inițiativei în edițiile recente.

O analiză a cadrelor didactice implicate în edițiile atelierului internațional evidențiază dezvoltarea și consolidarea echipei de predare, la ultima ediție (2025–2026) participând 23 de profesori. Spre deosebire de cursurile tradiționale, acești profesori acționează ca experți consultanți și coordonatori de grup, oferind îndrumare intensivă echipelor mixte pe parcursul celor 54 de ore de lucru – desfășurate atât în format fizic, cât și online – specifice fiecărui atelier. De asemenea, în prima zi a atelierului sunt incluse două prezentări susținute de experți în aplicații ale inteligenței artificiale sau de persoane implicate direct în proiect. La ultima ediție, de exemplu, a participat dr. Marius Voica din București pentru a explica complexitatea geometrică a formelor concepute de J.A. Gaudí pentru Sagrada Família, alături de tehnicianul Guillem Haro, implicat în lucrările de construcție aflate în desfășurare la Fațada Gloriei a basilicii.

Selecția și analiza temelor de studiu: de la fabrică la templu

Alegerea temelor pentru fiecare ediție a urmat o logică a complexității crescânde în ceea ce privește tehnica, scara intervenției și profunzimea discursului, utilizând repere arhitecturale din zona metropolitană a Barcelonei drept laboratoare experimentale. În ansamblu, studenții au evoluat de la o perspectivă globală — bazată pe referințe diverse precum Tadao Ando, Turnul Eiffel și Marina Bay din Singapore, în cadrul primei ediții din anul universitar 2023–2024 — către universul specific și particular al imaginației „gaudiene". În cea mai recentă ediție, dedicată Sagrada Família, textele pun accent pe reinterpretarea geometriilor riglate, a hiperboloizilor și a utilizării tehnicii *trencadís*, îmbinând moștenirea lui J.A. Gaudí cu tehnologiile secolului XXI.

Anul universitar 2023-2024: Fabrica Las Tres Chimeneas și Catalunya Media City

Prima ediție s-a concentrat pe reabilitarea fostei centrale termice din San Adrián de Besós, un simbol industrial în stil brutalist, inactiv din anul 2011. Abordarea a fost predominant arhitecturală, punând accent pe inserția unor noi volume în cadrul structurii existente. Provocarea pentru studenți a constat în proiectarea Catalunya Media City, un important centru (hub) de conținut audiovizual și digital, menit să poziționeze Catalonia ca lider internațional în domeniul inovației. Acest hub audiovizual a găzduit conferințe și evenimente legate de locația aleasă pentru Congresul Internațional de Arhitectură din 2026.

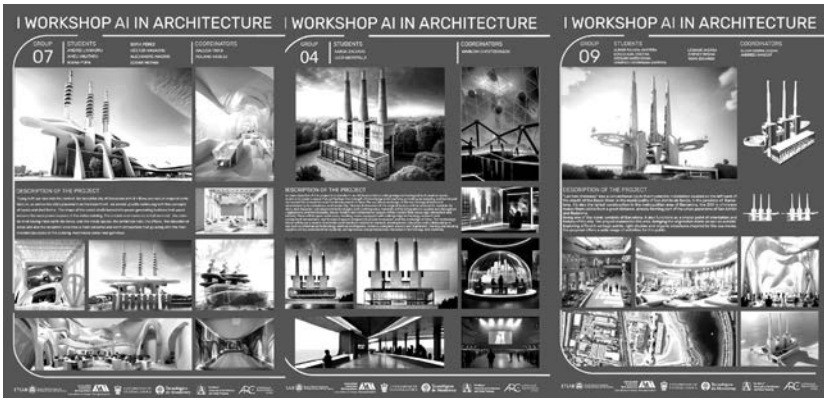

Figura 3. Exemple de trei panouri din anul universitar 2023–2024: Las Tres Chimeneas și Catalunya Media City.

Programul funcțional propus echipelor de lucru a fost unul ambițios, implicând o suprafață construită de 7.365 m² în cadrul unei clădiri-„pod" cu trei niveluri, situată la o înălțime de 45 de metri față de sol. Studenții au avut sarcina de a organiza un program care să includă: 70% spații pentru expoziții și prezentări (săli de proiecție și spații pentru evenimente imersive), 10% spații de producție și studiouri (zone de înregistrare și post-producție) și restul de 20% destinat birourilor, administrației, facilităților de instruire și spațiilor comune. Scopul a fost transformarea unei „fabrici de energie" într-o „fabrică de cultură", prin integrarea impunătoarei Hale a Turbinelor (22.600 m²) cu o infrastructură tehnologică de ultimă generație.

Ultimele sesiuni ale acestei ediții au pus în valoare proiecte axate pe estetică și pe spațiul arhitectural, inteligența artificială servind drept sursă de imagistică conceptuală sau de inspirație inițială pentru dezvoltarea formală ulterioară a proiectului.

Anul universitar 2024–2025: Grădina Botanică din Barcelona

În cadrul celei de-a doua ediții, atenția s-a concentrat asupra peisajului și a geometriei complexe a dealului Montjuïc. Tema a vizat proiectarea unui spațiu expozițional și a unor locuințe pentru cercetători în incinta Grădinii Botanice – o lucrare originală semnată de Carlos Ferrater și Bet Figueras.

Atelierul a avut la bază proiectul lui Ferrater, care utilizează o rețea poliedrică neregulată pentru a se adapta topografiei, fără a necesita lucrări ample de terasament. Studenții au explorat modul în care inteligența artificială ar putea interacționa cu acest sistem, elaborând propuneri care mențineau tensiunea dintre caracterul formal al pereților din oțel Corten și

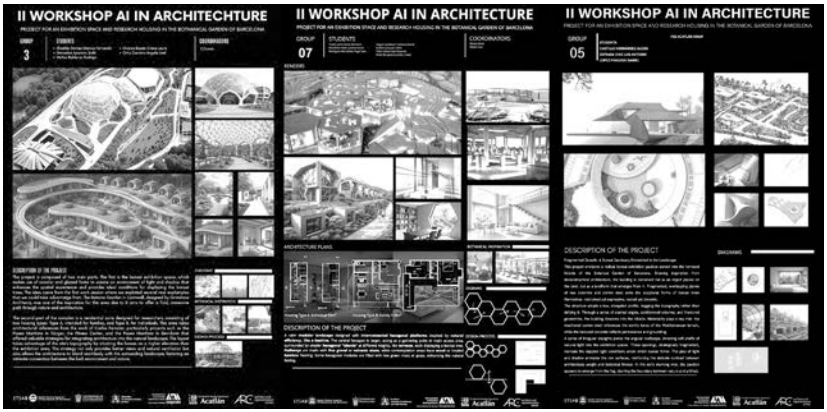

Figura 4. Exemple de trei panouri finale din anul universitar 2024-2025: Grădina Botanică din Barcelona.

evoluția „anarhică" a vegetației mediteraneene. Un accent deosebit a fost pus pe proiectarea unei sere destinate unei expoziții de bonsai, solicitându-se structuri cu înălțimi de 5 până la 6 metri și sisteme automatizate de control al irigațiilor.

Evoluția inteligenței artificiale (IA) în cadrul acestei a doua ediții a permis transformarea în forme concrete a schițelor realizate manual (cu ajutorul instrumentului Krea) – în care studenții desenau intuitiv pergole bioclimatice menite să protejeze bonsaii de soarele puternic din Barcelona, integrând totodată sisteme de irigare automată.

Anul universitar 2025–2026: Zona adiacentă Basilicii Sagrada Família

Cea mai recentă ediție abordează provocarea supremă: zona din jurul Basilicii Sagrada Família. Acest atelier invită studenții să intre într-un dialog cu moștenirea lui Antoni Gaudí, concentrându-se asupra parcului situat în fața fațadei Pătimirii. Sarcina a constat în propunerea unei strategii urbane în cadrul grilei Cerdà, pentru a crea un coridor bioclimatic și o intrare monumentală care să servească drept punte de legătură între oraș și templu.
Studiul operei lui Gaudí este, în sine, un studiu al geometriei suprafețelor riglate: hiperboloizi, paraboloizi, helicoizi și elipsoizi. Studenții utilizează IA pentru a reinterpreta aceste forme de „design inteligent" inspirate din natură – precum coloanele arborescente care imită trunchiurile copacilor și elimină necesitatea contraforturilor exterioare. Provocarea constă în integrarea unui program contemporan într-un țesut urban definit de verticalitatea Turnului lui Iisus Hristos (172,5 m), o structură care a transformat profilul urban al

Figura 5. Exemple de trei panouri finale din anul universitar 2025-2026: Împrejurimile Sagrada Família.

Barcelonei odată cu finalizarea sa.

Astăzi, modelele avansate de limbaj, precum ChatGPT și Gemini, permit analizarea și crearea unor materiale audiovizuale diverse, inclusiv tabele, infografice, muzică, sunet și conținut video. Acest progres depășește simpla generare de imagini conceptuale prin intermediul IA. Studenții o descriu ca pe un instrument de optimizare a structurilor ramificate și de analiză a modelelor de flux. Astfel, panourile finale ale acestei ediții recente demonstrează că IA ne poate sprijini în proiectarea unui viitor sustenabil, integrând diagrame complexe privind confortul termic (UTCI), strategii de ventilație naturală (efectul Venturi) și gestionarea ciclului apei prin intermediul unor „structuri bioclimatice de umbrire" care filtrează radiația solară și generează microclimate prin evapotranspirația vegetației și prin bazine cu apă.

Inovație în predare: IA în procesul creativ și audiovizual

Inovația majoră a acestor ateliere constă în utilizarea strategică a inteligenței artificiale (IA) în toate etapele proiectului. Nu este vorba doar despre generarea unor imagini spectaculoase, ci despre integrarea tehnologiei într-o metodologie de învățare bazată pe proiecte (PBL).

ZIUA 1 – Ideare și concept

În prima zi, grupurile trebuie să propună cinci idei inițiale bazate pe șase piloni: funcțiune, sustenabilitate, formă și spațiu, tectonică, public și nevoi. În această etapă, instrumentele de tip LLM (precum ChatGPT sau Gemini) sunt esențiale pentru narațiunea proiectului, contribuind la

construirea unui discurs coerent și profund. IA facilitează iterarea rapidă a unor concepte complexe – precum „sustenabilitatea integrală" sau „biomimetica" – permițând studenților să exploreze soluții a căror maturizare ar necesita, în mod normal, săptămâni întregi.

ZIUA 2 – Generarea de conținut și modelarea 3D

În a doua zi, activitatea se concentrează pe dezvoltarea tehnică. Membrii echipei colaborează pentru a îmbina modelele 3D create cu ajutorul software-urilor de modelare cu viziunile arhitecturale generate de IA. Această sinergie generează perspective interioare și exterioare care redau cu fidelitate materialele, texturile și jocul de lumini pe suprafețe riglate, precum și planșe de tip „mood board" și panouri format DIN A2 care documentează schemele, schițele și iterațiile algoritmice.

ZIUA 3 – Prezentare audiovizuală și narațiune

Ziua a treia culminează cu predarea unui panou-sinteză format A2 și, cel mai important, a unei prezentări audiovizuale (video). Utilizarea IA în generarea de conținut video și audio le permite studenților să creeze tururi virtuale și narațiuni imersive, care explică performanța bioclimatică și relația clădirii cu mediul înconjurător. Această capacitate de sinteză audiovizuală reprezintă o competență-cheie în practica profesională actuală, în care reprezentarea arhitecturală trebuie să fie, simultan, tehnică și sugestivă.

Structura organizatorică și rolurile studenților

Gruparea studenților urmărește asigurarea unei diversități culturale (evitându-se grupurile formate din studenți de la aceeași universitate) și a unei colaborări interdisciplinare, prin reunirea studenților din domeniile designului industrial, arhitecturii, urbanismului, arhitecturii peisagere și artelor. Această configurație a grupurilor oferă participanților și profesorilor o perspectivă amplă asupra stadiului actual al acestor discipline și a poziției lor academice față de apariția și utilizarea aplicațiilor de inteligență artificială (IA).

Experiența acumulată prin combinarea studenților din universități și discipline diferite în cadrul primelor două ediții ale atelierului a condus la definirea unor roluri specifice, menite să stimuleze responsabilitatea individuală și coeziunea echipei:

• Responsabil IA (*AI Lead*): Definește strategia privind IA, selectează instrumentele și rafinează instrucțiunile (prompt-urile),

• Responsabil de design (*Design Lead*): Asigură coerența formală și funcțională a conceptului arhitectural,

• Responsabil tehnic (*Tech Leader*): Se ocupă de modelarea 3D și de soluționarea problemelor tehnice,

• Responsabil de concept (*Concept Leader*): Dezvoltă narațiunea și redactează textele explicative,

• Responsabil de reprezentare (*Representation Leader*): Coordonează coerența vizuală, randările și designul final al panourilor de prezentare,
• Coordonator: Gestionează programul și sarcinile de lucru,
• Responsabil de documentare (*Documenter*): Documentează întregul proces în vederea realizării raportului final.

Această structură reflectă modul de lucru al unui birou de arhitectură de înaltă tehnologie din mediul profesional real, pregătind studenții pentru o colaborare interdisciplinară și internațională.

Rezultate și reflecții

Sondajele realizate după ateliere (2024) indică o primire extrem de favorabilă, cu evaluări medii de 4 până la 5 din 5 în ceea ce privește utilitatea inteligenței artificiale (IA) pentru economisirea timpului și creșterea eficienței. Studenții au evidențiat următoarele aspecte: învățarea tehnologică – descoperirea unor noi platforme și metode de lucru; schimbul cultural – bogăția schimbului de perspective cu colegi din alte țări, fapt ce i-a motivat să-și îmbunătățească abilitățile lingvistice; și depășirea provocărilor – în ciuda unor obstacole precum barierele lingvistice, problemele de conectare pe Discord și diferențele de nivel academic (uneori grupând studenți din semestrul al doilea cu studenți de la masterat), majoritatea a considerat activitatea de grup internațională drept excelentă și a recomandat-o cu entuziasm. În concluzie, atelierele despre utilizarea IA în arhitectură, organizate de ETSAB și partenerii săi internaționali, nu sunt simple sesiuni de instruire în utilizarea software-ului; ele reprezintă un manifest pedagogic privind viitorul arhitecturii. Punând accent pe învățarea bazată pe proiecte și pe soluționarea problemelor în situri cu o valoare patrimonială semnificativă, rețeaua formată din ETSAB, UAU Ion Mincu, UNIPA, UAM, UdG, UNAM și UABC modelează o nouă generație de arhitecți. Acești profesioniști nu doar că vor stăpâni instrumentele tehnice, dar vor deține și capacitatea critică de a utiliza inteligența artificială pentru a amplifica sensibilitatea umană, sustenabilitatea și frumusețea arhitecturală.

III.2. Empúries, un laborator educațional viu: patrimoniul arheologic ca resursă pedagogică pentru formarea tinerilor arhitecți

Lect.dr.arh. Raluca-Maria Trifa, UAUIM

Abstract

Since 2024, the "Ion Mincu" University of Architecture and Urbanism (UAUIM), Bucharest, has taken part in an international workshop programme at the archaeological site of Empúries, in Catalonia, developed together with the Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona (ETSAB–UPC), the Museu d'Arqueologia de Catalunya (MAC–Empúries) and, more recently, additional academic partners. Four editions have been held so far, combining videomapping, temporary architecture and heritage interpretation in different ways each time. The first workshop turned the history of the wine trade into videomapping projections on the museum's own façade; the second produced a lightweight, reversible pavilion for site visitors; the third used that same pavilion as a screen for narratives built around Greco-Roman mythology; the fourth, still to come, will take up the history of salt in the Mediterranean. In each case, the theme and the design brief came directly from the site itself, allowing the archaeological remains, the museum collection and the surrounding landscape to shape both the theme and the outcomes of the workshop. This paper follows the evolution of the four editions and the pedagogical structure they share: an intensive three-day format built around lectures, guided visits, collaborative design work and a public presentation at the end, conducted by mixed international teams of architecture students, tutors and museum staff. Read together, the four workshops suggest that an archaeological site can do more than host an educational activity - it can generate the questions the activity is built around. The paper argues that this model, developed jointly by UAUIM and its partner institutions, offers a workable and adaptable approach to heritage-based architectural education, one that is still producing new problems and new academic partnerships four editions in.

Keywords: *architectural education, heritage interpretation, videomapping, temporary architecture, Empúries, UAUIM, ETSAB*

1. Introducere

În ultimele decenii, atelierele internaționale au devenit o componentă importantă a educației de arhitectură, oferind studenților oportunitatea de a proiecta în contexte reale și de a colabora în echipe internaționale și interdisciplinare. Siturile de patrimoniu oferă un cadru privilegiat pentru astfel de experiențe, deoarece îi încurajează pe participanți să privească locul dincolo de dimensiunea sa fizică, să îi descopere straturile istorice, memoriale și simbolice, transformându-le în resurse ale procesului de proiectare.

Începând cu anul 2024, UAUIM din București face parte dintr-o colaborare academică aflată în continuă dezvoltare alături de Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona (ETSAB–UPC), Museu d'Arqueologia de Catalunya (MAC–Empúries) și, încă din prima ediție, Centre de la Imatge i la Tecnologia Multimèdia (CITM–UPC). Toate activitățile s-au desfășurat în situl arheologic Empúries, situat pe Costa Brava (Fig. 1), în cadrul unei serii de ateliere intensive dedicate explorării diferitelor modalități prin care arhitectura poate dialoga cu patrimoniul cultural prin intermediul structurilor

Figura 1. Vedere panoramică asupra orașului roman din situl arheologic Empúries, cu structurile rezidențiale și traseele antice conservate în prim-plan. În fundal se disting peisajul litoral și vegetația mediteraneeană caracteristice sitului, 2024.

temporare, mediilor digitale și diferitelor forme de reprezentare vizuală. Pe măsură ce programul s-a consolidat, rețeaua de parteneri s-a extins prin includerea School of Architecture, Design and the Built Environment din cadrul Nottingham Trent University (NTU), iar din 2026 și a Universității din Palermo (UNIPA), consolidând astfel caracterul internațional al inițiativei.

Programul debutează, în mod obișnuit, la Barcelona, unde participanții sosesc cu două sau trei zile înainte de începerea atelierului propriu-zis. În timp, această etapă preliminară a devenit parte integrantă a experienței educaționale pentru că Barcelona reprezintă, fără îndoială, un reper esențial în formarea oricărui arhitect. Vizitele la ETSAB, prelegerile introductive, întâlnirile cu arhitecți și contactul direct cu practica profesională, prin vizite la birouri precum EMBT și la Fundació Enric Miralles, alături de explorarea arhitecturii orașului, completează experiența atelierului desfășurat la Empúries, contribuind deopotrivă la consolidarea relațiilor academice dintre instituțiile partenere. Într-un sens mai larg, atelierele de la Empúries fac parte dintr-o colaborare continuă între UAUIM și ETSAB, care include și ateliere online, mobilități Erasmus+ și alte inițiative academice comune. O parte dintre studenții care s-au cunoscut în cadrul acestor activități au participat ulterior și la atelierele desfășurate la Empúries, contribuind astfel la continuitatea programului.

Deși fiecare atelier a abordat o temă distinctă, toate au împărtășit aceeași filozofie educațională, fundamentată pe relația directă cu amplasamentul. Lucrând în echipe internaționale, studenții au explorat diferite dimensiuni ale sitului Empúries prin observație, discuții și experimentare directă, utilizând mediile digitale și diferite forme de reprezentare vizuală ca instrumente complementare pentru interpretarea și comunicarea semnificațiilor locului. În perioada 2024–2026 au fost organizate patru ediții ale atelierului, care au evoluat de la interpretarea digitală a patrimoniului prin videomapping la proiectarea și construirea unui pavilion temporar, apoi la reutilizarea acestuia ca suport pentru proiecții digitale și, în cele din urmă, la explorarea peisajelor culturale mediteraneene prin intermediul viitorului atelier dedicat sării. Articolul de față urmărește evoluția programului, metodologia sa educațională și contribuția UAUIM la fiecare dintre ediții. Dincolo de particularitățile fiecărui atelier, ceea ce se remarcă este faptul că însuși locul continuă să genereze întrebările la care fiecare nouă ediție încearcă să răspundă. Tocmai această capacitate justifică înțelegerea patrimoniului nu doar ca suport al activităților didactice, ci ca element care modelează întregul proces educațional.

2. Situl arheologic ca resursă pedagogică

Situat pe coasta mediteraneeană a Cataloniei, Empúries reprezintă unul dintre cele mai importante situri arheologice ale Peninsulei Iberice. Întemeiat în secolul al VI-lea î.Hr. ca colonie greacă sub numele de Emporion și integrat ulterior în lumea romană, situl s-a dezvoltat ca un important nod comercial, conectând vestul Mediteranei la rețeaua extinsă a schimburilor grecești și romane. Istoria sa, modelată de circulația mărfurilor, a oamenilor și a ideilor, continuă să fie reflectată atât în vestigiile arheologice, cât și în peisajul cultural care le înconjoară. Ansamblul păstrează un patrimoniu excepțional, alcătuit din aproape 170 de mozaicuri pavimentare, alături de sculpturi, inscripții și numeroase descoperiri arheologice care documentează viața economică, religioasă și socială a vechii așezări. În prezent, situl este administrat de Museu d'Arqueologia de Catalunya (MAC–Empúries), instituție care îl gestionează simultan ca muzeu și ca șantier arheologic activ. Cercetarea, conservarea și activitățile de educație muzeală se desfășoară aici în paralel, în același spațiu. Tocmai această suprapunere conferă sitului o valoare deosebită pentru educația de arhitectură. Studenții intră în contact cu patrimoniul arheologic nu ca cu o realitate încremenită în trecut, ci ca cu un domeniu aflat într-un proces continuu de cercetare, interpretare și valorificare, capabil să genereze permanent noi întrebări.

În cadrul atelierelor internaționale, situl arheologic constituie punctul de plecare al întregului proces educațional. Spre deosebire de un atelier convențional, procesul de proiectare nu pornește de la o temă prestabilită, ci de la explorarea sitului și a particularităților sale. În etapa inițială, participanții sunt încurajați să „citească" Empúries, explorând vestigiile arheologice, narațiunile istorice, peisajul și provocările sale contemporane. Astfel, situl orientează, de fiecare dată, alegerea temei, a metodelor de lucru și a rezultatelor urmărite.

Deși fiecare ediție a abordat o dimensiune diferită a patrimoniului arheologic, toate temele au fost generate de particularitățile istorice, spațiale și culturale ale sitului din Costa Brava. Comerțul cu vin, esențial pentru dezvoltarea anticei așezări, a constituit tema primei ediții, dedicată instalațiilor de videomapping. Nevoile actuale ale vizitatorilor, precum necesitatea unor spații umbrite, a locurilor de odihnă și a unor zone de întâlnire, au generat tema celei de-a doua ediții, concretizată în proiectarea și construirea unui pavilion temporar. Același pavilion a devenit ulterior suportul instalațiilor de proiecție video dezvoltate în cadrul celei de-a treia ediții, iar atelierul programat pentru anul 2026 este dedicat sării, o altă resursă care, asemenea vinului, a jucat un rol esențial în economia și schimburile comerciale din bazinul mediteraneean.

În pofida diversității tematice, toate edițiile urmează aceeași structură pedagogică: un program intensiv de trei zile, construit în jurul unor prelegeri, vizite ghidate, activități de proiectare desfășurate în echipe mixte, exerciții practice și o prezentare finală, publică. Majoritatea participanților sunt studenți ai ETSAB și UAUIM, cărora li se alătură, în funcție de ediție, studenți și specialiști din cadrul CITM–UPC, Nottingham Trent University (NTU) sau Universității din Palermo (UNIPA). Deși dimensiunea grupurilor variază de la o ediție la alta, atelierele reunesc, în general, aproximativ douăzeci de participanți, organizați în echipe internaționale. Rolul cadrelor didactice este acela de a ghida procesul de lucru fără a impune soluții, încurajând fiecare echipă să își formuleze propria interpretare a sitului. Reprezentanții muzeului și specialiștii invitați contribuie prin prelegeri și prin prezentarea contextului istoric și arheologic specific. Atelierele se încheie cu prezentări publice la care participă nu doar cadre didactice, ci și reprezentanți ai muzeului, ai comunității locale și profesioniști invitați, oferind studenților posibilitatea de a discuta și argumenta propunerile lor în dialog direct cu actorii implicați în cercetarea, administrarea și valorificarea patrimoniului de la Empúries.

Programul se distinge și prin experiența directă pe care o oferă participanților. Pe durata atelierelor, participanții sunt cazați în incinta complexului muzeal, ceea ce le permite să experimenteze situl dincolo de cadrul activităților didactice programate. Faptul că locuiesc timp de trei zile

Figura 2. Vedere asupra orașului grec din situl arheologic Empúries, ilustrând relația dintre vestigiile antice și vegetația caracteristică litoralului Catalan, 2024.

în interiorul ansamblului arheologic schimbă inevitabil relația cu locul. După închiderea sitului pentru vizitatori, Empúries capătă o atmosferă diferită, iar ruinele sunt percepute într-o manieră imposibil de experimentat în timpul unei vizite obișnuite. Sesiunile de proiectare se desfășoară în biblioteca muzeului, aflată la doar câțiva pași de zona cercetărilor arheologice și de arhiva de specialitate. În acest fel, procesul de învățare depășește cadrul formal al atelierului și se integrează în experiența cotidiană. Mesele luate împreună, plimbările de seară de-a lungul coastei și discuțiile care continuă dincolo de programul oficial devin, la rândul lor, parte a procesului educațional. Contextul peisagistic contribuie în mod esențial la această experiență. Marea se află în imediata vecinătate a vestigiilor, iar experiența sitului este inseparabilă de cea a peisajului mediteraneean. Tocmai în această relație dintre patrimoniu și peisaj devine evident faptul că, la Empúries, patrimoniul nu reprezintă doar un obiect al conservării și documentării, ci un instrument activ de reflecție, experiment și proiectare (Fig. 2).

3. Patru ateliere, patru perspective asupra patrimoniului

Deși toate edițiile împărtășesc aceeași filozofie educațională, fiecare explorează o dimensiune diferită a relației dintre arhitectură și patrimoniul arheologic. Atelierele nu au urmat o succesiune prestabilită, ci au răspuns unor aspecte specifice ale sitului Empúries – istoria sa, vestigiile arheologice, peisajul sau modul în care acesta este utilizat în prezent. Fiecare ediție demonstrează astfel capacitatea sitului de a structura procesul educațional și de a genera teme de cercetare și proiectare distincte.

Vin, patrimoniu și videomapping (aprilie 2024)

Prima ediție a reunit studenți și cadre didactice de la UAUIM și ETSAB, alături de specialiști ai Centre de la Imatge i la Tecnologia Multimèdia (CITM–UPC), în jurul istoriei vinului în Empúries. Programul a inclus prelegeri, vizite ghidate în sit și în muzeu, precum și o sesiune de degustare, prin intermediul căreia participanții au înțeles vinul nu doar ca marfă de schimb, ci ca element esențial al vieții economice, religioase și sociale din Antichitate.

Organizați în echipe internaționale, studenții au realizat instalații de videomapping inspirate din diferite dimensiuni ale acestui patrimoniu: comerțul antic, mitologia, ritualurile religioase și traseul simbolic al amforei. Fațada de piatră a muzeului a devenit parte a demersului de proiectare. Textura materialului și relația sa cu situl arheologic au fost valorificate în conceperea fiecărei instalații de proiecție video (Fig. 3). Atelierul s-a

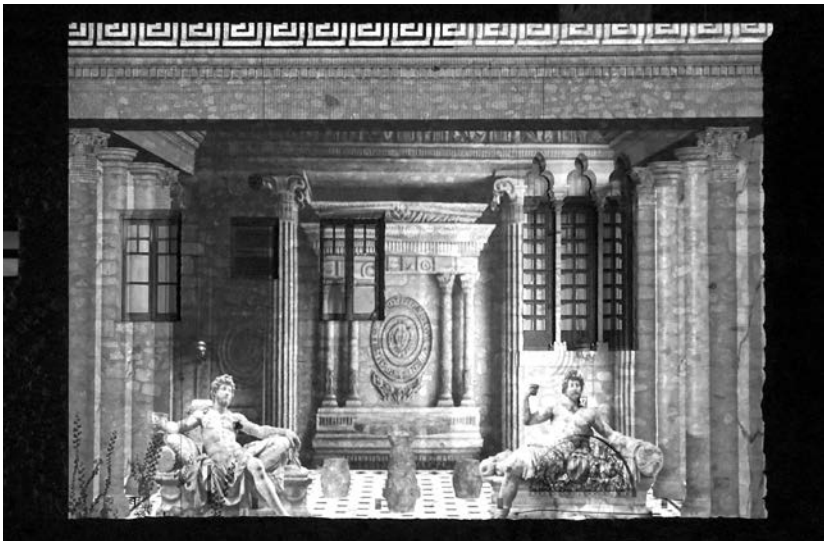

Figura 3. Proiecție pe fațada Muzeului de Arheologie al Cataloniei (MAC–Empúries), realizată în cadrul primei ediții a atelierului Videomapping and Heritage - The Wine Road to the Costa Brava, aprilie 2024.

încheiat prin prezentarea publică a proiecțiilor în incinta sitului, în prezența reprezentanților muzeului, a partenerilor instituționali și a profesioniștilor invitați. Ulterior, proiectele au fost expuse în cadrul evenimentului Noaptea Muzeelor organizat la UAUIM, extinzând dialogul inițiat la Empúries către un public mai larg.

GEOfab – Construirea unui pavilion multifuncțional (septembrie 2024)

Cea de-a doua ediție a mutat accentul de la interpretarea digitală a patrimoniului către intervenția arhitecturală. Pornind de la nevoile concrete ale vizitatorilor, participanții au proiectat și construit, la scară reală, un pavilion ușor, modular și reversibil, destinat să ofere umbră, spații de odihnă și de întâlnire, fără a afecta vestigiile arheologice existente (Fig. 4). Exercițiul a pus studenții în fața unor probleme specifice practicii de conservare a patrimoniului: cum poate o intervenție contemporană să coexiste cu un sit protejat și să răspundă unor nevoi actuale, fără a compromite valorile culturale ale locului.

Spre deosebire de un atelier convențional de tip design-build, activitatea a început cu câteva luni înaintea întâlnirii de la Empúries. Studenții UAUIM au colaborat online cu echipa ETSAB, analizând sistemul modular dezvoltat la Barcelona, realizând modele digitale, testând detalii constructive

Figura 4. Etapa de montaj a pavilionului temporar realizat în cadrul atelierului GEOfab - Parametric design of geometric structure, septembrie 2024.

prin intermediul unui prototip imprimat 3D și asamblând un model la scară 1:10 în București. În momentul desfășurării atelierului în sit, accentul s-a mutat de la proiectare la adaptarea și testarea pavilionului în contextul său real. După finalizare, structura a devenit punctul de plecare pentru discuții privind utilizările sale viitoare și contribuția pe care o poate avea la îmbunătățirea experienței vizitatorilor. Tot această ediție a marcat și prima participare a Nottingham Trent University în cadrul programului.

Mitologia greco-romană: videomapping și arhitectură temporară (septembrie 2025)

Cea de-a treia ediție a creat o legătură directă între experiențele anterioare, transformând pavilionul construit în 2024 în suportul unei noi serii de instalații de videomapping. În locul proiecțiilor realizate pe fațada muzeului sau direct asupra vestigiilor arheologice, pavilionul a devenit interfața dintre arhitectură, mediile digitale și interpretarea patrimoniului (Fig. 5). Organizați în echipe internaționale, participanții au realizat scurte proiecții animate inspirate din mitologia greco-romană, având ca punct de plecare miturile lui Bachus, Ifigenia, Asclepios și Demetra. Sursele de inspirație au fost chiar obiectele din colecțiile muzeului - statui, mozaicuri, sculpturi și inscripții

Figura 5. Pavilionul temporar finalizat în cadrul celei de-a doua ediții a atelierului internațional, conceput ca o structură ușoară, modulară și reversibilă, utilizată ulterior ca suport pentru instalațiile de Videomapping din ediția următoare, 2024.

votive, reinterpretate prin intermediul narațiunii digitale. Un exemplu relevant este cel al lui Asclepios. Considerat una dintre principalele divinități protectoare ale anticului Emporion, acesta este reprezentat prin celebra statuie descoperită la Empúries și reamplasată în sit în anul 2008 (Fig. 6).

Reutilizarea pavilionului ca suprafață de proiecție, la un an după construirea sa, demonstrează modul în care rezultatele unei ediții pot deveni resursă pentru următoarea, menținând în același timp un impact minim și complet reversibil asupra sitului arheologic. Nottingham Trent University a participat și la această ediție, confirmând extinderea treptată a rețelei internaționale de parteneri.

Cultura greco-romană și sarea (septembrie 2026)

Atelierul programat pentru septembrie 2026 este dedicat sării, o resursă care, asemenea vinului, a avut un rol esențial în dezvoltarea schimburilor comerciale, a așezărilor și a economiei mediteraneene. Deși propune o nouă temă de cercetare, ediția continuă principiile pedagogice dezvoltate în cadrul atelierelor precedente. Totodată, programul se extinde prin includerea unui nou partener academic, Universitatea din Palermo

Figura 6. Statuia lui Asclepios, una dintre cele mai importante descoperiri arheologice de la Empúries și sursă de inspirație pentru una dintre instalațiile de videomapping realizate în cadrul atelierului Videomapping and Heritage - Greco-Roman Mythology, septembrie 2025.

(UNIPA), care se alătură rețelei internaționale începând cu această ediție.

Privite împreună, cele patru ateliere evidențiază flexibilitatea unui model pedagogic construit în jurul locului, capabil să evolueze fără a-și pierde identitatea. Mediile digitale, arhitectura temporară, construcția la scară reală și interpretarea patrimoniului nu apar ca direcții independente, ci ca modalități complementare de explorare a aceluiași peisaj arheologic. Fiecare ediție valorifică experiențele celei precedente și demonstrează că patrimoniul poate genera permanent noi întrebări de proiectare, în loc să ofere răspunsuri prestabilite.

4. Concluzii

De-a lungul celor patru ediții, Empúries a reprezentat mai mult decât cadrul de desfășurare al acestui program: situl a furnizat, de fiecare dată, temele, constrângerile și, într-un sens foarte concret, chiar tema de proiectare. De la vin și instalațiile de videomapping, la pavilionul destinat vizitatorilor și, un an mai târziu, la reutilizarea acestuia ca suport pentru proiecții inspirate din mitologia greco-romană, fiecare atelier a rezultat dintr-o analiză atentă a

sitului, și nu din aplicarea unei teme formulate din exterior. Această abordare, fundamentată pe specificul locului, îi încurajează pe studenți să dezvolte răspunsuri de proiectare ancorate în context și să depășească granițele disciplinare. Arhitectura, arheologia, proiectul curatorial și mediile digitale devin astfel părți ale aceluiași dialog. La fel de important este faptul că atelierele îi pun pe studenți în contact direct cu specialiști în patrimoniu și cu personalul muzeului, oferindu-le posibilitatea de a-și evalua și susține ideile într-un context instituțional real, și nu doar în fața propriilor cadre didactice.

Pentru UAUIM, programul a constituit mai mult decât o serie de mobilități academice. El a oferit studenților și cadrelor didactice oportunitatea de a lucra alături de specialiști din domeniul patrimoniului, arheologi și experți în media digitale și de a-și confrunta, ediție după ediție, ideile de proiectare cu realitățile unui sit arheologic complex. În egală măsură, programul a consolidat relațiile instituționale dintre universitățile și instituțiile culturale partenere, creând un cadru stabil pentru colaborări academice pe termen lung. Totodată, parteneriatul s-a extins progresiv: de la colaborarea inițială dintre UAUIM, ETSAB, MAC–Empúries și CITM–UPC, la implicarea ulterioară a Nottingham Trent University și, începând cu anul 2026, a Universității din Palermo. Deși fiecare ediție a adus noi teme și noi colaboratori, situl arheologic a rămas reperul constant al întregului program. El continuă să genereze întrebările la care fiecare nouă ediție încearcă să răspundă.

Experiența dezvoltată la Empúries sugerează că siturile de patrimoniu pot juca un rol mult mai activ în educația de arhitectură decât se presupune, în mod obișnuit. O pedagogie ancorată într-un loc real și construită prin colaborarea dintre discipline transformă un sit istoric în ceva mai apropiat de un laborator decât de un simplu obiect muzeal. După patru ediții, atelierele de la Empúries s-au conturat ca un model convingător de educație de arhitectură bazată pe patrimoniu, rămânând în același timp deschise către noi teme, noi parteneriate și noi direcții de dezvoltare. În ce măsură acest model își va confirma potențialul și în ediția dedicată sării, precum și în proiectele care îi vor urma, va putea fi evaluat doar prin rezultatele viitoarelor generații de participanți.

Dincolo de aspectele metodologice discutate în acest articol, experiența atelierelor evidențiază că valoarea pedagogică a programului este inseparabilă de experiența directă a sitului. Petrecerea mai multor zile în interiorul sitului arheologic, desfășurarea activităților în biblioteca muzeului, aflată la doar câțiva metri de zona cercetărilor, și posibilitatea de a reveni pe străzile vechiului oraș după închiderea sitului pentru public creează o relație cu patrimoniul imposibil de experimentat în cadrul unei vizite obișnuite. Privind retrospectiv, aceasta a fost, probabil, cea mai memorabilă dimensiune

a întregului program. Empúries nu este doar un sit arheologic și nici doar o sală de clasă în aer liber. Pentru câteva zile, el încetează să mai fie un loc care se vizitează și devine un loc în care trăiești, observi și reflectezi. Tocmai această experiență directă transformă patrimoniul într-un veritabil laborator pentru educația de arhitectură.

Mulțumiri

Autoarea dorește să adreseze sincere mulțumiri tuturor instituțiilor și partenerilor academici a căror colaborare a făcut posibilă organizarea programului de ateliere de la Empúries. Mulțumiri deosebite se îndreaptă către echipele organizatoare ale Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona (ETSAB–UPC) și Museu d'Arqueologia de Catalunya (MAC–Empúries), al căror angajament constant a contribuit decisiv la dezvoltarea programului încă din anul 2024.

Atelierele au beneficiat de contribuția numeroșilor studenți, colegi cadre didactice și specialiști invitați din cadrul instituțiilor partenere. Din partea ETSAB, autoarea dorește să își exprime recunoștința față de Isidro Navarro Delgado, Janina Puig Costa, Omar Avellaneda López, Lluís Giménez Mateu, Marilena Christodoulou și Sara Fort Rabassa, iar din partea UAUIM față de Elena-Codina Dușoiu, Andreea Ivanciof și Claudiu Tudoran, pentru colaborarea acordată pe parcursul desfășurării atelierelor. Implicarea colegilor din cadrul Centre de la Imatge i la Tecnologia Multimèdia (CITM–UPC), Nottingham Trent University și, începând cu anul 2026, a Universității din Palermo, a contribuit la extinderea și consolidarea programului cu fiecare nouă ediție.

III.3. Morfologie, Geometrie și Colaborare: GEMA International Design Studio

Prof.asoc.dr.arh. Marilena Christodoulou
Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona,
Universitat Politècnica de Catalunya

Abstract

GEMA – Geometric Experimentation of Morphology in Architecture is an international design course that explores the intersection of digital geometry, architectural morphology, and formal experimentation. The programme brought together students and professors from Spain, Romania, and Greece, specifically from ETSAB–UPC, UAUIM, and the School of Architecture of AUTH.

Through physical models, computational processes, and geometric analysis, students were encouraged to develop a deep understanding of form as a generative, material, and intelligent system. Working in international teams, they were tasked with developing a design proposal addressing the lack of shaded outdoor spaces at three selected sites within the School of Architecture of the Aristotle University of Thessaloniki. The objective was to conceive, design, and physically model an architectural intervention capable of providing effective shading for students during the summer months. Throughout the project, participants investigated the principles and potential of digital geometry as a design language, explored form-finding and morphogenetic processes through parametric tools and experimental methods, and developed a critical understanding of form as a dynamic system that articulates matter, structure, and context. Each team was composed of students from the three participating universities, fostering an international and interdisciplinary collaborative learning environment. The multidisciplinary composition of the teams, together with the differences in the students' backgrounds and cultures, was clearly reflected in the results, leading to a rich variety of solutions.

Keywords: *architecture education, architecture morphology, digital geometry*

1. Introducere

Termenul de morfologie este complex și provine din cuvintele grecești *morphe* care înseamnă formă și *logos* care înseamnă studiu și denotă studiul științific al formei. În arhitectură, conceptul de *morphe* se referă la organizarea perceptivă a operei arhitecturale, că include toate acele elemente: fațade, planuri, pereți, ferestre, balcoane, culori care o definesc ca element al spațiului. Nu se referă atât la decor, cât la elementele compoziției sale generale. Morfologia se concentrează în principal pe poziția Clădirii în spațiu și relația acesteia cu mediul înconjurător, pe formarea volumului său legată de forma planului, geometria acoperișului etc. - organizarea vederilor, relația dintre goluri și solide, formele și proporțiile deschiderilor și dispunerea acestora, poziția și dimensiunea proeminențelor și adânciturilor etc.

Proiectarea computațională a pătruns nu doar în practica arhitecturală - introducând un nou vocabular de design - ci și, în ultimii ani, în educația arhitecturală. În căutarea unor noi modalități de a implica studenții în acest mod de gândire, educatorii din întreaga lume au identificat domenii comune de interes și, printr-o varietate de abordări de design, inclusiv găsirea formelor folosind modele fizice și digitale, explorează metode inovatoare pentru generarea de noi forme arhitecturale.

În ciuda diferențelor dintre programele lor de studiu, Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona (ETSAB–UPC), Universitatea de Arhitectură și Urbanism Ion Mincu (UAUIM) și Școala de Arhitectură a Universității Aristotel din Salonic (AUTH) au în comun câteva abordări educaționale. Acestea includ un angajament de lungă durată față de predarea geometriei descriptive în primii ani de studii arhitecturale, precum și un interes pentru explorarea metodologiilor de proiectare contemporane, cum ar fi proiectarea parametrică. În anul universitar 2025–2026, a apărut oportunitatea de a colabora prin intermediul unui Program Intensiv Mixt (BIP[1]), care s-a desfășurat în semestrul de primăvară și, în conformitate cu formatul BIP, a combinat activități de învățare virtuală cu o componentă intensivă cu prezență fizică, găzduită de Școala de Arhitectură a Universității Aristotel din Salonic, Grecia.

2. Formare online – dezvoltarea proiectelor

În lunile aprilie și mai, studenții au lucrat în echipe internaționale pentru a dezvolta o propunere de proiect care să abordeze lipsa spațiilor

1 Un BIP (Program Intensiv Mixt) este un format de mobilitate al programului Erasmus+ care combină formarea online, ședere fizică pe termen scurt (de la 5 la 30 de zile) și munca în echipă internațională.

exterioare umbrite în trei locuri selectate din cadrul Școlii de Arhitectură a Universității Aristotel din Salonic. Obiectivul a fost conceperea, proiectarea și modelarea fizică a unei intervenții arhitecturale capabile să ofere umbrire eficientă studenților în timpul lunilor de vară. Pentru a sprijini acest proces, studenții au participat la o serie de prelegeri susținute de profesori de la cele trei universități participante. Prima prelegere a prezentat principiile fundamentale ale curbelor și suprafețelor. Prima parte s-a concentrat pe curbele plane, inclusiv elipsa, parabola, hiperbola, sinusoida și catenara, precum și pe curbe spațiale, cum ar fi elicele conice și cilindrice și curbele de formă liberă. A doua parte a abordat suprafețele, cu accent deosebit pe suprafețele riglate și proprietățile lor geometrice și aplicațiile arhitecturale. O altă prelegere s-a concentrat pe analiza unei serii de studii de caz privind pavilioanele textile, examinând principiile lor de proiectare, metodele de construcție și sistemele de materiale. Studenților li s-a prezentat o gamă largă de tipologii structurale textile, inclusiv structuri din fire și frânghii, sisteme țesute și împletite și structuri cu membrană tensionată, organizate ca configurații modulare, continue, punct-la-punct sau bazate pe cadre. Prin intermediul acestor exemple, au explorat modul în care comportamentul materialelor, logica structurală și tehnicile de fabricație influențează forma arhitecturală și performanța spațială. O altă prelegere le-a prezentat studenților principiile structurilor ușoare, subliniind potențialul lor pentru inovație arhitecturală, flexibilitate morfologică și design adaptabil. Prelegerea a examinat comportamentul structural, funcțiile și caracteristicile construcțiilor ușoare, evidențiind analogiile dintre sistemele structurale găsite în natură și cele utilizate în arhitectură. De asemenea, a explorat conceptul de efemeritate, discutând aplicațiile și sistemele materiale ale structurilor ușoare și demonstrând capacitatea lor de a răspunde flexibil la cerințele funcționale și de mediu în schimbare.

În urma prelegerilor introductive, studenților li s-a dat o temă de proiectare care combina experimentarea geometrică cu performanța de mediu și constructibilitatea. Fiecare echipă internațională a trebuit să dezvolte o propunere pentru unul dintre cele trei amplasamente selectate, explorând suprafețe riglate, dublu curbate sau cu formă liberă ca strategie principală de proiectare pentru crearea unui spațiu umbrit funcțional și confortabil, unde studenții să se poată aduna și petrece timpul în aer liber. Dincolo de asigurarea umbrei, fiecare propunere trebuia să includă cel puțin o constrângere suplimentară de mediu sau materială, cum ar fi utilizarea materialelor reciclate sau sustenabile, protecția împotriva ploii, strategiile de colectare și drenaj ale apei sau adaptabilitatea sezonieră. Un accent deosebit s-a pus pe fezabilitatea intervențiilor, studenții fiind solicitați să propună materiale realiste, să ia în considerare comportamentul structural și metodele de asamblare și să

reflecteze asupra modului în care proiectul ar putea fi construit la scară reală în Salonic. Pe parcursul lunilor aprilie și mai, echipele au colaborat, testând și rafinându-și iterativ ideile prin intermediul unor modele digitale. Prezentarea finală a constat în patru panouri A2 care documentau analiza amplasamentului, dezvoltarea conceptuală, investigațiile geometrice, strategiile de mediu, propunerea de construcție și reprezentările vizuale. Proiectele au fost evaluate în funcție de claritatea și originalitatea abordării geometrice, eficacitatea strategiei de umbrire, integrarea obiectivului secundar de mediu, fezabilitatea sistemului constructiv propus, precum și calitatea și coerența generală a reprezentării și realizării modelării lor (Fig.1).

Figura 1. Proiectul studenților: Mora Phoebe, Cioroiu Mihai, Boda Tamara, Carillo Adriana, Sarakinis Vasilis.

3. Exercițiul final: Construcția prototipului și prezentarea finală

Cea de-a doua fază a BIP GEMA a culminat cu un atelier de cinci zile la fața locului, desfășurat la Școala de Arhitectură a Universității Aristotel din Salonic, unde studenții și-au transpus propunerile digitale în prototipuri fizice (Fig.2). Pe baza lucrărilor desfășurate în etapele anterioare ale cursului, fiecărei echipe internaționale i s-a cerut să definească o scară potrivită pentru prototip, să selecteze materiale de construcție adecvate și să pregătească desene detaliate de fabricație care să documenteze geometria, dimensiunile

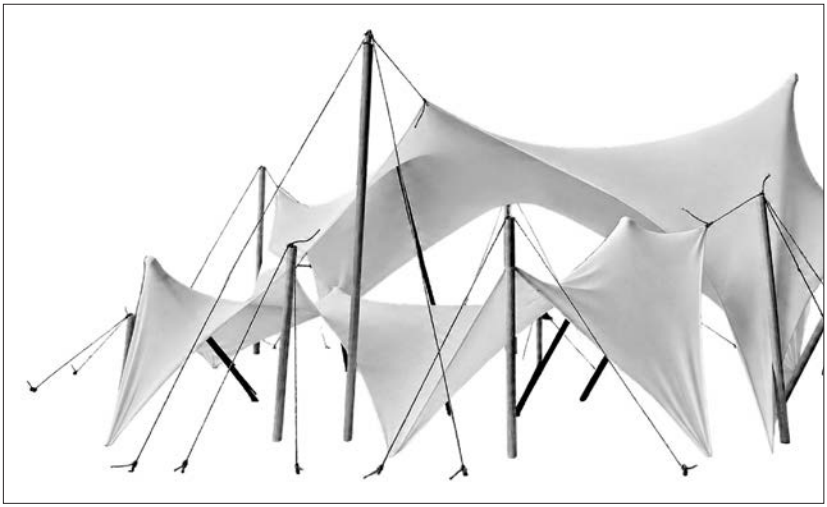

Figura 2. Proiectul studenților: Salvatierra Muiños Anna, Steinberg Julia, Vanessa Papazi, Zorlu Aslı, Koutsouras Nick.

și procesul de asamblare. În timpul atelierului, studenții și-au construit prototipurile în timp ce au abordat probleme practice legate de comportamentul materialelor, stabilitatea structurală, tehnicile de fabricație și construcția. Această experiență practică a permis participanților să evalueze relația dintre proiectarea computațională și realizarea fizică, testând performanța de mediu și spațială a propunerilor lor prin logica de construcție la scară reală. Atelierul s-a încheiat cu o prezentare concisă în care fiecare echipă a documentat evoluția designului său, deciziile cheie luate pe parcursul procesului, strategia de fabricație selectată, secvența de construcție și prototipul final.

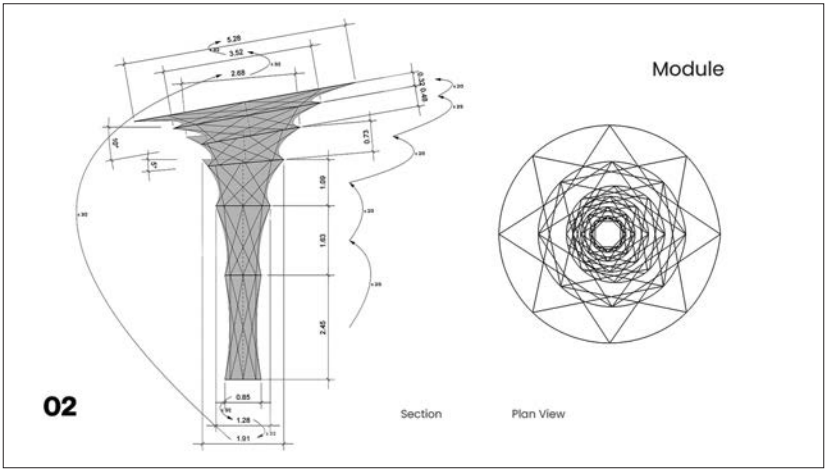
Propunerile finale au demonstrat o diversitate remarcabilă de răspunsuri arhitecturale, reflectând componența multidisciplinară a echipelor internaționale și spectrul larg de abordări geometrice explorate pe parcursul cursului. Deși toate proiectele au abordat obiectivul comun de a oferi o umbrire eficientă pentru spațiile exterioare, fiecare echipă a interpretat brief-ul de design printr-o strategie morfologică și constructivă distinctă. Mai multe propuneri au folosit sisteme ușoare tensionate inspirate de arhitectura textilă, tehnologiile navigației sau copertine modulare, punând accent pe eficiența materialelor, adaptabilitatea și performanța de mediu (Fig.3). Altele au investigat potențialul spațial al geometriilor riglate și dublu curbate, bazându-se pe hiperboloizi, grile hexagonale sau sisteme de suprafețe modulare pentru a genera forme expresive, dar coerente din punct de vedere structural (Fig.4). O propunere a transformat zona scării într-un

Figura 3. Proiectul studenților: Lixandru Andrei, Bonvilà Alonso Erik, Marinescu (Nistorescu) Andreea, Stergiou Agathi.

spațiu social vibrant printr-o copertină suspendată compusă din panouri PET-G reciclate, creând umbre colorate dinamice, promovând în același timp utilizarea materialelor reciclabile. O alta a reinterpretat geometria cubului

Figura 4. Proiectul studenților: Mulet Ribas Jana, Nicolae Tudor-Luca, Rășanu Ana, Sofopoulou Evangelia.

pentru a dezvolta un pavilion hexagonal desfășurabil cu membrane textile reglabile, capabil să funcționeze atât ca spațiu de întâlnire umbrit, cât și ca structură expozițională. O altă echipă a explorat progresia geometrică a hiperboloizilor suprapuși construiți din bambus, producând un dispozitiv sculptural de umbrire inspirat de logica structurală a lui Antoni Gaudí. În cele din urmă, pavilioanele tensionate inspirate de vele au demonstrat cum structurile cu membrană, sistemele de cabluri și catargele ușoare pot crea spații confortabile din punct de vedere termic, încorporând în același timp materiale sustenabile și strategii de gestionare a apei de ploaie (Figura 5). De-a lungul procesului de proiectare, echipele și-au rafinat progresiv conceptele inițiale prin echilibrarea experimentelor computaționale cu constrângerile

Figura 5. Proiectul studenților: Salvatierra Muiños Anna, Steinberg Julia, Vanessa Papazi, Zorlu Aslı, Koutsouras Nick.

de fabricație, simplificând adesea geometrii complexe în sisteme modulare care puteau fi construite realist. Prototipurile fizice au dezvăluit nu numai înțelegerea studenților asupra principiilor geometrice, ci și capacitatea lor de a integra performanța de mediu, comportamentul materialelor, logica structurală și tehnicile de construcție în intervenții arhitecturale coerente. În ansamblu, proiectele au ilustrat modul în care geometria digitală poate servi drept catalizator pentru explorarea proiectării creative, încurajând simultan gândirea critică despre sustenabilitate, construibil și relația dintre modelele computaționale și realizarea fizică.

Mulțumiri

Autoarea dorește să își exprime sincera recunoștință față de Programul Erasmus+ pentru că a făcut posibil GEMA. Sprijinul oferit de Erasmus+, împreună cu dedicarea personalului Biroului de Relații Internaționale al fiecărei universități participante, a permis o experiență educațională internațională îmbogățitoare, promovând colaborarea academică, schimbul intercultural și inovația în educația arhitecturală.

De asemenea, este profund recunoscătoare tuturor profesorilor și personalului academic din cele trei instituții participante, al căror angajament, experiență și entuziasm au contribuit la succesul programului. În special, dorește să le mulțumească lui Dimitrios Kontaxakis și Dimitrios Gourdoukis de la Școala de Arhitectură a AUTH pentru ospitalitatea lor excepțională și pentru excelenta organizare a atelierului de lucru la fața locului din Salonic. De asemenea, le transmite sincere mulțumiri Elenei-Codina Dușoiu și Raluca-Maria Trifa de la UAUIM, precum și lui Lluís Giménez Mateu și Manuelei Ianni de la ETSAB–UPC, pentru contribuțiile lor academice neprețuite, îndrumarea și colaborarea pe tot parcursul programului.

În cele din urmă, cele mai calde mulțumiri se îndreaptă către toți studenții a căror creativitate, dăruire și spirit de colaborare au transformat programul într-o experiență educațională cu adevărat recompensatoare.

Studenții participanți au fost:

UAUIM: Andrei Lixandru, Phoebe Mora Magaña, Ioana Valentina Sașu, Bianca Mara Popescu, Ana Rășanu, Vanessa Papazi și Andreea Marinescu (Nistorescu).

ETSAB–UPC: David Aragonés Yuste, Erik Bonvilà Alonso, Adriana Natali Carrillo Zamudio, Mihai Cioroiu, Ashley Garcia Ortiz, Amige Garozzo Pertuz, Èlia Martí Sancho, Noa Morillas Horcajada, Jana Mulet Ribas, Tudor-Luca Nicolae, Anna Salvatierra Muiños, Julia Steinberg Linuesa și Aslı Zorlu.

AUTH: Agathi Stergiou, Tamara Boda, Vasilis Sarakinis,

Christodoulos Grigoriadis, Theodora Ntouneta, Danai Karatziou, Despoina Sapalidou, Evangelia Sofopoulou și Nick Koutsouras.

Entuziasmul, angajamentul și deschiderea lor către experimentare au fost fundamentale pentru succesul programului și pentru bogata varietate de rezultate de design prezentate în această lucrare.

Bibliografie

Notă:
Majoritatea articolele din volum au și propria bibliografie.

Chueca Goitia, Fernando, *Invariantes castizos de la arquitectura española*, Madrid 1997
Duşoiu, Elena-Codina, *Al Șaptelea Atelier de Arhitectură Româno-Hispano-Italian. Țara Hațegului, Dealu Frumos, iulie 2012*, îngrijire ediţie, Bucureşti, Editura Universitară UAUIM 2013
Jöger, Beatrice-Gabriela, Duşoiu, Elena-Codina, *Al Cincilea Atelier de Arhitectură Româno-Spaniol. Constanța. Sulina. Bucureşti, iulie 2010*, îngrijire ediţie, Bucureşti, Editura Universitară UAUIM 2011
Duşoiu, Elena-Codina, *Al Treilea Atelier de Arhitectură Româno-Spaniol. Iași. Suceava. Dealu Frumos, iulie 2008*, îngrijire ediţie, Bucureşti, Editura Universitară UAUIM 2009
Jöger, Beatrice-Gabriela, Duşoiu, Elena-Codina, *Atelier Internațional de Restaurare Dealu Frumos.Bucureşti*, iulie 2006, îngrijire ediţie, Bucureşti, Editura Universitară UAUIM 2007
Ionescu, Grigore, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Editura Academiei, Bucureşti 1982
Caiete Repertoriu Rural Bucium, I-VII, Asociaţia Rencontres du Patrimoine Europe-Roumanie, 2012-2021
CIAT (2010) – Memoria de Actividades (1996-2010), Mairea Libros, Madrid
CIAT (2020) – Memoria de Actividades (2011-2020), Mairea Libros, Madrid
CIAT (2010) – Declaracion de Boceguillas: Principios para el estudio, la proteccion y la conservacion de la Arquitectura Tradicional, Madrid
OAR, Grupul Rural - *Ghiduri de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul rural* - https://oar.archi/buna-practica/ghiduri-de-arhitectura/

Arhitectură vernaculară spaniolă
Caro Baroja, Julio (coord.), *Arquitectura Popular en España. Actas de las Jornadas sobre Arquitectura Popular*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), Madrid 1990
Martín Galindo, José Luis (coord.), *La arquitectura vernácula: patrimonio de la humanidad*, Diputación Provincial de Badajoz 2006
Instituto del Patrimonio Cultural de España, *Arquitectura tradicional*, Ministerio de Cultura y Deporte, Gobierno de España 2011
de Llano Cabado, Pedro, *Arquitectura Popular en Galicia*, Colegio Oficial de

Arquitectos de Galicia (COAG) 1983
de Llano Cabado, Pedro, *Arquitectura Popular de Galicia. Razón y construcción*, Colegio Oficial de Arquitectos de Galicia 1996
Baeschlin, Alfredo, *La arquitectura del caserío vasco,* Editorial Canosa, Barcelona 1930
Baeschlin, Alfredo, *Las casas de campo españolas,* Editorial Canosa, Barcelona 1933
Ponga Mayo, José Manuel și colab., *La arquitectura popular en las comarcas de Castilla y León*, Junta de Castilla y León 2000
Cea Gutiérrez, Antonio, *La casa popular en Castilla y León,* Junta de Castilla y León 1991
Báez Mezquita, José Manuel, *La arquitectura popular en Sanabria*, Instituto de Estudios Zamoranos "Florián de Ocampo" 1994
González Pozo, Antonio, *Arquitectura Popular Extremeña*, Editora Regional de Extremadura 1984
Flores, Carlos, *Arquitectura Popular Española* (ediție revizuită), Editorial Aguilar 1986

Arhitectură tradițională românească

Curinschi Vorona, Gheorghe, *Arhitectură. Urbanism. Restaurare,* Editura Tehnică, București 1996
Petrescu, Paul, *Arhitectura țărănească de lemn din România,* Editura Meridiane, București 1974
Petrescu, Paul, *Arhitectura populară românească*, Editura Meridiane, București 1975
Petrescu, Paul, Stoica, Georgeta, *Arta populară românească,* Editura Meridiane, București 1981

Listă și surse figuri

Notă
Atribuirea figurilor aferente articolelor este responsabilitatea autorilor.

Coperta 1: © desen Elena-Codina Dușoiu
Paginile: 13, 15 stânga, 22, 39, 67-68, 80, 94, 96, 103, 107-109, 111-113, 131, 139, 151, 154, 158, 160-161, 165-166, 168, 205, 216-223, 254-256, 272-280, 282, 323, 325, 334-336, 337 Figura 5, 338-341, 343 Figura 2, 344, 350, 351 Figura 6, 352, 353 Fgura 10, 357 Figura 14, 358, 364, 366 © Beatrice-Gabriela Jöger
Paginile: 15 dreapta, 21, 24, 50, 58-59, 119, 122, 203, 207-212, 260 Figura 2, 261, 262 Figura 5, 265, 329-331, 346, 367, 372, 380 © Elena-Codina Dușoiu
Paginile 27, 29-33, 297-298, 305: © Ignacio Javier Gil Crespo
Pagina 34: stânga © Jaime de Hoz Onrubia
Paginile: 34 dreapta, 35, 38: © Fernando Vela Cossío
Paginile 40-42, 234-237: © Agostino Bossi
Paginile 43, 46-49, 286-294: © César Daniel Sirvent Pérez
Pagina 54: © Lluis Gimenez Mateu
Paginile 60-61, 320: © Alvaro Bonet López
Paginile 62-63: © Radu Florea
Paginile 64-66: © Anca Ștefan
Pagina 72: © Hanna Derer
Pagina 74: Sursă: Gerster, Rill, 1997; reproducere permisă exclusiv în scopuri didactice și științifice
Pagina 75: © arh.Andrei Moldoveanu
Pagina 76, 78: © Mioritics, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice
Paginile 82-83: © Mihai Opreanu
Pagina 85: © Rodrigo Alvarez, Cristina Chirtaș, Laura Marinas, Francisco Montoya, Cristina Nicolaescu, Eduardo Tajuelo
Pagina 86: © Anne Marie Gacichevici, Lorenza Nicosia, Mircea Nicolae Stanca
Pagina 88: © Ana Fernandez del Prado, Adrian Ibric, Jaime Ripoll Ruiz-Capillas, Miruna Stoicescu, Maite Torres Villanueva
Pagina 90: © Berenice Aristi, Francesca Condò, Patricia Garcia, Carmen Nieves, Dan Stroescu
Pagina 91: © Alexandru Chiru, Emil-Alexandru Dinu-Popa, Cătălina Grigore, Daniela Stănciucu

Pagina 93: © Alexandra Bejan, Maria-Cristina Bogdan, Mihail Dumitriu, Helena Fernandez Moriano, Irina Pienaru, Maria del Mar Pomet
Pagina 97: © Radu Florea și Elena-Codina Dușoiu
Pagina 104: © Sorin Vasilescu
Pagina 124: ©Joanbanjo, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Albufera_de_Val%C3%A8ncia,_barraca.JPG, licență CC-BY-SA-3.0, accesat 14 august 2026, transformat în alb-negru
Paginile 128-130: © Alexandru Prodan
Paginile 133-137: © Santos García Álvarez
Pagina 140: © Andrada Mărcușanu, Ioana Mihăilescu, Radu Ilie Popa, Anca Ștefan, Esther Garcia Rubio, Ignacio Pons Sorolla-Cassanova
Pagina 142: © Violeta Ferrero Cabezas, Elena García Alías, Francisco Martínez González, Carmen Pérez de los Ríos
Pagina 144: © Alexandra Stătică, Iulia Diaconu
Pagina 146: © Ioana Popescu, Ina Leonte, Álvaro López Bonet, Irina Pienaru, Alexandra Vîrlan
Pagina 147: © Diana Moise, Simona Ionescu, Livia Ivanovici, Anira Niso, Inés Idzikowski
Pagina 149: © Radu Florea, Patricia Garcia, Laura Marinas, Ana Popescu, Ileana Rogoz
Pagina 157: Sursa: Konrad Miller, Tabula Peutingeriana sec. I-IV d.Ch., Facsimil, 1887/1888, https://ro.wikipedia.org/wiki/Tabula_Peutingeriana#/media/Fi%C8%99ier:TabulaPeutingeriana.jpg, Domeniul public, accesat la 16 august 2026
Pagina 162: Sursa: Orgame/Argamum, https://visitjurilovca.ro/descopera/cetatea-orgame-argamum/, accesat la 16 august 2026, utilizare în scopuri didactice și științifice
Pagina 164: Sursa: Planul orașului Tropaeum Traiani la Complexul muzeal „Tropaeum Traiani" din Adamclisi, foto de Beatrice-Gabriela Jöger, 2010, utilizare în scopuri didactice și științifice
Pagina 170: Logo Atelier © Alexandru Patrichi, Alexandra Diaconu, Alexandra Stamate, Anca Virginia Ștefan
Pagina 171: Sursa: Fotografie din articolul de Andreea Perhaiță din 4.10.2021, https://cugetliber.ro/stiri-cultura-educatie-omagiu-al-universitatii-ovidius-la-trecerea-in-eternitate-a-prof-univ-dr-daniela-turcanu-carutiu-438643, accesat la 14 august 2026, utilizare în scopuri didactice și științifice
Paginile 172-176, 180: © Mihai Opreanu, Daniela Țurcanu Caruțiu și echipa
Pagina 183: Sursa: © Rodrigo Aguilera, publicat la 30.10.2014 pe https://uchile.cl/fotos/106736/profesor-orlando-sepulveda-recibe-premio-edwin-haramoto-, accesat 20 august 2026, utilizare în scopuri didactice și științifice

Paginile 184-194: © Orlando Sepulveda Mellado
Pagina 196: © Mihaela Șerban, Silviu Andrișoi, Bogdan-Dragoș Munteanu, Sandra Gómez Martin, Natalia Lorca Ruiz
Pagina 197: © Mar Sanchez Alfayate, Sara Trueba Forsea, Anne Marie Gacichevici, Otilia Călin
Pagina 199: © Alvaro Bonet López, David Rodríguez Cobos, Ștefania Elena Bobaru, Alexandru Prodan, Alexandra Stamate
Pagina 201: © Alexandra Georgiana Diaconu, Bianca Adriana Diaconu, Anca Virginia Ștefan, Maria Dolores Alvarez Elipe, Luis Larrauri Rodriguez de Viguri, Ignacio Pons Sorolla
Pagina 202: © Sabrina Ahmad, Serin Geambazu, Onar Stănescu, Daniel Clemente, Diego Moya, Irene Rodriguez Lorite
Pagina 226: Fotografie preluată de la https://www.uauim.ro/evenimente/in-memoriam-victoria-cristina-ochinciuc/, accesat la 18 august 2026, utilizare în scopuri didactice și științifice
Paginile 227-230: © Cristina Victoria Ochinciuc și echipele de studenți
Paginile 238-240, 242-243: © Ludovico Maria Fusco
Pagina 245: © Silvia Batres, Maria Garcia, Mihai Mohan, Elena Vadillo, Andra Velicu
Pagina 246: © Elena Marilena Popa, Andreea-Alexandra Frăţiman, Alina-Gabriela Catrina, Andreas Beneitez Dominguez, Álvaro Bonet López
Pagina 249: © Cristiana Barone, Paolo Cecere, Alessia Oliviero, Giusi Randazzo, Bruna Sigillo; Otilia Călin, Corina Anghelescu, Oana Codru, Alexandra Crăciun, Gabriela Cristea, Alexandra Diaconu, Bianca Diaconu, Simona Dinescu
Pagina 250: Logo atelier, © Andra Velicu
Pagina 251: Sursa: María López, ”Estudiantes rumanos analizan en Villafranca la arquitectura jacobea”, în *El Diario de Leon* din data de 10.07.2013, ediție digitală, https://www.diariodeleon.es/bierzo/130710/360702/estudiantes-rumanos-analizan-villafranca-arquitectura-jacobea_amp.html, accesat 21 august 2026, utilizare în scopuri didactice și științifice
Pagina 260: Figura 1. Proiect „Podul Mogoșoaiei – Trotuar temporar pe Calea Victoriei”, 2008, autori arh. Justin Baroncea, Jean Craiu, Radu Enescu, Ștefan Ghenciulescu, Constantin Goagea și Carmen Popescu; Sursa https://e-zeppelin.ro/en/mogosoaia-bridge/, accesat 31 august 2026, utilizare în scopuri didactice și științifice
Pagina 262: Figura 4. Sursa: Muzeul Municipiului București – Colecția de fotografii, cărți, poștale și clișee fotografice, utilizare în scopuri didactice și științifice
Pagina 263: © Cristina Popescu, Elena-Codina Dușoiu

Pagina 264: Fig.7. Sursa http://foto.maglina.ro/, accesat la 18.08.2026, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice
Pagina 268: Sursa: Dan Berindei după Paul Cernovodeanu, în *Orașul București, reședință și capitală a Țării Românești (1456-1862)*, Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R, București 1963, pg. 83, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice
Pagina 269: Sursa: Pănoiu, Andrei, *Evoluția orașului București*, Ed. Fundației Arhitext design, București 2011, pg. 35, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice
Pagina 270: Sursa: https://www.uauim.ro/departamente/itcp/documentatie/, accesat la 30 iunie 2013, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice
Pagina 271: Figura 4. Sursa: Planul Maior D. Papassoglu, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/37/Map_of_Bucharest_1871-Maior_D._Pappasoglu.jpg?utm_source=ro.wikipedia.org&utm_campaign=index&utm_content=original, Domeniul public, accesat 30 iunie 2013
Pagina 271: Figura 5. Sursa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Bukarest_1900.JPG, Domeniul public, accesat 30 iunie 2013
Pagina 284: Sursa: https://it.wikipedia.org/wiki/File:Giotto_di_Bondone_-_No._37_Scenes_from_the_Life_of_Christ_-_21._Resurrection_(Noli_me_tangere)_-_WGA09224.jpg, Domeniul public
Pagina 299: Sursa: Machetă la Muzeul Județean „Teohari Antonescu” Giurgiu, Fotografie de Ignacio Javier Gil Crespo 2014, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice
Pagina 300: Sursa: Litografie de Alois von Saar (1779–1861) după un desen de Erminy *Wallachai, Festung und Dorf Schurtschui* (Giurgiu), în *Donau Ansichten vom Ursprunge bis zum Ausflusse ins Meer*, Ed. Adolph von Kunike, Viena 1826, la https://sammlung.wienmuseum.at/objekt/186644-donau-ansichten-wallachei-festung-und-dorf-schurtschui/, accesat 14 septembrie 2026, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice
Pagina 301: Figura 5. Sursa: Lonicerius, Johann, Adam, *Historia Chronologica...*, Ed. Kollitz, Johann ; Bry, Johannes Theodor de und Bry, Johannes Israel de Frankfurt/Main, 1596, la https://opendata2.uni-halle.de//handle/1516514412012/4398, http://dx.doi.org/10.25673/opendata2-4396, Open access publication, Public Domain Mark 1.0, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice
Pagina 301: Figura 6. Sursa: Muzeul Județean „Teohari Antonescu” Giurgiu, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice
Pagina 302: Figurile 7 și 8. Sursa: Muzeul Județean „Teohari Antonescu” Giurgiu, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice

Pagina 303: Figura 9. Sursa: Stăncescu, Scarlat, *Din trecutul oraşului Giurgiu*, Institutul Modern de Arte Grafice "Unirea", București, 1935, pg.57
Pagina 303: Figura 10. Sursa: Stăncescu, Scarlat, *Din trecutul oraşului Giurgiu*, Institutul Modern de Arte Grafice "Unirea", București, 1935, pg.62
Pagina 308: © Shannon, Sursa: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Danubemap.jpg, licență CC BY-SA 4.0, accesat 29 iunie 2014
Pagina 312: Figura 2. Sursa: Radu Florescu, Hadrian Daicoviciu, Lucian Roșu, *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, la https://ro.wikipedia.org/wiki/Castrul_roman_Drobeta#/media/Fi%C8%99ier:Castrul_roman_Drobeta_(5).jpg, Domeniul public, accesat 21 august 2026
Pagina 312: Figura 3. Sursa: Cantacuzino, Gh.I., *Elemente de caracter bizantino-balcanic în fortificațiile medievale din Țara Românească*, în BMI Anul XL, nr.3, București 1971, pg.26, la http://patrimoniu.gov.ro, accesat 3 august 2026, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice
Pagina 313: Figura 4. Sursa: Gheorghiu, T.O., *Arhitectura medievală de apărare din România*, Ed. Tehnică, București 1985, pg. 102, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice
Pagina 313: Figura 5. Sursa: Dan Căpățână, *Cronica Cercetărilor Arheologice Campania 1997, A XXXII-a Sesiunea națională de rapoarte arheologice, Călărași 20-24 mai 1998*, Ed: Comisia Națională de Arheologie, Ministerul Culturii, Direcția Monumentelor Istorice, pg.115, la https://biblioteca-digitala.ro, accesat 23 august 2026, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice
Pagina 313: Figura 6. Sursa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:BRAILA_1892.JPG, Domeniul public, accesat iunie 2014
Pagina 318: Figura 1 © Andreea Blaga, Bianca Diaconu, Edmond Lakatoș, Laura Marinaș
Pagina 318: Figura 2 © Ester González Valero, Macarena García Alonso, Enrique Ramírez Sanchez, Guillermo Bernaldo de Quirós Gonzalo, Ștefania Alexe
Pagina 319: © Irina Maria Simion, Elena Escudero, Leandro Moreno Diaz, Pedro Ruiz Funes, Alvaro Bonet
Pagina 321: © Maribel Cano, Ilona Andreoiu, Petru Truică, Franco Pascuale
Pagina 322: © Radu Nacea, Maria Charco, Marina López, Alexandra Diaconu
Pagina 337: Figura 6. Sursa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Constantin_Brancoveanu.jpg, Domeniul public, accesat august 2026
Pagina 337: Figura 7. Sursa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Dimitrie_Cantemir_-_Foto01.jpg, Domeniul public, accesat august 2026

Pagina 343: Figura 1 © CIAT (Centro de Investigación de Arquitectura Tradicional), Boceguillas, Spania
Pagina 348: Sursa: Map showing the flow of the Danube River. Uses the map of Europe from the CIA World Factbook, la https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Danubemap.png, Domeniul public, accesat august 2026
Pagina 349: Figura 2 © Hytrion. Stone Bridge in Regensberg, Bavaria, from the south bank, la https://en.wikipedia.org/wiki/Stone_Bridge_%28Regensburg%29#/media/File:Regensburg_-_Steinerne_Bruecke_ohne_Dom.jpg, licență GNU FDL CC BY-SA 3.0, accesat iulie 2016, prelucrat AN august 2026
Pagina 349: Figura 3 © Josef Falkner. Eisenbahnbrücke Linz la https://de.wikipedia.org/wiki/Linzer_Eisenbahnbr%C3%BCcke_(1900)#/media/Datei:20100914_Eisenbahnbr%C3%BCcke_Linz_Panorama_0003.jpg, licență CC BY-SA 3.0, accesat iulie 2016, prelucrat AN august 2026
Pagina 351: Figura 5. Sursa: © C.Stadler/Bwag la https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Bratislava_-_Most_SNP_%28c%29.JPG#filelinks, licență CC-BY-SA-4.0, accesat și prelucrat AN august 2026
Pagina 353: Figura 8. Sursa: Georgescu, Alexandra, *Tributul pentru construcţia hidrocentralei Porţile de Fier I: 11 localităţi strămutate şi peste 100 de oameni morţi în accidente de muncă*, publicat în 29.03.2013 la https://adevarul.ro/stiri-locale/turnu-severin/tributul-pentru-constructia-hidrocentralei-portile-1422963.html#gallery_currentImage, accesat și prelucrat AN august 2026, utilizare în scopuri didactice şi ştiinţifice
Pagina 353: Figura 9. Sursa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Tabula_Traiana#/media/Fi%C8%99ier:TABULA_TRAIANA.jpg, Domeniul public, accesat august 2026
Pagina 354: Figura 11. Sursa: Antoniu, Alexandru, *Album general al României: compus din 300 tablouri reprezentînd monumentele istorice şi contimporane, posiţiuni pitoresci, Domeniul Coroanei şi costume naţionale cu descrierea istorică şi pitorească*, Dresden, C. G. Röder, 1901-1904 la https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Podul_Regele_Carol_I.jpg, Domeniul public, accesat august 2026
Pagina 356: Figura 12. Sursa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Gara_Galati-Targu_Ocna.jpg, Domeniul public, accesat august 2026
Pagina 357: Figura 13. Sursa: Dinu, Manuela, *Podul de la Cernavodă, 122 ani de utilizare neîntreruptă,* publicat în 15 septembrie 2017 la https://editiadedimineata.ro/podul-de-la-cernavoda-122-ani-de-utilizare-neintrerupta/, accesat august 2026, utilizare didactică sau științifică
Pagina 360: Figura 1 © Katia Vasquez Alvarez, Jaume Nadal i Vila, Cristiana Elena Călin, Diana Cîrdeiu

Pagina 360: Figura 2 © Gloria Herranz, Ingrid Morancho, Irina Cristescu, Gianina Toader
Pagina 361: Figura 3 © Bianca Mihaela Stuparu, Ines Garcia Lezana, J. Angela Trujillo Mora, Mihaela Ghimpu
Pagina 362: Figura 4 © Ana M.Conejero Lopez de la Osa, Thomas Herrera Sandu, Iris Martin Gonzalez, Laura Mazălu
Pagina 363: Figura 5 © Ana Maria Arbona Bolufer, Josephina, Sergio Piña Belmonte, Oana Dăscăloiu
Pagina 368: Figura 1 © Maria Alexandra Dan, Miruna Patricia Lup, Alexandra Andreea Mitu, Elena Beatrice Năstase, Marian Fîntînă
Pagina 368: Figura 2 © Ionela Ramona Păduraru, Diana Nițu, Cristian de Gea Cano, David Martinez Rodriguez, Marina Perals Parra
Pagina 369: Figura 3 © Nadia Bazaz, Alexandru Cortez, Miruna Gheorghe, Carmen Ifrim, Silvia Pușcașu, Cristiana Ștefănescu, Andrei Vârlan
Pagina 370: Figura 4 © Iulia Baltă, Ada Costache, Sebastian Mărgărit, Rareș Orzac, Alexandra Rață, Cristina Stahie și Echipa V - Victor Stoicescu, Loredana Susan
Pagina 370: Figura 5 © Andreea Cârjan, Milena Gorobic, Mădălina Cluceresc, Florentina Petcu, Theodora Trașcă, Ramona Țuluca, Cătălina Răileanu
Pagina 371: Figura 6 © Codruța Brișan, Maria Cristina Duduveche, Nadia Khalil, Tabita Ionescu, Andra Minculete, Oana Stan-Vlad și Echipa VIII - Oana Badea, Alexandru Leru, Andreea Petroiu, Maria Popovici, Ana Rotaru
Pagina 375: Figura 1 © Laura Amoretti Vila și Rebecca Gomez Vila, ETSA Madrid.
Pagina 375: Figura 2. Sursa: carte poștală interbelică.
Pagina 376: Figura 3 © Marta Sánchez și María Expósito, ETSA Madrid.
Pagina 381 stânga: © Isidro Navaro Delgado
Pagina 381 dreapta: © Janina Puig Costa
Paginile 382-383, 385-387: © Isidro Navaro Delgado și Janina Puig Costa
Paginile 390-391, 394, 396-399: © Raluca-Maria Trifa
Pagina 402: © Marilena Christodoulou
Pagina 405: © Mora Phoebe, Cioroiu Mihai, Boda Tamara, Carillo Adriana, Sarakinis Vasilis
Pagina 406, 408: © Salvatierra Muiños Anna, Steinberg Julia, Vanessa Papazi, Zorlu Aslı, Koutsouras Nick
Pagina 407 Figura 3: © Lixandru Andrei, Bonvilà Alonso Erik, Marinescu (Nistorescu) Andreea, Stergiou Agathi
Pagina 407 Figura 4: © Mulet Ribas Jana, Nicolae Tudor-Luca, Rasanu Ana, Sofopoulou Evangelia